

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

**İMAMI
ÂZAM**

SAVUNMASI

**ŞEHİT BİR ÖNDER İÇİN
APOLOCYA**

İNKILÂP

“İmtihan edilmemiş bir hayat, insanca yaşanmış bir hayat olamaz.”

Sokrates

“Bize sövüp sayan, kanımızın dökülmesini helal ilan eden kişilerle uğraşmak zorunda kaldık.”

İmamı Âzam

“Bir devlet başkanı/halife, kamu mal ve haklarından bir şeyler aşırarak suretiyle halka ihanet eder veya yönetiminde zulme saparsa onun halifeliği iptal olur, vereceği hükümler geçerliliğini yitirir.”

İmamı Âzam

“Özgürlük gücü, iki zıddın varlığını gerektirir. Özgürlük gücünün yarattığı hiçbir fiil yoktur ki, kendi zıddını da yaratmamış olsun.”

İmamı Âzam

“Bir gaza elli hacdan daha kıymetlidir.”

İmamı Âzam

“Eğer dünya ve âhirette Allah’ın velilerinden maksat bilginler değilse, Allah’ın velisi yok demektir.”

İmamı Âzam

RYNH

Fauk53

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

İ
İMAMI

ÂZAM

SAVUNMASI

ŞEHİT BİR ÖNDER İÇİN

APOLOCYA

İmamı Âzam Savunması
Yaşar Nuri Öztürk

© 2010, İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.

© 2010, Yaşar Nuri Öztürk

Sertifika No: 10614

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye aittir.

Sayfa tasarım Derya Balcı
Kapak tasarım Okan Koç
Yayıma hazırlayan Tansel Mumcu

ISBN: 978-975-10-3022-1

10 11 12 13 14 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Baskı
İNKILÂP KİTABEVİ BASKI TESİSLERİ

Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8

34196 Yenibosna - İstanbul

Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

Faks : (0212) 496 11 12

posta@inkilap.com

www.inkilap.com

PROF. DR. YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Istanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kurucu dekanı

**İ
İMAMI
ÂZAM
SAVUNMASI**

**ŞEHİT BİR ÖNDER İÇİN
APOLOCYA**

İSTANBUL-2010

İİ İNKILÂP

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Bayburtlu bir anne ile Trabzonlu bir babanın çocuğu olarak 1951 yılında doğdu.

Time Dergisi'nin gerçekleştirdiği **“20. Yüzyılın En Önemli Kişileri” (The Most Important People of 20th. Century)** anketinin **“En Önemli Bilim Adamları ve İslahatçılar” (The Most Important Scientists and Healers)** listesinde, dünya kamu oyunca belirlenmiş yüz ismin, ilk onu arasında yer aldı.

Türk üniversitelerinde öğretim üyesi ve dekan olarak 26 yıl görev yaptı. ABD- New York'ta **(The Theological Seminary of Barrytown)** bir yıl misafir profesör olarak **“İslam Düşüncesi”** dersleri okuttu. Aynı süre içinde, **The World Scripture**'ın İslam bölümünün hazırlanışında görev aldı.

Türkiye, ABD, Avrupa, Afrika, Ortadoğu ve Balkanlar'da İslam düşüncesi, insan ve insan hakları konularında birçok konferans verdi. Türkçe Kur'an çevirisi 1993-2010 yılları arasında 365 baskı yaparak bir rekor gerçekleştirdi.

“İslam-Batı İlişkileri ve Bunun KEİ Ülkelerindeki Yansımaları” (Chelovecheskiy Faktor: Obschestvo i Vlast, 2004-4), “İslam ve Avrupa” (Die Zeit, 20 Şubat 2003), “İslam ve Demokrasi” [Desperately Seeking Europe, London (Archetype Publications), 2003, sayfa, 198-210; Europa Leidenschaftlich Gesucht, München-Zürich (Piper Verlag), 2003, sayfa: 210-224] gibi uzun makaleleri ile, İslam-Batı-Laiklik konularındaki uzun röportajları [örnek olarak bakınız, **al-Ahram (Weekly), 1-7 February, 2001] Batı'da ve İslam dünyasında derin yankılar yapmıştır.**

Türkçe, Almanca, İngilizce, Farsça ve Rusça basılan eserlerinin sayısı kırkı aşkındır. Şu ana kadar 41 baskı yapmış bulunan **“Kur'an'daki İslam”** adlı hacimli eseri, İslam'da **“Kur'an'a Dönüş Hareketi”**nin öncü kitaplarından biri kabul edilmektedir.

Türk ve dünya basınında Öztürk'le ilgili makale, şiir ve röportaj olarak yayınlanan ve hacimli bir arşiv oluşturan yazılar, yürütülmede olan bağımsız çalışmalarla kitaplaştırılmaktadır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ BU KİTAP NIÇİN YAZILDI?

Birinci Bölüm

İMAMI ÂZAM'IN KİMLİK DOSYASI

Yaşadığı Devir.....	27
Yaşadığı Yer veya Nifak Bölgesi	29
İmamı Âzam'ın Soyu.....	31
Hocaları ve Öğrencileri.....	32
Hümanist Bilge.....	37
Minnetsiz ve Cömert Bilge.....	39
İsyan ve Eylem Önderi Bilge.....	41
İnanç Sisteminin Mimarı.....	43
Fıkıh Yaratan Ekolün Babası.....	46
İmamı Âzam'ın Eserleri	48
İmamı Âzam'a Düşmanlıklar	51
Şehit Edilişi veya Sonsuzluğa Geçiş.....	56

İkinci Bölüm

İTHAMLAR VE CEVAPLARI

İslam'ın Araplaştırılmasına Karşı Çıktı.....	63
Rivayetlere Karşı Akli Öne Çıkardı.....	69

Hadislerin Büyük Kısmını Kabul Etmedi	83
Peygamber'i ve Sünneti Dışladı	97
Kur'an'ın Tercümesiyle Namaz Kılınabileceğine Fetva Verdi	104
Kur'an'ın Mahlûk Olduğunu İddia Etti.....	117
Kadının Özgürleşmesine Giden Yolu Açtı.....	119
Şarap Dışındaki İçkilerin Sarhoş Olmayacak Kadar İçilmesine Cevaz Verdi	123
Mevâlî'ye Yapılan Muameleye Karşı Çıktı	133
Emevîlerin Temsil Ettiği Dini Gerçek İslam Olarak Kabul Etmedi	143
İbadetin İmanın Bir Parçası Olmadığını İddia Etti.....	145
Zalimlere İsyanı İman ve İbadetin Esası Olarak Tanıttı.....	154
Din İle Şeriatin Eşitlenmesine Karşı Çıktı	163
Sahabe ve Tâbiûn Nesline Yapılan Muameleyi Zulüm Olarak Gösterdi	167
Ulemayı Kıskançlığa İtecek İşler Yaptı	173
Sapık Mezhepli, Yahudi, Müşrik ve Deccaldır	187
Tövbeye Davet Edildiği Halde Tövbeyi Reddetti.....	195

Üçüncü Bölüm

MUHAMMED İKBAL'İN İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

İkbal Denince Ne Anlamalıyız?	199
İkbal'in İmamı Âzam Fıkhiyla Türk Devrimi Arasında Kurduğu İlişki.....	202
İslam'daki Hareket İlkesinin Atatürk Devrimleriyle İlişkisi.....	204

Dördüncü Bölüm
SAVUNMANIN SON SÖZLERİ

Savunmanın Anlatmak İstedığı.....	231
İmamı Âzam'a Kimler Nasıl Saldırdı?.....	233
'Üç Deccal' İthamıyla Yaratılan Teslis.....	244
Ortak Kaderli İki Deha: Sokrat ve İmamı Âzam	246
Tarihe ve Müslüman Aydınlar Sitem.....	258
Hangi Ehlisünnet'in Önderi?.....	261
Tarihî İkiyüzlülük.....	266
Hurafecilerin İmamı Âzam'a Kötülüğü.....	267

Beşinci Bölüm
BUGÜNKÜ EHLİSÜNNET'İN
İMAMI ÂZAM'A
TERS DÜŞEN KABULLERİ

Geleneksel Ehlisünnet ve İmamı Âzam	
Ehlisünneti.....	271
Hadisler Meselesi.....	273
Sahabeye ve Muaviye'ye Bakış.....	278
Zalim Devlet Başkanına Bakış.....	284
Emevî ve Abbasîlere Bakış.....	286
Zulme Karşı Tavrı.....	287
Hilafete Geliş Sırasını Üstünlük Ölçüsü	
Sayma Meselesi.....	289
İlham ve Keramet Meselesi.....	292
Kur'an'ın Tercümesiyle Namaz Meselesi.....	294
Alkollü İçkiler Meselesi.....	295
KARMA DİZİN.....	296

GİRİŞ:
BU KİTAP NIÇİN YAZILDI?

BU KİTAP NIÇİN YAZILDI?

Bu kitap, tarihin en büyük mazlumlarından birinin haklarını savunmak için yazıldı. Bu savunu aynı zamanda **İmamı Âzam Ehlisünneti**'nin de bir savunusudur. Çünkü ortalarında dolaştırılan 'Ehlisünnet', İmamı Âzam'ın temsil ettiği Ehlisünnet asla değildir.

Kitabın bir hakkı savunduğunu kabul edenler, onun bir onurun belgesi olduğunu da kabul etmiş olurlar.

Savunusu yapılan kişi, tarihin en büyük fikir ve siyaset de-halarından biri olan İmamı Âzam'dır.

Ölümsüz İmamı Âzam için yıllar süren bir çalışmanın ürünü olarak vücuda getirdiğimiz '**Arapçılığa Karşı Akılcılığın Öncüsü İMAMI ÂZAM**' adlı hacimli eserimiz birkaç ay gibi bir zamanda yirmi baskı yapacak kadar ilgi görmekle birlikte bir şikâyetin de konusu oldu. O şikâyet, eserin 'çok ilmî, çok kapsamlı' olması yüzünden İmamı Âzam'ı tanımak isteyen ortalama okuyucuyu, halkı zorladığı yolunda idi. Şikâyetin ardından şu yoğun istek geldi:

"Bu kitabın özeti olacak yüz elli-iki yüz sayfa civarında bir el kitabıyla İmamı Âzam'ı geniş halk kitlelerinin tanımasına imkân hazırlayın."

Bu talep bizce de yerinde idi. Gerekeni yaptık ve elinizdeki bu **Apocya** ortaya çıktı. Hassasiyet gösterenlere saygı ve şükranlarımı iletiyorum.

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Elinizdeki kitabın anası olan 'Esas Kitap' (onu bundan sonra bu adla anacağız), bazı kesimlerden ağır 'eleştiriler' almıştır. Bunlara eleştiri dememiz sözün gelişidir. İsabetli ifade şudur: **Kitap, çok ağır sövüp saymalara, aforozlara vesile yapılmıştır.** Bu sövme ve aforozlar, birincisi ağırlıklı olmak üzere iki noktada yoğunlaşmıştır:

- 1. İmamı Âzam'la Atatürk arasında kurulan münasebet,**
- 2. Arap karşıtlığı olarak değerlendirilen ifadeler.**

Sövüp saymaların sahiplerine bakıldığında bu iki itham teke indirgenebilir: **Emperyalizme karşıtlıktan rahatsızlık.** Çünkü aralarında münasebet kurulan iki tarihî şahsiyetin ortak özelliği, zulme ve onun kurumlaşmış şekli olan emperyalizme karşı olmalarıdır. Sadet noktası budur.

Kitaba ve bize saldıranlara baktığımızda tümünün emperyalizmin şu veya bu türünün bugünkü Türkiye'de öne çıkmış işbirlikçileri ve hizmetçileri olduklarını görmekteyiz.

O halde şaşılacak, garipsenecek bir şey yok. Herkes işini yapıyor. **Emperyalizmin güç odaklarına arzı ubûdiyet ve arzı teslimiyet etmiş kişilerin, emperyalizmin amansız düşmanları olan İmamı Âzam ile Atatürk arasında münasebet kurarak, bir uyanış devrimi yaratan antiemperyalist bir düşünce adamına alkış tutmaları beklenemezdi.**

Çok sövdüler, çok hakaret ettiler. Ben, her şeye rağmen en azından nüfus kağıtlarıyla bu ülkenin çocukları olan bu sövme şampiyonlarını fikrin haysiyetine saygılı olmaya çağırıyorum. Ve beni bir gün anlayacaklarından ümidimi kesmiyorum.

Haklarımı helal etmek mi? Hak, Allah'ın ismi olduğundan hakkın gereğini yapma meselesine karışmak istemem; işin o yanını bir ismi de Hak olan Yüce Tanrı'ya bırakıyorum.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

İmamı Âzam kitabını bize saldırma vesilesi yapanlara birkaç söz söylemek isteriz:

İMAMI ÂZAM'IN SİYASAL KİMLİĞİ

İmamı Âzam'ı salt bir fıkıh mollası gibi gördüğünüz takdirde bizim kitabımız sizi gerçekten infiale iter. Ancak biz size şunu sorarız: Hiç düşündünüz mü, size tanıtılan İmamı Âzam 'tam İmamı Âzam' mıdır? Dahası: Bir tarihî şahsiyet, uğruna başını verdiği fikir ve eylemler hiç dikkate alınmadan anlatıldığında o şahsiyet gerçekten anlatılmış olur mu?

Unutulan veya saldırı vesilesi yapılsın diye görmezlikten gelinen gerçek şudur: **İmamı Âzam, aynı zamanda ve hatta her şeyden önce bir siyaset öncüsüdür.** Çünkü başını siyasal mücadelesi uğruna vermiştir. Onu şehit edenler, fıkıhtaki fikirleri yüzünden değil, siyasal düşünce ve eylemleri yüzünden şehit ettiler. Bunu görmezlikten gelemeyeceğimize göre, İmamı Âzam'la ilgili değerlendirmelerimizin geleneksel çerçeveye sığmayacağını da kabul etmek zorunda kalacağız. Öyle olunca da **Atatürk'le kurulan irtibat** bize asla garip gelmeyecektir. Çünkü biz, iki fakih (fıkıh bilgini) veya bir asker bir fakih arasında münasebet kurmuyoruz, aynı idealler için savaşmış ve hatta hayatını vermiş iki siyasal lider arasında münasebet kuruyoruz. Bundan doğal ne olabilir?

“Bu münasebeti kurmak doğrudur ama bundan Atatürk yararlanacak olduğu için biz bu münasebetin kurulmasını istemiyoruz” demeye getirenlere bizim cevabımız şudur:

Kendinize gelin! Hakka saygılı olun. Biz kalemimizi birilerinin (bunlar isterse bizim kanımızdan insanlar olsun) kin ve tutkularını tatmin için değil, hakkın ve İslam imanının

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

talepleri için kullanıyoruz. Bu yüzdendir ki, dışarıda birilerine, bir yerlere bağlı olanlar bizim yazdıklarımızdan rahatsız olmakta. Sağcısı da rahatsız olmakta, solcusu da... Dincisi de rahatsız olmakta, dinsizi de...

İlim, fikir ve imanın olanca haysiyetiyle şunu söyleyelim: İmamı Âzam-Mustafa Kemal münasebetinde bizim tespitlerimiz, Atatürk'ün lehine değil de aleyhine olsaydı, biz o tespitleri yine aynen yapar, yine bu şekilde yayınlardık. Çünkü bizim Hak'tan ve hakikatten başka bir yere veya kişiye intisabımız yoktur. Borcumuz da yoktur.

Sövüp sayanlar, 'İmamı Âzam-Atatürk münasebetinin kurulması' yüzünden âdeta çıldırmışlardır. Çünkü hepsinin ortak noktası kararlı ve başarılı bir antiemperyalist olan Mustafa Kemal'e düşmanlıktır. Onlar, Mustafa Kemal'in İmamı Âzam'la irtibatlı gösterilmesinden değil, Mustafa Kemal'in 'şuurlu ve eylemli bir Müslüman' gösterilmesinden rahatsızdırlar. Bunlar, emperyalizmin Doğu veya Batı afyonuyla uyuşturuldukları için Mustafa Kemal'i, Haçlı istilacıları bu topraklardan sürüp atan lider olarak göremiyorlar; gidip gelip onun içtiği rakının kadeh sayısıyla uğraşıyorlar.

Bunlar, Süleymaniye Camii'nin minaresine haç takmak isteyenleri bu topraklardan sürüp atan Mustafa Kemal'den böylesine neden rahatsızdırlar? Bu sorunun cevabını ben elli yıldır bulamıyordum.

İkibinli yıllar sonrasında Mustafa Kemal mirasını yok etmek isteyen Washingtoncu, Brükselci dinciliğin icraatını, özellikle ekranlara yansıyan demeçlerini görünce sorunun cevabını buldum. Kahırlı bir buluştu bu ama buldum. Şöyle diyorlardı dünyanın gözünün içine baka baka:

"Keşke Mustafa Kemal başarısız olsaydı da İngilizler bizi sömürge yapsaydı; o zaman daha rahat yaşardık."

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Akıl ve aydınlık düşmanı dinciliğin doğrudan veya dolaylı biçimde sürekli tekrarladığı bu kölelik söyleminin tek anlamı vardır ve şudur: **Bunlar, Kurtuluş Savaşı ile kazandığımız bağımsızlıktan rahatsız olmaktadır.** Bunun içindir ki, bugün Haçlılara kul-köle olmayı, papalara, papazlara arzı ubûdiyet etmeyi ‘başarılı İslamî siyaset’ diye pazarlamaktan çekinmiyorlar. Bunu açıkça söylemekte bir sakınca da görmüyorlar.

CUMHURİYET DEVRİMİ, HANEFİLİK VE İMAMI ÂZAM

İmamı Âzam’la ilgili çalışmamı hatırlatıp konuya her atıp yaptığımda, Atatürk’ü dindışı göstermeyi uğraş edinmiş dinci ve dinsiz çevrelerin duygularını okşayan bir iddia sergilendi:

“İmamı Âzam’la Cumhuriyet devrimi ve Atatürk arasında münasebet kuruyorsunuz; böyle şey olur mu? Cumhuriyeti kuranlar, İmamı Âzam fıkına ait ne varsa hepsini yerle bir ettiler.”

Bu iddia, baştan başa gerçek dışıdır, tarihsel verilere, vakıalara aykırıdır. Bir kere şunu görelim: Cumhuriyet’in mirasçısı olduğu **Osmanlı’da ne kadar Hanefilik vardı?**

“Osmanlı, Hanefî idi. Uyguladığı fıkıh Hanefî fıkı idi” söylemi kısmen doğrudur. Açıklayalım:

İmamı Âzam’ın irfan, idrak ve şahsiyetinde üç temel unsur var: Siyasal unsur, fıkın **muamelât** (hukuk) alanıyla ilgili unsur, fıkın iman ve ibadet alanı (**amelî fıkıh**) ile ilgili unsur. Osmanlı bunların birincisine yani siyasal yana asla yanaşmamıştır. Sadece Osmanlı değil, bütün İslam tarihi İmamı

Âzam'ın bu yanına tamamen uzak durmuştur. Dahası var: Osmanlı tarihi, İmamı Âzam'ın siyasal fikirlerinin tam aksi bir seyir ve icraatı esas almıştır.

İmamı Âzam'ın (veya fıkhnın) bir başka yanı olan **muamelât** alanına gelince, Osmanlı, geleneksel söylemin aksine, şer'î hukukla değil, örfî hukukla, padişah hukukuyla yönetildiği için muamelât alanında bir Hanefî fıkhnının egemenliğini iddia etmek doğru olamaz. Osmanlı düzeninde bizzat '**kanun**' kelimesi '**padişah hukuku**' demektir ve şeriat hukukunun karşıtı bir anlamda kullanılır.

Osmanlı düzeninde egemen hukukun şer'î hukuk değil, örfî hukuk olduğu bugün artık ittifakla kabul edilen bir gerçektir.

Şeriatı muamelât alanına, devlet işlerine egemen kılmak isteyen ulema ile bu işlerde örfî hukukun, padişah hukukunun egemenliğini esas alan **ümera ve küttâb** (askerî erkân ve saray bürokratları, kısaca, devlet erkânı) arasındaki çekişme, Osmanlı tarihçilerinin dikkat çektikleri önemli gerçeklerden biridir. Günümüzün en büyük Türk tarihçisi kabul edilen **Prof. Dr. Halil İnalçık** bu noktayı açıkladıktan sonra şu hükme varıyor:

“Ulemanın şeriatçılığına karşı devlet ve toplumun ihtiyaçlarını daha serbest bir şekilde göz önüne alan pratik idareciler olarak bürokratlar, küttâb mücadele edecek ve yeniliklerle reformların öncüsü olacaktır.” (Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, 1/147)

Halil İnalçık, ulemanın, sonraki zamanlarda '**şeriat hukukunu egemen kılma**' girişimlerinin devletin çöküşe gidişinde rol oynadığını da eleştirel bir tarzda ifade etmektedir:

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

“Ulemanın örfî kanunlar ve yönetim alanına karışma girişimleri Fatih döneminde arttı. Kanunî Süleyman döneminde Şeyhülislam Ebussut, örfî kanunları ve yönetim düzenini 9. yüzyıl fukahasına göre şer’î prensiplerle yorumlamaya çalıştı. Eskiden yalnız örfî kanun konusu olan sorunlar ondan sonra gittikçe daha çok fetva konusu olmaya başladı. 16. yüzyıldaki bunalım döneminin sonucunda, I. Ahmed devrinde toplanıp düzenlenen *Kanunnâme-i Cedîd*, daha çok fetvalarla dolu bir dergi halini almıştır. Fatih ve Ebussut kanunnâmelerinde ise bir tek fetvaya rastlanmaz. Bu şeriatçılık yönetimi, bürokratların yeni durumlar karşısında serbest çalışmasını kısıtladı ve Sünnî tutuculuğu güçlendirdi.” (İnalçık, anılan eser, 1/193)

Demek oluyor ki, Osmanlı düzeninde muamelât alanı diye adlandırılan hukuk ve yönetim alanı, şeriate göre değil, padişah iradesine, örfî hukuka göre düzenleniyordu ve bu düzenlemenin ulema tarafından sarsıntıya uğratılması devletin çöküşüne zemin oluşturmuştur.

Osmanlı’da tartışmasız, çekişmesiz uygulanan fıkıh, iman ve ibadet alanına ilişkin fıkıhtır. Başka bir deyimle ‘taabbüdü fıkıh’tır.

Cumhuriyet, Osmanlının bu ‘taabbüdü fıkıh’ anlamındaki Hanefiliğini imha etmek şöyle dursun, ihya etmiştir. Muamelât alanını ise tartışmaya bir daha mahal bırakmayacak bir kesinlikle aklî ve örfî esaslara göre düzenlemeyi anayasal bir zorunluluk halinde kanunlaştırmıştır. Cumhuriyet’i kuran irade, ‘Devletin makarrinde, dinin iman ve ibadet meselelerini tedvirle ilgili anayasal bir kurum oluşturmuştur’: Diyanet İşleri Teşkilatı’nı kurmuştur.

Diyanet İşleri Teşkilatı, kurulduğu günden beri Hanefî fıkının ibadet ve iman alanını kotarmaktadır. Devletin bugün

itibariyle bu alanı kotarmak için harcadığı para, iki katrilyonun üstündedir. Yani aynı devletin bakanlıklarından sekiz tanesinin bütçesinin toplamına denk bir rakam. Dünyada, Hanefi fıkhnının amelî kısmını uygulamak için bu miktarın değil aynını, çeyreğini bile harcayan bir başka devlet yoktur. Bu Cumhuriyet mi Hanefi fıkhnını imha etti? Hayır, tam tersi doğrudur:

Cumhuriyet, ‘taabbüdi’ anlamda Hanefi fıkhnını ihya etti. Öteki anlamdakiler zaten yoktu.

Siyasal İmamı Âzam’a gelince, bizim, İmamı Âzam’la ilgili tezlerimizden biri, siyasal İmamı Âzam’ın temel düşüncelerinin Cumhuriyet Devrimi’nin icraatıyla örtüştüğüdür. Bu örtüşmenin varlığını inkâr edemeyenler, işi mugalataya boğuyorlar: “Ne alakası var, efendim? İmamı Âzam din adamı, Atatürk asker ve devlet adamı. Üstelik aralarında on iki asır zaman farkı var.”

Bu lakırdının ilim ve fikir açısından beş paralık kıymeti yoktur, olamaz. **Olsaydı, biz onun altına imza atarak kariyerimizi, itibarımızı riske etmezdik.**

İki fikir arasında münasebet olması için bu fikirlerin sahipleri akraba veya meslektaş olmak, aynı zamanda ve memlekette yaşamak zorunda mı?

Eski Yunan filozofu Platon’un cumhuriyet ve devletle ilgili fikirleri Atatürk’ün fikirleriyle örtüşüyor dersek, aynı şey söylenecek mi? Hayır, orada söylenmiyor. Bütün öfkeleri, siyasal İmamı Âzam ile Atatürk’ün fikirlerindeki yakınlığın ifade edilmesine. **Atatürk’ü din dışı ilan et, arkadan ne yaparsan yap, mubah. Dincisi de bunu istiyor, dinsizi de. Aydınlığa ihanet etmiş sağcısı da bunu istiyor solcusu da...**

Tezgâhın gücü de burada, zalimliği de...

MUHAMMED İKBAL DE BİZİM GİBİ DÜŞÜNÜYOR

İmamı Âzam'la ilgili esas kitabımız yayınlandığında ortaya çıkan gerçekler Atatürk'e saldırmayı görev haline getiren siyaset dincilerini çok kızdırdı. Yarı müşrik palavralarla süsleyip püsleyerek cehalet ve Kur'andışılıklarına paravan yaptıkları 'sözde İmamı Âzam'ın yerine, tarihin tespitlerine dayanan akılcı-antiempyalist, hürriyet ve hümanizm öncüsü şehit İmamı Âzam gelmişti. Dincilerin bir kısmı bunu 'İmamı Âzam'ın çehresini değiştirmek' hatta onun temsil ettiği 'Ehlisünnet'in altını oymak' olarak propaganda ettiler. Bu nasıl olurdu? Kitabı yazan adam İmamı Âzam Ehlisünneti'ne mensup bir insandı. Gerçek şu ki, altı oyulan, gerçek Ehlisünnet inancı değil, 'Ehlisünnet' perdesi altında asırlardır dayatılan akıldışılık ve Arapçılıktı. Ne yazık ki, İmamı Âzam, yıkılması için mücadele ettiği siyasetlerin ve anlayışların önderi ve kutsal savunucusu olarak tanıtılıyordu.

Biz şuna inanıyoruz: **Dinciliğin bir vicdansızlık illetine dönüşen Atatürk düşmanlığı ile Atatürk'ü imansızlıklarına paravan yapmak isteyen sahte Atatürkçülerin İslam düşmanlığı** 'Atatürk'ün Kur'an imanına mensubiyeti gerçeği'nin yok sayılmasını uzun süre sağlayamaz.

İmamı Âzam'ın siyasal düşünceleriyle Mustafa Kemal'in siyasal düşünceleri arasında kurduğumuz paralellikler, dinci yalanların aksine, yirminci yüzyılın en büyük İslam düşünürü tarafından, bizden seksen yıl önce ve geniş anlatımlarla kayda geçirilmiştir. Bu düşünür, Kur'an'ın en büyük vicdan şahsiyetlerinden biri olan Pakistanlı **Allâme Muhammed İkbâl**'dir.

İkbâl'in Türk Devrimi ile İslam mirası, özellikle Hanefî fıkhı arasında tespit ettiği ortak noktaların çok kısa bir sıralanışı şöyle verilebilir:

1. Akılcılık,
2. Anti-Arabizm,

3. Ana dilde ibadet,
4. Kadına özgürlük,
5. Hadislere eleştirel bakış,
6. Despotizme karşı çıkış,
7. İçtihadın sürekli işlemesi gereken bir Kur'anî ilke olduğunun kabul ve ilanı,
8. Halifenin seçimle belirlenmesi.

Elinizdeki kitabın son bölümünde, ölümsüz düşünürün bu meseleye ilişkin tespitlerini kendi ağzından dinleyeceğiz.

ARAPLARI DEĞİL, EMEVİLERİ ELEŞTİRDİK

İmanını Âzam'la ilgili 'Esas Kitap'ta 'Arap düşmanlığı' yapıldığı iddiasına gelince, bu tümden bühtandır; ahlaksız bir iftiradır. Biz, İslam imanının çocuklarıyız, Müslüman Arap da bizim din kardeşimizdir. Din kardeşimize neden düşman olalım! Ama unutulmasın ki bizim hakka saygı gibi bir iman borcumuz da vardır. Bu borcu yerine getirirken değil Arap'ı, kendi ırkımız olan Türk'ü bile eleştirmekten çekinmeyiz. Çekinmeyiz ne demek, eserlerimizde kendi ırkımıza yönelik eleştirilerin onlarcası vardır. Kaldı ki *İmamı Âzam* kitabında **bizim eleştirdiğimiz, Arap değil, Arapçılıktır, özellikle Arapçılığın öncüsü olan Emevî'dir.**

İslam'ın hatırı için kendi ırkını ve milletini eleştirmekten çekinmeyen bir düşünce adamına 'İslam'ın hatırı için kendi ırkını ve milletini eleştir ama başka ırkları ve milletleri eleştirme' denebilir mi? Dahası, biz Emevî Arapçılığına yönelik

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

eleştirileri tamamı Arap müelliflerce kaleme alınan eserlere dayanarak yaptık. O eserleri yazanlar Arap düşmanı mı?

Bizim inancımız şudur: Gerçek bir Müslüman Arap, İslam için kendi ırkını, özellikle Emevî Arapçılığını eleştirmekten asla çekinmez. Peki, **İslam adına, Arabın Arabı eleştirmesi normal karşılanıyor da bizim eleştirmemiz neden yadırganıyor?**

Arap olmak başka şeydir Arapçı olmak başka şey. Arapçı olmak için Arap olmak gerekmiyor. Nitekim en hararetli Arapçılar, Araplar arasından değil, Türkiye'den çıkıyor. Demek ki hesap başka bir hesap...

Emevî zorbalarının kötülükleri tarihin '**kazıyye-i muhke-me**' halinde tespit ettiği kötülüklerdir. Bu kötülükler eleştirilmez de o kötülükleri eleştirenler mi eleştirilir? Bize saldıranlar, bu gerçeği elbette ki çok iyi biliyorlar. Ama onlar, Emevî'yi eleştirmemizi Arapları eleştirmek şeklinde lanse ederek akılları sıra bizi itibar kaybına uğratmak istiyorlar.

Biz bu ucuz oyunlara papuç bırakacak adamlardan değiliz. Bühtanların hak ettiği cevabı asla unutamayacakları şekilde vermesini de biliriz. Ama bunu yapmadık. İmamı Âzam'ın hatırı için yapmadık; çünkü onun ismini polemik konusu yapmak istemedik.

İkincisi, bize sövenlerin vicdanında en küçük bir hak duygusu taşıyanlarının bizi er-geç anlayacaklarından ümidimizi kesmiyoruz.

Atıf yapılan kaynaklar metin içinde gösterilmiştir, ancak **Apolocya**'nın sonuna bir '**Kaynaklar Listesi**' konmamıştır.. Kaynakların künyelerini merak edenler, '**Esas Kitap**'a bakabilirler.

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Ayet mealleri, Yaşar Nuri Öztürk'ün '*Kısr'an-ı Kerim Mea-
li*' nin 135. baskısından alınmıştır.

Giriş bölümünü şu cümlelerle noktalayalım:

**İnsanlık tarihinin ölümsüzlük anıtlarından biri olan İma-
mı Âzam'a, onun iman torunları olarak minnet ve şükran
borcumuz vardı; bu eserle o borcu ödemeye çalıştık.**

Genelde bütün insanlık tarihinin, özel olarak da İslam tari-
hinin en yüce şahsiyetlerinden biri olan İmamı Âzam hak-
kında ilk savunma eserini yazma bahtiyarlığını yakaladığı-
mız için sonsuz bir mutluluk duyuyaktayız.

**'Hanîflerin ve hanîfliğin babası' İmamı Âzam'ın aziz hatı-
rası önünde hürmet ve tâzimle eğiliyoruz.**

Birinci Bölüm

İMAMI ÂZAM'IN KİMLİK DOSYASI

YAŞADIĞI DEVİR

İmamı Âzam, **tâbiûn** devrinin yani sahâbeden hemen sonraki kuşağın insanıdır. Hicrî 80, Mîladî 699 yılında, Irak topraklarının en ünlü kentlerinden biri olan **Kûfe’de doğdu**; Hicrî 150, Mîladî 767 yılında, **Abbasî halifesi Mansûr** (ölm.158/775) tarafından, bir rivayete göre, atıldığı hapis-hanede, bir başka rivayete göre ise halifelik sarayında, bizzat Mansûr’un eliyle zehirleterek şehit edildi.

İmamı Âzam’ın, halife **Mansûr** tarafından dövdürülerek öldürüldüğü rivayeti de vardır.

Hayatının büyük kısmı Emevîler döneminde, az bir kısmı da Abbasîler devrinde geçti. Bu iki devirde onun için değişmeyen tek şey oldu: Uğradığı baskılar, zulümler, işkenceler, hapisler, itham ve iftiralar.

“Emevî zorbalarından Haccâc bin Yûsuf es-Sekafî idaresinde yaşadı. Haccâc öldüğü zaman Ebu Hanîfe onbeş yaşlarındaydı. Bunlar, bir Mevâlî çocuğu olan yani Arap asıllı olmayan bu genç üzerinde derin tesirler bıraktı. Emevî devleti hakkında hükmünü vermesinde bunların tesiri oldu. Yaşı ilerledikçe bu hükmü de kuvvetlendi, çünkü Emevîlerin Peygamber Ehlibeyti’ne yaptıklarını gözüyle gördü.” (Ebu Zehre, *Ebu Hanîfe*, 74)

“Emevîler devrinde, minberler üzerinde Hz. Ali’ye lanet okumak bir sünnetmiş gibi zorunlu hale getirilmişti. Bu dindışılığı Ebu Süfyan’ın oğlu Muaviye başlatmıştır.

Bu minberlerde lanet okuma sürüp gitti, nihayet Emevîlerin âdil halifesi Ömer bin Abdülaziz bu âdeti iptal etti.” (Ebu Zehre, age.73)

“Emevîlerin ardından hilafete gelen Abbasî devleti, hürriyet getirmek vaadiyle iktidara gelmişti. Ebû Hanîfe'nin ümidi büyüktü. Onların şefkatli ve merhametli bir idare kuracaklarını umuyordu. Fakat Abbasîlerin ikinci halifesi Mansûr, devleti şiddet ve cebir direkleri üstüne oturtmak istedi; yumuşaklık ve anlayış nedir bilmedi. Ehlibeyt'e, işkencelerin en kötülerini reva gördü; onların bilginlerini zından kuytularına tıktı. Hz. Ali taraftarlarının kanları harp ve kavga olmadığı halde akıtılır oldu. Ebu Hanîfe, Mansûr yönetiminin, Emevî idaresinin devamından başka bir şey olmadığını gördü. Abbasîlerle arası bu yüzden açıldı. Nihayet ona da işkence ve eziyet başladı ve ölümü de bu yüzden oldu.” (Ebu Zehre, age.74)

Halife Mansûr, korkunç derecede kinci ve o derecede sadist bir adamdı. Bunun için olacak, Emevîlerin zulüm ve sadizm sembolü valileri Haccâc'ı takdirle anardı. Hatta bir yerde, Haccâc gibi bir valiye sahip olamadığından yakınmaktadır. (Zübeyr bin el-Bekkâr, *el-Muvaffakıyyât*, 37-38)

YAŞADIĞI YER VEYA NİFAK BÖLGESİ

Fıkıh ihtilaflarının teknesi olan **Kûfe** de, siyasal-inançsal mezhep çekişmelerinin teknesi olan **Basra** da Irak topraklarının şehirleridir.

“Irak muhitinin bir özelliği de muhtelif fırkaların, mezheplerin yatağı olmasıdır. Şia’nın aşırı kolları ve mutedilleri oradadır. Mütezile oradadır. Cehmiyye, Kaderiyye, Mürcie vs. hep oradan çıkmıştır. Bu itibarla, orada her zaman canlı bir fikir hareketi mevcut idi. Zaten Irak eski zamandan beri çarpışan felsefe akımlarının kümelendiği bir yerdi.” (Ebu Zehre, age.75)

İster fıkıhtan bakın, ister akaiden, ister tasavvuftan, ister tefsirden, Irak bir **‘nifak ve şıkak bölgesi’**dir. Hz. Ali, Kûfe halkına hitaben yaptığı bir konuşmada şöyle diyor:

“Peygamberinizin Ehlibeyt’i size geldiğinde onlara nasıl muamele ettiniz? Şunu yaptık, bunu yaptık diyeceksiniz. Bunları demeye hakkınız yoktur. Onlara önce yandaş göründünüz, sonra yan çizip kaçtınız. Daha sonra da gelip aklanmak istediniz. Sizin için aklanmak söz konusu değildir.” (Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, 2/409)

Şu hitap da Hz. Ali’nindir:

“Ey Irak halkı! Siz, gebe kalıp sonra da düşük yapan bir kadın gibisiniz.” (İbn Ebil-Hadîd, *Nehcül-Belâğa Şerhi*, 6/114)

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Irak'ın, Tanrı ve tarih önündeki yerini anlamak için şunu bilmek yeter: Peygamber evladından gelen **12 İmam'ın altısı, kılıç veya zehirle bu ihanet bölgesinde katledildi.**

Peygamber torunu dahi önder Zeyd bin Ali Zeynelabidîn orada katledildi.

Zeyd bin Ali'nin öğrencisi ve dostu fıkıh dehası İmamı Âzam orada katledildi.

Aşk ve irfan şehidi Hallâc-ı Mansûr orada katledildi.

Bunları unutmadan bakın bugünkü Irak'a... Tanrı da tarih de âdildir. İkisi de hem çok sabırlıdır hem çok âdildir.

Herkes, **ABD'**ye, İsrail'e kızarak kendini tatmin ediyor ama hiç kimse perdenin arkasındaki Tanrısal plan ve kararı görmek istemiyor. Veya göremiyor...

İMAMI ÂZAM'IN SOYU

Adı Nûman, baba adı Sâbit, künyesi Ebu Hanîfe, lakabı İmamı Âzam'dır.

İmamı Âzam, Arapça bir unvan. En büyük önder demek.

Mevâlî'den olduğu yani Arap olmadığı tartışmasıdır. Tartışmalı olan, Acem veya Türk aslından olup olmadığıdır. Bazı kaynakların, onun dedesinin yaşadığı kent olarak Belh, Nesa, Tirmîz ve Enbâr'ı göstermelerini dikkate aldığımızda Türk asıllı olduğuna hükmedebiliriz. Ancak soyla ilgili bütün bu tartışmaların İmamı Âzam bahsinde anlamlı olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. İmamı Âzam, insanlığın ortak evladıdır; onu soya, bölgeye, dile, iklime hapsetmek insanlık adına ayıp olur.

Babası Sâbit'in, Ebu Hanîfe doğduğu sırada hür bir insan olduğu kesin, ancak daha önceki zamanda köle olup olmadığı tartışmalıdır.

Dedesi Zota veya Zevta, Horasan'ın fethi sırasında esir edilmiş bir Belhli idi. Daha sonra Irak'a getirildi; orada Müslüman oldu ve oğlu Sâbit, ondan sonra doğdu. Ebu Hanîfe, Müslüman ve hür bir babanın oğlu olarak doğdu. Ne var ki, dedesinin başlangıçta köle olması Ebu Hanîfe'nin Araplar katında sürekli horlanmasına sebep olmuştur.

İmamı Âzam, orta boylu, güzel yüzlü, az konuşan ama konuştuğunda çok etkili ve belîğ konuşan bir kişiydi. Yüzüne sürekli hüznü bir ifade hâkimdi. Onu ilk kez görenler vakar ve heybeti karşısında sarsılırlardı. Diyalektiği çok kuvvetliydi; tartışmayı çok severdi.

HOCALARI VE ÖĞRENCİLERİ

HOCALARI

Biz, İmamı Âzam'ın hocaları derken kendilerinden ders aldığı, en azından kendileriyle müzakerelerde bulunduğu kişileri anlamaktayız. Burada önem sırasına göre sıralayacağımız kişiler işte bu niteliği taşıyan kişilerdir.

1. *Hammâd bin Ebu Süleyman* (ölm. 120/737):

En etkili ve en uzun süreli hocası **Hammâd** idi. Ebu Hanîfe onun dersine 18 yıl devam etti. 22 yaşından 40 yaşına kadar.

Benzeri büyük ilim ve fikir öncüleri gibi o da **Mevâlî**'dendir. Yani Arap asıllı değildir. Aslen İsfahanlıdır. Tıpkı öğrencisi İmamı Âzam gibi, varlıklı ve çok cömert bir insandı. Sara hastalığına müptela idi. Bazen, ders sırasında sara nöbeti gelirdi. Nöbet geçince kalkıp abdest alır, dersine devam ederdi. (Kal'aci, *Fıkhu Hammâd*, 7)

Hammâd, Hicrî 120 yılında vefat etti. Ebu Hanîfe tam kırk yaşındaydı. Vefat üzerine hocasının ders halkasının başına oturdu ve ömrünün sonuna kadar yani tam otuz yıl bu hal-kada fıkıh okuttu.

2. *Muhammed Bâkır* (ölm. 114/732):

12 İmam'dan biri ve **Ali Zeynelâbidîn**'in oğludur. Ebu Hanîfe ile ilk görüşmeleri Medine'de oldu.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

3. *Ata bin Ebî Rebâh* (ölm. 115/733):

İmamı Âzam, müfessir sahabî **İbn Abbas**'ın bıraktığı ilmi **Ata** ile **İbn Abbas**'ın kölesi **İkrime**'den aldı. **Ata** da **İkrime** de **Mevâlî**'dendir.

4. *Katâde bin Diâme* (ölm. 118/736):

Gözleri görmeyen bir zat idi ama hadis, tefsir ve fıkıhta anıt isimlerden biridir. Hayatını **Kûfe** ve **Basra**'da geçirdi. Tıpkı İmamı Âzam gibi ağır ithamlara maruz kalmıştır. **Kaderî** olduğu (yani kader meselesinde Emevîlerin dikte ettiği şekilde inanmadığı) yolundaki itham bunların en bilinenidir.

5. *Ebu Abdullah Nâfi'* (ölm. 120/737):

İmamı Âzam, fakîh sahabî **İbn Ömer**'in ilmini onun âzatlısı **Nâfi**'den aldı. Görüldüğü gibi **Nâfi** de **Mevâlî**'dendir.

6. *Zeyd bin Ali Zeynelâbidîn* (ölm. 122/739):

12 İmam'dandır. İmamı Âzam'la aynı yılda doğdu ama ondan 18 yıl önce şehit edildi.

İmamı Âzam, Emevîlere karşı isyanını desteklediği ve iki yıl kadar öğrencisi olduğu rivayet edilen bu hocası için şöyle der: “Zamanında ondan daha fakîh, ondan daha bilgili, daha süratle cevap veren bir kimse görmedim.”

Şahsiyeti, eseri ve misyonu üzerinde ayrı bir eserle durmayı düşündüğümüz **Zeyd bin Ali** İslam tarihinin ilim, düşünce ve siyasette yetiştirdiği en büyük dahilerden biridir.

7. *Ebu Muhammed Abdullah bin Hasan* (ölm. 145/762):

Seffâh'tan sonra gelen **Mansûr** onu hiç sevmemiştir. Kendisine ve ailesine gün yüzü göstermedi. Zalim halife, bu

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

ailenin bir kısmını sürdürdü, bir kısmını hapislere tıkıp orada ölümlerine sebep oldu. **Mansûr**, onu ve oğullarını elleri bağlı olarak Medine'den Hâşimiyye'ye kadar yürüttü. Ağır hakaret ve eziyetlerle hapse tıktı ve hepsi orada öldü. Veya öldürüldü. **Abdullah bin Hasan'a** reva görülen bu zalim muamele, **Ebu Hanîfe'nin** Abbasilerle münasebetlerinin kaderini etkilemiştir.

Ebu Hanîfe'nin Abbasilere karşı kesin tavır alışı, hocası Abdullah ve ailesine yapılan gaddar muameleler üzerine olmuştur. Büyük İmam, bu olaydan sonra Mansûr aleyhine açıkça konuşmaya başladı.

8. *Hişâm bin Urve* (ölm. 146/763):

Sahabeden **Zübeyr bin el-Avvâm**'ın torunudur. Hem dedesi Zübeyr'in hem babası Urve'nin hem de amcası sahabî **Abdullah bin Zübeyr**'in bilgilerini İmamı Âzam'a aktarmıştır. Bilindiği gibi, **Abdullah bin Zübeyr**, Emevîlere karşı çıkmanın da sembol isimlerinden biridir.

9. *Cafer Sadık* (ölm. 148/765):

12 İmam'dandır. Muhammed Bâkır'ın oğludur. **Cafer Sadık** için şöyle diyor Ebu Hanîfe:

“Ondan daha fakîh kimse görmedim.”

ÖĞRENCİLERİ

İmamı Âzam'ın yüzlerce öğrencisi olduğunu biliyoruz. Bu öğrencilerin İslam fıkında anıtlanmış olanları, önem sırasına göre şunlardır:

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

1. Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî (ölm. 189/805):

İmamı Âzam fıkıh ve felsefesinin en önemli temsilcilerinden biri, belki de birincisidir. Tıpkı hocası gibi, **Mevâlî'dendir**. İmam Mâlik'ten de dersler almıştır.

Hanefî fıkının 'olmazsa olmaz' kaynakları sayılan ve genel adları '**Zâhiru'r-Rivâye**' olan **el-Asl, ez-Ziyâdât, el-Câmiu's-Sağîr, el-Câmiu'l-Kebîr, es-Siyeru's-Sağîr, es-Siyeru'l-Kebîr** adlarıyla anılan külliyyatın yazarıdır. Harunurreşid döneminde bir süre **Rakka** kadılığı da yapmıştır.

2. Züfer bin Hüzeyl (ölm. 158/775):

İsfahan valisi Hüzeyl'in oğlu olan Züfer, İmamı Âzam'ın en ünlü üç talebesinden biridir. Hocasının '**kıyası en iyi uygulayan öğrencisi**' olarak ünlüdür. Basra kadılığı da yapmıştır. İmam **Cafer Sadık**'tan da ders okuduğu kaydedilmektedir. İmamı Âzam'ın ölümü üzerine, onun fıkıh ekolünün başına geçen öğrencisi de Züfer oldu. En ünlü öğrencisi olarak bilinen Ebu Yusuf hocasının yerine geçmeyi değil, ayrı bir ekol oluşturmayı tercih etti. Ve birkaç yıl sonra da teklif edilen kadılık görevini kabul ederek eğitimle uğraşını sona erdirdi. (Şebüsterî, Ashabu'l-İmam es-Sadık, 1/596)

3. Ebu İsme Nuh bin Ebu Meryem (ölm. 173/789):

İmamı Âzam'ın ünlü ama şaibeli öğrencilerinden biridir. Tıpkı Ebu Yusuf gibi, ilk derslerini İmamı Âzam'ın baş düşmanları arasında sayılan **İbn Ebî Leyla**'dan almıştır. Daha hocasının sağlığında **Merv** kadılığına getirildi. Hadisçiler nezdinde '**yalancı**' diye tanınan bu zat, İmamı Âzam hakkındaki yalan bir isnadıyla da ünlüdür. İmamı Âzam'ın, "**Kur'an'ın tercümesiyle namaz kılınır**" fikrinden döndüğünü iddia eden ve bu yolla Türk illerinde fesat yayan tek kişi budur.

4. *Ebu Yusuf Yakub bin İbrahim* (ölm. 182/798):

İmamı Âzam'ın ünlü ama şaibeli öğrencilerinden biridir. Künyesiyle tanınmıştır. Büyük İmam'ın en itibarlı öğrencisidir. İmamı Âzam'a karşı samimiyetinden kuşkumuzu '*İmamı Âzam*' adlı eserimizde değişik vesilelerle ifade ettiğimiz Ebu Yusuf, yönetimlere yandaş bir fakîhti. İmamı Âzam onu, yanında geçirdiği 17 yıllık öğrenciliği boyunca hem eğitmiş hem de kendisini ve ailesini barındırıp doyurmuştur. Buna rağmen, en kritik siyasal meselelerde hocasının aleyhinde konuşmaktan çekinmemiş, hatta onu âdeta jurnalleyen tavırlar takınmıştır.

Halife el-Mehdî döneminde kadılık yapmış, **Harunurreşid**'in ihdas ettiği **kâdılkudatlık** (kadılar kadısı) görevine ilk getirilen de o olmuştur.

Hanefî fıkhnın yayılmasında ve sistemleşmesinde en önemli rolü oynayanlardan biridir. Harunurreşid'in devlet idaresiyle ilgili sorularına verdiği cevaplardan oluşan ***Kitâbu'l-Harâc***'ı, alanının aşılmamış eseridir. Eski hocası **İbn Ebî Leyla** ile İmamı Âzam'ın farklı görüşlerini anlatan eseri ***İhtilafu Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leyla*** ile, ***Kitabu'l-Âsâr*** adlı eserleri de ünlüdür.

5. ***Vekî' bin el-Cerrâh*** (ölm. 129/812): En önemli öğrencilerdendir. Babası, Kûfe'nin beytülmal eminiydi. **Harunurreşid**'in kadılık görevini kabul etmedi.

6. ***Hafs bin Gryâs*** (ölm. 195/811): Bağdat ve Kûfe'de 15 yıl boyunca kadılık yaptı.

7. ***Hasan bin Ziyâd*** (ölm. 204/819): Kûfe kadılığı yapmıştır. Daha çok eğitici olarak ünlüdür.

HÜMANİST BİLGE

İmamı Âzam'a soruyorlar:

“Senin kâfir olduğuna hükmedenler hakkında senin hükmün nedir?”

Cevabı şu:

“Ben onların yalancı olduklarını söylemekle yetiniyorum. Ama onları kâfir ilan etmiyorum, onları sadece yalancılıkla itham ediyorum. Çünkü onlar Allah'ı inkâr etmiyorlar, beni inkâr ediyorlar. Bu, benimle onlar arasında bir iştir. Beni inkâr edeni, bana yalan isnatta bulunanı kâfirlikle itham edemem. Beni inkârcılıkla suçlayarak yalana batan bir adamı Allah'ı inkâr edenler için kullanılacak bir tâbirle niteleyemem. Çünkü Cenabı Hak bizlere şu emri vermiştir: ‘Bir zümreye şahsî düşmanlığınız sizi, onlar hakkında adalet dışı davranmaya itmesin.’”

“Bana bu ithamı yapan kişi, ‘Ben Allah’tan da Allah’ın dininden de uzaklaşmam ama senin dininden uzaklaşıyorum; çünkü senin dinin Allah’ı inkârdır. Senin ibadet ettiğinden de uzaklaşıyorum, çünkü sen şeytana ibadet ediyorsun’ dese bile onu kâfir olarak itham etmem. Çünkü o benim hakkımda yalan söylüyor, din ve Allah hakkında değil.”
(İmamı Âzam, *el-Âlim ve'l-Mûteallim*, 35-36)

Onun bu meselelerde esas aldığı ilke kendi dilinden şu ölümsüz sözle gökkubbeye kazılmıştır:

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

“Azmışlarla savaşını azmışlık ithamıyla yap, kâfirlik ithamıyla değil.” (Ebu Hanîfe, *el-Fıkhü'l-Ebsat*, 54)

Büyük İmam'ı eleştirenler arasında yer alan Abdullah bin Mubarek, Süfyan es-Sevrî'ye şöyle diyor:

“Ebu Hanîfe gıybetten öylesine uzak ki, düşmanlarının bile gıybetini ettiğini duymadım.” (Heytemî, *el-Hayrâtü'l-Hisân*, 143, dipnot 2)

Bir mesele tartışılırken söz Hasan el-Basrî'ye gelmişti. İmamı Âzam, o meselede Hasan el-Basrî'nin hatalı olduğunu söyleyince karşısındaki adam haykırdı: “Sen, Hasan el-Basrî için hata etti nasıl dersin, ey fahişenin çocuğu!” İmamı Âzam sadece şunu söyledi:

“Vallahi Hasan hata etmiş. Allahım! Göğsü bize karşı sıkışan kişiye karşı bizim göğsümüzü geniş tut.” (Hatib el-Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, 13/352)

Bir gün, verdiği bir fetvayı hatırlatarak kendisine şöyle dediler: “Bu verdiğin fetva şüphe götürmez bir hakikattir.” Cevabı şu oldu:

“Vallahi, bilmem. Belki de şüphe götürmez bir bâtıldır.” (Ebu Zehre, *Ebu Hanîfe*, 56)

Kendisine hakaretler edip sonra pişman olan birisi ondan ricada bulundu: “Bana hakkımı helal et!” Cevap verdi:

“Cahil halktan bana, bende olmayan şeyleri isnat ederek hakkım altına girmiş olanlara hakkımı helal ediyorum. Aynı şeyi yapan ulemaya ise hakkımı helal etmiyorum; onlarla hesaplaşacağız. Çünkü ulemanın bu tür davranışları sonraki zamanlara kötü örnekler bırakır.” (Süyûtî, *Tebyîzu's-Sahîfe*, 135-136)

MİNNETSİZ VE CÖMERT BİLGE

İmamı Âzam'ın kimseye minnet etmeyen ama herkese ikram ve yardımda bulunan kişiliği, düşmanlarının bile övdüğü özelliklerinden biridir. Babadan gelen ticarî bir yeteneği vardı. Hayatı boyunca ticareti hiç bırakmadı. İpek ticaretinde önde gelenlerden biriydi. Bu işi, sadece yaşadığı kentte değil, ülke çapında yapıyordu. Onun hayatını en geniş yazarlardan biri olan **Muvaffak el-Mekkî** (ölm. 568/1172) şöyle diyor:

“Cumartesi gününü ailesine ayırmıştı. O gün ne ilim meclisine gelir ne de alışverişe giderdi. Ev ve bahçe işlerine bakardı. Sair günlerde, kuşluk vaktinden ikindiye kadar zamanını alışverişte geçirirdi. Cuma günleri dost ve yakınlarına evinde ziyafet verirdi. Onlara çeşit çeşit yemekler hazırlatırdı.”

Sosyal hayata önem verdiği, dünya nimetlerinden yararlanmayı ihmal etmediği kaynakların incelenmesinden anlaşılıyor. Öğrencisi **Ebu Yusuf** şöyle diyor: **“Onun gelmekte olduğunu kullandığı parfümlerin yaydığı kokulardan anlardık.”**

Deri giysileri, özellikle yabanî hayvan derisinden giysileri çok severdi. Değişik renk ve desende giysiler kullanırdı. Sesi çok güzeldi. Zaman zaman şarkılar söylerdi. Onun hayatını ilk yazarlar arasında bulunan **Saymerî** (ölm. 436/1044) **Ebu Hanîfe'nin** orta boylu bir insan olduğunu, yüzünde sürekli hüznü, ağlamaklı bir ifade bulunduğunu kaydediyor.

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

En büyük zevklerinden biri de, çok sevdiği annesini Ramazan geceleri yanına alıp camilere götürmektir. (Saymerî, 63)
Bir yerde şöyle diyor Ebu Hanîfe:

“Yapıp ettiklerimden doğacak sevabı üçe ayırıyorum: Biri bana, biri anneme, biri de hocam Hammâd’a.” (Saymerî, 63)

Oğlu Hammâd, Kur’an okumayı öğrenip Fâtiha Suresi’ni ilk okuduğunda ona ders veren hocaya, beş yüz dirhem gibi alışılmadık rakamda bir parayı hediye olarak göndermişti. Öğretmen şaşırarak, **“Ben ne yaptım da bu kadar parayı verdiniz?”** diye sorduğunda Ebu Hanîfe’den şu cevabı almıştı:

“Benim çocuğuma kazandırdığın, benim verdiğimden çok daha büyüktür. Mümkün olsa sana daha fazlasını da verirdim.” (Tevhîdî, *el-Basaair ve’z-Zehâir*, 9/214)

Bağdat ulemasından tanıdıklarına her yıl önemli miktarda para gönderir, şu ricada bulunurdu:

“İstedığınız kadarını kendinize, istediğiniz kadarını başkalarına harcayın. Ve sakın bana teşekkür mecburiyetiniz olduğunu düşünmeyin. Bu size verdiklerim, Allah’ın benim elimle yerine ulaştırılmak üzere bana emanet ettiği şeylerdir.”

Yakın çevresinden İbrahim bin Uyeyne bir borcunu ödeyemediği için hapse atılmıştı. Arkadaşları, İbrahim’i kurtarmak için gerekli olan dört bin dinarı toparlamak üzere faaliyete geçtiler. Durumu öğrenen Ebu Hanîfe, toplanan paraların sahiplerine iade edilmesini istedi ve gerekli paranın tümünü kendisi verdi.

İSYAN VE EYLEM ÖNDERİ BİLGE

İmamı Âzam; kanın, dehşetin, zulmün, acıların ve işkence-lerin berzahları içinde yaşamış bir fikir ve siyaset önderidir.

Bir önderi, kanıyla ödediği bir faturanın arkasındaki fikir ve imana temas etmeden anlatmak mümkün olmaz, en azından böyle bir şey tam ve gerçekçi olmaz.

İmamı Âzam'ı akıl düşmanlarıyla Arapçılığın hedefi haline getiren, ondaki 'isyan ve eylemcilik' karakteridir. Çünkü İmamı Âzam sadece bir ilim ve fikir adamı olmakla kalmamıştır; belki de onlardan daha önce bir siyaset adamı olmuştur.

Fikirleri, karşı çıkışları, ithamları bakımından İmamı Âzam'la tıpa tıp aynı görüşlere sahip olan anıt bilgin **Hasan el-Basrî**'yi düşünün. İmamı Âzam'dan kırk yıl önce ölmüş bulunan bu otorite-sûfi önder, tıpkı İmamı Âzam gibi **Mevâlî**'dendir, yani Arap asıllı olmayan bir bilgedir.

Hasan el-Basrî (ölm. 110/728), fikirleri ve etkileriyle Emevî Arabizmine korkulu rüyalar yaşatmasına rağmen, üstüne gidilmemiş, hapse atılmamış, işkenceye uğratılmamıştır. Emevî yönetimi onu uzaktan takiple yetinmiştir. Çünkü **Hasan el-Basrî** tüm eleştirilerini şöyle bir sonuca bağlıyordu:

“Emevîler, Allah'ın bir musibetidir ama onlara kılıçla karşı çıkmak doğru değildir; işi Allah'a havale edip beklemek gerekir.”

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Emevî zorbaları için bu kadarı tahammül edilir bulunmuştur. İmamı Âzam ise zorbaların üstüne üstüne gitmiş, Arap-Emevî dinciliğine karşı kılıç kullanmak gerektiğini söylemekle de yetinmemiş, Arabizme karşı başlatılmış bütün isyanları parasıyla, gücüyle maddeten ve fiilen desteklemiştir.

İNANÇ SİSTEMİNİN MİMARI

“Ebu Hanîfe’nin yazdıklarını okumadan hiç kimse fıkhıta derinlik kazanamaz.”

İmam Şâfiî

İmamı Âzam’ın hayatını ve özelliklerini anlatan eserlerden birinin sahibi olan **İbn Hacer el-Heytemî** (ölm. 974/1567), onun, meslektaşlarına üstünlüklerini sıralarken şu üç özelliğin altını çizmektedir:

1. İmamı Âzam, fıkıh ilmini ilk tedvin eden, bugünkü sistematik yapısına ulaştırıp bablara, fasıllara, kitaplara ayıran kişidir. İmam Mâlik, *Muwatta’* adlı eserinde onun sistemini takip etmiş, daha sonraki bilginler de bu konuda İmamı Âzam’ın yolunu izlemişlerdir.

2. İmamı Âzam, diğer ulemanın aksine, hem kendi geçimini kendi eliyle sağlamış hem de diğer ulemaya maddî yardımlarda bulunmuştur. İmamı Âzam, hayatında hiçbir zaman devlet görevi kabul etmediği gibi hediye de kabul etmemiştir.

3. İmamı Âzam, mazlum, mahpus ve mesmûm bir bilginidir. Yani zulme uğramış, hapsedilmiş ve zehirletilerek öldürülmüştür. (Heytemî, *el-Hayrâtü'l-Hisân*, 67)

Hem itikadî hem de amelî mezheplerin en büyüklerinin imamı olan İmamı Âzam, İslam mezhepler fikhının kurucusudur.

İmamı Âzam inanç esaslarını sistemleştiren Kelam (İslam teolojisi) ilminde de öncüdür. Yani o, Ehlisünnet mezhebinin sadece amelî fıkıh imamlarından biri değil, aynı zamanda itikadî mezhep imamlarının da önderidir, onların da en büyüğüdür.

İmamı Âzam'ın yaşadığı dönemde 'fıkıh' tâbiri sadece amelî meseleleri değil, İslam'ın inanç felsefesini de içerecek bir anlamda kullanılıyordu. Nitekim, İmamı Âzam'ın İslam inanç esaslarını sistematize eden eserlerinin adlarında 'fıkıh' kelimesinin yer aldığını görüyoruz: **el-Fıkhu'l-Ekber, el-Fıkhu'l-Ebsat** gibi...

Onun, başında otuz yıl üstat olarak kaldığı Kûfe okulunu sadece fıkıh okulu olarak görmek yanlıştır. İmamı Âzam'ın, **hocası Hammâd'dan** devralarak başına geçtiği Kûfe okulunun devrim niteliğindeki fikirleri, amelî fıkıhtan çok **Kelam ilmine** ilişkindir. Ekleyelim ki, bu Kelam da siyasal meselelere ağırlık veren bir Kelamdır.

Ehlisünnet inancının itikadî mezhep imamlarının en büyüğü sayılan "Ebu Mansûr Mâtürîdî (ölm. 333/944), İmamı Âzam'ın akaid ve fıkıh alanındaki görüşlerini benimseyerek onun gıyabî talebesi olmuş, akaid alanındaki yöntemini geliştirerek 'Sünnî Kelam ilminin Kurucusu' vasfını kazanmıştır." (Bekir Topaloğlu, Ebu Mansûr Mâtürîdî'nin **Te'vîlatü'l-Kur'an** adlı eserine giriş. 1/XII)

Büyük İmam'ın, sadece Kûfe'de değil, Irak'ın tüm şehirlerinde, Mekke'de, Medine'de konuşlanmış bütün mezhep mensuplarıyla sürekli tartışmaları olmuştur. Bu tartışmaların çok azı amelî fıkıha ilişkindir; hemen tamamı **İlmi Kelam'a** yani İslam'ın teolojik felsefesine aittir. O, bu faaliyetleriyle bir fakih'ten çok bir Kelam âlimi portresi çizmektedir.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

“İslam tarihinde adından söz edilen Ebu Hanîfe’yi Kûfeli bir fakîh olarak görmekle gerekeni yapmış olamayız. İmamı Âzam’ın, birçok Kelam mezhebine ilham veren ve bu mezheplerde öne çıkmış birçok fikrin ve eserin kendisine nispeti bilinen bir sembol şahsiyet oluşunun önemini göz ardı edemeyiz.” (Ahmet Paketçi, Ebu Hanîfe, *Dâiretül Maarif el-İslamiyye* mad.)

İmamı Âzam’ın kanıyla yazdıklarını bir kenara koysak bile onun büyüklüğünü yine de sadece fıkıhtaki yeriyile sınırlamak büyük haksızlık ve isabetsizlik olur. Bir kere şunun altını çizelim:

Sadece ilim ve fikir vadisinde kaldığımızda İmamı Âzam’ın esas büyüklüğü fıkıhta değil, İlmi Kelam’dadır.

İmamı Âzam’ın, siyasal mücadeleler tarihi içindeki yeri fıkıh ve kelam tarihindeki yerinden çok daha büyüktür. Çünkü bu yer, İmamı Âzam’ın kanıyla yazdığı eserinin yükseldiği yerdir. Arapçı Abbasi hilafeti, onu fıkıh veya kelamdaki görüşleri yüzünden şehit etmemiştir; siyasal tavrı ve fikirleri yüzünden şehit etmiştir.

Bir tarihî şahsiyetin kanıyla yazdığı destan, onun mürekkeple yazdığı kitapların altında ve gölgesinde bırakılmaz. O halde, İmamı Âzam bahsi açıldığında ele alınacak ve hükme esas yapılacak ilk alan, bu ‘kanla yazılan alan’dır. Bu bilindiği içindir ki, muarızları onun siyasal mücadelesine, bu alandaki yeniliğine, eşsizliğine fazla temas etmezler; onu fıkıh tarihinin kalıpları içine sıkıştırarak esas büyüklüğünü gözden kaçırmaları.

FIKİH YARATAN EKOLÜN BABASI

“İnsanlar fıkhıta Ebu Hanîfe'nin çocukları gibidir.”

İmam Şâfiî

İmamı Âzam, diğer yüceliklerine ilaveten amelî fıkıhın da babasıdır. Diğer bütün fıkıh ekolleri ondan sonradır ve tümündeki ‘sistematik’ diyebileceğimiz yapı onun mirası ve metodu üzerine yükselmiştir.

Hz. Ali'nin *Nehcü'l-Belâğa*'sına yazdığı antit şerhle tarihe geçen İbn Ebî'l-Hadîd (ölm. 656/1258), anılan eserinde bütün fıkıh ekollerinin bir biçimde Hz. Ali'ye bağlandığını ifade ederken burada köprü rolü Ebu Hanîfe'nin oynadığına dikkat çekerek şöyle diyor:

“Ebu Hanîfe'nin arkadaşları Ebu Yusuf, Muhammed ve ötekiler fıkhı, üstadları Ebu Hanîfe'den aldılar. Şâfiî, fıkhı, Ebu Hanîfe'nin öğrencisi Muhammed bin Hasan'dan aldı. Böylece onun fıkıh kaynağı da Ebu Hanîfe oluyor. Ahmed bin Hanbel de fıkhı İmam Şâfiî'den aldı. Böylece onun kaynağı da Ebu Hanîfe oluyor.” (İbn Ebil-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, 1/28)

“Ebu Hanîfe, Irak fıkhını olgunlaştırmış, onu zirvesine taşımıştır. O, hazır bulduklarıyla yetinmemiştir. Evet, o, öncekilerin başladığı yoldan yürümüş ama başkaları gibi yarı yolda kalmamış, yolun sonuna kadar gitmiştir. Şüphesiz ki, Ebu Hanîfe'nin fıkıh mantığını olgunlaştırmada

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

İbrahim en-Nehaî'nin büyük etkisi vardır... Onun fıkıh gözünü Nehaî açmıştır. Ama Ebu Hanîfe de bir çığır açmış, özgün kıyaslar ve kanıtlar getirmiştir.” (Ebu Zehre, *Ebu Hanîfe*, 199)

İmamı Âzam, 60 bin mesele çözmüştür deniyor. Bunu, ona düşmanlığıyla bilinen Hatîb el-Bağdadî kaydediyor.

Henüz vuku bulmayan meseleler hakkında verilen fetvalar anlamında kullanılan *takdîrî fıkıh* da İmamı Âzam tarafından yaratılmıştır. (Ebu Zehre, age. 202-203)

İMAMI ÂZAM'IN ESERLERİ

Ebu Hanîfe'nin fikirlerinin tartışmasız kaynağı, onun öğrencilerinin eserleridir. O, bu bakımdan da kaderdaşı **Sokrat**'a benzer. Sokrat'ın düşüncelerini nasıl ki öğrencilerinden, özellikle **Platon**'dan öğreniyoruz, Ebu Hanîfe'nin fikirlerini de öğrencilerinden, özellikle İmam **Muhammed eş-Şeybânî**'den öğreniyoruz. Ebu Hanîfe, fikirlerini derslerinde öğrencilerine takrir ediyordu; öğrencileri de bu fikirleri notlar halinde yazıya geçiriyordu. Bu notlar daha sonra kitaplaştırılmıştır.

İmamı Âzam'a nispet edilen kitap ve risâleler şunlardır:

1. *el-Âlim ve'l-Muteallim:*

İmam'ın inançla ilgili görüşlerinin, kendi kaleminden çıkmış en güvenilir kaynağı bu eserdir. Soru-cevap şeklinde düzenlenmiş bu eser, 'İmamı Âzam'ın eseri' unvanına en layık metindir.

2. *el-Fıkhü'l-Ebsat:*

Akaide dair bir eserdir. Oğlu **Hammâd** ile öğrencisi **Ebu Yusuf** tarafından yazıya geçirilmiştir.

3. *er-Risâle:*

Bu metin, Ebu Hanîfe'nin, fikirdaşı **Basra Kadısı Osman el-Bettî**'ye yazdığı uzun bir mektuptur. Kendisine yöneltilen

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

itham ve iddialara cevaplardan oluşan bu metin de itikadî meselelere değinmektedir.

4. *el-Vasıyye*:

İnanç konularına ilişkindir. Osmanlı müelliflerinden **Be-yazîzâde** tarafından *İşârâtü'l-Merâm* adıyla şerhedilmiştir.

5. *el-Kasîdetü'n-Nu'maniyye*:

İmamı Âzam'a nisbet edilen bir na't olup Hz. Peygamber'i övmektedir. Epey sayıda tercüme ve şerhi vardır.

6. *el-Fıkhü'l-Ekber*:

Ebu Hanîfe'ye nispet edilen bu eser üzerinde özellikle durmak gerekiyor. Çünkü bu eser, Ehli-sünnet inancının manifestosu ve özellikle inanç kaidelerinin kaynağı olarak gösteriliyor. Ne yazık ki, bu eser, İmamı Âzam'ın tarihsel olay ve belgelere dayalı tartışmasız fikirlerinin bazılarına ters düşen tespitler taşımaktadır. Bu tespitler, İmamı Âzam'dan çok, ona karşı çıkanların, özellikle **Buharî'nin** fikirleri olarak belirginleşiyor. Nitekim, *el-Fıkhü'l-Ekber*'in Buharî'nin eseri olduğu yolunda Mûtezile imamlarının iddiaları vardır ve bizce, bu iddia İmamı Âzam konusunun en önemli gerçeklerinden birini dile getirmektedir.

Fıkhü Ekber konusunda karşı çıkılamayacak nokta şudur: **Büyük İmam'ın bu eserine sonradan bazı fikirler sokulmuştur.** Bunun böyle olduğu, ittifaka yakın bir kabuldür. Biz bu eserin Ebu Hanîfe'ye sonradan nispet edildiğine, en azından içine onun görüşlerine uymayan görüşlerin sokulduğuna kesin gözüyle bakıyoruz. Çünkü *el-Fıkhü'l-Ekber*'deki birçok fikir, İmamı Âzam'ın hayatı pahasına savunduğu, tarihî belgeler ve olaylarla tespit edilmiş fikirlerinin tamamen aksinedir. **Bu fikirler İmamı Âzam'a**

değil, söylendiği gibi, onun baş düşmanlarından biri olan Buharî'ye ait fikirlerdir.

En azından, şunu söylemek borcundayız: Buharî, bu esere, fikirlerine karşı olduğu İmamı Âzam'ı kendisine benzetmek için gerekli gördüğü düşünceleri sokmuştur. Bunu dikkate aldığımızda, Müslüman camiaya 'en güvenilir muhaddis' diye tanıtılan Buharî'nin tam bir sahtekâr olduğunu söylemek gerekecektir.

Buharî tarafından sokulan fikirlerin başında şunlar gelir: Sahabenin tümünün udûl (günahsız, masum) olduğu, ilham ve keramete inanmanın İslam'ın emri olduğu, hilafete geliş sırasının Allah katında üstünlüğün göstergesi olduğu vs.

Bu kabullerin hiçbiri İmamı Âzam'an fikri değildir. Tam aksine, İmamı Âzam bu anlayışlara karşı çıktığı için işkencelere uğramış, sonra da öldürülmüştür.

İMAMI ÂZAM'A DÜŞMANLIKLAR

EMEVÎLERİN DÜŞMANLIĞI

İmamı Âzam'ı onca ilim ve irfanına rağmen zındık ve hatta kâfir ilan eden düşmanlığın arkasında Emevîcilik tutkusu ile Ehlibeyt düşmanlığı vardır. Ona saldıran en yaman düşmanları ya Arap asıllı Emevîcilerdir ya da Arap asıllı olmayan Emevî yamakları.

Mesela, **İbn Hibbân**, Arap asıllı bir Ebu Hanîfe düşmanı iken ünlü hadisçi Buharî Arap asıllı olmayan bir Ebu Hanife düşmanıdır.

Yüce Allah'ın takdirine bakın ki, bu **İbn Hibbân** (ölm. 354/965) yandaşlık ettiği çevrelerle, kadılıklarını büyük bir zevkle kabul ettiği yönetimler tarafından, İmamı Âzam'a yönelttiği suçlamaların bir kısmıyla suçlanarak ve ömrünün son yıllarında zındıklıkla itham edilerek kahır içinde ölüp gitmiştir. Daha da ilginç şu: **İbn Hibbân** Peygamberliğin kesbî (çalışarak elde edilebilecek bir yeti) olduğunu iddia etmek, hadis âlimlerini haksız yere eleştirmekle suçlanmıştır. Öldürülmesi için halifeden ferman istendi, ama alınmadı.

Kısacası: Yüce Tanrı, İmamı Âzam'a yönelttiği suçlamaların hemen tümüyle itham edilmenin acısını İbn Hibbân'a tattırdı.

Irak Genel Valisi İle Kavga:

Emevîlerin son halifesi **Mervan bin Muhammed**'in Irak genel valisi **İbn Ebî Hübeyre** (Ebu Hâlid Yezid bin Ömer bin Hübeyre, ölm. 133/750), İmamı Âzam'a kötülük ve işkence edenlerin ilkidir.

Irak genel valiliğine babası **Ömer bin Hübeyre**'nin yerine getirilen **Yezid bin Ömer**, Emevîlerin önde gelen valilerinden biri olarak İmamı Âzam'ın misyonunu, mesajını, faaliyetlerini, fikirlerini elbette ki çok iyi biliyordu. Temel görevlerinden birinin de İmamı Âzam'ı etkisiz kılmak, gerekirse öldürmek olduğunu söylemek bir abartı olmayacaktır. **İmamı Âzam onların en etkili, en güçlü ve en baş eğmez düşmanıydı. Ondan bir biçimde kurtulmak zorunda olduklarının bilincinde idiler.**

İbn Hübeyre, İmamı Âzam'la uğraşmanın bahanesi olarak ona suiistimale çok açık bir görev olan **beytülmal eminliği**ni teklif etti. Ebu Hanîfe'nin bu görevi kabul etmeyeceği kesindi. Burada şu noktaların altını çizmemiz gerekiyor:

- 1. Ebu Hanîfe, maaşa ihtiyacı olan bir insan değildi. İpek ticaretiyle meşgul oluyordu, zengindi.**
- 2. Görevi kabul etmesi halinde halife ve yandaşlarının hukuk ve İslam dışı talepleriyle karşılaşacak, bunları yerine getirdiği takdirde ise halkın gözünde itibarını yitirecekti.**
- 3. Görevi kabul etmez ise hilafet makamına yani devlete karşı gelmiş olacak, bu takdirde cezalandırılıp etkisiz hale getirilecekti.**

İmamı Âzam, tarihin ve Tanrı'nın huzurunda tercihini yaptı ve sonuncu şıkkı devreye soktu.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

İbn Hübeyre, emrinin yerine getirilmemesine çok sinirlendi. İmamı hapse attırdı. Günlerce kırbaçlattı. Bir süre sonra, görevliler valiyi uyardılar:

“Böyle devam edersek bu adam ölür.”

Vali, İmam’a tekrar haber gönderip görevi kabul etmesini istedi. İmam, **“Bir süre düşünmem lazım”** deyince hapisten çıkarıldı. Bu fırsatı değerlendiren İmam, doğruca Mekke’ye gitti. Yıl, Hicrî 130.

İmamı Âzam’ın Mekke’deki ikameti Emevîlerin iktidardan düşüp Abbasîlerin başa geçmelerine kadar, bu demektir ki 6 yıl civarında bir zaman sürmüştür. (Heytemî, *el-Hayrâtü’l-Hisân*, 118). Çünkü İmamı Âzam’ın Irak’a kesin dönüş yaptığı tarih, ikinci Abbasî halifesi **Mansûr’un**, halifelik makamına geçtiği Hicrî 136’dır. Ebu Hanîfe, bu tarihe kadar Irak’a birkaç kez gelmişse de uzun süre kalmamıştır. Mekke’deki ikameti boyunca Irak’taki ticarî işlerini ortağının yürüttüğü anlaşılıyor.

Mekke’de ilimle meşguliyeti bütün hızıyla sürdürdü. Tartışmalar ve müzakereler çok yoğundu. Basralı fakîh **Eyyub es-Sahtiyânî** (ölm. 131/748) ile buradaki tartışmaları çok ünlüdür.

ABBASÎ YÖNETİMİ VE DEĞİŞMEYEN KADER

Emevîler iktidardan düşüp Abbasîler başa geçince, **Hz. Ali** evladı adına Abbasîlere destek vermiş bir insan olan İmamı Âzam’ın çok büyük mutluluk duyduğu tartışmasızdır. O artık, Peygamber evladının haklarının verileceğini, Ehlibeyt’in çektiği çilelerin biteceğini düşünüyordu.

İlk Abbasî halifesi **es-Seffâh’a** biât edip etmediği tartışmalıdır. Ama bu, az önce bahsettiğimiz sevincin tartışmaya açılmasını gerektirmez. İmam Âzam, Emevîlerin yıkılıp gitme-

leri için Abbasiler'e her türlü desteği verdiğine göre, onların iktidara gelmiş olmasından elbette ki mutluluk duymuştur. Ne vakte kadar? Ehlibeyt konusunda Abbasiler'in de Emevîlerle aynı rotada yürümeye başladıkları ana kadar.

Abbasiler, iktidara geldikten bir süre sonra, Hz. Ali evladına sıkıntı vermeye başladılar. Emevîlerden fazla farkları olmadıkları kısa sürede anlaşılmıştı. Bu demektir ki, İmamın Âzam'ın mücadele gerekçesi devam ediyordu. Tabii, hilafet makamının onu etkisiz kılma gerekçesi de. Ne ilginçtir ki, İmamın Âzam'a karşı, Abbasî halifesi **Ebu Cafer el-Mansûr** da Emevî valisi **İbn Ebî Hübeyre**'nin yol ve taktiğini izledi. Ona hilafet merkezinin kadılığını teklif etti. Ya kabul edip güdüme girecekti yahut da kabul etmeyerek hilafet makamına isyan etmiş duruma düşecekti. **Mekkî'nin Menâkıb**'ında, Ebu Hanîfe'nin ağzından şu satırları okuyoruz:

"Bu adam beni kadı yapmak için davet etti; ben de ona şunu bildirdim: 'Ben bu işe ehil değilim. Evet ben, 'Bey-yine göstermek iddia sahibine, yemin etmekse bu iddiayı reddedene düşer' diye bilirim ama bu kadarı kadılık için yetmez. Kadı olacak kişide senin, oğlunun, kumandanlarının aleyhinde hüküm verecek yüreğin olması lazım. Bu bende yok. Halife dedi ki, 'Peki, benim hediyelerimi niçin kabul etmiyorsun?' Ben de şu cevabı verdim:

"Emirümüminîn'in bana kendi malından gönderdiği bir hediyeyi reddetmiş değilim. Eğer kendi malından bir şey gelse onu kabul ederim. Emirülmüminîn bana Müslümanların hazinesinden bir şeyler gönderiyor. Halbuki Müslümanların beytülmalinde benim hakkım yok. Ben ülke için savaşanlardan değilim ki, savaşçılar gibi beytülmalden hisse alayım. Savaşçıların çocuklarından da değilim ki, onların aldıklarından alma hakkım olsun. Müslümanların yoksullarından değilim ki, yoksullar gibi yardım alayım!"
(Ebu Zehre, age. 45)

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Büyük İmam, Halife Mansûr'a şunu da söyledi:

“Ben, bu teklif ettiğiniz göreve layık değilim. Üstelik ben Mevâlî'denim, yani bir köle çocuğuyum. Araplar bir kölenin onların başına geçmesine rıza göstermezler.”

Halife, İmam'ın izlediği taktiği anlamıştı: İmamı Âzam, dehasına yakışır bir üslûpla Halife'ye şunu demek istemiştir:

“Siz; sizin lehinize karşılıklarına dikildiğim Emevîlerin Arapçı siyasetlerinin aynısını izlemeye başladınız. Ben, bu siyasetlerle savaşmış bir insan olarak size destek vermem?”

Halife bunu anında anladı ve İmam'a çıkıştı:

“Yalan söylüyorsun. Sen bu göreve pekâla ehilsin.”

Cevap verdi İmam:

“Ehil değilsem o görevi bana vermeyin. Eğer ehil olduğum halde yalan söylüyorsam, öyle bir görevi yalancı birine hiç vermeyin.” (Heytemî, *Hayrât*, 119-120)

ŞEHİT EDİLİŞİ VEYA SONSUZLUĞA GEÇİŞ

“Kendilerini gerçekten hikmete adanmış olanların, yalnız ölmek için çalıştıklarını halk bilmez.”

Sokrat

İmamı Âzam’la ilgili değerlendirme yapan eski ve yeni araştırmacıların birçoğu şöyle demektedir: **“Emevî ve Abbasî Hilafet makamlarının verdiği devlet görevlerini kabul etseydi o feci akıbetle karşılaşmazdı.”** Biz de şöyle diyoruz: O görevleri kabul etseydi, tarih de onu zulme iştirakle suçlayacaktı.

İlim ve aydınlık adamı, yanında yer aldığı siyasetçi veya devlet adamının ya uyarıcısıdır, yahut da işbirlikçisi. İmamı Âzam işbirlikçi olamayacağına göre, uyarı görevi yapacaktı. Ama onu hizmete çağıranların onun uyarılarına kulak vermeyeceklerini biliyordu. Ebu Hanîfe onların zulümlerine âlet olmadı. İlkelerine sadakatin faturası çok ağırdı ama o bu faturayı sabır ve sebatla ödedi. Onun hayatını en geniş yazan müellif olan **Muvaffak el-Mekkî** bize şunu da bildiriyor:

Emevîler onu kırbaçlatacakları zaman, halka duyuru yapıyorlardı. Halk toplanınca 10 ila 120 kırbaç arası bir ceza uyguluyorlardı. Cezanın bitimiyle serbest bırakmıyorlardı. Kentin kalabalık yerlerinde ibret için dolaştırıyorlardı.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Bunları yazan **Muvaffak el-Mekkî** şu ilginç sonuç cümlesini ekliyor:

“İmamı Âzam, saltanat erbabının işkencelerini âhiret azabına tercih etti.” (Mekkî, 433-435)

Bu konuda iman ve ilkesinin ne olduğunu, kadılık görevi kabul eden öğrencisi **Ebu Yusuf’a** öğütlerinde, dolaylı olarak açıklamıştır. ‘**Ebu Yusuf’a Vasiyet’inde** şöyle diyor:

“Sultanların zulüm ifade eden icraatlarının sergilendiği sahnelerde yer alma. Eğer sultanların senin hakkı savunan sözlerine göre hareket edeceklerini bilirsen o zaman yanlarında bulunabilirsin. Onlar helal olmayan işleri yaparken yanlarında bulunup da onlara engel olamazsan halk senin susmana bakarak onların iyi işler yaptığını zanneder.” (İbnu Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-Nazâir*, 468)

Mücadele, işkence, kan ve dehşet içinde geçen fani hayat bitme noktasına yaklaştı ve nihayet, mukadder gün geldi. Bütün zamanların en büyük siyaset ve hukuk öncülerinden biri olan İmamı Âzam, artık sonsuzluğa kanatlanacaktı. Onun hayatını ilk yazarlardan biri olan **Saymerî** şöyle konuşuyor:

“Halife Mansûr, Kûfe valisi İsa bin Mûsa’ya şu emri verdi: ‘Ebu Hanîfe’yi yakalayıp Bağdat’a gönder!’ Ertesi sabah Ebu Hanîfe’yi, Bağdat’a doğru yola çıkmak üzere vali ile vedalaşmaya giderken gördüm. Yüzü korkudan morarmıştı. Bağdat’a gitti ve orada öldü. Yetmiş yaşındaydı. Kendisine bir şerbet içirdiler ve onun üzerine can verdi. Mansûr’un önüne çıkarıldığında Halife ona bir şerbet takdim etti. Ebu Hanîfe içmek istemedi ise de Mansûr zorlayarak içirdi. Ebû Hanîfe, ayrılıp gitmek istedi. Mansûr nereye gitmek istediğini sordu. Ebu Hanîfe şu cevabı verdi: ‘Senin beni

göndermek istediğin yere gidiyorum.’ Doğruca hapishaneye gitti ve biraz sonra da orada öldü.” (Saymerî, 92-93)

Ve Büyük İmam’ın hayatını en geniş şekilde yazıya geçiren Mekkî çok daha ibret verici bir sahne naklediyor:

“Hilafet sarayında ona, içinde zehir bulunan bir kadeh uzattılar, ‘İçmeyeceğim’ dedi. ‘İçeceksin’ dediler, yine ‘İçmeyeceğim’ dedi. Tekrar ısrar ettiklerinde şöyle konuştu: ‘Onun içinde ne olduğunu biliyorum; kendi canıma kastedecek değilim.’ Bunun üzerine onu tutup hareketsiz hale getirdiler ve zehirli içeceği ağzına boca ettiler. Sonra da serbest bıraktılar. İmam oradan çıkıp Bağdat’ta konakladığı yere geldi. Esas kenti olan Kûfe’ye gitmesine izin verilmedi. En fazla altı gün geçmişti ki, kaldığı yerde ruhunu teslim etti... Allah bilir ama Ebu Hanîfe’nin, Mansûr tarafından verilen bir dayak cezasının ardından öldüğü de söylenir.” (Mekkî, *Menâkıb*, 432; 435, 436)

İmamı Âzam’ın halife Mansûr tarafından bizzat zehirleterek veya zehirleterek öldürüldüğü bütün kaynaklarda yazılı olmasına rağmen, Arapçılığın sonraki dönem avukatları, cinayeti, ‘bir ihtimal öldürüldü’ havasına sokarak ‘efendileri’ni himayeye çalışmaktadırlar. Çünkü İmamı Âzam’ın şehit edildiğini söylediklerinde bu şehadetin nedeni ve niçini gündeme gelecek, bu sorulara verilecek cevaplar ise doğal olarak İmamı Âzam’ın esas mesajını irdelemeyi gerektirecektir. Eski ve yeni Arapçılık avukatları bu irdelemeye yanaşmak istemiyorlar. Bunun için de “İmamı Âzam Hazretleri büyük bir fakîhti, yaşadı, biraz sıkıntılar çekti ama nihayet görevini yapıp rahmete kavuştu” türünden ikiyüzlü lakırdılarla işi savsaklamaya, iman ve davasını şehitlikle taçlandırmış bir fikir ve siyaset önderini sıradan bir ‘molla’ durumuna indirgemeye uğraşıyorlar.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Büyük İmam, ölmekte olduğunu anladığında secdeye kapandı ve ruhunu o halde teslim etti. (Kerderî, *Menâkıb*, 301)

Kaldığı yerden çıkarıldığında yanında bulundurduğu tek şeyin bir Kur'an mushafı olduğu görüldü. (Mekkî, 436, 438) Vasiyet niteliğinde tek isteği vardı Büyük İmam'ın:

“Beni, gaspedilmemiş bir toprağa defnedin!”

Çünkü, Arabizm hilafetinin ‘**cihat**’ adı altında onun bunun toprağına musallat olduğunu biliyor, o tasallutun el koyduğu bir toprak parçasında yatmak istemiyordu.

Vasiyetine uygun bir toprak parçası bulundu: **Hayzeran** mevkiindeki mezarlığa defnedildi.

Cenaze namazını **Bağdat Kadısı Hasan bin İmâre** kıldırdı. Ve mezarı başında şunu söyledi:

“Allah’ın rahmeti seni kucaklasın! Sen bizim için, eskilerin halefi idin. Ama senin yerini alacak bir halef yok. İlimde öyle bir halef çıksa bile ruh büyüklüğünde sana halef olacak biri çıkamaz.” (Saymerî, 86)

İmamı Âzam; ilim, iman, sevgi, isyan ve mücadele kadar ölümsüzdür. Hatırası önünde saygıların en deriniyle eğilmeyi onur bilmekteyiz.

İkinci Bölüm
İTHAMLAR VE CEVAPLARI

İSLAM'IN ARAPLAŞTIRILMASINA KARŞI ÇIKTI

İslam, Kureyş tarafından öteki Araplara, öteki Araplar tarafından da Arap olmayan Müslümanlara üstünlük taslama aracı yapıldı.

Ananom bir deyiş

İtham:

“Ebu Hanîfe, Arap asıllı olmayan bir kölenin çocuğu olduğunu unutarak, yönetimi elinde tutan ve Peygamber'in kavmi olan Arap idarecilere, hatta halifelere karşı çıktı, onları zulüm ve ahlaksızlıkla, ümmeti saptırmak ve dini yozlaştırmakla suçladı. Mevâlî diye anılan köle çocuklarının büyük kısmı böyledir. Hilafete yakın ulemamızdan ve Ebu Hanîfe'nin de meslektaşlarından biri olan Ebu Uyeyne bu gerçeği şöyle dile getiriyor: 'İnsanların hal ve tavırları çok mutedil ve düzgündü. Ne zaman ki, Kûfe'de Ebu Hanîfe, Basra'da Osman el-Bettî, Medine'de Rebîa zuhur etti, işler bozuldu. Bu adamlar kim diye bir araştırdık, gördük ki bunların tümü ümmetin ihtida etmiş kölelerinin çocuklarıdır.’”

“Ebu Hanîfe, daha da ileri giderek yöneticilere karşı kılıç kullanılmasına öncülük etti, bu yönde fetvalar verdi. 'Zalim yönetimlere karşı yapılacak bir tek gaza elli hacdan daha kıymetlidir' diyerek halkı hilafet makamına karşı

kıştırttı; kılıç kullanmayı teşvik ederek ümmeti kana bulattı. Bununla da yetinmeyip halifelere karşı başlatılan isyanların tümünü parasıyla da destekledi.”

Sayunma:

İmamı Âzam'ın hayatının tamamına yakını geçirdiği Emevîler döneminde, “İslam'ın Araplık ile bir tutulması o kadar ileri gidiyordu ki, kimse bir Arap soyuna dahil olmadan veya böyle bir soyla yakınlık kurmadan Müslüman olamıyordu.” (Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukûtu*, 11)

Emevîlerin, sahabe neslinden 200 bin küsur insanı katletmiş kanlı valisi Haccâc, Kûfe halkına hitabında onları tahkir ederken şu ifadeyi kullanıyordu:

“Ey devşirmelerin çocukları, ey kırbaçların köleleri, ey ümmü veledlerin doğurdukları!” (Câhız, *el-Beyan ve't-Tebyîn*, 1/394; İbn Abd Rabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, 4/115, 6/130)

İSLAM, ALLAH'A TESLİM OLMA YOLUDUR, BAŞKALARINI TESLİM ALMA ARACI DEĞİL

Gerçek “İslam, Allah'a teslim olmanın yolu-yöntemidir.” Emevî dinciliği içinse “İslam, başkalarının bize teslim olması için kullanılacak kutsal bir araçtır.”

İslam'ın bizzat Kur'an tarafından belirlenen anlamı, 'barış ve esenlik için Allah'a teslim olmaktır.' Emevîler bunu, 'Emevî saltanatının yaşaması için saltanatı elinde tutanlara teslim olmak' şekline dönüştürdüler.

İslam'ı Arap ideolojisine çevirmeyi amaç edinmiş Emevî despotizmi için din, kendinden olmayanları **Mevâlî** yani

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

köleler haline getirmenin aracıdır.

Emevî Arap, dindar asla olmadı; o sadece dinci oldu. Bugünkü dincilik akımlarının tümünün ilham kaynağı, fikir babası ve prototipi, Emevîler ve Emevî zihniyetidir.

Emevî'ye göre, bütün Arap olmayanlar köledir. Âzatlı veya âzatsız köle. Kimisi gerçekten âzatlıdır kimisi ise sözde âzatlıdır. **Emevî için, Arap olmayanların tümü aynı zamanda ümmîdir.** Emevî-Arap zihniyetine göre, **ümmî, Arapça'yı okuyup yazamayandır.**

ABBASÎ ARAPÇILIĞI

Emevî hanedanının doksan küsur yıllık saltanatını yıkan ama özünde yine Arap asıllı olan **Abbasîler**, iş başına gelir gelmez, eski propagandalarındaki söylemleri unutup tıpkı Emevîler gibi, Arabizmi yeniden öne çıkardılar. Değişen sadece hanedan oldu. Arap-Emevî hanedanı gitti, Arap-Hâşimî hanedanı geldi. Bir başka deyimle, İslam'ın ortak payda olmaktan çıkarılmışlığı devam etti.

Abbasîlerin temsil ettikleri İslam'ın bir '**İran tandanslı İslam**' olduğu yolundaki daha çok Batılı oryantalistlerin öne çıkardığı tez, tarihsel vakıalara uymayan bir tez idi. Bu tez bugün terkedilmiştir. Anlaşılmıştır ki, **Abbasîler, Emevî Arabizmine karşı, Abbasî Arabizmini getiren hanedandır.**

Abbasîlerin en ünlü halifelerinden biri olan Harunurreşid, devlete verdikleri hizmetlerle Abbasîleri yükselişin doruklarına taşıyan **Bermekî** ailesini, Arapçuların fesatları sonucu bir gecede darmadağın etti. Kiminin boynunu vurdurdu, kimini hapishaneye tıktı. Sebep belli: **Bermekîler, İran asıllıydı.**

Arap asıllı olmamanın yarattığı horlanma ve itilmenin hiç-

bir meziyet ve hizmetle telafi edilemeyeceği gerçeğinin en tartışılmaz kanıtı ve canlı belgesi ise şahsiyeti ve eserleriyle, İmamı Âzam'dır. İmamı Âzam, yıkılmalarında büyük rol oynadığı Emevîlerin yerine geçen Abbasîlere de karşı çıktı. Ve onların eliyle öldürüldü. Neden? Çünkü İmamı Âzam, Abbasîlerin de bir başka Arabizm dayattıklarını kısa sürede gördü ve onlara verdiği desteği geri çekip aleyhlerine döndü. Onlar da bunu fark ederek Büyük İmam'ı şehit ettiler.

“Abbasî halifeleri, yerlerini aldıkları Emevî halifeleri gibi dünyevî zihniyet ve temayülde oldukları halde, etrafa karşı dindar ve zâhit görünmeyi ihmal etmiyorlardı.” (Şerare Yetkin, *Abbâsîler*, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi maddesi)

ARAPÇILIĞA KARŞI ÇIKIŞIN KOD ADI: EHLİBEYT SEVGİSİ

İmamı Âzam'ın yaşadığı dönemde Arapçılığa karşı çıkışın kod adı, Ehlibeyt sevgisi, merkezi ise Kûfe idi. Bu karşı çıkışın her eğilimi kucaklayan saygın temsilcisi ise İmamı Âzam'dır.

Karşı çıkışın bir de askerî-silahlı öncüsü vardır: **Ebu Müslim Horasanî**. Ebu Müslim ile İmamı Âzam'ın münasebetlerinden söz eden bir bilgiye henüz sahip değiliz. Ancak, bu ikisinin, Emevîler'e karşı isyanın sembol isimlerinden olan **İbrahim bin Muhammed**'i desteklemede birleştiklerini biliyoruz. Biri daha çok fikir ve siyasette, ötekisi daha çok siyaset ve askerlikte öncü bu iki insanın kaderleri şaşırtıcı bir paralellik arz etmektedir:

İkisinin de Arap olmadığı kesindir. İksinin de Türk veya İran asıllı oldukları bilinmektedir. İkisi de, iktidara getirdikleri Abbasîlerin hıyanet ve cinayetlerinin kurbanı olarak öl-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

dürülmüşlerdir: Ebu Müslim 137'de, İmamı Âzam 150'de. İkisi de Abbasî halifesi Ebu Cafer el-Mansûr tarafından sergilenen namert oyunlar sonucu öldürülmüştür. Biri misafir olarak çağrıldığı sarayda hançerletilerek, ötekisi, fetva sormak üzere davet edildiği aynı sarayda zehirletilerek.

İmamı Âzam, Peygamber Ehlibeyti'ne sadece vicdanı ve aklıyla değil, ilmî kişiliği ile de bağlıydı. Evet o, Şiî mezhebine mensup değildi ama onun en büyük ilim, ilham ve idrak kaynağı Ehlibeyt imamları idi. İmamı Âzam, Ehlibeyt imamlarını şaşmaz ve taviz vermez bir sadakatle sevdi, onlar için en sonunda canını da verdi ama hiçbir zaman Şia mezhebinin herhangi bir koluna intisap etmedi. Onun mücadelesi kimin yanında ve ne için olursa olsun, intisabı daima ilme olmuştur. İmamı Âzam için Ehlibeyt meselesi, bir mezhep meselesi değildi; onun çok üstünde, ötesinde bir meseleydi. Belki bir iman meselesi değildi ama en azından bir insanlık ve onur meselesiydi.

İmamı Âzam, hilafetin, Peygamber Ehlibeyti'nin yani Hz. Ali evladının hakkı olduğuna inanıyor, bu hakkın onlardan gasp edilerek alındığını iddia ediyordu. Ancak onun bu inanç ve anlayışı bir mezhep saplantısı değildi. O, söz konusu edilen kişiler, Ehlibeyt imamları da olsa hilafet makamına gelişin ilk şartı olarak seçimi öngörüyordu.

İmamı Âzam, yaşadığı devrin bütün hilafet yönetimlerini, özellikle Emevî yönetimini bir zulüm ve İslamdışılık icratı olarak görmüştür. Hz. Ali ve evladının bütün tavır ve davranışlarında haklı olduklarını, onlara karşı çıkanların tümünün de âsi, azgın ve binnetice fâsık olduklarını kabul eden bir anlayışa sahiptir. Hilafetin Peygamber evladına ait olduğu fikrinden hiçbir cayma ve kayma göstermemiştir.

Ebu Hanîfe'nin, ilk Abbasî halifesi es-Seffâh'a biât ettiği yolundaki rivayet doğru olsa bile, bu bizim tespitlerimizi

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

değiştirmez. Büyük İmam, bu bîatı Ehlibeyt'in hukukunu koruyacağına inandığı Abbasîleri güçlendirmek için onlara destek anlamında vermiş olabilir. Ancak Abbasîlerin icraatını gördükten sonra bu desteğini hemen geri çekmiş ve onlara karşı başlatılan isyanların yanında yer almıştır. Nitekim hayatına son verilmesi ikinci Abbasi halifesi el-Mansûr'un eliyledir.

Bağlı olduğu Mürcie anlayışının da icabı olarak, İmamı Âzam, hilafete en dürüst kişinin geçmesini esas alıyordu. Ve ona göre, Ehlibeyt önderlerinden daha dürüstünü bulmak söz konusu değildi. İşte İmamı Âzam'ın tarihe bıraktığı uyarı ve mesajların en büyüklerinden biri budur.

Büyük İmam, yönetimin zulümlerine, özellikle Ehlibeyt'e yapılan kötülöklere gerekirse kılıçla karşı çıkılmasını savunmuştur. Esasen, o, yaradılışı itibariyle cerbezeli, tartışmayı, kavgayı seven biriydi. Emevîler bunu biliyordu. Büyük İmam'ı, Müslümanları birbirine kılıç çekmeye teşvik etmekle itham ettiler. (Hatîb el-Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, 384-386). Saltanat dincisi sözde ulema da, tarih boyunca olduğu gibi, bu tezgâha destek verdi.

RİVAYETLERE KARŞI AKLI ÖNE ÇIKARDI

İtham:

“Ebu Hanîfe, ‘Kur’an, aklın işletilmesini emrediyor, akıl dinin de dünyanın da komutanıdır’ mantığıyla dinî rivayetleri ikinci sraya atıp her meseleyi aklın egemenliğiyle çözmeye kalktı. ‘Aklın işletilmesi esastır’ teranesiyle dinî hükümlerin elde edilmesinde re’y, kıyas, istihsan, örf gibi yeni kaynaklar ve yöntemler geliştirerek din hayatını ifsattı, ümmeti karmaşaya, ulemayı teşevvüşe itti. Ulemamızın büyük kısmının itiraf ve beyan ettikleri gibi, Ebu Hanîfe’nin çıkardığı bu fitne ümmet bünyesinde görülmüş ve görülebilecek en kötü fitnedir. Ulemamızdan ve Ebu Hanîfe’nin hocalarından olan Hişâm bin Urve (ölm. 146/763), onun hakkında şunu söylüyor: ‘Beniisrail içinde her iş yolunda gidiyordu. İstikamet tamdı. Ne vakit ki ümmetin kölelerinin çocukları ortaya çıkıp re’y ile yani aklı işleterek iş görmeye başladılar, her şey bozuldu; helâk oldular.’ (Hatîb el-Bağdadî, Tarihu Bağdad, 13/394). Ulemeden İmam Mâlik, Emevî ve Abbasî hilafetlerini eleştirenlerden olmasına rağmen Ebu Hanîfe hakkında şunu söylemiştir: ‘Ebu Hanîfe bu ümmetin karşısına kılıçla çıksaydı, şu kıyas ve re’y yoluyla verdiği zarardan daha az zarar verirdi.’ (İbn Abdilberr, *Câmiu Beyani’l-İlm*, 2/1079)

“Yine şanlı ulemamızdan Süfyan bin Uyeyne (ölm. 198/813) şunu söylemiştir: ‘Ebu Hanîfe ortaya çıkıncaya kadar Kûfe-

lilerin durumu son derece sakin ve normaldi. Ebu Hanîfe, ümmetin kölelerinden birinin çocuğudur. Re'yi ortaya çıkarırlar üç kişidir ve üçü de köle çocuğudur.' Ünlü hadisçi ve fakîhimiz İmam Zührî de şöyle demiştir: 'Mevâlî (Arap asıllı olmayanlar), re'y ile hüküm vererek ümmeti ifsat etmiştir.'

Sayınma:

İmamı Âzam'ın bir tür 'alameti farikası' olan re'yin amaçladığı 'serbest düşünce', kıyasın amaçladığı 'hükümlerin esas dayanağı olan illetin öne çıkarılması', istihsanın amaçladığı, 'rivayetler yerine kamu yararını esas alma' ve nihayet örfün amaçladığı 'yaşanan yer ve zamanın kabullerini dikkate alma' niteliklerinin anabaşlığı şu iki kelimedenden biridir: Akıl veya akılcılık.

RE'Y: AKILCILIK VE GERÇEKÇİLİK

Ebu Hanîfe'ye saldıranların istismar ettikleri en önemli olgulardan biri onun re'y ehli oluşu, yani geleneğin kabullerini esas almaktan çok, ihtiyaçları ve şartları tahlil ederek kendi akıyla karar vermeyi esas almasıdır.

Büyük İmam'ın kullandığı ve İslam fıkıh tarihinde öncüsü olduğu kıyas da bu re'y başlığı altında ele alınmalıdır ve genelde öyle yapılmıştır. Çünkü re'y de kıyas da son tahlilde aklın işletilmesinin ürünüdür. Bu ürün, akli, bir yandan hadis adlı rivayetlere karşı öne çıkarırken, öte yandan Kur'an ayetlerini yorumlayıcı olarak da devreye sokmaktadır.

İmamı Âzam, bir fakîh düşünür olarak iki gerçeği öncü ve belirleyici bilmiştir:

1. Maslahat (kamu yararı),
2. Din hayatında zorluğun bertaraf edilmesi. (Ayrıntılar için bk. Ebu Zehre, *Ebu Hanîfe*, 285)

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

İmamı Âzam'a akılcılığı yüzünden yöneltilen eleştiriler tam bir linç havasına dönüştürülmüş, akılcılığın bir din tahribi olduğu dağa taş yazılmıştır. İddia ve saldırılar sadece ulema ve aydınlar mahfilinde kalmamış, halk tabakalarına yayılmıştır. Sistemli propagandalarla İmamı Âzam'ın bir din tahripçisi olduğu, Peygamber ve sahabeden gelen yolu bozduğu, hadisleri dışladığı, hatta Peygamber'den daha bilgili olduğunu iddia ettiği propagandası kitleler arasında yaygınlaştırılmıştır. Irak topraklarındaki kölelerin dillerinde bile İmam'ı hicveden, tahkir eden şiirler dolaşır olmuştur. (İbn Abdilberr, *Câmiu Beyani'l-İlm*, 2/897)

İmamı Âzam'a sonraki dönemde saldıranların âdeta önderi olan **Hatîb el-Bağdadî**, Büyük İmam'a ayırdığı sayfalara, onu suçlarcasına şu cümle ile başlamıştır: '**Re'y ehlinin önderi.**'

Bunun pratik anlamı şudur: "**Bu adam bizim işimize yaranan birisi değildir.**" Birkaç satır ilerde ise İmamı Âzam'ın bir Hıristiyan babanın çocuğu olduğu kayda geçirilmiştir.

İşin esasına gelince, bu iddia, İmam'ı suçlamak için bir bahaneydi. Re'yin en ileri aşamasında, akılcılığın sembol mezhebi olan **Mûtezile**'yi görmekteyiz. Ama yönetimler, özellikle **Emevîler**, **Mûtezile ile uğraşmamış**, **Mûtezile imamlarına dokunmamışlardır**. **Abbasîler** de öyle. Tam aksine, hilafet makamı Mûtezile'yi sürekli korumuş, öne çıkarmıştır. Sebep nedir? Yani neden Mûtezile'ye öyle de İmamı Âzam'a böyle? Sebep, **Mûtezile'nin siyasal kavgaya girmemesi**, bütün mücadelesini felsefî zeminde söz ve kalemlerle yapmasıydı. İmamı Âzam bunun tam tersi bir yöntem izlemiştir: **Arapçılığın zalim yönetimlerinin tümüne karşı ilmi ve parasıyla fiilen mücadele etmiştir.**

İmamı Âzam söz konusu olduğunda akılcılığın anlamı kısaca ve açıkça şudur: Aklın, dinsel rivayetlere karşı öne

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Çıkarılması. İmamı Âzam'ın **akılcılık** ilkesinin açılımını yaparsak, Kur'an dilinin aşılmamış ustası **İsfahanlı Râgıb**'ın şu tespitinin altını çizmemiz gerekir:

“Akıl komutan olacaktır.”

Râgıb'a göre, akıl her alanda, o arada dinde de komutandır. Çünkü esas peygamber, akıldır. Zahirî (görünen-maddî) peygamber, esas peygamber olan akıldan sonra gelir. (Râgıb, *ez-Zerîa ila Mekârimi's-Şerîa*, 207)

İmamı Âzam'ın re'y ehli oluşuyla, Mevâlî'den oluşunun iribatını da unutmamak lazımdır.

Arap için Mevâlî'nin çağrıştırdığı ilk gerçek akıl veya akılcılıktır.

Re'yin babası olarak Mevâlî'nin en cesuru, en isyankârı olan İmamı Âzam kabul edildi. Nitekim re'y ehli tâbiri, mutlak anlamda kullanıldığında bundan anlaşılan, kişi olarak İmamı Âzam, kurum olarak da onun ekolüdür.

Ünlü tarihçi ve hadisçi **İbn Kuteybe**, *'Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis'* adlı eserinde, ehli re'y olarak sadece İmamı Âzam ve arkadaşlarının adını anmaktadır. Yine ünlü bir tarihçi olan **Şehristanî** de aynı şekilde davranmaktadır. (Şehristanî, *el-Milel ve'n-Nihel*, 1/219)

AKLIN İŞLETİLMESİNİN BİR GÖRÜNÜMÜ OLARAK KİYAS

Fıkıhtaki kullanımıyla kıyas, **“Niçin?”** sorusunu sorma sistem ve yöntemini işletmektir. Bu yöntem, sahabe başta olmak üzere bütün bilginler tarafından bir biçimde işletilmiştir. Çünkü aklın işletilmesi Kur'an'ın açık ve ısrarlı emridir. Hiç kimse buna tamamen ve açıkça karşı çıkamaz. İmamı

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Âzam'ın buradaki farkı, bu yöntemi, alışılmıştan çok ileri bir boyutta işletmesidir. Yani, Râgıb'ın dediği gibi, 'aklı komutan yapması'dır.

Meselenin özünde, vahyin verilerinin, yani nassların illetlerini araştırmak vardır. İmamı Âzam, bu 'illetleri arama' işini her konuda ve hiç tavizsiz öne çıkarmaktadır. İşin bel kemiği budur. Tam bu noktada, Ebu Hanîfe üzerine en değerli eserlerden birini yazmış olan Mısırlı fakih Ebu Zehre'nin satırlarına (bazı parantez içi açıklamalar koyarak) yer vereceğiz. Şöyle diyor Ebu Zehre:

“Fıkıh usûlü kitaplarında da görüldüğü gibi, Ebu Hanîfe, dinin nasslarını iki kısma ayırıyor: Tabbudî (ibadete ilişkin) nasslar ki, bunlarda hükümlerin illetlerinden (neden ve niçininden) bahsolunmaz. Mesela, teyemmümün, hacın kuralları hakkındaki nasslar bu türdendir. Bu gibi emirler ibadete ilişkindir; kul bunları yerine getirerek Rabbine yaklaşır, Rabbinin her şeye egemen olan gücünü, bu gücün emri altına girdiğini hisseder.”

“Bu nasslarda kıyas işlemez. Çünkü bunlarda illet (neden ve niçin) sorulmaz, hangi niteliğinden dolayı meşru kılındıkları aranmaz. Allah'a ve Peygamber'e imanı olan kimse bunların insanın hayrı ve yararı için meşru kılındığına inanır, Allah'ın dininde boş yere emrolunmuş bir ibadetin asla olmayacağını bilir.”

“Diğer bir kısım nasslarda ise buyruğun hangi niteliğinden dolayı meşru kılındığı aranır. Hüküm hangi gerekçeyle sâbit olmuştur, bilinmek istenir. Bu gerekçeler bulunur ve bunların illetlerine göre, benzeri alanlarda kıyaslar yapılır.”

“Ebu Hanîfe'nin, maksatlarını, gayelerini, sebep ve illetlerini anlamak için uğraştığı nasslar bunlardır. O, bu konuda yaşadığı zamanın hadis alanında en seçkin bilgini olarak kabul

edilmektedir. O, bu tür nassların zâhirinde (lafzında) durmaz, onun derinliğine iner, meşru kılınmasının aslını, o hükümü gerektiren nitelikleri araştırır. Çünkü ona göre, hükme esas teşkil eden, nassın lafzı değil, onda saklı olan illet, yani hikmet ve gerekçedir.” (Ebu Zehre, *Ebu Hanîfe*, 288-289)

Şia mezheplerinin İmamı Âzam'ın kıyasçılığı ile ilgili görüşleri de olumsuzdur, hatta Sünnî çevrelerden daha da suçlayıcıdır. Onların birçoğuna göre, kıyas, ilk kez İblis tarafından kullanılmıştır. Şeytan, Allah'ın huzurunda, “Beni ateşten, Âdem'i topraktan yarattın; o halde ben Âdem'den üstünüm” demiştir. Allah, bu kıyası yapan İblis'i lanetlemiştir. O halde, dine kıyası sokan Ebu Hanîfe de lanetlenmelidir. Nitekim, İmamiyye Şiasının bütün aydınları, Ebu Hanîfe'yi lanetle anmaktadır. Hadisteki en büyük İmam-ları Küleynî'den Türkiye'deki edebiyatçıları Abdülbaki Gölpınarlı'ya, Şiî-Hurufî arşivci Murat Bardakçı'ya kadar.

LAİKLİĞE GİDEN YOLUN AÇILMASI

İmamı Âzam'ın anladığı mânâda bir akılcılığın bugünkü dünyada işleyebilmesi için kaçınılmaz şart, laikliktir. **Tavır ve zihniyet olarak laiklik.** Adı resmen konur veya konmaz; o bir yöntem ve üslup meselesidir.

Anlaşılan o ki, İmamı Âzam'ın ilk ve isimsiz ışıklarını yak-tığı laikliğin hayata girmesi için insanlığın onbir asrı aş-kın bir zaman beklemesi gerekmiştir. İslam dünyasının ise kişi olarak Atatürk'ü, zaman olarak da on üç asır sonrasını beklemesi icap etmiştir.

İşin esası şudur: **Laiklik olmadan ne re'yi ne istihsanı ne kıyası tam anlamıyla hayata geçirmeniz mümkündür.** Mümkün olsaydı bu ilkelerin babası olan İmamı Âzam 'kâfir' ilan edilmezdi. Bu, İmamı Âzam'ın yaşadığı zamanda da

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

böyleydi, bugün de böyledir. Nitekim bugünkü dünyada İmamın Âzam'ın mezhebine bağlı milyonlar, laiklikten uzak buldukları için, akılcı mezhep önderlerinin düşünceleri onların hiçbir işine yaramıyor. Çünkü o önderlerin ilkeleri işletilemiyor.

O ilkeleri işlettiğinizde, yaptığınız işin Atatürk'ün yaptığı iş olduğunu, bunun da sizi laikliğin eşğine getirdiğini görüyorsunuz.

Yapılan işin adına resmen 'laiklik' dersiniz veya demezsiniz; önemli olan ilkeleri işletip kurumsallaştırmaktır. Batı ülkelerinin bu kurumsallaştırmayı en ideal biçimde yapan bir çoğunun anayasalarında laiklik sözcüğü geçmemektedir.

KAMU YARARININ ÖNE ALINMASI VEYA İSTİHSAN

Ebu Hanîfe, kendisine kadarki zaman boyunca 'şeriatin delilleri' (Edille-i şer'îye) diye anılan kaynaklara (Kur'an, sünnet) kıyası ilave etmekle kalmamış, dördüncü delil olarak **istihsanı**, beşinci delil olarak da **örfü** eklemiştir. Onun açtığı bu yoldan yürüyen sonraki fakîhler içinde bu kaynakları onbeşe, yirmiye çıkaranlar olacaktır. Fıkıh tarihinin anıt isimlerinden biri olan Mâlikî fakîhi **Karafî**, yirmi civarında şer'î delilden söz ediyor. (Karafî, *el-Furûk*, 1/231-232)

O halde, geleneksel anlayışın bir tür dayatması olarak halkın önüne konan 'dört delil', olsa olsa 'geleneksel deliller' diye algılanabilir. Onlardan başkası yoktur denemez. Eğer dinin vahye dayalı, zaman üstü, olmazsa olmaz dayanaklarını ifade eden bir delilden söz edeceksek, hiç kuşkusuz, bu, tektir: Kur'an. Öteki bütün deliller, fakîhin bakış açısına, metodolojisine, içinde bulunduğu şartlara göre şu veya bu sayıdadır.

Ebu Hanîfe fıkında beşinci delil olan istihsan, hayatın yeni zorunluluklarına, icaplarına, şartlarına cevap vermek için devreye sokulan kıyasın daha ileri bir kullanımınıdır. **İstihsanın kıyasla farkı** şudur ki, kıyasta, öncelikle bir dinsel delil (ayet veya hadis) olacak, bu delilin getirdiği buyruğun temel hikmeti (fıkıhta buna illet denir) tespit edilecek (yani niçin sorusunun cevabı bulunacak), onun ardından, bir kıyas yapılarak yeni bir hüküm çıkarılacaktır. Yani kıyasın söz konusu olması ve işlemesi için önce, kıyası dayandıracığımız bir **'genel ilke-nass'** olmalıdır. İstihsanda ise böyle bir nassa ihtiyaç yoktur. Yani istihsanda dinsel delil üzerinden değil, kamu yararı (**maslahat**) üzerinden gidilerek hüküm verilmekte, kural çıkarılmaktadır.

Kamu yararı (maslahat) kavramının gerekçe haline getirilmesinin fikir ve uygulama öncüsü Hz. Ömer'dir. Bunu biz söylemiyoruz, İmamı Âzam'ın baş öğrencisi ve Ehli-sünnet fıkının öncü imamlarından biri olan Ebu Yusuf söylüyor. **Ebu Yusuf'un** verdiği bilgiye göre, Hz. Ömer'in, bazı ayetlerin hükmünü, **"Bunları şimdi işletmek İslam'ın zararına olur"** diyerek askıya almasına şiddetle karşı çıkan sahabilere verdiği cevapta gerekçe olarak kullandığı tabir, **'kamuunun menfaati'** yani **'kamuunun yararı'** tabiridir.

Maslahat, işte, Hz. Ömer'in kullandığı bu tabirin sonraki dönem fıkındaki ifadesidir. **İstihsan** ise bu maslahatın işler hale getirilmesindeki Ebu Hanîfe tarzıdır.

Şu halde, **istihsan**, **İmamı Âzam fıkının**, aklı daha ileri bir boyutta işletmesinin daha cesur bir görünümüdür. Nitekim onun yaptığı kıyasları çeşitli açılardan eleştirenlere, uzun tartışmalarla ikna etmeyi denedikten sonra susturucu sözünü şöyle söyledi: **"Ben burada istihsan yoluna gidiyorum."** Bunun anlamı şuydu:

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

“Sağa sola yalpalayıp durmayın, kamu yararı, toplumun beklentileri, zamanın zorunlu kıldığı talep bunu gerektiriyor.”

AKLI İŞLETME CESARETİNİN BEDELİ

Aklı işletmenin her türünün esasını, alışılmışı aykırılık oluşturur. Bir fakîhin, mesela istihsana gitmesi için, önüne gelen meselede, o güne kadar işletilmiş yöntemleri bir kenara koyup içinde bulunduğu şartlara göre yeni bir hüküm verme yolunu seçmiş olması gerekir. Bu hükmü verirken ya bir nassa ya bir kıyasa ya bir icmaa yahut da bir örfe karşı çıkmış olacaktır. Nitekim istihsanı tamamen bu anlamda tanımlayan fakîhler vardır.

“Müslüman ulemanın bir kısmı, istihsanı bir delil olarak aldığı için İmamı Âzam’ı ağır biçimde eleştirmiş, ona sövüp saymışlardır. Demişlerdir ki, ‘Şeriatın kaynak delilleri dört tanedir: Kitap, sünnet, icma ve kıyas. İstihsan adıyla beşinci bir delil eklemek Ebu Hanîfe ve arkadaşları dışında kimsede görülmemiştir. Bu istihsan denen şey, dinî bir delil değildir; keyif ve arzuya göre söz söyleme yoludur. Bu yola giden, bir kanıtla değil, kendi arzularına ve nefsinin şehvetine uyarak konuşmuş olacağı için yolu ve hükmü bâtıldır.” (Abdülaziz Buharî, *Keşfu'l-Esrar*, 4/6)

Ebu Hanîfe'den 30 yıl kadar sonra ölen İmam Mâlik, istihsanı ‘ilmin onda dokuzu’ olarak anmakta, bu kavram ve yöntemi benimsemektedir. Gel gör ki, İmam Mâlik'in öğrencilerinden biri olan İmam Şâfiî (ölm.204/819), istihsanı çok ağır ifadelerle reddetmektedir. Ana eseri *el-Ümm*'de ‘İstihsanın İptali’ adıyla bir bahis açmış ve orada istihsanın bâtil bir yol olduğunu savunmuştur. Şöyle düşünmektedir:

“Din adına fetva verecek olanlar, Kur'an, sünnet, icma ve bazı yerlerde de kıyas ile fetva vereceklerdir. İstihsan veya

benzeri yollarla fetva veremezler... Bir insan din adına fetvayı nass ile veriyorsa nassa dayanma emrini, kıyasla veriyorsa içtihat etme emrini yerine getiriyor demektir. Bu iki halde de Allah'ın ve Peygamber'in emrine uymuş olur. Çünkü Peygamberimiz Allah'a ve Resul'e itaat yanında, içtihat yapmayı da emretmiştir..."

"Allah, mesela, 'Yüzünüzü Mescidi Haram'a döndürün' dediğinde dönülecek o yönü delilleriyle bulun demek istemiştir; yoksa istihsan ettiğiniz yöne (yani size güzel gelen yöne) dönün veya içinize doğan düşüncelerle belirlediğiniz yöne dönün' demek istememiştir." (Şâfiî, *Kitabu'l-Ümm*, 7/487-500)

Gazalî'nin, fıkıh metodolojisine ait eseri *el-Müstasfa*'nın istihsandan bahseden bölümünde bildirdiğine göre, İmam Şâfiî, istihsanı ve tabîî ki bu vesileyle İmamı Âzam'ı, "İstihšana giden, kendisi din kurmuş demektir" şeklinde çok ağır bir ithamla eleştirmiştir. Bu ithamdan Gazalî de rahatsızlık duymuş olacak ki, Şâfiî'nin bu sözünün hemen ardından şöyle diyor: "Bir şeyi kavramadan reddetmek anlamsızdır; her şeyden önce istihsanın ne olduğunu anlamak gerekir." (Gazalî, *el-Müstasfa*, 1/626)

Tarihin verdiği hüküm şudur ki, İmamı Âzam'ın istihsan ilke ve yöntemi, sadece mezhepler hukukundaki gelişmeyi etkilemekle kalmamış, İslam fıkının evrensel hukukla kucaklaşmasını da sağlamıştır.

ORTAK-EVRENSEL DEĞERLERİN VEYA ÖRFÜN ÖNE ALINMASI

İmamı Âzam fıkının seçkinliklerinden biri de örf ve âdeti (kısaca örf) bir hukuk kaynağı olarak almak ve bu kaynağı, zorunlu hallerde nassların üstünde tutmaktır.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Ebu Hanîfe, aynı zamanda büyük bir tüccar olduğu için beşerî münasebetlerin tam ortasında idi. Örfleri çok iyi biliyordu. Kur'an'ın, günlük hayatın muamelât konularında sürekli örfe yollama yaptığını da biliyordu. Bu özellikleri onu, dinin muamelât alanını düzenlerken örfü temel değerlerden biri olarak devreye sokmaya itmiştir. Ebu Zehre bu gerçeği çok güzel ifade etmiştir:

“Ebu Hanîfe'nin fıkhıta usûlü, halkın ihtiyaçlarını göz önünde tutarak işlerin barış ve iyilik üzere gitmesine dikkat etmektir. İşler kıyas üzere yürütülür, kıyas uygun düşmez ise istihsana gidilir, istihsan da sonuç getirmez ise toplumun geçerli uygulamaları esas alınır. Ebu Hanîfe, örfü bir hüküm kaynağı olarak görüyor ve başka bir açık delil bulunmadığı zaman ona başvuruyor.”

Bizim buradaki tahlillerimizden anlaşılacaktır ki, herkesi bağlayıcı anlamda bir örf, evrensel-ortak insanlık kabulleridir, yani **mâruftur**. Hanefî fıkhı açısından irdelersek durum şudur:

“Hanefilerin, kıyastan üstün tutup hadisi tahsiste esas aldıkları örf, örf-i âm yani genel örftür. Peki, genel örf nedir? Genel örf, icmadan daha genel bir kavramdır. Genel örf her beldede geçerli olan örftür. Onun karşıtı örf-i hastır ki bir beldeye mahsus örf demektir. Veya insanlardan bir sınıfa mahsus örftür. Tüccar örfü, çiftçiler örfü vs. gibi. Hususî örf, sadece kendi beldesinde, ilgili zümreye tatbik olunur, başkaları için delil olmaz. Bu örf, nassların herhangi birinin önüne de geçirilmez.” (Ebu Zehre, *Ebu Hanîfe*, 310)

Yani bir ülkenin veya bir bölgenin örfü o ülke veya bölge halkına uygulanır. Bir sınıf veya meslek erbabının örfü de sadece o sınıf veya meslek erbabına uygulanır.

Gerek genel örf, gerekse özel örf, geçerli oldukları alanda, hem kıyasın önüne geçer hem de nassların umumunu tahsis

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

eder. Yani kıyası ikinci sıraya atar, ayet ve hadislerin genel çerçevelerini, örfün verilerine göre özelleştirir.

ORTAK PAYDA: MASLAHAT VEYA KAMU YARARI

Hanefî ekolün kıyas, istihsan gibi belirleyici kavramlarının esası, **maslahat** denen kamu yararını öne çıkarmaktır. Örfün hukuk (şeriat) kaynağı yapılması da bu anlayışın bir uzantısıdır. Çünkü kamu yararının belirlenmesinde kamunun ortak kabullerini öne çıkarmaktan daha uygun bir yol olamaz. İstihsana ve örfe öncelik tanımak, nihayet '**maslahat**' diye anılan kamu yararının egemen kılınmasıdır.

İmamı Âzam, uygulamada, ibadet alanı hariç, işte bu '**kamu yararı**' ilkesini fikhî sisteminin omurgasına oturtmaktadır. **Hiçbir ölümlü, onun yaşadığı zamanda onun yaptığından daha fazlasını yapamazdı.** Bununla birlikte, onun büyüklüğünü belirlemek istediğimizde, onun, yaptıklarından çok, gelecek zamanlar için açtığı ufku dikkate almalıyız. İmamı Âzam'ı zamanın üstüne çıkaran, esas o ufuktur. O ufuk açılmamış olsaydı, sonraki zamanların akli işleten fakihlerin, siyasetçilerin hiçbiri vücut bulmazdı. Müslüman dünya ne **Kadı Abdülcebbar**'ı ne **Debûsî**'yi ne **Tûfî**'yi, hatta ne de **Gazi Mustafa Kemal**'i sahneye çıkarabilirdi.

EVRENSEL BİR HUKUK ANLAYIŞININ GETİRİLMESİ

İmamı Âzam, fikhî, '**Kişinin lehinde ve aleyhinde olan şeyleri bilmesi**' olarak tanıtır. Bu geniş tanıma uygun olarak, Hanefîlik, ibadet alanı ile muamelât (insanlar arası ilişkiler, hukuk alanı) dediğimiz hukuk alanını titizlikle ayırmaktadır. Hanefîlerin, ibadetler alanına akli ve içtihadı sokmadıklarını, muamelât alanını ise aklın işletilmesiyle yürüyecek

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

bir alan olarak görüp o alanda, kamu yararını ve zamanın şartlarını dikkate almak suretiyle son sözü akla söyleyip çözümlü son tahlilde akılla bulduklarını ifade etmemiz gerekir.

Bu noktayı tarihsel seyri içinde değerlendirirsek **Türk Kurtuluş ve Aydınlanma** inkılaplarının hukuka ilişkin icraatı, Hanefî fıkhnın asırlar boyu yürüttüğü faaliyetin esas hedefine vardırılması olarak görülebilir.

Gerçek şu ki, “Hanefî fakîhlerinin çoğunluğu namaz ve orucun vakti, namazda rekâtların sayısı ve namazın ifa şekli gibi taabbüdî yani ibadete ilişkin konular hariç iman, küfür, zina, içki gibi fiillerin aklî olduğu, aklın bunların iyilik ve kötülüğünü dinsel tebliğ olmadan da bilebileceği görüşüne sahip olmuşlar, böylece Matüridî-Hanefî âlimleri aklı da devrede tutan orta bir yol izlemişlerdir. Bu yaklaşım, Hanefî fıkhnında içtihat kapısının daha geniş tutulduğu şeklinde de algılanabilir.” (Ali Bardakoğlu, Hanefî Mezhebi)

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni kuran Müdafaa-i Hukuk felsefesinin hukuk alanında yaptığı, İmamı Âzam’la başlayıp **Kadı Abdülcebbar, Karafî, Tûfî** gibi büyük fıkhn ustaları tarafından geliştirilen anlayışın kurumlaşmasıdır. Bu eserin **Dördüncü Bölüm’ünde** de göreceğiniz gibi, büyük düşünür **Muhammed İkbâl’in** görüşü de budur. **3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı** hilafeti kaldıran kanunun gerekçesinde söylenen şu sözler, biraz önce saydığımız fıkhn anıtı isimlerin her biri tarafından imzalanabilecek bir gerekçedir. Şöyle deniyor:

“Türkiye Cumhuriyeti’nde muamelât-ı nâsa dair olan ahkâmın teşrî ve tenfizi Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun teşkil ettiği hükûmete ait olup Din-i Mübîn-i İslam’ın bundan maada itikâdât ve ibâdâta dair bütün ahkâm ve

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

mesâlihinin tedviri ve müessesât-ı diniyyenin idaresi için Cumhuriyet'in makarrında bir Diyanet İşleri Reisliği makamı tesis edilmiştir.”

Hilafetin kaldırılışının gerekçesi olarak yazılan şu satırlar da İslam fıkhi açısından gerçeğin tam bir ifadesidir:

“Hilafetin mânâ ve mefhumu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin mânâ ve mefhumunda mündemiç bulunduğundan, hilafet makamı kaldırılmıştır.”

HADİSLERİN BÜYÜK KISMINI KABUL ETMEDİ

“Bu hadislerde hayır olsaydı, tıpkı diğer bütün hayırlar gibi, zaman içinde azalırlardı. Bunlar şerdir; bunun için de, diğer bütün şerler gibi, zamanla çoğalmışlardır.”

Süfyan es-Sevrî

İtham:

“Ebu Hanîfe, aklın ve Kur’an’ın onaylamadığı hadisleri Peygamber sözü olarak kabul etmemekte, Peygamber’e isnadını aklen ve tarihen mümkün görmediği sözlere, rivayetçisi kim olursa olsun ‘hezeyan’ demektir. Ulemamızdan biri onun hakkında şunu söylüyor: ‘Bu konuda ne dersiniz?’ diye sordum, ‘Şöyle derim’ dedi. Ben, ‘Ama o konuda hadis olarak rivayet edilen şu söz senin söylediğinin aksini söylüyor’ dedim, şu cevabı verdi: ‘Sen onları geç, yapılması gereken, şu benim söylediğimdir.’ Ebu Hanîfe şunu bile söylemektedir: ‘Hz. Peygamber’in ağzından Kur’an’a aykırı söz çıkmaz. Bir söz Kur’an’a aykırı ise o, Peygamber’in sözü değil, uydurmadır.’ Kur’an’ın ‘Resule itaat’ emrini de şu mantıkla dışlamaktadır: ‘Resul’e itaat, ona isnat edilmiş yalanlara itaat değildir.”

Sayınma:

Akılcı fakîhlere göre, **Kur'an'ın, hadislerle açıklanmaya muhtaç kısımları hadisçilerin iddia ettiklerinden azdır.** Hadisçiler, kendilerine daha fazla iş yaratmak için Peygamber'e isnat edilen her sözü Kur'an'ı açıklayıcı kılmaktalar. Bu tutku giderek Kur'an dışında yeni bir din doğmasına sebep olmaktadır. Bu yeni din, Kur'an'dan onay alamayan bir dindir. Mesela onlar, hadisin Kur'an'ı nesh edeceği yani hükümden düşürebileceği kanısındadır. **İmam Şâfiî haberi vâhidin bile Kur'an'ı tahsis edeceği kanısındadır.**

Kur'an'ın herhangi tür bir hadisle (velevki mütevâtır olsun) neshedilebileceğini kabul etmek, Kur'an'ın tevhit ruhuna, ulûhiyet ve peygamberlik anlayışına tamamen aykırıdır.

İmamı Âzam'ın, haberi vâhidin Kur'an'ı nesh ve tahsis edemeyeceğini, ancak mütevâtır hadislerin bunu yapabileceğini kabul ettiği söylenmektedir. Biz, İmamı Âzam'ın böyle bir görüşü benimsemiş olacağını mümkün görmüyoruz; çünkü bu görüş onun tarihe mal olmuş bütün mesajlarına, bütün icraatına aykırıdır.

Haberi vâhit, mütevâtır derecesine ulaşmayan hadislerin tümünün ortak adıdır. Mütevâtır hadis ise 'Yalan söylemek üzere bir araya gelmeleri aklen ve tarihen mümkün olmayacak bir topluluk tarafından bildirilen sözdür.' İmamı Âzam'a göre, gerçekten mütevâtır hadisler sadece birkaç tanedir. Bunların da sadece bir tanesi hem lafzı hem de anlamı bakımından Hz. Peygamber'in ağzından çıktığı gibi nakledilmiştir. Diğer mütevâtır hadisler sadece anlam yönünden Peygamberimizin sözüdür. Mütevâtır hadislerin durumu bile bu iken, **vâhit haber** denen diğer hadislerin bağlayıcılığı nasıl kabul edilebilir?

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Daha sonraları, mütevâtır hadisle ilgili ilkeyi delmek için **'Meşhur Hadis'** diye bir terim uydurarak, bazı vâhit haberlere mütevâtır muamelesi yapmanın yolunu açmışlardır. **Meşhur hadis**, önceleri vâhit haber iken sonraları mütevâtır rivayette bulunan topluluk ayarında birileri tarafından rivayet ve kabul edilen hadistir. Bu tür hadislerle de mütevâtır denmişse de bu yol pek kabul görmemiştir.

İmamı Âzam vâhit haberleri fıkıh meselelerinde, özellikle ibadetler alanında elbette ki delil olarak kullanmıştır; ancak Kur'an'ı nesh ve tahsis etmede, bir de muamelât alanında bu tür hadislerle itibar etmemiştir. Hemen ekleyelim ki, İmamı Âzam, ibadetlerin temizlik (taharet) ile ilgili kısımlarını da muamelât alanına ilişkin hükümlere bağlı tutmuştur. Yani orada da içtihat ve akıl yürütmeyi mümkün görmüştür.

Ebu Hanîfe, **'ibadetlerde genişlik ve rahatlık'** ifade eden yorumu veya tercihi de her zaman öne çıkarmıştır. Mesela, abdestte niyetin şart olup olmadığı tartışmasında rahatlık sağladığı için, niyetin şart olmamasını esas almıştır. Aynı şekilde, cemaatle namaz kılan için imamın arkasından Kur'an okumanın gerekli olup olmadığı tartışmasında **'imama uyan için kıraat gerekmez'** tercihini esas almıştır. İnsana kolaylık sağladığı için, oruç tutanın oruca niyetinin sahur vaktiyle kayıtlı olmayıp ertesi gün öğlene kadar mümkün olmasını fetvaya bağlamıştır.

Kısacası, İmamı Âzam, dinin bütün uygulamalarında insana kolaylık ve rahatlık sağlayacak her türlü çareyi devreye sokmuştur. Onun bu tutumu, **"Ebu Hanîfe, dine hîle soktu"** şeklinde eleştirilere yol açmıştır.

İmamı Âzam, mütevâtır fiilî sünnete aykırı vâhit haberleri reddediyordu. Mesela, yağmur yağması için dua, fiilî sünnetin verileri arasındadır ama yağmur yağması için namaz kılmak sadece vâhit haberle belirlenmiştir. İmamı Âzam,

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

fiilî sünnetin bir verisi olan yağmur duasını sünnet olarak benimsiyor ama vâhit habere dayanan ‘**yağmur yağsın diye namaz**’ (salâtü’l-istiska) rivayetine itibar etmiyor. Çünkü fiilî sünnette böyle bir namaz yoktur. Bir de, Kur’an ayetlerine dayalı bir kıyas yapma imkânının olduğu yerde vâhit haberi ikinci sıraya atmıştır. Yani Kur’an’la aklın birleştiği bir yerde, Peygamberimize nispeti mütevâtır olmayan rivayetleri devre dışı tutmuştur.

İmamı Âzam, sahabe sözlerinin kullanımını da kıyas ve re’yin işlemeyeceği **taabbudî** (ibadete ilişkin) alanlara özgülemiştir. Sahabenin tarihsel belgeye bağlı fiillerini ise ihtiyatla kullanmıştır. Yani o fiilerin tümünü ‘dinsel hüküm’ (nass) anlamında almamış, sadece bir kısmını teşvik veya sakındırma türünden kişisel tavırlar olarak değerlendirmiştir. Kendisinin de içinde bulunduğu tâbiûn kuşağının söz ve fiillerine ise hiçbir üstünlük tanımamış, “**Onlar adamsa biz de adamız; kendimiz içtihat ederiz**” deyip noktayı koymuştur.

İcma konusundaki tavrı da tâbiûn içtihatlarına bakışına uygundur. Yani **Ebu Hanîfe, icmaı şer’î delillerden biri olarak görmez**. İcma, ona göre, nihayet bir içtihatdır; fakîh bunu önündeki meselede uygun bulursa kullanır, bulmazsa kullanmaz.

HADİS VE HEZEYAN

Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer dönemlerinde toplanıp sonra kitaplaştırılmasından vazgeçilen hadislerin sayısı beş yüz civarında iken, sonraları, hadislerin sayısı yüzbinlerle ifade edilir olmuştur.

Buharî, kitabındaki beşbin civarında (tekrarsız dört bin) hadisi altıyüz bin hadisten seçtiğini söylüyor. Müslim, kitabındaki dört bin hadisi üçyüz bin hadisten, Ebu Davud,

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

kitabındaki dört bin küsur hadisi, beşyüz bin hadisten seçtiğini bildiriyor. Eserinde, mükerrerler hariç otuz bin hadis bulunan **Ahmed bin Hanbel**'in, bu hadisleri bir milyonluk bir hadis havuzundan seçtiği rivayet ediliyor. **Süleyman et-Tayâlisî**'nin kırk bin, **İshak bin Rahveyh el-Mervezî**'nin yetmiş bin hadis ezberlediği kaydediliyor. **Taberî**'nin *el-Mu'cemi*'nin altmış bin hadisten oluştuğu bildiriliyor. (Ali Akın, *Hurafeler ve Gerçekler*, 15-20)

Oynanan oyunun ve İslam ümmetine musallat edilen facianın boyutlarını bundan daha açık biçimde gösteren bir tablo bulunamaz. Sahibine en yakın zamanda beşyüz olan (veya yüzlerle ifade edilen) bu sözler, onun ölümünden yüzyıllarca uzak zamanlarda yüzbinlerle ifade ediliyor. Bu ne demektir? Hz. Peygamber, öteki âlemden birilerine durmadan hadis mi gönderiyor da bu rakamlar oluşuyor?!

Kur'an, aklını işletmeyenler üzerine pislik ineceğini bildiriyor. (Yunus Suresi, 100) O kitabın müminleri, akıllarını işleterek, az önce bahsettiğimiz garabetin arkasındaki rezalet ve ihaneti neden görmek istemezler? Bu inattan daha büyük bir 'pislik iniş sebebi' bulunabilir mi?

İmamı Âzam, karşısına çıkarılan 'hadis' yaftalı bir söze neden karşı çıkar? Cevap din içinde bellidir:

- 1. Hadis adıyla öne çıkarılan söz, uydurmadır veya hükme esas alınacak kadar sağlam değildir,**
- 2. Hadis, vâhit haberdir, söz konusu olan mesele imana ilişkindir; vâhit haber orada delil olarak kullanılamaz,**
- 3. Hadis güvenilirdir ama mesele muamelâttan olduğu için zamanın değişimine paralel olarak hükmün de değişmesi gerektiğinden İmam, maslahatı esas alarak gerekli yeni hükmü öne çıkarmıştır,**

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Düşmanları, İmamı Âzam'ı, önüne gelen her hadisi kaldırıp atmakla suçlamak için onun sözlerini kendi şeytanî tuzaklarına uygun hale getirmektedirler. İmam, bu hayasız ithamlar karşısında tavrını hiç değiştirmeden sürekli şu cevabı vermiştir:

“Ben bu sakat rivayetleri getirenleri yalanlıyorum. Ama onları yalanlamam, Peygamberimizi yalanlamak değildir, onların yalancılığına karşı çıkmaktır. Benim bu tür sözlerim Hz. Peygamber'i, Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'in Kur'an'a aykırı söz söylemeyeceğini tasdiktir. Eğer Hz. Peygamber Kur'an'a aykırı söz söylerse Allah ona şu ayetteki hükmünü uygular:

“Eğer bazı lafları bizim sözlerimiz diye ortaya sürseydi, yemin olsun, ondan sağ elini koparırdık. Sonra, ondan can damarını mutlaka keserdik. Sizin hiçbiriniz ona siper de olamazdınız.” (Hâkka, 44-47)

“Allah'ın Elçisi Allah'ın kitabına aykırı söz söylemez; Allah'ın kitabına aykırı söz söyleyen Allah'ın Elçisi olmaz. Benim reddettiğim kişiler Kur'an'a aykırı sözleri hadis diye rivayet etmekte. Tanrı Elçisi'nin duyduğumuz ve duymadığımız bütün sözleri başımız, gözümüz üstündedir. Ama biz, Allah Elçisi'nin Allah'ın emrettiği bir şeyi yasaklamadığına, yasakladığı bir şeyi de emretmeyeceğine inanmaktayız. Tanrı Elçisi, bir şeyi Allah'ın nitelendirmesinin dışında bir nitelemeye de tâbi tutmaz. Onun, bütün işlerinde Allah'a uyma halinde olduğuna tanıklık ederiz. O, ne dinde kendinden bir şey icat eder ne de Allah'ın söylemediği bir sözü Allah'a isnat eder. İşte bu böyle olduğu içindir ki, Kur'an, 'Resul'e itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur' buyurmaktadır.” (İmamı Âzam, *el-Âlim ve'l-Mûteallim*, 32-33)

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Ancak unutmamalıyız ki, Resul'e itaat, Resul'e isnat edilmiş yalanlara itaat değildir.

Dincilik, her devirde, kendisine özgü şeytanî oyunlarla bu ikisini birbirine karıştırarak düşman olduğu insanları 'Peygamber'e itaatsizlik, Peygamber'i dışlamak' gibi ithamlarla suçlamaktadır. Dinciliğin iftira tutkusunun şiddetine en yaman örnek bu konudaki ithamlarıdır. Tarihin kaydettiği en büyük zulümlerden biri de dinciliğin bu ithamıyla yaratılmıştır.

İnsanın düşebileceği en büyük günah hatta en büyük dinsizlik işte bu iftiradır. Kur'an, iftiracıları 'ebedi lanet' ile lanetlemektedir. (Nûr, 23-25) Bizim başka bir şey söylemimize gerek var mı?!

Birileri çıkıp kendi hesaplarını denk getirmek için Peygamber'e birtakım sözler isnat edecekler ve bizler, başına, "Peygamber dedi ki..." eklendiği için bu yalanlara teslim olacağız, öyle mi? Dinci iftiracılar diyorlar ki, "Ya bu yalanlara teslim olursunuz yahut da sizi Peygamber'i dışlamakla itham eder, başınızı derde sokarız."

İmanın belirleneceği yer dinciliğin bu imansız tuzağına teslim olmak veya olmamak noktasıdır; birkaç rekât namaz kılıp afra tafra satmak değil. Çünkü Kur'an'ın istediği 'imtihan edilmiş iman' burada belirlenmektedir. O iman ya vardır yahut da yoktur. Biraz var, biraz yok diyemeyiz.

'EMEVÎ ŞEYTANI'NIN TAHRİBATI

'Emevî şeytani' tabiri, Mısırlı düşünür Mahmut Ebu Rey-ye'nin'dir. Ebu Rey-ye, bu tabiri, büyük ihtimalle, Ebu Süfyan'ı niteleyen Âli İmran 175. ayetten almaktadır. O

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

ayette, Ebu Süfyan, yordakçılarını kullanarak müminleri korkutmak isteyen bir 'şeytan' olarak tanıtılıyor:

"İşte size şeytan. O, kendi dostlarını korkutur/sizi dostlarıyla korkutur. Eğer inananlarsanız onlardan korkmayın, benden korkun!"

Ebu Reyve bu tabiri, Emevîlerin hilafeti esas sahiplerinden gasp etmek için oynadıkları ve büyük kısmı uydurma hadislere dayalı 'dincilik' oyununu tanıtırken kullanmaktadır. Şöyle diyor:

"Araştırmacılar ve gerçekçi din uleması, rivayette hilecilik ve hadis uydurmanın üçüncü halife Osman yönetiminin son zamanlarında ve özellikle onun hayatını kaybetmesiyle sonlanan fitnenin ardından başladığında ittifak etmişlerdir. Hadis uydurma oyunları Ali'ye bîat edilmesinden sonra iyice şiddetlenip yayılmıştır. Müslümanlar Ali'ye bîatlarını tam bir şekilde tamamlayamadan Emevî şeytani, halifeliği esas sahibinden gasp etmek ve onu bir Emevî kurumuna dönüştürmek için boynuzunu göstermiştir. Ne yazık ki bunda başarılı da olmuştur."

"Murteza el-Yemânî, 'İsârü'l-Hak' adlı eserinde şöyle diyor: 'Dine sonradan sokulan uydurmaların en büyük kısmı, ikisi de bîat olan şu iki olumsuzluğa indirgenebilmektedir:

1. Dinde ziyade yani artırma,
2. Dinde noksanlaştırma yani bazı şeyleri eksiltme.

"Dinde artırmanın görünümülerinden biri de dine yalan söyletmektir." (Ebu Reyve, *Advâ' ale's-Sünneti'l-Muhammediyye*, 91-92)

Konuyla ilgili bütün kaynaklar bize bildiriyor ki, din istismarı ve siyasal çıkar için hadis uydurma, din adına kıssalar icat

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

etme musibetinin öncüsü, **Emevî kralı Muaviye**'dir. Onun, özellikle, İslam dışı krallığına başkent yaptığı ve en büyük fitnelerin merkezi haline getirdiği **Şam**'ı övmek maksadıyla uydurduğu hadisler çok ünlüdür. **Muaviye**, **Şam**'ı öylesine yüceltici hadisler uydurtmuştur ki, bu fitne ocağı kent neredeyse Mekke ve Medine'den üstün görülür olmuştur. **Şam**'la ilgili uydurmaların hemen hepsinin ravisi siyonist haham **Ka'b** ile onun etkisinde kalan **Ebu Hureyre**'dir.

Muaviye, siyasetlerini sergilediği **Şam**'ı takdis için hadis uydurtmakla kalmamış, baş düşmanı bildiği Hz. Ali'ye lanet okutmanın yolunu açmak için de hadis uydurma yoluna gitmiştir. Ali'nin **Nehcü'l-Belağa**'sını şerh eden Mûtezile imamı **İbn Ebil-Hadîd** (ölm. 656/1258), anılan eserinde bize bildiriyor ki, yine bir Mûtezile imamı olan **Ebu Cafer el-İskâfî** (ölm. 240/854) şöyle demiştir:

“Muaviye, Ali hakkında çirkin ishatlarda bulunmak üzere sahabe ve tâbiûndan iki ekip görevlendirdi. Bu ekiplere, herkesin karşı çıkamayacağı imkânlar ve bağışlar sağladı. Bu kişilerin sahabeden olanları arasında, **Ebu Hureyre**, **Amr bin el-Âs**, **Muğîre bin Şûbe** ve **Semüre bin Cündeb** (ölm. 60/680) de vardır.” Tâbiûn ekibinde en önemli isim ise yine bir Emevîci olan **Zühri**'nin rivayet kaynağı sayılan **Urve bin Zübeyr**'dir. Urve'nin **Âişe**'ye dayandırdığı şu rivayetine bakmak bile nasıl bir 'Emevîci' olduğunu anlamaya yeter:

“Hz. **Âişe** demiştir ki, bir gün Hz. **Peygamber**'le oturuyor-duk; o sırada Ali ve Abbas içeri girdiler. Hz. **Peygamber** onları görünce bana şöyle dedi: 'Ey **Âişe**! Şu ikisi varya! Bu ikisi benim dinimin dışında bir din üzerine ölecekler. Cehennem ehlinde birilerine bakmak isteyenler işte bu ikisine baksın.'”

Çok hızlı bir Ali düşmanı olan **Amr bin el-Âs** ise hızlı bir Emevîci olan **Buharî** tarafından da kayda geçirilen (bk.

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Buharî, es-Sahîh, kitabı'l-edeb) şu uğursuz sözü hadis diye rivayet etmiştir:

“Ebu Talib’in (Ali’nin babası ve Hz. Peygamber’in amcası) ailesi benim dostlarım değildir; benim dostum Allah ve müminlerin salihleridir.”

Ebu Hureyre ise Kûfe mescidine gidip kendisinin asla yalan söylemediğini, halkın onu yalancı diye damgalamasının doğru olmadığını anlatan bir nutuk çektikten sonra, şu uğursuz sözü hadis diye rivayet etmiştir:

“Allah’ı tanık tutarak yemin ederim ki, Hz. Peygamber’in ‘benden sonra çıkacak bid’at’ dediği şeyi Ali çıkarmıştır.”

Ali hakkındaki bu hayasız yalan Muaviye’ye ulaştırıldığında Muaviye, Ebu Hureyre’ye büyük bir para bağışında bulunmuş, arkasından da onu Medine valiliğine getirmiştir.

İmamı Âzam bu Ebu Hureyre’ye çıkan hadisleri kabul etmiyordu. Yani tek rivayetçisi Ebu Hureyre olan hadisleri hükme esas almıyordu. (Ebu Reyeye, age. 180)

Semüre bin Cündeb’in yaptığı, bu yalancılıklara bile taş çıkartacak bir imansızlık örneğidir. Muaviye, bu kişiye, yüzbin dirhem gibi büyük bir para vaat ederek, Bakara Suresi 204-205. ayetlerin Ali hakkında indiğini söylemesini sağlamıştır. O iki ayet şunlardır:

“İnsanlardan öylesi vardır ki, onun dünya hayatına ilişkin sözü senin hoşuna gider ve o, kalbindekine Allah’ı tanık tutar. Oysaki o, düşmanların en yamanıdır. Yanından ayrıldığında/iş başına geçtiğinde yeryüzünde fesat çıkarmak, ekini ve nesli yok etmek için işe koyulur. Oysaki Allah, fesadı sevmez.”

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Semüre, bu büyük yalanıyla da yetinmeyerek şu melun iddiada bulunma cüretini de göstermiştir. Demişdir ki, Bakara 207. ayet, Ali'yi şehit eden **İbn Mülcem** hakkında nazil oldu. O ayet şöyle:

“İnsanlardan öylesi de vardır ki, benliğini Allah'ın hoşnutluğunu elde etmeye satar.”

Demek ki, **Semüre** katiline göre, Allah, kitabında, Hz. Ali'yi şehit eden bir teröristi övmekte ve ödüllendirmektedir. Olayın bundan sonrası çok daha dehşet vericidir: **Semüre**, istenen yalanı uydurup yayınca doğruca Muaviye'ye gitti. Muaviye ona bin dirhem verdi; Semüre kabul etmedi. İki bin verdi, onu da kabul etmedi, üç bin verdi, onu da kabul etmedi. Sonunda dört bin dirhem verince o da kabul edip sustu. (İbn Ebil-Hadîd, **Şerhu Nehcül-Belâğa**, 1/358-361; Askerî, **Âişe**, 1/374-375)

Tarihçi **Taberî**, Hicrî 50 yılı olaylarını anlattığı bölümde, bu Semüre'nin, Emevîler lehine ne kadar insanı katlettiğini bize söylemektedir. Emevîlerin has adamlarından **Ziyad bin Ebîh**'in bir süre vekâleten valiliğe getirdiği Semüre, Basra ve Kûfe valilikleri sırasında sekiz bin insanı öldürmüştür. Bunlar içinde devrin en büyük Kur'an ehli âlimlerinden 47 kişi de vardı.

Ziyad, Semüre'nin vekil valiliği sırasında ölünce, Muaviye, asil vali olmayı bekleyen Semüre'yi vali yapmadığı gibi, vekâleten yürüttüğü Basra valiliğinden de azletti. Azil haberi üzerine Semüre'nin söylediği söz, tarihin bütün 'zalim yardakçıları'nın ruh halini, kişilik yapısını ve Müslümanların nelere nasıl inandırılıp kandırıldığını, bugünkü Müslümanlar içinden Haçlılarla işbirliği yapanların tarihî atalarının kimler olduğunu anlatması bakımından muhteşem bir ibret tablosudur. Azil haberini alan **Semüre** şöyle diyor:

“Allah Muaviye’ye lanet etsin! Eğer ben, Muaviye’ye itaat ettiğim kadar Allah’a itaat etseydim bana ebediyyen azap etmezdi.” (Taberî, *Tarih*, 53. yıl olaylar; İbnül-Esîr, *el-Kâmil*, 3/195; Askerî, *Âişe*, 1/376)

Kaynaklar, bu Semüre hakkında Hz. Peygamber’in mucize bir ihbarını bize ulaştırmaktadır. Hz. Peygamber, Semüre’nin de içlerinde olduğu birkaç kişilik bir sahabe grubu için şöyle demiştir:

“Bunların en son öleni cehenneme gidecektir.”

O grup içindekilerin en son öleninin Semüre olduğu kaynaklar ve kişiler tarafından haber verilmektedir. (bk. Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, 13/ 185)

Emevîler lehine hadis uydurtmanın öncülerinden bir diğeri olan Muğîre bin Şu’be’ye gelince, bu adam Kûfe’de yedi yılı aşkın bir süre valilik yaptı. Valiliğinin en öne çıkmış icraatı, Hz. Ali’ye mihrap ve minberlerden lanet okutması oldu. Bu Muğîre, bir gün, Ali’ye sevgisiyle bilinen Sa’sa’a bin Sûhan el-Abdî’yi yanına çağırıp şu dehşet verici nasihatte bulundu:

“Seni uyarıyorum. Sakın bana Osman hakkında bir eleştiri yaptığın bildirilmesin, sakın bana Ali’yi açıkça övdüğün de bildirilmesin. Ali’nin üstünlükleriyle ilgili benim bildiklerim senin bildiklerinden çok fazladır. Fakat bugün onu istemeyen bir saltanatın hükmü altındayız. Ali’yi kötülemek üzere bu makamlara getirildik. Bildiğimiz birçok şeyi, bu saltanat rahatsız olmasın diye takıyye yaparak saklamak zorundayız. Eğer Ali’nin faziletlerini anlatmak istiyorsan bunu evinin içinde, dostların arasında yap. Ama sakın camide, halk arasında yapma. Çünkü bizi buraya atayan halife böyle bir şeyi asla tahammülle karşılamaz, bu konuda asla mazeret kabul etmez.” (Taberî, *Tarih*, 6/108: 43. yıl olayları; Askerî, *Âişe*, 1/376)

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Ziyad bin Ebîh, Muaviye'ye jurnalleyeceği insanları şöyle damgalıyordu: **"Ali'nin dinindedir."** Muaviye'nin bu durumda standart cevabı şuydu:

"Ali'nin dini üzere olanları katledin."

Muaviye bu katli bazen, diri diri gömme şeklinde uygulamıştır. Mesela, seçkin sahabî **Hucr bin Adî** ve **el-Has'amî**'yi bu şekilde öldürtmüştür. Bu tür idamların ardından öldürülenlere **müsle** yapılıyordu. **Müsle**, Cahiliye Araplarının, düşmanlarını öldürdükten sonra onların gözlerini, burnunu, kulaklarını, dudaklarını vs. keserek hınçlarını dindirmelerine denir. Bu cahiliye âdetinde en büyük şöhret **Muaviye'nin annesi Hind**'indir.

Hind, Cahiliye döneminin belirgin niteliklerinden biri olan müslecilikte de aşılmamış bir kudurganlık devrimi yapmıştır. Şöyle ki, **Uhud** savaşında pusu kurdurup öldürttüğü Peygamber amcası **Hamza**'nın dış organlarını kesip ipe dizmekle yetinmemiş, göğsünü yarıdırıp ciğerlerini çıkartmış, ağzına alıp çiğnemiştir. Hind, Hamza'nın kulaklarını, gözlerini, burnunu kestirip bir tele dizdirerek gerdanlık yapıp Mekke putperestlerinin kodamanlarına hediye olarak götürmüştür. Sahabe nesli, Muaviye'yi, annesi Hind'in bu müsleciliği yüzünden **'İbnü Âkilet'il Ekbâd'** (insan ciğeri yiyen karının oğlu) diye anarlardı.

Şam'ın yüceltiildiği sırada, Ebu Hureyre tarafından **'cehen-nem kenti'** gösterilen yerlerden biri de **Kostantiniyye** yani İstanbul'du. Ne ilginçtir ki, aynı İstanbul, Muaviye'nin oğlu **Yezid**'in komutasında kuşatıldığında Emevîler adına hadis uydurma uzmanları hiç vakit kaybetmeden şu uydurmayı piyasaya sürmüşlerdir:

"Kostantiniyye elbette fetholunacaktır; ne güzel komutandır onu fethedecek komutan ve ne güzel ordudur onu fethedecek ordu!"

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Muaviye, ‘Şam Abdalları’ hadisini de uydurtmuş ve bu fitne kentini bir tür ‘Evliya kenti’ ilan ettirmiştir. Aynı sıralarda, kendisinin ‘Peygamber’in vahiy kâtipleri arasında yer aldığı’ yolundaki yalanı da yaymıştır. Halbuki o, “Müslüman oldum” dediği sırada vahiy zaten bitmişti. Neyin kâtipliğini yapacaktı?! Gerçek olan şu ki, Muaviye ne vahiy kâtipleri arasında yer almış ne de Kur’an’dan bir tek kelime yazmıştır. (Geniş bilgi için bk. Ebu Reyeye, age. 97-104)

PEYGAMBER'İ VE SÜNNETİ DIŞLADI

İtham:

“Güvenilir ulemamızın bildirdiğine göre, İmamı Âzam şöyle demektedir: ‘Eğer Hz. Peygamber beni görmüş olsaydı benim sözlerimin birçoğunu alırdı. Din dediğiniz güzel ve isabetli görüşten başka nedir ki!’ (İbn Hibbân, *Kitabu'l-Mecrûhîn*, 407; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî Zuafai'r-Ricâl*, 8/240) ‘Peygamberimizin bu konuda şöyle şöyle yaptığı rivayet ediliyor, siz bunun aksini söylüyorsunuz’ diyen birine demiş ki, “Bırak bunları, bunlar domuz günahı.’ Ebu Hanîfe, şanlı Emevî hilafetimize kılıçla karşı çıkma fikrine katılmayan birinin “Hz. Peygamber de böyle istermiş” sözüne şu cevabı vermiştir: ‘Bunlar hurafeci lakırdıları. Bizi bunlarla meşgul etmeyin!’ (Hatîb el-Bağdadî, 13/382)

“Güvenilir ulemamızdan Yusuf bin Esbât (ölm. 195/810) şöyle diyor: ‘Ebu Hanîfe, Hz. Peygamber’in dört yüz hadisini reddetti.’ (Hatîb el-Bağdadî, 13/390) Cafer bin Muhammed şöyle dua ediyor: ‘Allahım! Biz bu peygamberlik mirasını atamız İbrahim’den, şu Beytullah’ı atamız İsmail’den, şu hadisleri de atamız Hz. Muhammed’den devraldık. Benim ve atalarımın lanetini Ebu Hanîfe’nin üzerine sal!’ (İbn Hibbân, *Kitâbu'l-Mecrûhîn*, 410-412)

“Salih ulemamızdan Muhammed bin Âmir et-Tâî şunu bildiriyor: ‘Rüyamda kendimi Kâbe’nin haremindedir gördüm.

Bir de baktım, bir topluluğun ortasında bir ihtiyar bir başka ihtiyarı yaka paça iteliyor ve şöyle bağıyor: ‘Ey ahali! Bu adam, Muhammed’in dinini değiştiriyor.’ Yanımdaki adama ‘Bunlar kim, ne yapıyorlar?’ diye sordum. Adam şöyle cevap verdi: ‘Hz. Ebu Bekir, Ebu Hanîfe’yi yaka paça dışarı atıyor.’ (İbn Hibbân, aynı yer)

“Ebu Hanîfe’nin hemşehrisi olan Bişr bin Mufaddal şunu bildiriyor: ‘Ebu Hanîfe’ye Enes bin Mâlik’in Peygamberimizden rivayet ettiği şu hadisi okudum, dinledi ve şöyle dedi: ‘Bu bir hezeyan!’ Hadis şu: ‘Bir Yahudi, bir câriyeyi başını iki taş arasında ezerek öldürmüştü. Hz. Peygamber de o Yahudi’yi başını iki taş arasında ezerek öldürttü.’” (İbn Hibbân, aynı yer)

Sayunma:

Dinde ikinci kaynak sayılan ‘sünnet’, başlangıçta, Hz. Peygamber’in eylemlerini ifade ediyordu. Omurgasında iki kavram vardı: **Amel ve sîret**. Yani eylem ve hareket tarzı. Sonraki zamanlarda hadisçiler bunu genişleterek sünnete ‘söz’ü de eklediler. Böylece sünnetin omurgasında üç kelime yer almaya başladı: **Amel, sîret ve söz** yani hadis. Bu demektir ki, “sünnetin bir parçası anlamında hadis sözü, sonradan üretilmiş bir terimdir. Ne lügatte ne de sünnet literatüründe mevcuttur.” (Ebu Reyve, *Advâ’ ale’s-Sünneti’l-Muhammediyye*, 12)

Hz. Peygamber’in, hadislerinin yazılmasını yasaklamasının bizi götürdüğü gerçek de budur. Hz. Peygamber’in daha sonraki zamanlarda sözlerinin yazılmasına izin verdiği yoldaki rivayet temelden yalandır. O izin, bir tek konuda (ki bir duyurunun yazılmasıdır) olmuştur ve hadis yazımına izinle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Sahabe, hem Hz. Peygamber’in hayatında hem de ilk halifeler döneminde ha-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

disleri yazmamak için âdeta çırpınmıştır. Hadislerin yazılması sözü bile onlar için uğursuzluk ifade ediyordu.

Emevîler, hesaplarına uygun sözleri uydurtup hadis adı altında yaygınlaştırdınca bunların kayda geçmesi için gereken hamleyi de yaptılar ve güdüme aldıkları bazı kişileri kullanarak rivayetlerin tümünü yazıya geçirdiler. Bu iş için ilk görevlendirilen kişi, **İbn Şihab ez-Zührî** (ölm. 124/741), bir Emevî yandaşı olmasına rağmen, yazıya geçirme işi kendisine verildiğinde bundan nasıl rahatsız olduğunu, bu işten kurtulmak için nasıl çırpındığını bizzat kendisi anlatmaktadır.

İMAMI ÂZAM DENİNCE AKLA İLK GELEN

“Ebu Hanîfe, daha sağlığında sünnete muhalefetle itham olunmuştur. Ölümünden sonra onun değerini düşürmek isteyenlerin büyük bölümü de bu ithamı ileri sürenler olmuştur. Ebu Hanîfe bizzat kendisi bu töhmeti reddetmektedir... Şöyle diyor: ‘Anamın babamın başı üstüne yemin olsun ki, Tanrı Elçisi’nden gelen, başımın, gözümün üstündedir. Bizim ona asla muhalefetimiz olamaz. Sahabeden gelenleri ise tercihe tâbi tutarız. Onların dışındakilerin dediğine gelince, onlar adamsa biz de adamız; kendi içtihadımızı kendimiz yaparız.’ (Ebu Zehre, 236-237)

Arabizmin ürünü olan eski ve yeni dinciliğin en şeytanî oyunlarından birinin, ‘sünnet’ kavramı istismar edilerek oynandığını, Emevî hanedanı içinden çıkmış tek dürüst adam ve âdil halife olan **Ömer bin Abdülaziz** (ölm. 101/719) sayesinde öğrenmiş bulunuyoruz.

Ömer bin Abdülaziz’in tarih ve Tanrı tarafından kutsanacak olan icraatı, Emevîlerin Müslüman mâbetlerinden Hz. Ali ve evladına okuttukları laneti durdurmasıdır. Tam bu noktada, o günkü ve bugünkü saltanat dinciliğinin ahlak

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

ve ruh sefaletini deşifre edecek ve Emevîden beslenen zihniyetlerin maskelerini düşürecek bir gerçeğe daha dikkat çekelim:

Ömer bin Abdülaziz, Hz. Peygamber'in evladına Müslümanların camilerinde lanet okutulup oradaki cemaate 'âmin' dedirtilmesi âdetini kaldırdığında onu şu ithamla suçlamışlardır:

“Sünnete aykırı davrandı! Sünneti değiştirdi.”

Emevîler, atalarının canına okuyan Hz. Muhammed'i kılıçlarıyla mağlup edememişlerdi. Onu, getirdiği dini yozlaştırmak suretiyle kendi eliyle mağlup etmenin yolunu aradılar ve buldular. Bu yol şuydu:

‘Sünnet adı altında yeni bir din icat etmek.’

Böylece, istedikleri ölçülerde bir **‘ideolojik İslam’** yaratıp saltanatlarının hizmetine verdiler. Bu tezgâhı dokunulmaz kılan uydurmaların en etkililerinden bir örnek vereceğiz. Bugünkü dinciliğin, minber ve kürsülerden ağzından şehvet suları akıtarak kitlelere naklettiği bu uydurma, **‘Yüzyılımızın Hadis Allâmesi’** olarak bilinen **Nâsiruddin el-Elbanî**'nin anıt eserinde bütün rezillik şeceresi verilerek tanıtılmıştır. Biz burada metnini verip ayrıntılar için rahmetli Elbanî'nin eserine yollama yapacağız:

“Ümmetimin fesada gittiği zamanda sünnetime yapışana yüz şehit sevabı verilecektir.” (Uydurma ve eleştirisi için bk. Elbanî, *el-Ahâdis ez-Zaîfa ve'l-Mezûa*, 1/497-398, no: 326, 327)

Arabizm ve onun uzantısı olan bugünkü saltanat dinciliği, işte bu **‘Emevî geleneği anlamındaki sünnet’**e karşı çıkan-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

ları veya onu eleştirenleri din dışı ilan etmektedir. İşe, iman ve hakikat penceresinden baktığınızda gerçek şudur:

Tarihte hiçbir Müslümanın Peygamber'in sünnetine karşı çıktığı görülmemiştir, görülemez. Tarihi dikkatle inceleyin, 'sünnete karşı çıkmak' ithamıyla saldırılan insanların tümünün, Arap-Emevî örflerinin dinleştirilmesine karşı çıkan insanlar olduğunu göreceksiniz. İmamı Âzam, bu insanların hem örneği hem de öncüsüdür.

Emevî despotizminin ve onun bugünkü uzantısı olan siyaset ve saltanat dinciliğinin diline doladığı sözde '**sünnet**', esas bakımından dinleştirilen Arap örfleri demektir. O Arap dayatmalarının Peygamber'in sünnetiyle en küçük bir ilgisi olamaz. Hangi mümin, Peygamber'in sünnetini eleştirir, onu dinin dışına atmaya çalışır?! Tarihin gerideki sayfalarında örtülü kalan çarpıklıkları gereğince tanımayanlar, Emevî zorbalarının inanç torunları tarafından Peygamber-sünnet gibi kutsal kavramlar kullanılarak aldatılıyor. Bu aldatmayla yapılan kötülük, Hz. Ali'nin bu tür şeytanlıkları tanıtırken kullandığı şu ölümsüz sözdeki gerçeğin ta kendisidir:

"Hak bir sözü söylüyorlar ama onunla bâtılı amaçlıyorlar."

Bu ümmet, İslam'ın hem de en taze devrinde, peygamberinin ailesine ve evladına lanet okumayı sünnet olarak Müslüman mabetlere sokaan zihniyetler tarafından yönetilmiştir. O zihniyetler, maskelerini ve söylemlerini değiştirerek hâlâ devam etmektedir. Günümüzde o zihniyetin adı, '**saltanat dinciliği**', '**ılımlı İslam dinciliği**' veya kısaca, '**dincilik**'tir. Ve ne yazık ki, bu dinciliğin günümüzdeki en zehirli karargâhı Türkiye'de kurulmuştur. Karargâhın piyonları Türkiye'den seçilmiştir ama mühendisleri ve ustaları **AB** ve **ABD**'dedir.

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Sahabe ve onları izleyen kuşak (Emevîler hariç) sünnet denince tıpkı İmam Mâlik'in anladığı gibi, şu iki şeyin varlığını kaçınılmaz kabul ediyordu:

1. Hz. Peygamber'in, gerçek sahabileri (Ebu Hureyre ve bazı Yahudi dönmesi arkadaşları gibiler değil), tarafından tartışmasız ifade edilen uygulamaları:

Sahabenin Kur'an'ı iyi bilen âlim şahsiyetleri esas alınmalıdır. Bu çok hayatî ilkeyi kırmak için sonraki zamanlarda Emevî, "**Sahabenin tümü udûldür**" şeklinde bir şirk hezeyanını ileri çıkarmış, daha sonra bunu "**Sahabenin tümü masumdur**" şekline dönüştürmüştür. Böylece sahabe unvanı verdikleri kim varsa peygamber mertebesine çıkarılmış, hatta peygamberlerden üstün hale getirilmiştir. Sebep, onlara rivayet ettirecekleri yalanları dokunulmaz kılma niyeti-dir. Emevî, oyununu işte böyle sağlam oynamıştır.

İbn Haldûn (ölm. 808/1405), sünnet konusunda 'sahabe' dendiğinde neyin anlaşılması gerektiğine, *Mukaddime*'sinde şöyle değinmektedir:

"Sahabenin tümü fetva ehli değildi. Bu demektir ki din onların tümünden alınamaz. Dinde kaynak olma yetkisi, onların Kur'an'ı iyi bilen, onun nâsihini mensûhunu, muhkemini, müteşâbihini, bunların delâletlerini, bizzat Peygamber'den veya ondan öğrenmiş olanlardan öğrenmiş bulunan kişilerindir. Bu kişilere 'Kurra' (ehli Kur'an) denirdi. Bunun anlamı Kur'an'ı okuyan kişiler demektir. Araplar ümmî bir topluluktu; kitabı, Kur'an'ı okuyamazlardı."

Hemen ekleyelim ki, **İbn Haldûn**'un kullandığı '**kurra**' tâbiri, **hâfız** anlamında değildir. Kur'an'ı ezberlemiş olmakla birlikte onun anlamını, fıkhını, mesajını bilen bilge kişiler demektir. Bugünün Arapçı din bezirgânları, bu tâbiri

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

'hâfız' anlamında kullanmakta, Kur'an'ın bir satırının bile anlamını bilmeyen insanları 'Hâmili Kur'an-elhî Kur'an' diye takdim etmektedir. Bu, tam bir saptırma, tam bir yetki gaspıdır.

2. Sahabî topluluğunun bu uygulamayı aralıksız sürdürmüş olması:

Bu tür uygulamalar İmam Mâlik tarafından 'el-Amel el-Müstemirr' (aralıksız uygulanan fiil) diye anılmış ve böyle bir eylemin belgesi olarak da Medine halkının ittifakı esas alınmıştır. Hadislere karşı tavrı eleştirildiğinde İmam Mâlik, şöyle diyordu:

"En sevimli hadis, Medine halkının ittifak ettiği uygulamadır." (Ebu Reyeye, *Advâ'*, 341-342)

İmam Mâlik'in bu yaklaşımının fikir babası İmamı Âzam'dır. O, âhad haber dediğimiz rivayetleri, yerleşik-fiilî sünnete ters düşmeleri halinde tereddütsüz devre dışı tutuyordu. İmamı Âzam'ın bu yanına değinen Mısırlı bilgin Ebu Reyeye sözlerini şöyle nokt alıyor:

"İmamı Âzam işte buydu. O, kıyamete kadar dinî önderler (eimme) arasında sayılacaktır. O, en büyük imamdır." (*Advâ'*, 343)

KUR'AN'IN TERCÜMESİYLE NAMAZ KILINABİLECEĞİNE FETVA VERDİ

İtham:

“Kur'an'ın başka bir dile yapılmış tercümesiyle namaz kılınabileceğini, ezanın başka bir dile tercüme edilerek okunabileceğini söyleyen ve bunu din adına fetvaya bağlayan ilk fakîh, Ebu Hanîfe'dir. Bu fetva, İslam tarihinde sarsıntısı hâlâ devam eden bir devrim ve kutsal Arap diline indirilmiş en büyük darbelerden biri, belki de birincisidir. Hamdolsun ki, aradan bin küsur yıl geçmiş olmasına rağmen bu devrim, uygulama olarak hâlâ hayata geçememiştir.”

“Ebu Hanîfe'nin geleneğe aykırı tutumu, kendisinin sadık takipçileri tarafından yayılan fesatların da zemini ve gerekçesi olmuştur. Mesela, onun sadık takipçisi ve manevî öğrencisi sayılan Türk müfessir ve kelimcisi Semerkantlı Ebu Mansûr Mâtürîdî (ölm. 333/944) aynen Ebu Hanîfe gibi, Kur'an'ı bir 'mânâ' kabul etmekte, mushaflarda yazılı olan lafızları o mânânın aracı olarak görmektedir.

“Tam bu noktada, Ebu Hanîfe'nin yol açtığı bir büyük bozguna daha dikkat çekmeliyiz: Kur'an'ın esasta bir mânâ olduğu ve bunun için de tercümesinin yapılması gerektiği ve bu tercümeyle namaz da kılınabileceği görüşü öylesine zararlı etkiler yaratmıştır ki, Ebu Hanîfe'nin akılcılık ve isyancılığını esas almış Mâtürîdî, Kadı Abdülcebbar

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

gibi akılcı ulemaya ilaveten Mustafa Kemal Atatürk gibi geleneğin birçok kurum ve kavramına isyan etmiş bir siyasetçi komutan tarafından da aynen sergilemişlerdir. Mesela, Mustafa Kemal, 'Kur'an'ın tercümesi yapılmalı ve bu tercümeyle namaz da kılınabilmeli' diyerek bir devrim yapmak istediğinde gelenekçi ulemamıza sadık arkadaşları buna karşı çıkmışlar ama Mustafa Kemal, aynen Ebu Hanîfe'nin kullandığı cümleyi kullanarak onları susturmuştur. Mustafa Kemal, Ebu Hanîfe düşüncesinin özeti olan şu cümleyi aynen kullanmıştır: 'Kur'an tercüme edilemez demek, Kur'an'ın mânâsı yok demektir.'

“Hamdolsun ki, Emevî ve Abbasî dönemlerinde oluşturulan geleneğe, halkın hatırı için sadakat gösteren mutedil ulema bu fikri sadece Mustafa Kemal'in fikri olarak lanse etmek suretiyle, esasta Ebu Hanîfe fesadı olan bu anlayışın hayata geçmesini engellemişlerdir. Bu noktada onlara en büyük destek, gelenekçi halkı okşamayı siyaset bilen muhafazakâr politikacılardan gelmiştir. Onlar, ustalıklı manevralarla hem Mustafa Kemal'in devrimini etkisiz kılmış hem de Ebu Hanîfe fesadının hayata geçmesine engel olmuşlardır. Allah Taala da onları lutuflandırıp, zürriyetlerinin dinlisini de dinsizini de dünya gemisinin kaptanı kıldığı Amerika'nın destek ve himayesiyle, Türkiye gibi koca bir devletin kaderine hükmedecek bir mevkie getirmiştir. Allah Taala böylece bir yandan gelenekçi din anlayışına destek veren dinli-dinsiz her muhafazakârı akıl almaz nimet ve imkânlarla mükâfatlandırırken bir yandan da Ebu Hanîfe, Mâtürîdî ve Kadı Abdülcebbar gibi akılcı sapıkların yolunda işler yapmaya kalkan Mustafa Kemal'in kurduğu devleti onun düşmanlarının güdümüne sokarak bu isyancı komutanı cezalandırmıştır.”

“Görüldüğü gibi, Ebu Hanîfe'nin geleneksel ulemamıza karşı çıkararak başlattığı hareketler, yüzlerce yıl fesat yaymış, selefi salihîn dönemi olan Emevî ve Abbasî hilafetleri

zamanında güvenilir ulemamız tarafından kaidelere bağlanmış dini ciddi biçimde sarsacak gelişmelere vücut vermiştir.”

Savunma:

İmamı Âzam'ın, Kur'an'ın tercümesiyle ibadet meselesindeki görüşü açık ve kesindir: **Arap dilini bilen ve Kur'an'ı güzel bir telaffuzla okuyabilenler de dahil, namazda Fâtiha'yı tercümesinden okuyan herkesin namazı geçerlidir.**

Büyük İmam'ın bu fetvası, herhangi bir mazeret veya zaruret kaydına bağlanmamıştır; mutlak ve genel bir fikhî görüştür, bir genel fetvadır. **İmamı Âzam'ın bu fetvasına göre, bir Müslüman, örneğin, Arap asıllı olsa veya Arapça'yı güzelce okuyabilse dahi Kur'an'ın çevirisiyle namaz kılabilir. Bunu yapabilmesi için kendisinden herhangi bir mazeret istenmez.**

Ne ilginçtir ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**; İmamı Âzam ve ekolünün **“Kur'an mânâdan ibarettir ve onun için de tercüme edilebilir ve tercümesiyle namaz kılınabilir”** görüşünü, bin üç yüz yıl sonra, aynen tekrarlamış ve Kur'an'ın tercümesi meselesinde temel gerekçe olarak kullanmıştır. Ana dilde ibadete, **“Kur'an tercüme edilemez”** diyerek itiraz eden **Kâzım Karabekir Paşa** ve arkadaşlarına aynen İmamı Âzam'ın cümlesini kullanarak şöyle diyor Gazi:

“Öyle şey mi olur efendim, ne demek Kur'an tercüme edilemez?! ‘Kur'an tercüme edilemez’ demek, ‘Kur'an'ın mânâsı yoktur’ demektir.”

Atatürk'ün bu cümlesi, İmamı Âzam ve yine büyük bir fakih olan Kadı Abdülcebbar'ın fikirlerinin, bir devlet adamının diliyle veciz bir ifadesidir.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Adlarını sıraladığımız Hanefî fakîhlerin, tercüme Kur'an'la namaza cevaz veren görüşlerinin açıklaması, Hanefî ekolün anıt bilginlerinden biri olan Kâsânî'nin '*Bedâi'u's-Sanâi'*' adlı eserinde gerekçeli bir biçimde yapılmıştır. (Kâsânî; *Bedâi'u's-Sanâi'*, 1/516-532)

NE DEDIĞİNİ ANLAMADAN KILINAN NAMAZ GEÇERLİ MİDİR?

Kur'an'ın verileri esas alınırса geçerli değildir. Neden? Çünkü dua da tıpkı Kur'an gibi, lafızdan ibaret değildir, mânâdır. Anlamını bilmeden okumak ise sadece lafız tekrarıdır, yani telaffuzdur. Oysaki Kur'an, kendisini okumanın **telaffuz** olmasını değil, '**tedebbür**' (anlamını iyice düşünerek okumak) olmasını istiyor. Hem de ısrarlı bir biçimde. Kur'an'ın ve ondan seçilen duaların anlaşılın dilde okunmaları gerekir. Aksi halde Kur'an ve dua olmazlar. Kur'an, ne dediğini anlamayanların namaz kılmasını yasaklamış ve "**Namazlarından gafil olanlara lanet olsun!**" (Mâûn, 4) demiştir. Kadı Abdülcebbar bu noktaya parmak basarken şöyle diyor:

"Dua ancak irade ile dua olur. Tıpkı emrin irade ile emir olması gibi. Bunun içindir ki, yanılarak veya alışkanlık ve âdet eseri bir şeyi okuyanın yaptığına dua denemez. Aynı şekilde, böyle bir okuyuşu, taklit olarak yapana da dua ediyor denemez." (Kadı Abdül- cebbâr, *el-Muğnî*, İmamet/2, 238)

Nisa Suresi 43 ve Mâûn Suresi 4-5. ayetler gösteriyor ki okuduğunu anlamadan kılınan namaz geçerli olmaz. Ayrıca Kur'an'daki temel kavramlardan biri ve şeytanın insana oynadığı oyunların en büyüğü olan '**emanî**', ne dediğini anlamadan okumaktır.

NE DEDIĞİNİ ANLAMADAN OKUMAK (ÜMNIYE), ŞEYTAN ALDATMACASIDIR

Kur'an, anlamını bilerek okumayı kutsarken, anlamını bilmeden okumak olan ümniyeyi (çoğulu: emânî) bir şeytan aldatmacası olarak kötölemektedir. **Ümniye**, şeytanın, peygamberler de dahil insanın okumalarını saptırma yöntemidir. Kur'an, daha çok çoğulunu kullandığı bu **ümniye** kelimesi çerçevesinde en hayatî mesajlarından bazılarını insanlığın önüne koymuştur.

Ümniye nedir?

Kur'an bu kavramı, kitap kavramına karşı ve birkaç olumsuzluğu ifade için kullanmaktadır. Karşıtlık şöyle verilmektedir: **Kitabı bilmezler, sadece emânî bilirler...** (Bakara, 78) Kitaba (yani bilgi ve kanıt) karşı konmuş bulunan **emânî, aslı-esası olmayan şey, yalan, sanı, ne dediğini anlamadan okumak anlamlarındaki ümniye kelimesinin çoğuludur.** Kur'an'ın kitaba, bu demektir ki bilgi-düşünce-aydınlık üçlüsüne karşıt gösterdiği **emânî**, bizim '**hurafe, uydurma ve anlamadan okumak**' dediğimiz illetlerin ta kendisidir.

Şeytanın insanı saptırışının esası da ümniyeye itmektir. **Şeytan, tüm vaatlerinde ümniye kullanır.** Yani, insanı, anlamını bilmeden, sırf üfürük olsun diye okumaya ve aslı-esası olmayan şeylere inanıp bel bağlamaya iter. (Nisa, 120) Daha ilginç, şeytan, insanoğlunu ümniyeler (anlamsız okuyuşlar) kullanarak saptıracağını Allah önünde açıkça söylemiştir:

“Yemin olsun, onları hurafelere-yalanlara/anlamını bilmeden okuma tutkusuna iteceğim...” (Nisa, 119)

Özetlersek, ümniye üç başlı bir belayı aynı anda barındıran şeytanî bir hastalıktır:

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

1. Anlamını bilmeden, ne dediğini anlamadan yani tedebürsüz bir biçimde okumak,
2. Hurafelere bel bağlayıp yapay kutsallıklardan, uydurma yasaklardan oluşan sahte bir din geliştirmek,
3. Uydurmaları din yapmak. Bu uydurmaların başında, hadisler içine sokulan uydurulmuş sözler gelmektedir. Bütün bu açıklamalar dikkate alındığında şunu söylemek borcundayız: **Ne dediğini anlamadan okuyarak namaz kılanların o namazları iade etmeleri gerekir.**

ARAPÇILIĞIN SAPTIRMALARI

Üzerinde olduğumuz konunun tartışmasız bir numaralı kaynağı olan İmam Muhammed'in '*el-Câmiu's-Sağîr*'indeki ilgili satırları kelimesi kelimesine görelim:

“İmam Ebu Hanîfe’ye göre: Namaza Farsça iftitah tekbiriyile başlayan veya namazda kıraati Farsça yapan veya hayvan kesiminde besmeleyi Farsça çeken kişiye, Arapça’yı güzel okuyabilse bile, Farsça okuyuşu yeterlidir. Ebu Yusuf ve Muhammed ise ‘yeterli olmaz’ derler; ama Arapça’yı güzel okuyamıyorsa Farsça okuyuşu onun için yeterlidir.”

İmam Muhammed’in bu satırlarına, Leknevî tarafından getirilen şerh ise -yine kelimesi kelimesine- şudur:

“Kur’an’ı Farsça çevirisinden okuyanın namazının bozulmayacağı (Hanefî fakihlerce) ittifakla kabul edilmektedir. İmameyn, lafız ve anlamın birlikte korunmasını esas almışlardır. Ebu Hanîfe ise bu birlikteliğe katılmakla beraber, namazın geçerli olması için özgün lafız gerekli görmemektedir. Ebu Bekr er-Râzî (yani el-Cassâs), Ebu Hanîfe’nin, İma-

meyn'in görüşlerine döndüğünü söylemektedir." (Leknevî; *en-Nâfi'u'l-Kebîr*, Salât bahsi)

İmanı Âzam'ın görüşlerini kayda geçirerek tarihe emanet eden **İmam Muhammed**, hocasının 'dönüş'ünden ima yoluyla bile bahsetmezken, İmamı Âzam'ı kendisinden asırlarca sonra anlatanlar onun İmameyn'in görüşüne döndüğünü söylüyorlar. İmamı Âzam, öğrencilerinin görüşlerine dönmüş ama öğrencilerinin bundan haberi olmamış mı diyeceğiz!? Bu çok gülünç olur.

Kaldı ki, Ebu Hanîfe, öğrencilerinin görüşüne dönmüşse, bunun anlamı, Ebu Hanîfe'nin "Kur'an'ın tercümesiyle namaz kılınmaz" görüşüne dönmesi asla olamaz. Çünkü öğrencilerinin böyle bir fikri yoktur. Öğrencileri, "Arapça'yı iyi bilenler tercüme ile namaz kılamaz görüşünde" idiler. Yalancılara sözlerini doğru kabul etsek bile, İmamı Âzam'ın döndüğü fikir işte bu olacaktır; Arap harflerinin telaffuzunu Kur'an okumak diye tanıtan ümniye tezgâhtarlarının iddia ettikleri gibi "Tercüme Kur'anla namaz kılınmaz" hezeyanı olmayacaktır.

Hanefilerin, üzerinde olduğumuz konudaki içtihatları, bazılarının iddia ettiği gibi, yerel, geçici, birkaç günlük mazeret hali için filan değildir; esaslı, etkili ve kararlıdır.

Meselenin bir başka yanı da şudur: İlk uygulaması büyük sahabî **Selmanı Fârisî**'ye dayanan bu fetva Hanefî fikhının oluşmasından önceki bir zamanda, bir asra yakın bir süre uygulanmıştır. Hatta bu konuda, Farsça Kur'an'la nasıl namaz kılınacağını göstermek üzere **Hüseyin bin Ali el-Basrî** tarafından ayrı bir eserin kaleme alındığını, **İbnünnedim** (ölm. 385/995) ünlü '*el-Fihrist*'inde bize bildiriyor. İki gerçeğe daha dikkat çekeceğiz:

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

1. Buhara'nın İslamlaşmasını anlatan '*Târîhu Buhâra*' yazarı Ebu Bekr Muhammed bin Cafer en-Nerşahî (ölm. 348/959), andığımız eserinde bize haber veriyor ki, Müslüman fâtiha Kuteybe bin Müslim, Hicrî 94 (miladî, 712) yılında Buhara'da Cuma namazı için merkezî bir cami yaptırmış ve halk bu camide, alışageldikleri şekilde, Farsça çevirisinden Kur'an okuyarak namaz kılmıştır. (Nerşahî; *Târîhu Buhara*, 78)

Şu halde, Farsça çeviri ile namaz kılma ruhsatının öncüsü ilk Müslümanlardan ve sahabenin önde gelenlerinden biri olan **Selman Fârisî**'dir. Selman'ın ölüm tarihi Hicrî 36'dır. Onun Fâtiha çevirisini hayatının son günlerinde yapılmış saysak bile, **Kuteybe** olayı ile Selman çevirisi arasında 60 yıl vardır. Demek oluyor ki, **Farsça tercüme ile namaz, Buhara ve civarında -Kuteybe olayı ile bittiğini varsaysak bile- 60 yıl gibi bir zaman uygulanmıştır.** Selman'ın, çeviri işi için Hz. Peygamber'den izin aldığı yolundaki rivayeti dikkate alır, **Kuteybe** olayına da hiç değilse birkaç yıl daha devam etmiş gözüyle bakarsak **Farsça çeviri ile namazın bir asırlık bir uygulamasını tarihsel bir gerçek olarak öğrenmiş olduğumuzu söyleyebiliriz.** Hem de öyle bireysel ibadetlerde, evde-odada değil, kamunun ibadet ettiği camilerde ve cuma gibi toplumsal bir namazda...

Bizim, ilk ve esas hitap alanımız olan Türkiye'de istediğimiz nedir?

Arapça bilmeyen Müslümanlar, evlerinde, bireysel ibadetlerini, münferit namazlarını Kur'an'ın tercümesiyle yerine getirebilsinler. Biz, camideki ibadetin Türkçe yapılmasını değil istemek veya teklif etmek, aklımızdan bile geçirmedik. Çünkü orada buna ihtiyaç yoktur. Biz bunu söyledikçe dinciliğin milleti aldatıp soyan, sonra da **Papalık, AB ve ABD** ile '**gizli hizmet antlaşmaları**' yapan, Fâtiha Suresi'nin 7. ayetini Papalık ve ABD dayatmasıyla sureden çıkaran **Mâûn**

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Suresi mücrimleri, dergilerine, gazetelerine Kâbe'deki tavafın görüntülerini koyarak altına şunu yazdılar:

“Şimdi, namaz Türkçe kılınırsa, dünyanın dört bir yanından gelmiş, onlarca farklı dil konuşan bu insanlar nasıl ibadet edecekler? Tek çare onları ortak bir dilde, Arapça'da birleştirmek değil de nedir?”

Tarih, böyle şeytanî bir oyuna daha önce tanık olmamıştır. Bu oyunun tezgâhtarlarına sormak lazım:

“İmamı Âzam ve biz ne zaman Beytullah'ta ibadet Kur'an'ın tercümesiyle yapılınsın dedik, hatta ne zaman camideki namazlar Kur'an'ın tercümesiyle kılınınsın dedik, ey Vatikan yamakları!”

Siyasal çıkarları uğruna Haçlılarla işbirliğini meslek haline getirmiş dincilik müfterileri, **'Kur'an'ın tercümesiyle namaz'** tartışmasını, sürekli ve organize bir biçimde **'Kur'an'ın Türkçesiyle namaz'** tartışmasına dönüştürüyorlar. Böylece daha baştan İmamı Âzam'ı ve Hanefî fikhını devre dışı bırakmak gibi bir şeytanlık sergiliyorlar. Büyük çoğunluğu Hanefî mezhebine mensup bir ülkede **'Kur'an'ın tercümesiyle namaz kılınmaz'** yalanını dayatmak için atılacak ilk şeytanî adım bundan başka ne olabilir ki?

Kendi vicdanlarına bile saygıları olmayan bu iftira şeytanları, bakıyorsunuz, **'Kur'an'ın tercümesiyle namaz'** meselesini **'Kur'an'ın Türkçesi ile namaz'** meselesine dönüştürüp tartışmanın tarihini 1923 yılından başlatıyorlar. Sanki konu, İslam tarihinde ilk kez Atatürk ve Cumhuriyetçi kadrolar tarafından gündeme getirilmiş, daha öncesi hiç yokmuş gibi...

Ana dilde ibadet veya Kur'an'ın tercümesiyle namaz tartışmasını ilk kez 1923 yılında ortaya çıkmış bir tartışma

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

olarak göstermek, eğer İslam fikhını bilmemenin ürünüyse korkunç bir cehalet, gerçekleri saklamanın ürünüyse vahim bir namassuzluktur; tarihe ve İslam fikhına hayasızca iftiradır.

Ne demek 1923! Bu tartışmanın bin küsur yıllık geçmişi var. Daha doğrusu, bu tartışma bin küsur yıl önce İmamı Âzam ve mezhebi tarafından çözüme ulaştırılmış ve Kur'an'ın tercümesiyle namaz kılınabileceği fikhî hükme bağlanmıştır. Siz bu gerçekleri örterek nereye varacağınızı sanıyorsunuz?

Dinci iftira sadizminin bir başka oyunu da şudur: Ana dilde veya Kur'an'ın tercümesiyle namaz her söz konusu edildiğinde ortaya şu engizisyon lakırdısını sürüyorlar: “Efendim, bu meselede başı namaz kılanlar değil, daha çok namaz kılmayanlar çekiyor. Bu iş, İslam dışından kotarıyor. Bunlara ne bu işten?”

Bu iftira şeytanlarına sormak lazım: “İmamı Âzam dışarıdan biri miydi? Vakıa, İmamı Âzam'ı ‘namazsız, niyazsız bir din kurmak’la itham edenler olmuştur. Eğer İmamı Âzam’la ilgili sizin kanaatiniz de bu ise bunu mertçe söyleyin. Bunu dinleriz, çünkü bu bir fikirdir. Ama meseleyi 1923 yılında başlamış göstererek, bu işleri bilmek durumunda olmayan halkı kandırmak namuslu adamların tenezzül edeceği iş değildir.

Elinizi vicdanınıza koyarak söyleyin, bizim dediklerimizle sizin dediklerinizin en küçük bir alakası var mı? Biz, ‘bireysel-münferit ibadetler Kur'an'ın tercümesiyle kılınabilir’ diyoruz, siz Kâbe’den, hacdan söz ederek halkı aldatıyor, ifsat ediyorsunuz. Biz de buna cevaben Kur'an'dan aldığımız şu sözü söylüyoruz:

“Allah'ın laneti zalimlerin üzerine olsun!” (A'raf, 44; Hûd, 18)

2. Çeviri ile namaz kılmaya cevaz veren mutlak müçtehit sadece İmamı Âzam değildir.

Tâbiûn nesli bilginlerinin tartışmasız hocası ve önderi olan ve tüm alanlarda müçtehit ve otorite kabul edilen **Hasan el-Basrî** (ölm. 110/728) ile sûfî-bilgin **Habîb el-Acemî** (ölm. 120/737) de bu konuda İmamı Âzam gibi düşünmektedir. İmamı Âzam'ın farkı, bu anlayışı, bir fıkıh ve mezhep önderi sıfatıyla sistemleştirmesindedir. **Ensârî** (**Abdülali Muhammed bin Nizamuddin**), '**Fevâtihu'r-Rahamût**' adlı eserinde bize şunları söylüyor:

“Mazeret halinde Kur'an'ın tercümesi ile namaz kılmak konusunda İmameyn (İmam Ebu Yusuf ve İmamı Muhammed) de İmamı Âzam'la aynı görüştedir. Velilerin ve âriflerin tacı, tarikat silsilelerinin halkalarından biri ve muhaddislerle müçtehitlerin baş tacı Hasan el-Basrî'nin yakın dostu Habîb el-Acemî, Arapça'ya dili çok yatkın olmadığı için namazlarında Kur'an'ın Farsça tercümesini okurdu...” (Ensârî; **Fevâtih**, 1/16)

Ensârî'ye göre, tercüme ile namazı geçerli kılan özür, '**Arapça'yı bilmemek ve dilin Arapça'yı iyi telaffuza yatkın olmamasıdır**' (aynı yer). Bu anekdot, en az İmamı Âzam'ın fetvası kadar önemlidir. Çünkü tercüme ile namaz kılan kişi önemli bir din büyüğüdür. Onun bu uygulamasını seyrederek onay veren **Hasan el-Basrî** ise Tâbiûn kuşağının hocası ve İslam din ilimlerinin tümünde tartışmasız otoritedir. Şimdi şunu sormak zorundayız:

Habîb-i Acemî gibi bir din büyüğü Kur'an'ın tercümesiyle namaz kılacak ve **Hasan el-Basrî** gibi bir mutlak müçtehit buna olumlu bakacak ama halk kitleleri, örneğin, Anadolu halkının beli bükük nineleri, ortaokul-lise öğrencileri, esnafı, çiftçisi, işçisi, mahpusu, askeri... Kur'an'ın çevirisi ile namaz kılamayacak?! Neden ve niçin?

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Hangi vicdanla birileri çıkıp Kur'an çevirisi ile namaz kılacağı diyenlere “**Sen geri zekâlı mısın? Gidip birkaç sureyi öğrenemiyor musun?**” diye hitap etme namertliğini gösterebilecek?! Bu geri vicdanlılara sormazlar mı: **Habîb-i Acemî, Hasan el-Basrî, İmamı Âzam, dahası, Selmanı Farisî** geri zekâlı mıydı?

Arapça ile namaz kılmaya uğraşanların, o Arapça telaffuzu ne hale getirdiklerini bilmiyor muyuz? “Arapça oku da istediğin kadar yanlış yap, Kur'an lafızlarını tanınmaz hale getir ama yeter ki Türkçe okuma!” demek istiyorlar. Çünkü dertleri, insanların namazı falan değil, Arabizm tezgâhından sağlanan milyar dolarlardır. **Vatandaş, birkaç sureyi Arapça telaffuzuyla öğrendi diyelim; mânâ ne olacak? Arapça telaffuzu öğrenmiş olmak, ümniyecilikten kurtarır mı?**

Gerçek şu ki, Kur'an mesajını Arapça'nın üstünlüğü şekline dönüştürmek ve Allah'a kulluğu Arapça bilmeye bağlamak, akla ve dine temelden aykırı olduğu gibi, Müslümanlara da kötülüktür. Bu tabu yüzündendir ki, Kur'an'ın çevirisini yapmanın en büyük engeli daima “**Arapça kutsal bir dildir**” sloganı olmuştur.

Dilin kutsallığı gibi fetişist bir saplantıyı aşamayanlar, mesajın kutsallığına bir türlü gelemeler; bunun sonucu ise mesajın hayata girmesi yerine Arapçacılık tutkusunun dinleşmesi oldu. (Arapça bilmeyenlerin kendi dilleriyle nasıl namaz kılacaklarına ilişkin çözümler konusunda mezheplerin görüşleri için bizim **'Ana Dilde İbadet'** adlı eserimize bakılabilir).

EZANIN TERCÜMESİ MESELESİ

İmamı Âzam, ezanın tercümesinin okunabileceğini de fetvaya bağlamıştır. Ve bu fetvası, onun ekolünün fakîhleri

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

tarafından asırlarca aynen tekrarlanmıştır. Hanefî fikhının ana kaynaklarından biri olan Kâsânî'nin **'Bedâi'u's-Sanâi'** adlı ünlü eserinde ezanın tercümesinin okunabileceğini gösteren şu satırları görüyoruz:

"Kıraatla ilgili ihtilaflar ezan için de geçerlidir. Eğer duyuru gerçekleşiyorsa, ezanın tercümesini okumakta da bir sakınca yoktur..." (Kâsânî; **'Bedâi'u's-Sanâi'**, 1/516-532)

KUR'AN'IN MAHLÛK OLDUĞUNU İDDİA ETTİ

İtham:

“Ebu Hanîfe, Allah'ın kelamı olan Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyleyerek din dışı bir söyleme daha öncülük etmiştir. Ebu Hanîfe'yi, 'Kur'an'ın mahlûk olduğunu iddia ediyor' diye itham edenlerin ilklerinden biri, belki de ilki, onun kendi öğrencisi ve hilafet makamına mutedil bir gözle bakan ulemadan biri olan Ebu Yusuf'tur. (bk. Hatîb el-Bağdadî, 13/378). Allah kelamına mahlûk demek cüretini göstermesi Ebu Hanîfe'nin sapıklığının önemli kanıtlarından biri olarak ortadadır.”

Savunma:

İmamı Âzam, Kur'an'ın lafızlarının mahlûk olduğuna inanıyordu. Çünkü o lafızlar bizim yazdığımız lafızlardır. Allah'tan gelen ise mânâ olan Kur'an'dır ve o, Allah'ın zatıyla varolan (kaim) gayrimahlûk bir niteliktir.

Kur'an'ın mahlûk olduğu inancı, İmamı Âzam'inkinden tamamen farklı, terimsel anlamı olan apayrı bir şeydir. Bu anlayış, Kur'an'ın lafızlarının değil, tümünün mahlûk olduğunu ifade eder. Ve bunun sonu, Kur'an'ın vahiy ürünü olmadığı anlayışına çıkar. Ehlisünnet bilginlerinin bu görü-

şe karşı çıkmalarının sebebi de budur. Böyle bakıldığında, İmamı Âzam'ın anlayışı, Kur'an'ın mahlûk olduğu yolunda bir anlayış değil, tam tersine ona karşı olan bir anlayıştır.

Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanan, İmam Âzam değil, onun en büyük düşmanlarından biri olan Buharî'dir. **Buharî**, bu fikri savunmak için '*Halku Ef'al-il-İbâd*' adında bir eser yazmıştır ama onun bu konuda adını anan yok. Varsa yoksa İmamı Âzam.

İmamı Âzam bahsinde işlenen en büyük zulüm şudur: Eleştiri ve saldırıya mesnet olabilecek bir fikir İmamı Âzam'da varsa, ne âlâ, onu dillerine dolayıp saldırdılar. Eğer böyle bir fikir yoksa, onu hiç sıklımadan İmam'a isnat ettiler. Sonra da bu isnat konusunda akıl almaz senaryolar yazdılar, akıl almaz hikâyeler uydurdular.

'Ehlisünnet mezhebinin en büyük imamlarından biri' sayılan ünlü hadisçi Buharî (ölm. 256/869) İmamı Âzam'dan yüz yıl sonra bir yandan "**Kur'an mahlûktur**" söylemini kitaplaştıracak, öte yandan, bu söylemle itham edilip işken- celere uğratılan selefi İmamı Âzam'ı '**sapık ve kâfir**' ilan edecektir.

Şu garipliğe bakın: Yüz yıl kadar öncesinde, İslam'ın en büyük mezhebinin en büyük temsilcisi, '**Kur'an'ın mahlûk olduğuna inandığı**' gerekçesiyle takip ve tâciz edilmişti; ondan bir asır sonrasında ise aynı mezhebin 'en büyük imam- larından biri' sayılan Buharî bu fikri bağımsız bir eserle sa- vunuyordu.

KADININ ÖZGÜRLEŞMESİNE GİDEN YOLU AÇTI

İtham:

“Güvenilir ulemamızdan İmamul Haremeyn Cüveynî (ölm. 478/1085), Ebu Hanîfe’yi tahkire ayırdığı eserinde ona saldırı gerekçeleri arasına ‘kadınlara velayet ve vesayet altına girmeden evlenme hakkı vermesi’ni de koymaktadır. Ve Ebu Hanîfe’ye buradan saldırırken şöyle demektedir: ‘Kadın, akıl ve fikir yönünden noksandır; seçimini kötülük yönünde yapar. Bunun içindir ki, onun evleneceği adamı seçme hakkını veli veya vasiye tevdi etmek gerekir’ (bk. Kevserî, *İhkâku’l-Hakk bi İbtali’l-Bâtıl fî Muğîsi’l-Halk*, 188)

“İslam fakîhlerinin cumhuruna göre, kadın, evlenmede tam hürriyete sahip değildir. Onun onayı nikâhın tamamlanmasını sağlamaz. Kadın temyiz kudretine sahip olduğunda evleneceği kişi ona zorla kabul ettirilmez, eşini seçmekte iradesi büsbütün elinden alınmış değildir, dilediği kimseyi kendine hayat arkadaşı seçebilir. Ne var ki kadın bu işleri tek başına yapamaz; velileriyle ortak hareket etmek zorundadır. Eğer velileri kadına haksızlık yapıp dengi olan erkekle evlenmesine engel olurlarsa kadın, velilerini şikâyet eder.”

“İşte cumhur denen fakîhler topluluğunun kadının evlenme hakkı konusundaki görüşleri bunlardır. Ebu Hanîfe bu

cumhur ulemaya karşıdır. Ona göre, kadın, evlenme konusunda tamamen serbesttir; istediğiyle hiç kimsenin velayetine muhtaç olmadan evlenebilir. Fakîhlerden bu konuda kendisine katılan, sadece öğrencisi Ebu Yusuf olmuştur. Bir rivayete göre, o da hocasına karşı çıkmıştır. Evlenmede kadına tam hürriyet tanıyan tek fakîh Ebu Hanîfe'dir." (Ebu Zehre, *Ebu Hanîfe*, 345-347)

Savunma:

"Fakîhlerce kabul edilen bir kuraldır ki, kadının, malları üzerinde tam hak ve velayeti vardır. Malı üzerinde velayet hakkı olan bir kişinin kendi nefsi üzerinde velayetinin olmaması kabul edilemez. Velayetin tam olması bülûğ ve reşit olmakla gerçekleşir. Malda tam velayet sahibi olanın, nikâhında da olması kaçınılmazdır. Erkek sadece bülûğa ermekle kendi kendine evlenme hakkına sahip olurken kadın neden olmasın? Bu konuda kadınla erkek arasında hiçbir fark söz konusu edilemez... Kur'an' a baktığımızda, nikâhın kadına isnat edildiğini görüyoruz. Akdin kadına izafe edilmesi bunu kadının kendisinin yapabileceğine delildir." (Ebu Zehre, age. 345-347)

Bugün için küçük görülen bazı kadın hakları, İmamı Âzam'ın yaşadığı zaman (sekizinci yüzyıl) düşünülüğünde devrim niteliğindedir. Kadın hakları konusunda Ebu Hanîfe'nin işte bu nitelikte davranışları, fetvaları var. Bu tavırlar, insanlığın, İmamı Âzam'dan 14 asır sonra geldiği noktada sergileyebildiği tavırlardır. Ne yazık ki, bu devrim fetvalar, İmamı Âzam'ın saldırıya uğramasına, din dışı ilan edilmesine gerekçe yapılmıştır.

İslam tarihi, kadın hakları konusunda Hz. Peygamber'den sonra iki büyük atılım yapmıştır. Bunlardan ilki İmamı Âzam'ın atılımıdır. İkinci büyük atılım, Gazi Mustafa

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Kemal'in gerçekleştirdiği atılımdır ki, bunun mahiyetini, ayrıntılarını bütün dünya bilmektedir.

Kadın haklarının, yaratıcı deha olarak fikrî ve fikhî alt yapısını, geleneksel fıkıh anlayışına âdeta isyan ederek İmamı Âzam oluşturdu. Bu hakları tam anlamıyla hayata geçirme işini ise teşkilatçı deha olarak Mustafa Kemal Atatürk gerçekleştirdi. Onun, İmamı Âzam'ın hasretine cevap olan en önemli icraatından biri de kadın haklarına sağladığı büyük katkıdır. Kadın haklarının öncüsü ve yaratıcısı gibi tanıtılan Batı, kadın hakları konusunda Atatürk'ün gerisinde kalmaktadır.

'Cumhuri ulema' diye anılan çoğunluk, tarih boyunca hep 'kadına karşı' tezlerin savunucusu olmuştur. Ve bunu çoğu kez, Kur'an ve sünnete açıkça ters düşme pahasına yapmıştır. İmamı Âzam'a yapılan eleştirilerin benzerleri, Asrısaaadet'te, Hz. Âişe'nin kadını savunan tutumuna karşı sergilenmekteydi. (Bu konuda bizim '*Asrısaaadetin Büyük Kadınları*' adlı eserimizin Hz. Âişe bölümüne bakılabilir.)

Kadına evlilik konusunda İmamı Âzam'ın tanıdığı hak, Asrısaaadet'te Hz. Peygamber'in tanıdığı bir haktır. Hz. Peygamber, kızını, onun istemediği bir gence nikâhlayan adamın kıydırdığı bu nikâhı iptal etmiştir. (Nesaî, Nikâh, isti'zânü'l-bikr: 6/71; Dârekutnî, kitabü'n-nikâh: 3/232). Sünnete ters düşmek, hadisleri reddetmekle suçladıkları İmamı Âzam, Peygamber'in savunduğunu savunuyor, ona saldıranlar ise bunun tam aksini yapıyor. Ama onlar 'cumhur', İmamı Âzam ise tek kişi.

Yapılan işi ilim ve din açısından değerlendirdiğinizde cumhur görüşünün bir gelenek dayatması olduğunu, hakkın savunuculuğunu ise İmamı Âzam'ın yaptığını ayan beyan görüyorsunuz.

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Cumhur, çoğunluk veya büyük çoğunluk demektir. Bunu hakkın ölçüsü ve göstergesi yapmaksızın Kur'an'a aykırıdır. Çoğunluğu hakkın göstergesi yapanlara Kur'an'ın şu ayetini hatırlatmak gerekir:

“De ki, ‘Pisin çokluğu seni hayrete düşürse de pisle temiz bir olmaz!’ O halde, ey akıl ve gönül sahipleri! Allah’tan sakının ki, kurtuluşa erebilirsiniz.” (Mâide, 100)

Tam burada bir noktanın daha altını çizelim: Kaynakların incelenmesinden anlaşılıyor ki, İmamı Âzam, o devirde, onca madde ve şöhret imkânına rağmen, tek kadınla evlenmiş, tek çocuklu bir insandır. Biz, şu ana kadar, bu tespitemizin aksini gösterecek herhangi bir kayda rastlamadık. Sadece bu bile, Büyük İmam'ın kadın konusunda bir seçkinlik ve yücelik sahibi olduğuna delildir.

ŞARAP DIŞINDAKİ İÇKİLERİN SARHOŞ OLMAYACAK KADAR İÇİLMESİNE CEVAZ VERDİ

İtham:

“Ebu Hanîfe ve onun öncülük ettiği Hanefîlik, şarap dışındaki alkollü içkileri sarhoş olmayacak miktarda içmeyi haram saymamaktadır. Ebu Hanîfe ve hocası Hammâd’ın (ve onun hocası İbrahim en-Nehâî’nin) bu fikri, tarih boyunca bütün Hanefî fakîhler tarafından aynen tekrarlanmış ve fetvaya esas alınmıştır. Bu fetvayı esas alanlara Osmanlı şeyhülislamı da dahildir. Demek ki, Ebu Hanîfe ve arkadaşlarının bozgunculuğu asırlardır sürüp gitmektedir. Her ne kadar, gelenekçi salih ulemamız bu bozgunun işlememesi için Hanefî fetvalarının üstünü örtmüş, bu fetvalardan söz edenleri ‘haramları helalleştirmek’le suçlayarak etkisiz kılma hünerini göstermişlerse de durum tamamen hallolmamıştır. Sebep, fitnenin başı olan Ebu Hanîfe’dir.”

“Hanefîler bu konuda, en büyük üstadları olan İbrahim en-Nehâî’den beri aynı düşünceyi korumuşlardır. Onlar, ‘mubahlardan sarhoş olmak’ diye bir tâbir kullanmaktalar. (Kerderî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe*, 150). Ebu Hanîfe’nin hocasının hocası Nehâî’ye sordular:

“Adamın biri, şarap dışındaki bir içkiyi on kadeh içti, sarhoş olmadı; onbirinci kadehte sarhoş oldu. Bu adamın du-

rumu nedir? İçtiği tüm kadehler mi haram, sadece onbirinci kadeh mi?” Cevap verdi Nehaî: “Sadece onbirinci kadeh haramdır.” (Ebu Hayyân et-Tevhîdî, *el-Basâir ve'z-Zehâir*, 6/75) Hanefî fakîhlerinin hem de en büyükleri, Nehaî'nin bu ifadesinin, müfessir sahabî İbn Abbas'ta da aynen olduğunu iddia etmişlerdir. Hanefî müfessir el-Cassâs, İbn Abbas'ın şunu söylediğini tefsirinde kayda geçirmektedir: ‘Sizden biriniz dokuz kadeh içip sarhoş olmasa bu ona helaldir. Onuncu kadehi içip sarhoş olduğunda ise bu onuncu kadeh ona haram olur.’ (Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/463; Kal'aci, *Fıkhu İbn Abbas*, 129-130)

“Ebu Hanîfe, bu görüşün resmileşmesini sağlamıştır. Çünkü, gelenekçi-saltanatçı din anlayışına karşı olanların bir numaralı önderi Ebu Hanîfe'dir. Saltanat taraftarı şanlı ulemamızdan biri olan Ebu Avâne, meslekdaşı Ebu Hanîfe'nin içkiler konusundaki bozgunculuğuna temas ederken şöyle diyor: ‘Ebu Hanîfe'ye içilebilecek neyi sorsanız ‘helal’ deyiverir. Şekeri (şerbeti) de sorsanız helal, sekeri (sarhoş eden içeceği) de sorsanız helal.’ (Hatîb el-Bağdadî, 13/393)

“Güvenilir ulemamızdan Muhammed bin Kasım şu ibret verici hatırasını anlatıyor:

“Kâbe'nin hareminded Ebu Hanîfe ile karşılaştım ve nebîz içmenin dindeki yerini sordum. Şu cevabı verdi: ‘Ondan daha alkollüsünü içmende bile sakınca yoktur. Sen bu nimetlerin şükrünü asla eda edemezsin.’ (İbn 'Adî, *el-Kâmil fi Zu'afâi'r-Ricâl*, 8/240)

Sayunma:

Tâbiûn kuşağının en büyük fakîhlerinden olan ve İmamı Âzam'ı fıkıh ilmine yönlendiren Şa'bî (ölm. 103/721), çekışmeli bir içki olan nebîzi içer, çekışmeli bir oyun olan satrancı oynardı. İmamı Âzam anlatıyor:

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

“Bir mesele sormak için Şa’bî’nin huzuruna gitmiştim. Baktım, önünde satranç, elinde nebîz. İçiyor ve oynuyor-du.” (Kerderî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe*, 283)

Irak fıkhnının beşiği olan Kûfe, sarhoş edici içkilerden biri olan nebîzin bol tüketildiği bir kent olarak da ünlüdür. İbn Seleme, *Kitabu’l-Melâhî*’sinde ünlü fakîh Zührî’nin şu şikâyetini kayda geçirmektedir: “Irak’ın, alkollü içkiler içme konusunda bir sakınca görmemesine karşın müzik aleyhinde bir tavır sergilemesini bir türlü anlayamıyorum.” (İbn Seleme, *Kitabu’l-Melâhî ve Esmâuha*)

Geleneksel tefsir ve fıkıh anlayışı, Kur’an’daki ‘hamr’ yasağını şarap içmek olarak anlar. Bu yasağın konusu olarak geçen ‘hamr’ sözcüğünü geleneksel anlamıyla şarap olarak değerlendirdiği için diğer alkollü içkileri, ‘kıyas’ yöntemiyle yasak gösterme yoluna gider. Bu mantık şu şekilde işlemektedir: Şarap, içinde alkol olduğu için yasaklanmıştır. Falan içkilerde de alkol vardır. O halde onlar da yasaklanmıştır.

İMAMI ÂZAM VE MEZHEBİNİN TAVRI

İmamı Âzam, hamr kelimesinin örfî anlamı şarap olduğu için mutlak haramlığı (yani ne miktarda içersen iç haramdır hükmünü) sadece şarap için işletmiş, diğer alkollülerin haramlığını Nisa Suresi 43. ayetteki sarhoşluk kaydına bağlamıştır. Bunun içindir ki, İmamı Âzam’a göre, şarap dışındaki içkileri içen kişiye, sarhoş olmayacak kadar içmişse hadd-i şirb (içki içme cezası) uygulanamaz. Osmanlı fetva makamı da bu yönde fetva vermiştir.

İmamı Âzam’ın bağlı olduğu Irak fıkıh ekolünün babası ve İmamı Âzam’ın hocası Hammâd bin Ebu Süleyman’ın üstadı olan İbrahim en-Nehaî (ölm. 96/714), alkollü içkileri ikiye ayırır:

1. Hamr (şarap),
2. Diğer sarhoş ediciler (müskirât).

Nehaî'ye göre, burada söz konusu olan hamr (şarap), üzüm suyunun kaynatılması suretiyle elde edilen şaraptır. Aynı yolla hurmadan elde edilen şarabın içilmesi sadece mekruhtur. O halde, İmamı Âzam ve ekolüne göre, üzümden yapılmamış bir alkollü içki, adı teknik olarak şarap olsa dahi sarhoş etmeyecek kadar içilmişse haram hükmüne tâbi olmayacaktır.

“Her sarhoş eden, haramdır” şeklindeki kuralı (ki hadis diye rivayet edilir) kabul etmeyen Hanefî fakîhlere göre, şarap dışındaki içkileri sarhoş olmayacak kadar içenler sadece tazîr edilir, yani azarlanıp uyarılır. İmamı Âzam'ın hocaları, “Her sarhoş eden haramdır” sözünün de hadis adı altında uydurulmuş bir söz olduğunu düşünmekte. Ebu Hanîfe'nin hocasının hocası Nehaî'nin bizzat kendisi nebîz türü içkileri içer, konuklarına da ikram ederdi.

Nebîz; hurma, elma, susam, arpa, buğday vs. gibi meyve ve tahıllardan yapılır. Bazılarının nebîzi ‘şıra’ diye tanıtmaları bir saptırmadır, yalandır; ilim perdesi altında saçmalıktır; Hanefî fakîhlerin fetvalarını etkisiz kılmak için başvuru olan ucuz bir kurnazlıktır.

Bu kurnazlığa neden başvuruluyor? Şundan: Nebîzi gerçekte olduğu gibi kabul ettiğinizde, bugünkü rakı, viski, likör vs. türü içkilerin tümü Hanefî fetvasından etkilenecektir. Bundan rahatsız olanların yapması gereken, mert bir tavır koyarak, Hanefî fetvasına tümünden karşı çıkmaktır. İşte bu, ilmî ve ciddi bir yoldur. Bu yüreği gösteremeyenler işi idare etmek için birtakım saçmalıklara tevessül ederek hem mezheplerini töhmet altına sokuyorlar hem de kendilerini rezil ediyorlar. İlim yerine geleneğe sadık kalanlar

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

bilmelidir ki, saçmalayarak, arkadan dolanarak, ilim adına **şıra beyinlilik** yaparak sonuç alınamaz.

Gerçek şudur: Nebîz, alkollü bir içki türüdür. Nebîzin çoğulu olan **enbize** kelimesi bunlara cins adı olmuştur. **Nebîzgiller** demektir. Nitekim, İmamı Âzam'ın hocasının hocası olan **İbrahim en-Nihaî'nin**, nebizgilleri '**müskirât**' (sarhoş ediciler) diye adlandırdığını az önce gördük. Bunun neresi '**şıra**' oluyor? Bu iddia, bizzat kendi kafası şıralaşmış birtakım adamların saçmalığından öte bir şey değildir. Ta sahabe zamanından beri yapılan '**nebizgiller kavgası**' şıra için midir? Bu kavgayı yapanlar şıra ile alkollü içkiyi ayırmayacak kadar şıra kafalı mıydı?

Şimdi, nebizgiller denen '**şarap dışındaki alkollü içkiler**'in, uygulamalı fıkıh bünyesinde nasıl algılandığını, İslam tarihinde '**Kadılar Kadısı ve Yeryüzünün Kadısı**' unvanını ilk alan fakîhin, Ebu Yusuf'un eserinden izleyelim.

İmamı Âzam'ın baş öğrencisi Ebu Yusuf, '**Kitabu'l-Harâc**' adlı eserinde, Abbasî halifesi **Harunurreşid**'in devlet yönetimiyle ilgili sorularına cevap verirken, alkollü içki içenlerin takipleri bahsinde bakın neler söylüyor:

“Yakalanıp getirilen kişi az veya çok şarap içmişse ona içki içme cezası uygulanır. Şarabın azı da çoğu da haramdır, içene ceza uygulanması gerekir. Diğer bütün içkilerinse sarhoş edecek kadar içilmeleri haramdır; onları içenlere, sarhoşluk varsa ceza uygulanır.” (Ebu Yusuf, anılan eser, 497)

“Büyük fakîh **Ata bin Ebî Rebâh** (ölm. 115/733) şöyle demiştir:

“Hiçbir içki, sarhoş olacak kadar içilmedikçe had sebebi olmaz. Ama şarap farklıdır. Yani onun azını içen de çoğunu içen de sarhoş olsun olmasın, cezaya müstahaktır.”

“Bizim fakîh meslekdaşlarımızın ittifakı şudur: Şarap içen, az veya çok içtiğine bakılmaksızın seksen kırbaçı yemelidir. Diğer içkilerden içenlerse aklını dağıtacak ve ne dediğini anlamayacak kadar sarhoş olacak şekilde içtiklerinde seksen kırbaç yemelidir.

Hz. Ömer, nebîz içenlerin sarhoş olacak kadar içenlerine seksen değnek vurdurmuştur.”

Ebu Yusuf’un ibret verici nakillerini izlemeye devam edelim:

“Hz. Ömer, bir ramazan iftarından sonra, duvara asılı kırbasından nebizini içen adama seksen değnek vurdumuştur da adam ona şu şekilde sitem etmişti: ‘O içtiğim kırba senin kırban, sen de aynı şeyi içiyorsun.’ Ömer şu cevabı verdi:

“Ben seni kırbamdan içtiğin için kırbaçlatmadım, sarhoş olacak kadar içtiğin için kırbaçlattım.”

“Ömer bu konuda şunu da söylemiştir:

“Akıl kilitlenecek şekilde içmedikçe had uygulanamaz.”
(Ebu Yusuf, age. 498-499)

Ebu Yusuf’un anıt eseri *Kitabu'l-Harâc*'dan aldığımız bu satırlar, “Nebiz şıradır” diyen kafası şıralaşmış meslektaşlarımızımıza ithaf olunur.

Nehaî ekolünün, sahabîler kuşağındaki öncüsü İbn Mes’ud (ölm. 32/652) ve onun bilgilerini nakleden tâbiûn kuşağı fakîhi *Alkame* (ölm. 62/681) de nebîz içenler arasındadır. (Kal’aci; *Nehaî*, 1/287) İmamı Âzam’ın muarızlarından olan sûfî-fakîh *Süfyan es-Sevrî* (ölm.161/777) de nebîz içenlerdendir. *Sevrî*'ye göre, nebîzgilleri, sarhoş olmayacak

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

kadar içmekte dinen bir sakınca yoktur. Çağdaş fıkıh üstadı Kal'aci bu bilgiyi verdikten sonra şunu da ekliyor:

“Bu tür alkollü içkiler konusunda Irak fukahasının tavrı budur.” (Kal'aci; *Fıkhu's-Sevri*, 162-163)

İmamı Âzam ve benzeri fakîhlerin bu fetvası, İmamı Âzam adına, onun öğrencisi ve fetvalarının toplayıcısı olan İmam Muhammed eş-Şeybanî (ölm.189/804) tarafından üstadının görüşlerini anlatan eserlerde aynen tekrarlanmıştır. (bk. Şeybanî; *el-Câmiu's-Sağîr*, eşribe bahsi, 385-386). Hanefî fıkının en ünlü bilginlerinden biri olan müfessir-fakîh el-Cassâs (ölm. 370/980), fikhî bir tefsir olan *Ahkâmu'l-Kur'an* adlı eserinde, Kur'an'ın yasakladığı hamrın şarap dışındaki içkilerin adı olarak kullanılamayacağını uzun uzun savunur. (Ahkâmu'l-Kur'an, 1/447-451). Cassâs, Peygamberimizin, **Veda Haccı** sırasında söylediği şu sözü de alını çize çize gündeme getirmektedir:

“Şarap, aynıyla (azı ve çoğu) haramdır; onun dışındaki içkiler ise sarhoş olacak kadar içilmeleri şartıyla haramdır.” (Cassâs; *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/444)

Cassâs'a göre, aynıyla haramlık sadece ve sadece üzümden yapılan şarap içindir. Kur'an'da geçen hamr adı, üzümden yapılan şarap dışında hiçbir alkollü içkiye verilemez. Onlar ancak sarhoş edecek kadar içilmeleri halinde haram hükmü altına girerler. (Cassâs, aynı eser, 1/444-446, 2/648-653)

Hanefî fıkının, sonraki fıkıh mollalarınca saklanan (mertçe eleştirilmeyen, namertçe saklanan) bu anlayışı, **Osmanlı İmparatorluğu**'nun en uzun hizmetli şeyhulislamı olarak bilinen **Çatalcalı Ali Efendi** (ölm.1692) tarafından, onun ünlü eseri *Petüva*'da aynen tekrarlanmış ve Müslüman imparatorluğun en yüksek din otoritesi adına yeniden fetvaya bağlanmıştır. **Çatalcalı Ali Efendi**, bu konudaki fetvasını

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

'vişnab' diye bilinen **vişne likörü** ile ilgili sorulan bir soru üzerine vermiştir. Nebize şıra diyen şıralaşmış beyinli hokkabazlara sormak lazım: **"Şeyhülislam Ali Efendi, vişnabı şıra olarak mı görüyordu?"**

Cihan imparatorluğunun şeyhülislamı dört asır önce likörü nebiz görürken, ikibinli yılların Türkiye'sinde **'profesör'** unvanı taşıyan bir fıkıhçı nebize şıra diyor, yani açıkça yalan söylüyor; nitelikli bir hokkabazlık yapıp halkı aldatıyor.

Şeyhülislam Ali Efendi, otuzdan fazla baskı yapan ve Arapça kaynakları ayrı bir eser olarak basılan **'Fetâva'**sında aynen şöyle diyor:

"Vişnab demekle mâruf olup müskir olan şerbetin sekir vermeyecek miktarın telehhî kasdınız içmek helal midir? Elcevap: İmamı Âzam ve İmam Ebu Yusuf katlarında helaldir. İmam Muhammed katında haramdır. Fî zamanına, İmam Muhammed kavliyle fetva ihtiyar olunmuştur." (Fetâva, İstanbul, 1305 baskısı, 2/326)

Ali Efendi'nin şeyhülislamlık makamı adına verdiği fetvanın, günümüz Türkçesiyle ifadesi şu:

"Vişnab diye bilinen sarhoş edici içkinin, sarhoş etmeyecek kadarını, eğlence kastı olmaksızın içmek haram mıdır? Cevap: İmamı Âzam ve İmam Ebu Yusuf'a göre haram değildir. İmam Muhammed'e göre haramdır. Zamanımızda, İmam Muhammed'in görüşüyle fetva vermek tercih edilmiştir."

İşte, İmamı Âzam ile hocalarının ve genel çerçevede Hanefî mezhebinin alkollü içkiler konusundaki değişmez fetvası budur. Diğer mezheplerin hiçbirinde göremediğimiz bu fetva, İmamı Âzam ekolünün devrim niteliğinde farklarından biridir. Şaşırtıcı olan, aynı görüşteki diğer din büyüklerine

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

ses çıkarılmadığı, hatta İmamı Âzam'ın aynı görüşü taşıyan hocaları eleştirilmediği halde, Büyük İmam bir günah keçisi gibi sürekli hakarete uğramıştır. Nasıl bir kaderdir ki, saldırı vesilesi yapılacak hemen her meselede, varsa yoksa İmamı Âzam!

Irak ekolünün bu nebîz anlayışı, bu ekolün sahabî neslin-den öncüsü olan **İbn Mes'ûd**'da da aynen vardır. (Kalaci, **İbn Mes'ûd**, 16). Dahası, bu anlayış **Hz. Ali** ve **Hz. Ömer**'de de mevcuttur. Onlar da nebîz içenler arasındadır. (İbn Sa'd, **Tabakaat**, 6/245). Ali'nin nebîz içenlere kırbaç cezası uygulattığı yolundaki rivayet saptırılmaktadır. Evet, Ali nebîz içen bazılarına kırbaç cezası uygulatmıştır ama bunu nebîz içtikleri için değil, sarhoş olacak kadar içip etrafı taciz ettikleri için yapmıştır. Zaten bunun gerekliliğinde hiçbir tartışma yoktur. (Kal'aci, **Mevsûatü Ali**, 97-98)

Hiz. Ömer, nebîzi çok sevenlerden biri olarak da ünlüdür. Hatta suikaste uğrayıp yaralandığında, yani ölümünden biraz önce ne içmek istediği sorulmuş ve o, "**Bana nebîz getirin, en çok sevdiğim içecek odur**" demiştir. (İbn Sa'd, **Tabakaat**, 3/340, 6/245)

Dahası var: Ünlü tarihçi İbn Sa'd'in, Asrîsaadet konusunda temel kaynaklarından biri sayılan '**Tabakaat**'ında şu bilgiye rastlıyoruz: Hiz. Peygamber de nebîz içmiş ve kendisine nebîz ikram eden amcası Abbas'ı "**Çok güzel yapmışsınız, işte böyle yapın**" diye takdir etmiştir. (İbn Sa'd, **Tabakaat**, 4/25-26)

Peygamberimizin günlük hayatını en iyi bilenlerden biri, belki de birincisi olan **Hiz. Âişe** bir yerde şöyle diyor: "**Hurmayı kaplara koyup pişirir, nebîz yaparız ve onu içeriz.**" (Aynı eser, 490) Âişe Ana, nebîzin şarap imal edilen kaplarda yapılmasını engelleyenlere de karşı çıkmıştır. O, bu noktada bir tek şeye dikkat çekiyordu: Sarhoşluk. O yoksa

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

nebîzin şu maddeden, bu maddeden, şu kapta veya bu kapta yapılmasını bir mesele olarak görmüyordu.

Unutulmasın ki, Hz. Âişe'nin bu tavrı sergilediği ortam, peynirin yenmesini bile dine aykırı bulacak kadar tabucu zihniyetlerin kol gezdiği bir ortamdı. Sütü sadece süt olarak kullanmaya alışmış insanlar, süttten **peynir** yapıldığında onu yemenin bid'at olduğunu ve haram sayılması gerektiğini düşünmüş ve bunu Hz. Âişe'ye sormuşlardır. Âişe'nin cevabı çok ilginçtir:

“Sen yemiyorsan, getir ben yiyeyim.” (Saîd Fâyiz ed-Dahîl; *Meosûatü Fıkhı Âişe*, 571)

MEVÂLÎ'YE YAPILAN MUAMELEYE KARŞI ÇIKTI

İtham:

“Tarihçi Corci Zeydan’ın da ifade ettiği gibi, ‘Ebu Hanîfe, Arapları ve Arapça’yı sevmezdi.’ (Corci Zeydan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 3/134) Tabii ki Araplar da onu hiç sevmezdi. Karşlarına dikildiği Emevîleri sevmediği gibi, iktidara gelmelerinde büyük destek verdiği Abbasîleri de sevmedi. Çünkü Ebu Hanîfe’ye göre, bu iki hanedanın ikisi de sonuçta Arapçı idi. Ebu Hanîfe’nin mensup bulunduğu Mevâlî’nin tutumu, Araplara karşı tümenden böyledir. Arap onlar için zulüm, ikiyezlülük, kamu malı talanı, din tahribi ve dehşetin sembolüydü; Arapça ise bu zulüm ve dehşeti dokunulmaz kılmak için kutsal ilan edilen bir dildi. Bunun içindir ki, Mevâlî kavramı, Ebu Hanîfe sayesinde ‘Arabizm karşıtlığının markası’ olmuştur. İşte, Ebu Hanîfe’nin, Peygamberimizin soyu olan Araplara karşı yaydığı fitne böylesine zararlıdır.”

“Ebu Hanîfe sadece Müslüman Mevâlî için böyle hareket etmekle kalmadı, gayrimüslim zimmîler için de benzeri koruma ve kayırmalar sergiledi. Fıkhî sisteminde, yine cumhuri ulemaya karşı çıkararak, zimmîlerin diyetlerinin de Müslümanların diyetleri kadar olması gerektiğini söyleyip öldürme ve yaralamalarda dini değil, insan hak ve kanını öne çıkardı. (Bu konudaki tartışma ve Ebu Hanîfe’ye yönel-

tilen eleştiriler için bk. Elbanî, el-*Ahâdis ez-Zaîfa*, 1/ 660-668, no:458) Yani, Ebu Hanîfe, insan hakları ve insan kanı açısından Müslümanla gayrimüslim arasında fark gözetilemeyeceğini öne sürerek geleneksel fıkımızın yerleşik kabulünü darmadağın edip bir başka bozgun sergiledi.”

Savunma:

Arap asıllı olmayan Müslümanlar anlamındaki Mevâlî'nin, girdikleri dinin ilkelerine aykırı olarak maruz bırakıldıkları zulümler, onları Arap yöneticilere karşı kin ve nefretle doldurdu. Ve Mevâlî, Arapları artık İslam'ın değil, Arapçılığın temsilcileri ve dayatıcıları olarak görmeye başladı. Bu noktaya gelişin ardından, acıların ve ıstırapların pişirdiği Mevâlî'de iki ana tavır egemen olmuştur:

1. Sosyal-siyasal mevkilerin sahibi olamamanın telafisi için ilim, fikir, güzel sanatlar, ticaret, el sanatları gibi alanların hemen hemen tümünde öne geçme gayretlerini yoğunlaştırma,

2. Araplara her konuda aykırılık.

Tam bu noktada, Emevî Arapçılığına karşı mücadelenin Arap asıllı öncüsü olan Hz. Ali'nin ezilen Mevâlî'ye şu öğüdünün yaratıcı anlamına dikkat çekmek isteriz. Şöyle diyor onlara:

“Ey Mevâlî zümresi! Bu Araplar sizi Yahudi ve Hıristiyanlar menzilesinde görüyor. Kızlarınızla evleniyorlar ama sizin onların kızlarıyla evlenmenize izin vermiyorlar. Sizden aldıklarının karşılığını size vermiyorlar. O halde ticaret yapın, Allah sizin için bereketi oradan göndersin. Ben, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğuna tanık oldum: ‘Rızık on bölümdür; bunun dokuzu ticarettedir.’ (Küleynî, el-Kâfi, 5/318)

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Cenabı Ali'nin bu ölümsüz sözü, ona bütün ruhuyla bağlı olan İmamı Âzam'daki Arap-Emevî karşıtlığının esas kaynağını göstermek açısından da eşsizdir.

MEVÂLÎ (KÖLELER) VEYA İSTIRABIN YÜCELTTİKLERİ

Bir İslam tarihi terimi olarak **Mevâlî**, Emevî ve Abbasî dönemlerindeki (özellikle Emevîler dönemindeki) Arap asıllı olmayan Müslümanları ifade eder. Bu anlam, Mevâlî kavramının daha ilk adımda nasıl bir dehşetin göstergesi olduğunu kanıtlamaktadır. Çünkü bu kavram, Arapların, İslam'a giren başka milletlere nasıl baktıklarını göstermektedir. Gerçek şu ki, "Arap olmayanlardan birçok kimse, savaşmadan veya herhangi bir barış antlaşması yapmadan önce Müslümanlığa girmişti. Bunlar, tamamen hür oldukları halde onlara da mevâlî denmektedir." (Demircan, Arap-Mevâlî İlişkisi, 48)

"Araplar, Mevâlî'yi hakir görüp horlamış ve onlara toplumun alt sınıfı muamelesi yapmıştır. Bu cümleden olarak, Emevîler Mevâlî'yi İslam ordusuna sokmamıştır. Emevî döneminde İslam ordusu saf Arap bir ordudur. Bunun bir uzantısı olarak Mevâlî'ye harp ganimetlerinden ve devlet gelirlerinden pay verilmemiştir. Bu payların dağıtılmasında kullanılan ordu sicillerinde Mevâlî'nin adı yoktur. Bazı Araplar, harplerde kendilerine hizmet etsinler diye yanlarına aldıkları mevâlîye, bahşiş türünden bir miktar ganimet verebilmişlerdir. Müslüman olan köleler, bir Arabın mevlası yani kölesi olmaya devam etmiş, dahası, bunlardan tıpkı gayrimüslimler gibi, cizye ve haraç alınması sürdürülmüştür."

"Emevî devleti tam bir Arap devleti idi. Böyle olduğu içindir ki Arap unsur, Mevâlî unsura karşı belirleyici imtiyazlara sahip kılınmıştır. Mevâlî'nin eşitliği söylemleriyle

iktidara gelen Abbasi devletinde de durum değişmemiş, devlet yine tam Arap devleti olmuştur.” (Cemal Cevde, el-Evdâu'l-İctimaiyye ve'l-Iktisadiyye li'l-Mevâlî fî Sadri'l-İslam, 80-81)

Emevîlerin İslam'ı yozlaştırıp kavmiyetçilik adına Mevâlî'ye zulmettikleri, tarihin tescil ettiği bir gerçektir. Bunu tekrar etmek sürpriz olmaz. Sürpriz ve şok yaratan söylem, Emevîler lehine bugün bile öne çıkarılan söylemdir. Gerçek bu olmasına rağmen İslam'da Emevî yılları ve Emevîlerin Mevâlî ile ilişkileri konusunda yazan bazı **Arapçı yazarlar**, açık şekilde Emevî taraftarlığı yapmış, bahaneler yaratarak Mevâlî'ye yapılan Arapçı zulümleri bir biçimde mazur hatta zaman zaman meşrû göstermekten çekinmemişlerdir. Emevîlere avukatlık gayretinde onlara taş çıkartanlar ise ne şaşırtıcı tecellidir ki, '**Arap asıllı olmayan Arapçılar**'dır. Yine şaşırtıcı bir gerçektir ki, bunların önemli bir kısmı Türkiye'dedir.

İslam dünyasının en hararetli ve gayretli Arapçı-Emevîci hatip ve kalemsörleri Türkiye'den çıkmaktadır. Bunlar bazen, ırkçı Arapçıları bile hayrete düşürecek Emevî avukatlıkları yapabilmekteler.

EMEVİLERİN MEVÂLÎ ÜZERİNDEN İSLAM'A İHANETİ

Mevâlî ilk zamanlarda, Arap-İslam fetihleri sırasında esir düşüp köleleşen, sonra da sahipleri tarafından âzat edilen insanları ifade ederken, daha sonraları, İslam dinine bir biçimde girmiş gayri Arap bütün unsurların ortak adı olarak kullanıldı. Müslüman halklar dendiğinde iki şey anlaşılır oldu:

1. Araplar,
2. Mevâlî.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Birinci kısım, açıkça ifade edilmemekle birlikte, 'esas Müslüman, birinci sınıf Müslüman veya efendi Müslüman' anlamındaydı. Bu anlayışın vücut verdiği zulüm ve dehşet tabloları gerçekten ürperticidir. Zihniyetini ve ruhunu Emevî'den alan dincilik her devirde, bir biçimde bu 'sınıflı Müslümanlık'ı mutlaka yaratır. Parti ayrılığını, tarikat ayrılığını, kıyafeti, türbanı, sarığı, sakalı vs. bu sınıflı Müslümanlığı yaratmak için ısrarla ve insafsızca kullanır, kullanmaktadır.

İkinci kısımdaki Müslümanları, Arap asıllı Müslümanlardan kat kat fazla hale gelmiş olmalarına rağmen, yarı köle Müslümanlar olarak görme tutkusu devam ettirilmiştir. Hatta bu insanlara yarı-müslüman, yarı-gayrimüslim muamelesi yapılmıştır. Mesela, Emevîlerin Irak valisi Haccâc, fıkıhın hâkim ilkelerine göre İslam'a girenlerden kaldırılması gereken cizye vergisini Mevâlî'den almaya devam etmiştir. Halife Ömer bin Abdülaziz (ölm. 101/720) tarafından kaldırılan bu vergi, Ömer'in ölümünden sonra tekrar konmuşdu. İş bu kadarla da kalmadı:

Mevâlî ezelden ebede köle gibi algılanmakla bırakılmamış, bu insanların Tanrı ile münasebetlerinde de Araplar tarafından sürekli kalite kontrolü yapılmıştır. Bu kalite kontrolü, şimdiki zamanlarda, Arapçı ve Arapçacı siyaset dincileri tarafından da yapılmaktadır. Örneğin, Türkiye'de durum budur.

Mevâlî unsurların kendi dilleriyle ibadet etmelerine yasaklar konmuştur. Bugün hâlâ sürdürülen bu yasak, bazılarının sandığı gibi dinsel kaynaklı değil, Arap dinciliğinin bir dayatmasıdır. Yani İslam'ın değil, Arabizmin buyruğudur.

Aynı dayatma ve tahkirler günlük hayatın diğer alanlarında da görülmekteydi: Umumî yemeklerde Araplar yemek yerken, Mevâlî sofraya oturamaz, ayakta beklerdi. Hiçbir

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Mevâlî mensubu künye kullanamazdı. Çünkü künye kullanmak Araplarda asalet ifade etmekteydi. Mevâlî mensupları künye yerine, çoğu alay ve tahkir ifade eden lakaplarla anılırlardı. Mesela tabîûn devrinin tartışmasız en büyük ilim ve fikir önderi sayılan **Hasan el Basrî**, Araplar tarafından 'siyah sarıklı' diye anılırdı.

Mevâlî'ye namazlarda imamlık yapma hakkı da verilmiyordu. Emevîlerin en zalim ama en güçlü valisi **Haccâc, Saîd bin Cübeyr** gibi bir ilim ve irfan anıtını Kûfe'ye kadı ve imam yapmak istediğinde Arap kodamanlar buna şiddetle karşı çıkmışlar ve bu işlerin Arapların hakkı olduğunu öne sürmüşlerdir. Ne var ki, karşılarında kendilerinden daha zalim birisi vali sıfatıyla durduğu için fazla ileri gidememiş, atamayı kabul etmek zorunda kalmışlardır. (Cevde, age. 161). Daha sonra, bu Saîd, işkenceyle öldürülecek ve infaz sırasında Haccâc ona şunu da söyleyecektir:

"Arap eşrafın onca itirazına rağmen seni Kûfe'ye kadı ve imam yaptım ama sen benim aleyhimde konuşmaya devam ettin."

Bir Arap Mevâlî bir imamın arkasında namaz kıldığında bu onun muhteşem bir tevazu örneği gösterdiğine kanıt sayılırdı. (İbn 'Abd Rabbih, *el-Ikdü'l-Ferîd*, 3/326, Demircan, *Arap-Mevâlî İlişkisi*, 89). İmamlıkla ilgili bu tutumlarını dinselletirmek isteyen Emevîler diğer konularda olduğu gibi burada da hadis uydurma yoluna gitmişlerdir. İşte bir tanesi:

"Namazı ancak şu üç şey bozar: Namaz kılana bir köpeğin, bir eşeğin ve Mevâlî'den birinin dokunması." (bk. İbn Abd Rabbih, 3/326, Demircan, 89-90)

Mevâlî'den bir erkeğe bir Arap kız nikâhlanamazdı. Böyle iki insan bir biçimde evlenmiş olsa bile bu evlilik kentin

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

valisine veya kadısına ihbar edildiği takdirde vali bu evliliği iptal ediyordu. Mesela **Basra kadısı Bilal bin Ebî Bürde** bir Mevâlî çocuğu olan **Abdullah bin Avn** ile Arap asıllı olan karısının evliliklerini iptal etmiş ve **Abdullah bin Avn**, bir ilim ve irfan temsilcisi olmasına bakılmadan kırbaçlanmıştı. (İbn Kuteybe, *Maarif*, 487; İbn Sa'd, 7/261; Ebu Nuaym, 3/37-44; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 5/348; Demircan, 83)

Bir Arabın Mevâlî'den bir kızla evlenmesi bile çok sonraki zamanlarda mümkün olmaya başlamıştır. Ancak bu imkânın kullanılması için evlenilecek kızın babasından değil, efendisi olan Araftan istenmesi gerekiyordu. Eğer kız, babasından veya kardeşlerinden istenmiş ve evlilik bu suretle doğmuşsa ihbar durumunda evlilik iptal ediliyordu. Eğer evlenenler cinsel ilişkiye girmişlerse bu ilişki evlilik dışı ilişki sayılıyor ve eğer bu ilişkiden bir çocuk doğmuşsa bu çocuk da gayri sahih nesepli çocuk olarak kabul ediliyordu. (İbn Abd Rabih, 2/74, 3/36; Bedî Şerif, 28, Demircan, 85)

Sokaklarda bir Mevâlî mensubu bir Arabın önüne geçemezdi, onunla aynı hizada yürüyemezdi. Bir Arap, Mevâlî'den birinin arkasında namaz kılmaktan çekinirdi.

Çünkü Mevâlî ile bu tip yakınlaşma ve kaynaşmalar Araplar arasında zillet, küçüklük ve zaaf sayılmaktaydı.

Mevâlî'nin askerlik ve ordu hizmetlerinde kullanımını gösteren bazı örneklerin arka planını iyi görmemiz gerekir. Askerlik hizmetlerinde kullanılan Mevâlî daha çok piyade olarak ve ölümün kesin görüldüğü noktalarda devreye sokulmaktaydı. Alman yazar **Wellhausen** bu durumu, ortaçağdaki şövalyeler ile onların savaşlarda kullandıkları uşaklarının sergilediği ilişkiye benzetmektedir. (Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukûtu*, 116; Demircan, 116)

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Mevâlî'nin bazı devlet görevlerine, zaman zaman valiliklere getirildiklerini görmekteyiz. Ancak bu onlara değer verildiğinden değil, Mevâlî'nin devlet işlerini, özellikle yabancılarla münasebetleri, yabancı dilleri iyi bilmeleri, diplomatik ve yönetsel tecrübeye sahip olmaları yüzündendi. Devletçilik ve devlet teşkilatı ile ilgili kavram ve kurumların oluşum ve uygulamasının öncüleri Mevâlî'dir. Özellikle divan teşkilatı, Mevâlî tarafından kurulmuş ve uzun yıllar işletilmiştir. Emevîlerin sadık adamlarından biri olan **Ziyad bin Ebîh** sunu söylemek zorunda kalmıştır:

“Vergilerle ilgili işlerde bürokrat olarak çalışacakların vergi toplama işini iyi bilen Mevâlî'den seçilmesi gerekir.” (Yakubî, *Tarih*, 2/279; Cemal Cevde, 118)

Divan teşkilatının yazışmaya büyük ihtiyaç duyulan 'resmi yazışmalar' (resail ve hâtem) kısmında Mevâlî'nin istihdamı hemen hemen kaçınılmazdı; çünkü bu divanlar güzel yazı yazmayı ve yabancı dil bilmeyi gerektiriyordu.

Devlet hizmetlerinde kullanılan Mevâlî mensuplarının kendilerine ihtiyaç kalmadığında azil, sürgün hatta bazen de ölümle bertaraf edildiklerini görmekteyiz. Bunun en çarpıcı örneği, Emevî saltanatını tarihe gömen kumandan **Ebu Müslim el Horasanî**'nin Abbasî halifesi **Mansûr** tarafından hain bir oyunla katledilmesidir. İkinci büyük örnek İmam-ı Azam'dır. Tıpkı Ebu Müslim gibi bir Mevâlî çocuğu olan İmam-ı Azam, Emevîlerin yıkılmasında büyük rol oynamasına rağmen işi bittiği kanaatine varıldığı için yine **Abbasî Halifesi Mansur** tarafından zehirletilerek katledilmiştir.

'İşi biten Mevâlî'nin bertaraf edilmesinin aile boyu örneği', Abbasîlere hizmette anıtlaşan **Bermekîler**'dir. İran asıllı bu önemli diplomat aile Abbasî hilafetine çok önemli hizmetler verdikten sonra işlerinin bittiği kannatine varılmış ve

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Harunurreşid tarafından bir gecede bir kısmı hapsedilerek bir kısmı da katledilerek bertaraf edilmiştir.

Sahabe devrini izleyen tâbiûn devrinin ve o devri izleyen tebeuttâbiîn döneminin hemen hemen bütün bilginleri, edipleri, filozofları Mevâlî'dendir. Bu durum, gücü ve yönetimi elinde bulunduran Arapları çıldırtıyordu. **Güç ve mevkiler Araplarındı ama Allah, ıstırapın çocukları olan Mevâlî'yi ölümsüz değerlerin sahibi kılmıştı. 'Kesret' (sayı çokluğu) Araplarındı ama 'kevser' yani ölümsüz değerler çokluğu, ıstırap ve ezilmişliğin çocukları olan Mevâlî'nindi.**

Tam bu noktada, hem Hz. Ömer dehasına kanıt oluşturan hem de tarihin en önemli diyalektiklerinden birine ışık tutan bir anekdotu kayda geçireceğiz. Hz. Ömer, Arapçılık adına ve biraz da Benu Ümeyye (Emevîler) şerrinden uzak kalmak için koruduğu ve en önemli valiliklerden birine getirdiği tek gözlü Muğîre bin Şu'be'ye bir gün şöyle diyor:

"Ey Muğîre! Kazaya uğradığın günden beri, şu sakat gözünle hiç görebildin mi?" Muğîre, "Hayır, hiç görmüyorum" cevabını verince Ömer şöyle konuşur:

"Allah'a yemin ederim ki, Ümeyye Oğulları'nın İslam'a bakışları tıpkı şu senin kör gözünün baktığı gibidir. Onlar bu çarpık bakışlarıyla İslam'ı da kendilerini de çarpıttılar. Bu çarpık bakışları yüzünden nereye gideceklerini, nereden çıkacaklarını bir türlü bilemediler. Allah, yüz kırk veya yüz otuz yıl sonra Hicaz ve Irak'tan bir ekip çıkaracak ve onlar doğru bakış gücünü İslam'a yeniden kazandıracaklar." (Zübeyr bin Bekkâr, *el-Muvaffakıyyât*, 494; İbn Ebil-Hadîd, *Şerhu Nehcu'l-Belâğa*, 3/805)

Ömer'in bu muhteşem sezgisi, İmamı Âzam dehasının tarihteki yerini ve önemini göstermesi bakımından da son derece önemlidir. Ömer'in işaret ettiği sonuç, inkâr edile-

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

mez biçimde şuydu: İslam coğrafyalarının tümünde ilim ve fikir çevrelerini **Mevâlî** yani Arap olmayan unsurlar oluşturacaktır. Ve oluşturmuştur. (Ayrıntılar için bk. Ebu Zehre, **Ebu Hanîfe**, 18-19)

Mevâlî söz konusu olduğunda her düzeyde Arabın İslam'ı ikinci sıraya, Araplığı ve Arapçılığı birinci sıraya aldığını görmekteyiz. Bunun istisnaları parmakla sayılacak kadar azdır. İbnül- Esîr'in ünlü eserinde şu satırları okuyoruz: "**Mus'ab bin Zübeyr, Muhtar es-Sekafî'nin askerlerinden bir kısmını esir etmişti. Bu esirlerin Arap asıllı olanlarını serbest bırakırken Mevâlî'den olanlarının tümünü katletti.**" (İbnül-Esîr, *el-Kâmil*, 2/225; Bedî Şerif, 26)

Emevîlerin Mevâlî'ye nasıl ve ne zamandan beri zalimce baktıklarını anlamak için, Emevî saltanatının kurucusu Muaviye'nin '**Mevâlî'ye karşı tedbir**' olarak öne çıkardığı görüşü hatırlatmamız yeter. Muaviye, **Ahnef bin Kays** ve **Semüre bin Cündeb** ile yaptığı görüşmede Mevâlî'nin artan sayısının yarattığı tehdide karşı şu çözümü önermektedir: **Mevâlî'nin kitle halinde imhası**. Muaviye'nin bu görüşü **Ahnef** tarafından reddedildiği için hayata geçirilememiştir. (İbn 'Abd Rabbih, 3/ 326-327; Demircan, 77)

Muaviye'nin yarattığı bu korkunç tablo **Nazilerin dehşet** felsefesini çok andırmaktadır.

EMEVÎLERİN TEMSİL ETTİĞİ DİNİ GERÇEK İSLAM OLARAK KABUL ETMEDİ

“Muhammed’in mirasını bizim dışımızda birileri yiyor.”

Hz. Ali

İtham:

“Ebu Hanîfe, Emevîlerin ve daha sonra da Abbasilerin temsil ettikleri İslam’ı gerçek İslam saymamıştır. Onların temsil ettiği dinin ibadetlerini yerine getirmektense getirmemeyi yeğlemiş, ibadetleri dinin olmazsa olmazı olmaktan çıkaracak fetvalar vererek namazsız-niyazsız bir İslam icat etmiştir. İbadet olarak neredeyse tek şey öne çıkarıyordu: Saltanatı temsil edenlere isyan ve onlarla savaş. Ebu Hanîfe, zulmü, İslam’ın tek düşmanı ilan ediyor ve zulmün temsilcileri olarak da Emevî ve Abbasi saltanatlarını görüyordu.”

Savunma:

Emevî hanedanının dine ve insanlığa yaptığı kötülük, sadece İslam’ı Araplaştırması ve sahabe kuşağına zulmetmesi değildir, aynı zamanda dini bir saltanat aracı haline getirmek üzere yozlaştırıp bir Arapçı siyaset ideolojisine dönüştürmesidir.

Kur’an’ın getirdiği din, insan için bir dindir ve insanın Allah’a yaklaşmasını, daha iyi insan olmak için gönül ve

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

ahlak değerlerini geliştirmesini esas alır. Emevî'nin 'İslam' adı altında oluşturduğu din ise insana rağmen bir dindir ve Arapçı iktidarların saltanatlarını dokunulmaz kılmayı esas alan din maskeli bir saltanat ideolojisidir. Emevî, bu ideolojiyi yaratmak için her şeyi yapmıştır. Vicdan, iman, insanlık, merhamet, hukuk gibi değerlerin hiçbirini dikkate almadan... El koyduğu dinin peygamberinin ailesini zehirleyerek veya hançerleterek katletmekten bile çekinmemiştir.

Gerçek şu ki, Emevî Arabı, İslam'ın inanç açısından en büyük düşmanı sayılabilecek herhangi bir gayrimüslim ekip ve zihniyetin bu dinin peygamberine ve mensuplarına yapmadığı ve yapamayacağı kötülükleri yapmıştır. Emevî, bu haliyle, insanlık tarihinde de dinler tarihinde de eşi-emsali görülmemiş şer ve zulümlerin temsilcisidir. Bu gerçeklerin bizi götürdüğü bir başka gerçek vardır:

Bütün zamanlarda ve günümüzde din üzerinden siyaset yapmaya tenezzül eden, yani saltanat dinciliği yapan her ekip ve zihniyet otomatik olarak Emevîci olmak, Emevî dincisi olmak, Emevî'nin oluşturduğu saltanat İslam'ını savunmak zorundadır. Bu böyle olduğu içindir ki, bugün Ortadoğu'da, o arada Türkiye'de din üzerinden siyaset yapanların tümü aynı zamanda Emevî İslam'ını din yapmaktadır. Hatta Emevî İslamı'na karşı asırlardır savaştığını söyleyen Şiî câmia (ülke olarak İran) bile, dini ideolojiye dönüştürüp bir saltanat aracı olarak kullanmaya kalktığında İslam adına dünyanın önüne çıkardığı anlayış, **Ehlibeyt İslamı** olmaktan çıkıp **Emevî İslamı** haline gelmektedir.

Hiç kimse, "Hem saltanat dinciliği yani din üzerinden siyaset yapabiliriz hem de Emevî İslam'ına karşı çıkılabiliyoruz" diyemez.

İBADETİN İMANIN BİR PARÇASI OLMADIĞINI İDDİA ETTİ

“Karşısındakini kâfir ilan etmek için bahane arayan, ondan önce kendisi kâfir olur.”

İmamı Âzam

İtham:

“Ebu Hanîfe, ibadetsizliğin imana asla zarar vermeyeceğini iddia etmekte ve bunun öncülüğünü yapmaktadır. “Ben inanıyorum” diyen insanı, bu ikrarını geri alıncaya kadar mümin olarak gören Ebu Hanîfe, iman konusuna herhangi bir biçimde müdahaleyi Allah’ın yetkisine tecavüz ve sonuç olarak da şirk saymaktadır.”

Savunma:

İmamı Âzam, ibadetlere çok önem vermesine rağmen, bireyin hayatındaki ibadeti imandan ayırır ve günah işlemiş mümini, cennete gidip gitmeyeceği hakkında hüküm vermeksizin, Müslüman toplum bireylerinin kardeşi görür. Yaşadığı zamandaki silahlı çatışmaların ve akan kanların “Ben daha çok dindarım veya gerçek dindar benim” iddialarına dayandığını bilen İmamı Âzam, insanlığın o gün on dört asır uzağında duran laikliğin Kur’an’daki tohumlarını, günah ve günahkârla ilgili bu görüşüyle atmıştır.

İmamı Âzam, İslam toplumunda bir tek kardeşlik tanıyordu: Din kardeşliği. Ve bir tek kardeşlik bağı tanıyordu: İman.

İmamı Âzam bu anlayışıyla, kimin ne kadar Müslüman olduğu sorusunun tartışmaya açabileceği bütün namert ihtimalleri kaldırıp atmıştır. Asla esnemediği, asla taviz vermediği temel konu budur.

Mûtezile mezhebi, amelsiz Müslümanı hiçbir zaman mümin saymadığı için onu müminlerin sahip olması gereken saygınlığa layık görmemektedir. O, hor görülmelidir, itilmelidir. Ondan uzak durulmalıdır. Onun İslam adına sahip olabileceği tek şans, öldüğünde bir Müslüman mezarlığına defnedilmektir.

Ehlisünnet çevrelerinde gelişen bugünkü siyaset ve saltanat dinciliğinin de aynen temsil ve tatbik ettiği bu anlayış, Kur'an'a açıkça aykırıdır, bir zulüm sistemidir. Dahası, bu anlayış Allah'ın yetkilerine tecavüzdür. Çünkü sonsuz hayatın nasıl yönlendirileceğine karar vermek, Kur'an'ın açık beyanlarıyla, sadece ve sadece Allah'ın tekelindedir. **Mûtezile, 'menzile beynel menziletayn' (imanla küfür arasında kalmak) görüşüyle, Allah'ın yetkilerine tecavüzü dinleştirmek gibi büyük bir hata işlemiştir.**

İslam fikir tarihinde aklın egemenliğinin öncülüğünü yapan Mûtezile mezhebinin böyle bir Kur'andışılığı nasıl olup da mezhebinin beş temel esasından biri halinde öne çıkardığını anlamak mümkün değildir.

İmamı Âzam ve ekolü, akli öne çıkarmada Mûtezile'nin kabullerine çok yakın durdukları halde, 'amelsiz Müslüman' veya 'büyük günah işleyen' kişi meselesinde onlara taban tabana zıt bir yol izlemiştir. Hanefilik, **İmamı Âzam Ehlisünneti'nin orta yolu izleyen mûnis yaklaşımının en güzel göstergesini bu noktada ortaya koymuştur.**

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Burada Büyük İmam'ın, Ehlisünnet tarafından teoride benimsenen ama pratikte terk edilen iki temel fikrine daha dikkat çekmemiz gerekiyor.

1. İmamı Âzam'a göre, iman ne artar ne eksilir. Bir insan inanıyorsa hiçbir ameli olmasa da günahları çok olsa da mümindir. Onun cehennemlik olduğuna hükmedemeyiz; cennete gitmesini ümit ederiz.

İmamı Âzam'ın 'Mürctie' mezhebi bağılı olduğu iddiasına mesnet yapılan temel fikir budur. Ve gerçekten, İmam bu fikrinde hep ısrarlı olmuştur. Zaten, Mürctie, ircaa giden demektir. İrca, ümitle beklemek anlamındadır. Mürctie bununla, günahkârın cennete gitmesini ümit ederek sonucu Allah'a bırakıp beklemeyi kasteder. İmamı Âzam'ın paylaştığı bu görüş, din üzerinden hegemonya yürütmek isteyenleri çok rahatsız eden bir görüştür ama Kur'an'ın ruhuna tamamen uygundur. Ehlisünnetin resmî-teorik görüşü de budur.

2. Ebu Hanîfe'ye göre, bir insan hiç ibadet etmese de mesela hiç namaz kılmasa da mümindir.

İmamı Âzam bu konudaki temel görüşünü, '*el-Âlim ve'l-Müteallim*' adlı eserinde şöyle açıklıyor:

"Allah'ın azap için gerekçe yapacağı günah olarak şirk dışında bir şey bilmiyorum. Ehli kıblenin şirk dışındaki günahlardan herhangi birine bulaşanının Allah tarafından azaba uğratılacağına tanıklık edemem. O günahkârların bazılarının doğrudan doğruya affedileceğini de kesin olarak biliyorum. Allah şöyle buyurmuştur:

"Eğer yasaklandığınız günahların büyüklerinden uzak kalırsanız, diğer kötülüklerinizi örteriz ve sizi nimet ve bereket dolu bir varış yerine ulaştırırız." (Nisa, 31)

“Şu bir gerçek ki, Allah, kendisine şirk koşulmasını affetmez, bunun dışında kalanı/bundan az olanı dilediği kişi için affeder. Allah’a şirk koşan, gerçekten büyük bir günah işlemiştir.” (Nisa, 48)

“Bir mümin, bütün büyük günahları işlese de, şirke düşmediği sürece Allah’ın düşmanı olmaz. Bir mümin, en büyük günahları işlemiş olduğu halde Allah’ı kalbinde her şeyden daha sevimli tutabilir. Böyle bir mümin, ateşte yanmakla Allah’a iftira arasında seçim yapmaya bırakılsa ateşte yanmayı Allah’a iftiraya tercih eder.”

“Şirk dışındaki günahlar iki kısma ayrılır. Kul, bu iki kısım günahı hangisini işlerse işlesin onun affı için dua etmek en iyi davranıştır. Evet, onun cezasını bulması için beddua etsen günahkâr olmazsın ama dua etmek en iyi yoldur. Çünkü nihayet o, mümindir ve sen, Allah’ın ona azap edip etmeyeceğini kesin olarak bilmemektesin.” (İmamı Âzam, *el-Âlim ve’l-Müteallim*, 22-25)

Büyük İmam şöyle devam ediyor:

“Allah, müminlere farz olan şeyleri, onların dini kabul etmelerinden sonra emretmiştir. (Bakara, 112, 178; İbrahim, 31; İsra, 19; Ahzâb, 41) Bu konuyla ilgili ayetlerden anlaşılıyor ki, Allah imanı amelden ayrı tutmuştur. Başka bir ifadeyle, müminler, Allah’a imanları sebebiyle namaz kılar, zekât verir, oruç tutar, hacca giderler, Allah’ı zikrederler. Bunun tersi olmaz; yani namazları, zekâtları, oruçları, hacları sebebiyle Allah’a iman etmezler. Yani amelleri Allah’a imanları münasebetiyledir; imanları amelleri münasebetiyle değil. Bu şuna benzer: Kişi önce borcu ikrar eder, sonra da o borcu öder. Bunun aksi olmaz; yani önce borç ödenip sonra da borç ikrarı söz konusu değildir. Eda, ikrar sebebiyledir, ikrar eda sebebiyle değil.”

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

“Kur’an’da geçen tasdik, ikrar, yakîn, mârifet, İslam gibi kavramların tümünden maksat imandır. Bunlar, aynı anlamı ifade eden farklı kelimelerdir. Bu, bir kişiyi bazen ‘ey insan’ bazen ‘ey adam’, bazen ‘ey falanca’ diye çağırarak türündendir. Kelimeler farklı ama çağrılan kişi aynıdır.” (el-Âlim ve'l-Müteallim,17-19)

Büyük İmam’ın vardığı sonuç şu:

“Bizim için insanlar üç mertebeden birinde bulunur:

- 1. Peygamberler ve peygamberlerin cennetlik olduklarını bildirdikleri,**
- 2. Cehennemlik oldukları kesin olan müşrikler,**
- 3. Cennetlik veya cehennemlik olduklarına hüküm veremeyeceğimiz muvahhitler.”**

“İşte bu son kısım için biz cennetlik veya cehennemlik hükmü veremeyiz. Cennete gitmelerini isteriz, azap görmelerinden de kaygı duyarız.” (Aynı eser, 31)

Birtakım uydurma hadislerle namaz kılmayanı kâfir, katli vacip ilan eden zihniyetlerin İmamı Âzam’ın bu cesur fikrine tahammül etmeleri, saldırınamaları söz konusu edilemezdi.

Kısacası, İmamı Âzam’a göre, iman esaslarına inandığını ilan ettikten sonra, **“Kur’an’ı tefsir veya tevil ederek hükümler çıkararak yahut Hz. Peygamber’e nisbet edilen hadislere dayalı bazı itikadî hususları benimsemeyen kimse tekfir edilemez.”** (Yusuf Şevki Yavuz, *Ebu Hanîfe*, Diyanet İslam Ansiklopedisi maddesi).

DOLAYLI YOLDAN YARATILAN DEVRİM

İmamı Âzam, ibadetleri Müslümanlığın kalitesinde birer gösterge yapmayan bu muhteşem yaklaşımıyla, Kur'an'ın bir başka hayatî hükmüne işlerlik kazandırmıştır ki, saltanat çevrelerini esas rahatsız eden budur.

Emevîlerin, ibadetin önemsiz gösterilmesinden şikâyetleri olamazdı. Çünkü kendilerinin dinin bu yanıyla irtibatı son derece zayıftı. Halkı kandırmak için görünüşte bazı ibadetler yapmakla birlikte samimiyetle en küçük bir ibadet yaptıklarını kabul etmemizi sağlayacak hiçbir veriye sahip değiliz. Hal bu iken neden İmamı Âzam'ın 'ibadetleri imandan bir parça saymayan görüşü'ne karşı çıktılar. Bu nokta irdelenmesi gereken en hayatî noktalardan biri olmasına rağmen hiç irdelenmemiştir.

Biz irdeleyelim:

İmamı Âzam bilmiştir ki, ameli imandan bir parça sayan kapı aralanırsa, Kur'an'ın, dindarlığı (takvayı) insanlar arası münasebetlerde değer ölçüsü olmaktan çıkarıp sadece Allah ile insan arasında bir değer ölçüsü sayan devrim yaklaşımı işe yaramaz hale gelir.

Unutulmasın ki, dincilik türlerinin bütün kötülükleri, amelin imandan bir parça sayılması kabulü üzerine oturmakta, gelişmektedir. İmamı Âzam, işin nereye varacağını ilk anda görmüş ve ameli imandan bir parça saymayan görüşünde radikal olmayı sürdürmüştür. Çünkü bu noktada radikal tavır takınılmadığında, ameli birinci sınıf Müslümanlığın alameti olarak gösteren bütün riyakârlıklar, aynen günümüzde olduğu gibi, dini de toplumu da istila eder.

Halbuki Kur'an, özellikle Mâûn Suresi'ndeki tavrıyla bunun kendisine mal edilemeyeceğini çok açık biçimde göstermiştir.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Mâûn Suresi, kamunun malını, mülkünü, hakkını yağmalayan veya gitmesi gereken yere gitmesini engelleyenlerin namazlarının onları dini inkâr etmiş olmaktan kurtarmayacağını belirterek, bu tipleri lanetlemiştir. (Bu konuda ayrıntılar için bizim **'Mâûn Suresi Tefsiri'** adlı eserimize bakılabilir). Demek istemiştir ki, dindarlık veya daha dindar olmak, insanlar arası ilişkilerde, kamusal alanda olumlu hiçbir anlam ifade etmez. Onun olumlu anlamı Allah katındadır. İlke, kaypaklık ve riyaya geçit vermeyen kelimeler tarafından şöyle konmuştur:

"Allah katında en seçkininiz takvada/dindarlıkta en ileri olanınızdır." (Hucurât, 13)

Ayetteki **'Allah katında'** kaydı başlı başına bir devrimdir, bir mucize devrimdir. Her türlü riyaya dibine kadar açık olan **'dindarlık'** kavramının toplumu ve dini mahvetme aracı yapılmasına geçit vermemek için o kaydı koyan Kur'an'ın bu mesajına tarihin en büyük desteği, ibadeti (sonuç olarak takvayı) imanın bir göstergesi saymayan, ibadet eksikliğini müminliğe zarar veren bir olgu görmeyen İmamı Âzam'dan gelmiştir.

İmamı Âzam, bu tavrıyla da saltanat dinciliğine büyük darbelerden birini vurmuştur. Ne yazık ki, Emevî dinciliğinin bugünkü dünyadaki takipçileri, mesela **Türkiye Cumhuriyeti'nde su başlarına oturtulan Papa'cı, İlimli İslamcı dincilik ekipleri**, hem de İmamı Âzam'ın mezhebine mensup olduklarını söyleyip durdukları halde, **'dindar cumhurbaşkanı, dindar şu, dindar bu...'** söylemleriyle Kur'an'a ve İmamı Âzam'a aykırılık sergilemektedirler. Bir gerçeği bilerek veya bilmeyerek saklamaktadırlar:

Kur'an, toplumsal alanda, dindarlık değil, ehliyet, liyakat ve adalet aramaktadır. Dindarlık Allah ile kişi arasındadır ve orada kalmalıdır. Kur'an'ın istediği budur. Dinciliğin sakladığı İslamî gerçeklerden biri de budur. Bu konuda ay-

rıntılar için bizim '**Kur'an'ın Yarattığı Mucize Devrimler**' adlı eserimize bakılmalıdır.

O halde, tarihi ve dünyanın bugün geldiği yeri dikkatle değerlendirecek, İmamı Âzam'ın, Emevî zorbalarıyla onların işbirlikçilerinin 'sapık' ithamını göze alarak koruduğu radikal tavrın nasıl bir iman sağlamlığı ve fikir devrimi olduğunu anlarız. İmamı Âzam bu tutumuyla dinciliği ve Allah ile aldatmayı etkisiz kılmada en geçerli ve etkili tedbiri bizzat Kur'an'dan çıkararak reçeteye dönüştüren kişi olarak da önem kazanır. İnsanlık ona bu fikrindeki sabır ve sebatı için de şükran borçludur.

Ebu Hanife, Kur'an'ın yolunu izleyerek işin âhiret tarafını Allah'a bırakmıştır. Onun meşgul olduğu taraf, dünyadadır.

İmamı Âzam, birilerinin, ameli imandan bir parça sayarak ve böylece 'daha çok amel, daha iyi ve üst sınıf Müslüman' anlayışını sistemleştireceklerini görmüştür.

Meseleye bugünden bakarsak, insanlığın çektiği büyük ıstıraplarla anlaşılmalıdır ki, dinin kahır aracı olmaktan çıkmasını sağlayan tek çare laikliktir. Aksi halde din, mensuplarının birbirini yeme aracı olmaktan çıkarılamaz. **Laiklik**, temel işlev olarak dinin bu hale getirilmesini önüyor.

İmamı Âzam, bu gerçeği elbette ki kendi branşının dili ve standartları çerçevesinde ilk yakalayan dehadır. Bunun içindir ki biz, İmamı Âzam'ı, insanlık tarihinde **laiklik** ruh ve şuurunun da ilk temsilcisi saymaktayız.

Kur'an, "**Allah ile aldatılmayın**" diyen kitaptır. Eğer İmamı Âzam'ın tavrı terk edilip amel imandan bir cüz sayılırsa, kendisini en iyi Müslüman gösterme aktörlüğüne niyetlenenlerin hiç de samimi olmadan bir ibadet sanayii kurma-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

larını ve bu yolla toplumu riya bataklığına itmelerini nasıl önleyeceksiniz? Asla önlenemeyeceği tarihin tanıklığıyla ispatlanmıştır. Çok açık ve elle tutulur bir ispat belgesi görmek isteyenler, **bugünkü Türkiye Cumhuriyeti**'ne baksınlar. Bu ülkenin, adı ve unvanı '**Laik Türkiye Cumhuriyeti**' olmasına rağmen nasıl bir '**örtülü Afgan yurdu**'na dönüştürülmekte olduğunu ibretle seyretsiner.

Ve insanlığın İmamı Âzam'a ne büyük bir şükran borçu olduğunu bir kez daha itiraf etsinler...

ZALİMLERE İSYANI İMAN VE İBADETİN ESASI OLARAK TANITTI

İtham:

“Ebu Hanîfe, bir isyancıdır, tarihin en büyük âsilerinden biridir. ‘Zalimlere karşı bir gaza, elli hacdan daha kıymetlidir’ diyerek dinin bütün değerlerini altüst eden odur. İsyanını ilim ve fikirde bizzat, siyasal alanda ise dolaylı desteklerle yerine getirmiştir. Anlamalı bulduğu tüm isyanları hem fikren hem de maddeten desteklediğini görüyoruz. Ona göre, despotizme karşı çıkıp hakkı ayakta tutmak, imanın en belirgin niteliklerinden biri ve ibadetlerin en yücesidir.”

“Halkın malından çalan, hüküm ve yönetiminde zulme sapan devlet başkanının başkanlık yetkisinin iptal olacağını, vereceği hükümlerin geçerliliğini yitireceğini söylemektedir. Öğrencisi Ebu Yusuf’a vasiyetinde aynen şöyle demektedir: “Bir devlet başkanı/halife, kamu mal ve haklarından bir şeyler aşırarak suretiyle halka ihanet eder veya hükümlerinde zulme sarsarsa onun halifeliği iptal olur, vereceği hükümler geçerliliğini yitirir.” (Mekkî, *Menâkıb*, 99-100; Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harâc*, muhakkıkın girişi, 37)

“Ve yine ona göre, Emevî ve Abbasî hilafetleri İslam dışı birer despotizmdir. Dini sadece meşruiyet maskesi olarak kullanmış, halkları Allah ile aldatmışlardır.”

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

“İmamı Âzam, kudretin insanda vücuda getirilişini (yaratılmasını) Allah’ın fiili olarak, vücuda getirilmiş bu kudretin kullanılmasını ise insanın fiili olarak görüyordu. Yani, geleneksel kader anlayışını yıkıyordu. Diyordu ki, kul, hür iradesiyle gücünü kullanmadan Allah’tan bir şey isteyemez.”

“Ebu Hanîfe’nin bu görüşü, onun daha sonraki takipçilerinin, özellikle Ebu Mansûr Mâtürîdî’ adlı Türk kelamcısının fesat yaymalarının da zemini olmuştur. Ebu Hanîfe’nin tarih içinde hem fıkıhta hem de kelam ilminde bir numaralı takipçisi ve bir tür manevî öğrencisi olan Mâtürîdî, zulme karşı çıkmayanların, zulmü adalet gibi gösterenlerin kâfir olduklarını açıkça söylemiştir. Ebu Hanîfe isyan ve akılcılığının takipçisi olan Mâtürîdî’ye göre, zulme adalet demek küfrü gerektireceğinden zalim bir sultana âdil diyen, dinden çıkar. (Şükrü Özen, *Mâtürîdî*, DİA, maddesi) Mâtürîdî böyle düşündüğü için, aynen Ebu Hanîfe gibi, devrin yönetimleriyle arası hiç iyi olmamış, geleneğe sadık ulemamız tarafından da itibar ve övgü dışı tutularak mümkün mertebe unutturulmaya çalışılmıştır.”

Savunma:

İslam’a, Emevî yandaşı ulemanın soktuğu ‘Kur’an dışı kader anlayışı’, esası bakımından Emevîlere ve benzeri saltanatlara isyanı önlemede bir tür ‘kutsal çare’ idi. O halde bu sahte kader anlayışına karşı çıkanın ilk işi, zulme isyan olacaktır. İmamı Âzam da bu anlamda bir isyancıdır. Zaten düşmanlarının onu ithamda kullandıkları en önemli suçlmalardan biri de ‘ümmeti isyana teşvik’ suçlamasıdır.

İMAMI ÂZAM'IN TANITTIĞI İSLAM'IN TEMEL İBADETİ

Ebu Hanîfe'nin, ameli imandan bir parça saymayan görüşünü, 'zulme karşı mücadele' sözkonusu olduğunda kırdığı doğrudur. Bunun kadar doğru olan bir tarihsel gerçek daha vardır:

Türkiye Cumhuriyeti devletini kuran Müdafaa-i Hukuk öncüleri ve onların 'Gazi' unvanlı lideri Mustafa Kemal de, tıpkı İmamı Âzam gibi, imanı amelle kayıtlı tutmamakla birlikte zulme karşı çıkışta bu anlayışını bir kenara koymaktadır. **Gazi Kemal**, bu anlayışının bir uzantısı olarak, Hz. Peygamber'in en büyük mucizesinin onun kumanda edip zaferle sonuçlandığı **Bedir Savaşı** olduğunu söylemekte, Hz. Peygamber'in temel özelliği olarak da 'esaret tanımama'yı öne çıkarmaktadır. Bu noktada, Hz. Peygamber için şöyle diyor Gazi Kemal:

"Onun hak peygamber olduğundan şüphe edenler, Bedir destanını okusunlar. Hz. Muhammed'in bir avuç imanlı Müslümanla kalabalık ve alabildiğine zengin Kureyş ordusuna karşı "Bedir meydan muharebesinde kazandığı zafer, fâni insanların kârı değildir. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin en kuvvetli delili Bedir Savaşı'dır."

Zulme karşı çıkışın Bedir Savaşı ile irtibatlandırılması İmamı Âzam kaynaklıdır.

Hz. Ali evladından **Zeyd bin Ali Zeynelâbidîn**, Hicrî 121 yılında, Emevî halifesi **Hişâm bin Abdülmelik'e** karşı ayaklandığında, İmamı Âzam onun bu zalim yönetime isyanını Hz. Muhammed'in **Bedir Savaşı'na** benzetmiş ve o idrakte desteklemiştir. (Ayrıntılar için bk. Ebu Zehre, *Ebu Hanîfe*, 32)

Sadece bir ilim ve fikir adamı olmakla kalmayan, belki onlardan daha önce bir siyasal eylemci olan İmamı Âzam,

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Arapçılık karşıtı bütün askerî-siyasal isyanlara destek vermiştir. Bu desteği, önce Emevîlere karşı, daha sonra, Emevî Arapçılığını bir başka kisve altında yürüttüklerini gördüğü Abbasîlere karşı başlayan isyanlara verdi.

İmamı Âzam'ın da, onun iman torunları olan **Müdafaaî Hukukçuların** da temel düşmanı zulüm, temel ibadetleri, zulümle mücadeledir. Zulüm anabaşlığı altına şirkin her türünü (riyakârlık, insan putlaştırma, ecdatperestlik) sokmak zorundayız. İmamı Âzam ve Cumhuriyet'i kuran irade bu zulüm türlerinin tümüne karşı mücadele vermiştir.

İkisi de, ibadetleri imandan bir parça görmeyen anlayışlarını, zulme karşı mücadelede kırmaktalar. Zulme karşı mücadelesi olmayan bir imanı sağlam iman saymamaktalar. İkisi de '**Onur ve istiklal mücadelesi bitinceye kadar seccadeyi dürme**'nin gerektiğine inanmaktadır.

TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI'NIN İMAMI ÂZAM'I: MEHMET AKİF

Bedir Savaşı, İmamı Âzam zihniyetine uygun olarak sadece Türk Kurtuluş Savaşı'nın askerî mimarı tarafından değerlendirilmekle kalmamıştır. Aynı değerlendirme, İslam ilahiyatını ve Kur'an'ı da bilen bir büyük edip-şair tarafından da yapılmıştır.

İmamı Âzam'dan 13 asır sonra verilen Türk Kurtuluş ve Aydınlanma Savaşı'nın bir tür İmamı Âzam'ı olan Mehmet Akif Ersoy, Bedir Harbi ile Türk Kurtuluş Savaşı arasında iman ve zihniyet bakımından olduğu kadar, savaşı veren askerlerin kişilik yapıları ve tarihî rolleri bakımından da irtibatlar kurmuştur. Türk şiirinin en büyük ustalarından biri olan Akif, **Çanakkale Şehitleri**'ni destanlaştırdığı ölümsüz

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

şairinde, Çanakkale'yi geçilmez kılan Mehmetçiklerin iman ve misyonlarını şu dizelerle gökkubbeye kazımıştır:

**“Ne büyüsun ki, kanın kurtarıyor tevhidi,
Bedr'in arslanları ancak bu kadar şanlı idi.”**

Bu, tam bir İmamı Âzam idrakidir.

Daha doğrusu, İmamı Âzam'dan **Müdafaai Hukuk** öncülerine ve onların imandaşları olan **Mustafa Kemal** ve Mehmet Akif'e intikal etmiş bir idraktır bu. Gerçek şu ki, **Bedir ruh ve imajı, İmamı Âzam, Mehmet Akif ve Mustafa Kemal üçlüsünde aynı anlam ve çerçevede algılanmaktadır.**

'BEDİR' SEMBOLÜNDEN RAHATSIZ OLANLAR

Müslümanların Hicrî ikinci yılda Mekke şirk ve zulüm ordusuna karşı Peygamber komutasında zafere ulaştırdıkları Bedir Savaşı, zulüm ve şirke karşı çıkışın ve karşı çıkanların zafer sembolüdür. Emevî-Abbasi despotizmlerine karşı çıkan İmamı Âzam Bedir'i böyle değerlendirdiği gibi, Avrupa emperyalizmine karşı çıkan Türk Müdafaai Hukuk felsefesi de böyle değerlendirmiştir.

Müdafaai Hukuk'un baş mimarı ve komutanı olan **Mustafa Kemal Atatürk**'le o mücadelenin bir tür İmamı Âzam'ı sayılan şair **Mehmet Akif Ersoy** da böyle değerlendirmiştir.

Biz de böyle değerlendiriyoruz.

Bu değerlendirmenin tersini yaparak Bedir Savaşı'ndan ve onun sembolize ettiği mânâdan rahatsız olanlar da vardır. Bunların başında Mekke şirk oligarşisinin kodamanları ve özellikle şirk ordusu komutanı **Ebu Süfyan, oğlu Muaviye**

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

ve soyları gelmektedir. Başka bir deyişle, **Emevî soyunun hem süfyanî kolu hem de Mervânî kolu Bedir Savaşı'nın sembolize ettiği ruh ve mesajdan rahatsız olmuştur.**

Emevî iktidarları, Bedir sembolünden rahatsızlığın öncüsü iktidarlar oldu. Bedir'i öne çıkaran İmamı Âzam'la uğraşmaları bunun açık göstergesidir.

Emevî ruh ve anlayışını bir biçimde taşıyanların tümü, tarihin hangi devrinde, dünyanın hangi bölgesinde olurlarsa olsunlar Bedir sembolünden rahatsız olmuşlardır. Ne ilginçtir ki, bugünün Emevî ruh ve eğilimi taşıyan dincileri de Bedir sembolünden rahatsız olmaktadır. Bu rahatsızlıklarını çok erken bir zamanda ifadeye başlamışlardır: Mehmet Akif'i, Bedir gazileri ile **Çanakkale Savaşı** şehit ve gazileri arasında irtibat kurduğu için 'İslam'a aykırılık'la itham edenler, açık veya sinsi Türk Cumhuriyeti düşmanlığı yapan çağdaş dincilerdir.

Bedir Harbi'ne kin, bütün küfür ve nifak şuuraltlarının ortak özelliklerinden biridir. Bedir, müşrik yüreklere, tarihlerinin en yanık mersiyelerini yazdırmış bir savaştır. Mekke şirk oligarşısı, bu savaşta, toplumunun en gözde, en cengâver, en sevgili yetmiş küsur insanını kaybetmiştir. Bunların en seçkinleri ise **Hız. Ali** ve **Hız. Hamza'nın** kılıcıyla can vermiştir. 20 küsuru Ali'nin kılıcıyla, 5 tanesi Hamza'nın kılıcıyla...

Bedir'e, Ali'ye ve Hamza'ya duyulan dinmez ve tatmin olmaz kinin sebeplerini düşünürken bu gerçekleri unutmayalım.

Bedir'e kin, Ebu Süfyan ve oğlu Muaviye'de doruktadır. Tam bu noktada şunu da hatırlayalım: Bedir'in şirk ordusu başkumandanı Ebu Süfyan'ın oğlu ve Muaviye'nin kardeşi **Hanzala**, Bedir Harbinde öldürülmüştür. Hem de Hız. Ali tarafından.

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Bedir gazilerine kin de aynen Bedir'e kin gibidir. Küfrün en büyük kodamanlarını o gaziler öldürdü. Hz. Ali'ye, Peygamber amcası Hz. Hamza'ya duyulan korkunç kinin arkasında da bu var.

Bedir'de, bin kişilik müşrik ordusundan 70 küsur kişi katledildi. Bu olgu, sonraki zamanlarda Ebu Süfyan ve Muaviye'nin Bedir gazilerine, özellikle **Ali**, **Hamza** ve **Ammâr** bin Yâsir'e bakışlarının arka planını göstermede belirleyicidir.

Bedir Savaşı, müşrik kodamanların, tabir caizse biçildiği savaştır. Müşrik şuuraltı bunu asla unutmamıştır. Şu tabloya bakın:

Öldürülen 70 küsur müşrikten **20 tanesini Ali öldürmüştü**, bazılarının da öldürülmesine yardımcı olmuştur. Daha da önemlisi: Bedir'in müşrik kumandanı Ebu Süfyan'ın oğlu ve Muaviye'nin kardeşi **Hanzala'yı da yine o savaşta Ali öldürmüştür**.

Benu Ümeyye'nin Bedir kininde ikinci hedef şahıs Hz. Hamza'dır. Bedir'de ölen kodaman müşrik savaşçıların 5 tanesini de o öldürmüştür. Ali'den sonra ikinci sırada. Bunların ardından, **Ammâr bin Yasir** gelmektedir: Üç kişi öldürerek üçüncü sırada yer almıştır. (Bu konuda ayrıntılar için bk. Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, 344-369)

Bedir'in müşrik ordusu kumandanı Ebu Süfyan'ın karısı Hint ve oğlu Muaviye, sonraki zamanlarda, bu üç cengâverin üçünü de katlettirmiştir. Muaviye bununla da yetinmemiş, Ali'nin bütün ailesini katleden tezgâhı kurmuş, en seçkin Peygamber torunlarını yok ettikten sonra Müslüman mabedin minberlerinden onlara 70 küsur yıl lanet okutup cemaate 'âmin' çekirmiştir.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Muaviye, gasp ettiği hilafeti zamanında, 'Medine'ye su getireceğim' gerekçesiyle açtığı kanalı başka güzergâh kalmamış gibi, **Uhud** şehitliğinden ve özellikle Hz. Hamza'nın kabri üzerinden geçirerek o '**Peygamber Amacısı Şehitler Serdarı**'nın mezarını yok etmiştir.

Emevî'nin ve Ebu Süfyan ailesinin Muhammed'e kini işte böyle bir kindi.

Daha sonraki zamanlarda bir şey daha yapılmıştır: Tarihin en hararetle İmamı Âzam düşmanı sayabileceğimiz Buharî'nin hazırladığı ve 'ümmetin en muteber hadis kitabı' diye belletilen '**Sahîhu Buharî**'de Ebu Süfyan ve Muaviye'nin 'Faziletlerine ilişkin bab' açıldığı halde mesela Hz. Hamza'nın faziletine ilişkin bir bab açılmamıştır. İslam Peygamberi'nin '**şehitlerin serdarı**' diye andığı Hamza'nın adı, o eserin sadece cenazelerle ilgili bahislerinde geçmektedir. Yani Bedir Savaşı'nın Müslüman komutanı Hamza'nın faziletlerinden söz edilmemiş ama Bedir'in müşrik başkomutanı Ebu Süfyan ile oğlu Muaviye'nin faziletlerine özel bahisler ayrılmıştır.

HALİFENİN SEÇİMİNDEN CUMHURİYETE

İmamı Âzam-Müdafaai Hukuk-Mustafa Kemal çizgisinin ortak paydalarından biri de devlet başkanının (namı diğer halifenin) seçimle iş başına gelmesi veya getirilmesidir. Bu meselenin Atatürk düşüncesindeki mahiyeti **Müdafaai Hukuk Cumhuriyeti** kavramının içinde çok açık bir şekilde belirlenmiştir. İmamı Âzam'a gelince, bu konuda Büyük İmam'ın anlayışı, onun fıkıh ve ilmi kelam tarihindeki devrim fikirlerinden biridir. İmamı Âzam uzmanı **Ebu Zehre**'nin bu konuda yazdıklarını, rahmetli **Osman Keskioglu**'nun güzel Türkçesi ile verelim:

“Hilafete ehil olanlar arasından halife ne suretle seçilir? Ebu Hanîfe'nin bu husustaki görüşünü açıklayan bir sözünü araştırdık. Ve şöyle bir ibaresini bulduk ki, ona göre kamunun halifeyi seçmesi, halifenin iktidar makamına geçip sultayı ele almasından önce olmak lazımdır. Yani evvela seçim yapılır, ondan sonra makama geçilir. Yoksa makama oturduktan sonra bîat edilmek suretiyle seçilmiş sayılmaz.”

“Mansûr'un teşrifat memuru olan Rebî bin Yusuf naklediyor: Mansûr, İmam Mâlik'i, İbnu Ebî Züeyb ve Ebu Hanîfe'yi huzurunda toplamış ve onlara hilafeti hakkındaki kanaatlerini sormuş. İmam Mâlik yumuşak konuşmuş, İbnu Ebî Züeyb sert konuşmuş, Ebu Hanîfe de şöyle demiş: 'Dinde doğruyu arayana kızmamalıdır. Eğer siz kendi kendinize öğüt verirseniz, bu içtihadınız Allah için değil demektir. Siz umuma şunu anlatmak istiyorsunuz ki, biz korkuyoruz; sizin istediğiniz şeyi nasıl söyleyelim! Siz hilafet makamına geçtiniz. Halbuki fetva ehlinden iki kişi bile bu işte birleşmemiştir. Hakikatte ise hilafet müminlerin ittifakı ve meşveretiyle olur.’”

“Bu sözler şüpheye mahal bırakmadan gösteriyor ki, Ebu Hanîfe'ye göre hilafet ancak Müslümanların önceden seçimiyle olur. Hilafet, vasiyetle, tavsiye ile olmaz. Müslümanlar üzerine bir oldu bitti ile kendini halife gösteren kimse, boyun eğip onu kabul etseler bile, halife sayılmaz. Hilafet, o makama geçmeden önce hür bir seçimle bir baş tayin etmektir.” (Ebu Zehre, *Ebu Hanîfe*, 147-148)

DİN İLE ŞERİATİN EŞİTLENMESİNE KARŞI ÇIKTI

İtham:

“Ebu Hanîfe, din ile şeriatın aynı olmadığını, ikisinin eşitlenemeyeceğini iddia ederek de geleneksel ulemamızın kabullerine aykırı davranmıştır. Ebu Hanîfe, ‘el-Âlim ve’l-Müteallim’ adlı eserinde şunları yazarak şeriate karşı suç işlediğini bizzat kendisi belgelemiştir. Anılan eserinde şöyle diyor:

“Bilmez misin ki, Tanrı Elçileri, ayrı ayrı dinler üzerinde değillerdir. Onların hiçbirisi, hitap ettiği topluma, kendinden önceki peygamberin dinini terk etmeyi emretmemiştir. Çünkü onların tümünün dini bir tek dindi. Oysaki onların her biri, kendisinin tebliğ ettiği şeriate çağırılmış, kendisinden önceki peygamberin şeriatine uymayı yasaklamıştır. Çünkü onların temsil ettikleri şeriatler pek çoktur ve farklıdır. İşte bunun içindir ki, Cenabı Hak şöyle buyurmuştur: ‘Sizden her biri için bir yol/şeriat ve bir yöntem belirledik. Allah dileseydi sizi elbette bir tek ümmet yapardı. Ama size vermiş olduklarıyla sizi imtihana çeksin diye öyle yapmamıştır.’ (Mâide, 48) Allah böylece, tüm peygamberlere, esasî tevhit olan dini ayakta tutmalarını, tefrikaya düşmemelerini önermiştir. Çünkü onların dinlerini tek din yapmıştır.

“Allah’ın dininde değişme yoktur. Din ne değiştirilir ne başka şekle sokulur. Ama şeriatler değiştirilir, başka şekle sokulur. Çünkü öyle şeyler vardır ki, Allah onu bir halk için helal kıl-

dığı halde başka bir halk için haram kılmıştır. Öyle şeyler vardır ki Allah onu şu topluluk için emrettiği halde bir başka bir topluluk için yasaklar. Kısacası, şeriatler hem çoktur hem de değişiktir.” (Ebu Hanîfe, *el-Âlimu ve'l-Müteallim*, 16-17)

“Ebu Hanîfe'nin bu sözleri onun, şeriata karşı açıkça suç işlediğinin açık belgesidir.”

Savunma:

Dinciliğin Allah ile aldatma oyunlarından biri de şudur: Şeriati din ve İslam'la eşitlemek, sonra da Emevî dayatmalarıyla oluşturulmuş geleneksel din kitaplarındaki akıl ve İslamdışılıklara karşı çıkanları dine karşı çıkmış göstermek. Dincilik simsarlarının tarih boyunca seslendirdikleri “Şeriat isterük” feryadının arka planında bu vardır. “Şeriat isterük”, çoğu zaman, gerçek dine sahip çıkanlara karşı siyasal yıpratma aracı olarak kullanılmış şeytanî bir dinsizlik sloganı olmuştur.

Büyük çoğunluğu, Haçlı emperyalizmle işbirliği yaparak sahneye fırlayan ‘şeriat isterükçüler’in hiçbirisi, mesela ‘İslam isterük’ veya ‘Kur’an isterük’ diye bağırمامıştır. Sloganları daima, karnına her istediğinizi doldurabileceğiniz ‘şeriat isterük’ yaygarası olmuştur. Onlar, sadece laik Türkiye cumhuriyeti yönetimine karşı çıkarken değil, mesela, Osmanlı tarihinin en dindar padişahı olduğu kabul edilen Sultan İkinci Abdülhamid Han’a karşı ayaklanırken bile “Şeriat isterük” diye bağırıyorlardı. Onlara göre şeriat, kendi çıkarlarının kutsal kılıfıdır.

ŞERİAT NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Geniş su yolu, yöntem, tavır, kural gibi anlamları olan ‘şeriat’ bu şekliyle Kur’an’da tek bir yerde geçmektedir: **Câsiye**

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Suresi, 18. ayet. Aynı kökten ve aynı anlamda bir de 'şir'a' sözcüğü vardır ki, onun geçtiği yer **Mâide Suresi 48.** ayettir. **Şir'a**, yol ve yöntem anlamındaki **minhac** sözcüğü ile birlikte kullanılmıştır. Şöyle deniyor:

“Sizden her biri için bir yol/şeriat ve bir yöntem belirledik. Allah dileseydi sizi elbette bir tek ümmet yapardı. Ama size vermiş olduklarıyla sizi imtihana çeksin diye öyle yapmamıştır. O halde, hayırlarda yarışın! Tümünüzün dönüşü Allah'adır! O size, tartışmış olduğunuz şeylerin esasını bildirecektir.” (Mâide, 48)

Bu ayetten anlaşılıyor ki şeriat, insandan insana, toplumdan topluma değişen tavırları, tarzları, yöntemleri, kabul-leri ifade etmektedir. Her peygamberin ayrı bir şeriatı vardır; Hz. Muhammed'in de izlediği bir şeriatı vardır. **Câsiye 18** bunu açıkça ifade etmektedir.

Bir dinin içindeki değişik birey ve grupların da birer şeriatı vardır, olacaktır. Örneğin, her mezhebin dinden anladığı, bir şeriattir. O halde, şeriat, Allah katında değişmez, aksi ve başkası kabul edilmez tek yol ve gerçek olan **İslam'ın** (Âli İmran, 19) içinde kişilerin, zümrelerin ve toplumların dinden anladıklarına göre oluşturulmuş yorumlar ve kurallar bütünüdür. Allah katında din ise sadece ve sadece **İslam'dır**, yani peygamberlerin tebliğ ettikleri değişmez, zaman üstü ilkeler bütünü. Katında din olarak sadece **İslam'ı** kabul eden Tanrı, şeriatin her birimize göre değişen bir din anlayışını ifade ettiğini açıkça bildirmektedir ki, hiç kimse dinden kendisinin anladığını dinin kendisi ilan etmeye kalkmasın...

‘Şeriatin birçok Kur'an ayetinde geçtiğini’ söylemek de dinciliğin yalanlarından biridir.

Bu yalan, işin içyüzünü bilmeyen halk kitleleri önünde şöyle sergilenmektedir: Önce Kur'an'daki şeriat ve din keli-

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

melerinin tümü şeriat anlamında tercüme edilmekte, sonra da “İşte, bakın, Kur’an’da şeriat şu kadar yerde geçiyor!” denmektedir. Bu yapılıncı, halkın İslam’dan anlaması gereken ne varsa, şeriatten anlaması gereken şeyler haline geliveriyor. Dinden anlaşılması gerekenler şeriatten anlaşılır olunca da dinle şeriati eşitlememek küfür oluyor. Bu saptırmalara meydan vermemek için, **Kur’an’ın din dediği yerde çeviriyi din, şeriat dediği yerde şeriat diye yapmak zorundayız.**

Şeriat, İslam veya Kur’an ile eşitlenemez. Şeriat, mezhep kabulleriyle, nihayet fıkıhla eşitlenebilir. Şeriati İslam’la eşitlemek isteyen anlayış, birçok kabulünün Kur’an’la ve zamanla çeliştiği anlaşılmiş bulunan örfleri din yapmayı amaçlayan anlayıştır. Önce şeriatle dini eşitlemekte, sonra da devrini bitirmiş yorumlardaki birtakım kuralları din diye halkın önüne koymaktadır. Burada Allah ile aldatmanın tipik bir görünümüyle karşı karşıyayız.

SAHABE VE TÂBÎÛN NESLİNE YAPILAN MUAMELEYİ ZULÛM OLARAK GÖSTERDİ

“Peygamberinden sonra ihtilafa düşen bir ümmetin bâtilı temsil edenleri, hakkı temsil edenlerine daima galip gelir.”

Âmir bin Şerâhil

İtham:

“Ebu Hanîfe'nin hilafet ve sahabîler konusundaki belirleyici fikrinin esası, Ali evladından İmam Zeyd bin Ali tarafından açıklanan görüştür. Ebu Hanîfe, Zeyd bin Ali'nin şu görüşüne de aynen katılmaktadır: Halifelik ne verasetle olur ne de Peygamber'in vasiyetiyle, o sadece ehliyet ve faziletle olur. Ehliyet ve fazilet ise Emevî ve Abbasî halifelerinin hemen hemen hiçbirinde yoktur. Böyle olunca da onların tümüne yakın ehliyetsiz, zalim ve gaspçıdır; tümünün o görevden uzaklaştırılması farzdır. Ebu Hanîfe bu görüşünün bir uzantısı olarak, Emevî ve Abbasî hilafetlerinin Ehlibeyt'e, sahabe nesline ve tâbîûn kuşağı âlimlerine devletin selameti adına yaptığı muameleleri birer zulüm olarak gösterdi ve bunlara karşı savaşmayı İslam'ın ve imanın bir icabı saydı. Yani isyan ve bozgunu meşrulaştırdı, ümmeti kana bulaştırdı.”

Savunma:

Emevîlerin Peygamber torunlarını nasıl yok ettikleri tarihin kahır ve ıstırapla hatırladığı gerçeklerden biridir. Hz. Hasan, Muaviye tarafından karısına zehirletilerek öldürüldü.

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Hz. Hüseyin ise **Muaviye**'nin oğlu **Yezid**'e biat etmediği için tüm aile bireyleriyle birlikte kılıçtan geçirilip başı kesildi; o baş şehir şehir dolaştırıldı.

Emevîlerin Peygamber Ehlîbeyti'ne duydukları kin ve düşmanlık tarihte eşi görülmemiş bir kudurganlıktadır. Hz. Ali torunlarından **Zeyd bin Ali Zeynelâbidîn** (ölm. 122/739), İmamı Âzam'ın da desteklediği isyanının ardından Emevîlerle savaşırken, melun hanedanın ordusu savaş türküsü olarak, İslam Peygamberi'nin kızı Hz. Fâtîma'ya sövüyordu.

Savaş bittiğinde **Zeyd bin Ali** mağlup olmuş, şehit edilmişti. Oğlu Yahya, babasının cesedini kimsenin göremeyeceği bir yere defnedip üstünü ağaç dallarıyla örterek sakladı. Ama ne çare! Emevîler mezarı buldu, İmam Zeyd'in cesedini çıkardı, o şehit cesede, tıpkı Cahiliye dönemi putperest dedelerinin Uhud'da **Hz. Hamza**'ya yaptıkları gibi, **müsle** yaptılar. Yani gözünü, kulağını, burnunu, dudaklarını vs. tek tek kestiler. Sonra da, organları koparılmış çıplak cesedi, Emevî halifesi **Hişâm bin Abdülmelik bin Mervân**'ın emriyle götürüp Kûfe'de bir çöplükte astılar.

Zeyd'in arkasından oğlu Yahya da katledildi. Halife Hişâm, bununla da yetinmedi; İmam Zeyd'in organları koparılmış cesedinin yakılmasını ve küllerinin rüzgâra savrulmasını emretti. (Ebu Zehre, **İmam Zeyd**, 63-65) İşte Emevî kodamanlarının Hz. Muhammed Ehlîbeytine duydukları kin ve düşmanlık böyle bir şeydi.

Tam bu noktada, rahmetli **Ebu Zehre**'nin kayda geçirdiği bir ibret tablosunu biz de hatırlatalım. Hz. Hamza'ya Uhud'da **müsle** yapıldığını söylemiştik. Bu müsleyi yaptıran, Emevî saltanatının kurucusu ve Ehlîbeyt düşmanlığının sembolü olan **Muaviye**'nin azgın anası **Hind** idi. Hamza'nın kesilmiş organlarından yaptığı gerdanlığı Mekke'ye götürüp putpe-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

rest yandaşlarına hediye etmiş, o aziz şehidin ciğerlerini de söktürerek ağzına alıp çiğnemişti. **Hz. Ali ve Hz. Âişe**, işte bunun içindir ki, Muaviye'den, '**İnsan ciğeri yiyen karının oğlu**' (İbnü Âkileti'il-Ekbâd) diye söz ederlerdi.

Hamza'ya yapılan vahşî müslü üzerine Hz. Peygamber cengâver amcası için "**Şehitlerin efendisi, Hamza ve bir de azmış-zalim sultanlara karşı hakkı dile getirdikleri için şehit edilenlerdir**" buyurmuştu. Hz. Peygamber'in bu sözü, **İmam Zeyd** açısından tam bir mucize haber mahiyetindedir. Çünkü o, azgın-zalim Emevî sultanına karşı hakkı savunarak şehit edilmiş ve tıpkı Hz. Hamza gibi müsleye maruz bırakılmıştır. (Ebu Zehre, *İmam Zeyd*, 66)

Vicdan kulaklarınıza şunu da iletelim:

Şehitler serdarı Hz. Hamza ve Uhud şehidi arkadaşlarının yattığı 'Uhut Şehitliği', Muaviye tarafından 'Medine'ye su getireceğim' gerekçesiyle dümdüz edilmiştir. Su kanalı tam Hz. Hamza'nın yattığı yerden geçirilmiştir.

Bir ibret tablosu daha:

İmamı Âzam düşmanlığıyla öne çıkan ünlü hadisçi Buharî, kitabında 'Muaviye'nin faziletlerine dair' bölüm açtığı halde, Hamza'nın faziletlerine dair bir bölüm açmamıştır. O büyük 'Şehitler Serdarı', hadis kaynaklarında sadece 'cenaze' bahislerinde anılmaktadır.

Ebu Zehre, bu kanlı ıstırap tablolarını önümüze koyduktan sonra şu muhteşem tespiti tarihin ve bizim kulağımıza fısıldıyor:

"Bu konularda şu gerçeği bilmen yeterlidir: Hz. Hüseyin, Süfyanî devlet eliyle şehit edilmişti, onun torunu olan İmam Zeyd de Mervânî devletin eliyle şehit edildi."

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Katil halifelerin ikisi de Emevî soyudur ve ikisi de Kur'an'ı indiren kudret tarafından Kur'an'ın içinde lanetlenmiştir. Kur'an bu soya 'Şecere-i Melûne' (lanetlenmiş soy) diyor: "Sana gösterdiğimiz o rüyayı da Kur'an'da lanetlenmiş bulunan o soyu da insanları sınamak dışında bir sebeple göndermedik. Biz onları korkutuyoruz ama bu onların kudurganlığını artırmaktan başka bir katkı sağlamıyor." (İsra, 60)

EHLİBEYT'İN HAKLARINI SAVUNMADAKİ ÖZGÜN TAVRI

İmamı Âzam, Ehlibeyt haklarını, onların halifelğe layık olduklarını savunurken mezhep kabullerinden asla hareket etmemiştir. Bu savunma, Ehlibeyt'in (Ali ve evladının) bu makama herkesten önce layık oldukları gerçeğine dayanmıştır. Ama o bunun seçim yoluyla olması gerektiğini düşünmektedir. Emevîler ve destekçileri bu seçimi engellemiş, hilafet makamını zorla ele geçirmişlerdir. Eğer onlar zor kullanmasaydı ümmet, Ehlibeyt evladını iş başına getirecekti.

Yani iş, Şia'nın iddia ettiği gibi, ezelden takdir edilmiş bir hak değil, Ehlibeyt'in sahip olduğu bir ehliyettir. İmamı Âzam, bu fikirleri taşıdığı içindir ki, hilafet sırasının Allah katında üstünlüğün göstergesi olduğunu benimseyen bir fakîh olarak takdim edilemez. İmamı Âzam'ın hiçbir fikri ve yaklaşımı buna delil vermez. O, Hz. Ali'yi, hiçbir siyasal sıralamaya sokmadan ashabın en üstünü saymaktadır. Ancak bu üstünlük, ezelden takdir edildiği için değil, Ali'nin ilmi, irfanı, sadakati ve gayreti yüzündendir.

İmamı Âzam, Hz. Ali hakkındaki bu görüşüyle Emevî dayatmalarının bir uzantısı olan Ehlisünnet geleneğinin, Hz. Ali'nin üstünlüğünü ezelden Allah'ın takdiri görmeyen

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

anlayışıyla da Şii-İran geleneğinin dışına çıkmaktadır. Bu bakımdan İmamı Âzam'ı ne birincisi tasvip ediyor ne de ikincisi.

İmamı Âzam, bu anlayışının bir uzantısı olarak ilk iki halifeyi sevmekte, onlara saygı duymaktadır. Bu sevgi ve takdirin arkasında şu temel ilke vardır: **Bir insan, kendisinden daha üstün vasıflı birisi ortada olmasına rağmen seçimle hilafet makamına getirilebilir; böyle bir durumda ona saygı duymalıyız.** Yani İmamı Âzam bu noktada seçimi belirleyici kabul ediyor. Bu anlayışı onu, cumhuriyet ve demokrasiyi müjdeleyen ilk düşünürlerden biri saymamızı gerektirmektedir. Bu noktada Büyük İmam'ın anlayışıyla, çok sevipsaydığı ve desteklediği İmam Zeyd bin Ali'nin anlayışı uyuşmaktadır. İmam Zeyd'e göre de **“Daha seçkin bir kişi (afdal) varken daha az seçkin bir kişi (mafdûl) tercih edilmiş ve hilafet makamına getirilmiş olabilir. Nitekim, Hz. Ali, ashabın en seçkini olmasına rağmen, ümmet önce Ebu Bekir'i, daha sonra da Ömer'i halife yapmıştır.”** (Ebu Zehre, *İmam Zeyd*, 83)

Şu halde İmam Zeyd de İmam Ebu Hanîfe de hilafet konusunda, kendi mezheplerinin egemen görüşünden ayrılmaktadır:

1. İmam Zeyd, **“daha seçkin bir kişi (afdal) varken daha az seçkin bir kişi (mafdûl) tercih edilmiş ve hilafet makamına getirilmiş olabilir”** görüşüyle Şia'dan,
2. İmamı Âzam ise zalim yönetime kılıçla karşı çıkmayı farz bilen görüşüyle, önderi gösterildiği Ehlisünnet'ten ayrılmaktadır.

İmam Zeyd'in, kendisini diğer bütün mezheplerden ayıran bir görüşü daha vardır ki, bu görüş onu **Müdafaai Hukuk**

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Cumhuriyet ve devrimlerinin ilk mübeşşiri saymamızı gerektirecek önemdedir ve şudur:

Zeyd bin Ali'ye göre, bir coğrafyada veya bir devirde birden fazla halife olması caizdir.

O halde, İmam Zeyd, bu meselede, Kur'an'ın maksat ve muradını, Ebu Zehre'nin güzel tabiriyle, '**kamu yararının bazen egemenliğin parçalanmasında olabileceğini**' günümüze bile ışık tutacak bir vukufla yakalamış ve bu fark edişini hiç tevil etmeden insanlığın bilgisine iletmiştir. (Ebu Zehre, *İmam Zeyd*, 198)

Zeyd bin Ali'nin hatırası önünde şükran ve tâzimle eğiliriz.

ULEMAYI KISKANÇLIĞA İTECEK İŞLER YAPTI

İtham:

“Ebu Hanîfe, hayatı boyunca ve ısrarlı bir biçimde, muhterem ulemamızı kıskançlık buhranlarına iterek onların ruhsal dengelerini bozacak birçok iş yaptı. Zenginliğini de kullanarak ulemayı küçük düşürecek tavırlar sergiledi. Onları küçültmek anlamına gelecek şekilde birçoğuna hediyeler gönderdi, kimisinin borçlarını ödedi, birçoğuna pahalı ziyafetler vererek onları taciz etti. Kendi yaşadığı hayatın pahalı, ulaşılması zor bir hayat olduğunu ve bu olgunun da ulemamızı tahkir ve tahrik ettiğini unutmayalım. Ebu Hanîfe, ayrıca, zenginliğinin verdiği şımarıklıkla, hilafet makamlarının tevdi ettiği bütün görevleri reddetmiştir. Bu haliyle de ulemaya kötü örnek olmuş, bu görevleri kabul eden ulemanın işbirlikçi, yandaş, yordakçı olarak algılanmasına yol açmıştır. Hilafet makamının tevdi ettiği beytül-mala nezaret görevini kabul etmesini rica eden meslektaşları İbn Ebî Leyla'ya şöyle diyebilmiştir: ‘Değil böyle bir görevi, bu halife bana Vâsıt mescitlerinin kapılarını saymamı teklif etse onu bile kabul etmem. Böyle bir şeyi nasıl yaparım! O, boynunu vuracağı adamların ölüm fermanlarını önüme getirecek, ben de bunları tasdik edeceğim, öyle mi?! Allah'a yemin olsun, böyle bir şeyi asla yapmam.’” (Ebu Zehre, *Ebu Hanîfe*, 33)

Savunma:

Kur'an, kıskançlık (haset) konusunda şu iki temel nokta-
nın altını özellikle çiziyor:

- 1. İnsanoğlunun ilk cinayetinin sebebi kıskançlıktır,**
- 2. Bu ilk cinayet iki kardeş arasında işlenmiştir. (Mâide Suresi, 27-31)**

İmamı Âzam, bu kıskançlık marazının yaydığı kahırlı acı-
yı en ileri çapta çekenlerden biridir. Bu gerçeği ifade eden
birçok söz ve anekdota sahibiz. Çağdaşlarından **Hâtem bin
Âdem, Fadl bin Musa es-Sinani**'ye soruyor: **"Ebu Hanîfe'ye
ağır küfür ve saldırılar yapanlar hakkında ne dersin?"** Ce-
vap veriyor Fadl:

**"Ebu Hanîfe onlara ilimden hem kavrayabildikleri şeyler
getirdi hem kavrayamadıkları şeyler. Ama Ebu Hanîfe gi-
derken getirdiklerinden onlarda hiçbir şey kalmamıştı. İşte
sebebu bu."** (İbn Abdilberr, *el-İntika*, 136)

**Hanîflerin Babası'nın maruz kaldığı kötülüklerin büyük
kısmının arkasında kıskançlığın, özellikle meslektaş hase-
dinin bulunduğu, ortak kanaatlerden biridir.**

Hemen ekleyelim ki, bu hasetçi ulemanın bir kısmı, Ebu
Hanîfe'nin fetvalarıyla fetva verdikleri halde siyaseten onun
aleyhinde olabilmişlerdir. Bu, ne yazık ki, İmamı Âzam ve
benzerlerinin kaderidir. Bu kaderi paylaşanların muarızları,
onların ürettikleri değerlerden dibine kadar yararlanır, son-
ra da insafsız bir biçimde onların aleyhine çalışırlar.

Ölümünden sonra meydanı boş bulan bazı meslektaşları,
güneşi balçıkla sıvamayı bile denediler. Şu sözleri söyleye-
bilenler oldu:

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

“Ebu Hanîfe’yi biliriz; fıkihtan anlamazdı. Biz onu, yaptığı çekişmeler dışında bir şeyle tanımadık.” (Hatîb el-Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, 13/406)

Ondan en çok yararlananlardan biri olan **Abdullah bin Mübarek**, İmamı Âzam’ın müçtehitliğinden söz eden birine şöyle diyor: “Ne müçtehidî! O buna layık biri değildi. Sabahdan yatsıya kadar keyif çatarı. Müçtehit olmaya nereden vakit bulacaktı!” (Hatîb el-Bağdadî, 13/406) Meslektaş **Abdurrahman bin Mehdî** (ölm. 198/813) şöyle hakaret ediyor: “Ebu Hanîfe ile hak arasına bir perde gerilmiştir.” (Aynı eser, aynı yer)

Devrin ünlülerinden **Ebu Ubeyd** anlatıyor: Bir gün camide fikhî bir müzakere yapılırken “Bu konuda Ebu Hanîfe şöyle diyor” dedim; **Esved bin Sâlim** sözümü keserek, “**Mescidin içinde Ebu Hanîfe’yi nasıl anarsın?!**” diye çıkıştı ve o günden sonra benimle bir daha konuşmadı.” (Hatîb el-Bağdadî, 13/409)

SALTANAT YANDAŞI ULEMANIN DÜŞMANLIĞI

Onur paydası düşük saltanat yandaşı ulemanın büyük kısmı, İmamı Âzam’a aynı zamanda hasetleri yüzünden karşı idiler. (Saymerî, *Ahbâru Ebî Hanîfe*, 21) Sayıları uzun bir liste oluşturan bu saltanat yandaşlarının özellikle ikisi anılmaya değer:

1. İbn Ebî Leyla (ölm. 148/765):

İbn Ebî Leyla’nın haset saldırılarının baş sebebi, Ebu Hanîfe’nin onun fetvalarını eleştirmesidir. İmamı Âzam onun için şu ibret verici sözü söylüyor:

“İbn Ebî Leyla benden, hayvanlar için bile mübah göremeyeceğim şeyleri mübahlaştırmamı istiyor.” (Hatîb el-Bağdadî, 13/ 380)

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

İbn Ebî Leyla, Ebu Hanîfe'yi sarayla çatıştırmamanın yollarını sürekli aramıştır. İmamı Âzam, bu meslektaşının kendisi aleyhinde nasıl bir tavır içinde olduğunu tarihin kulağına şöyle iletmiştir:

“Benim, hayvanlar hakkında bile helal addetmediğim bir şeyi İbn Ebî Leyla benim hakkımda helal görüyor. Yani benim canıma kastediyor.” (Ebu Zehre, 44)

2. İbn Şübrüme (ölm. 144/761):

İbn Şübrüme, İmamı Âzam'ın hem öğrencilikten arkadaşı hem de kendisinden çok yararlanmış bir meslektaşydı. İmamı Âzam'ın öncüsü olduğu **re'y ekolüne mensuptu**. Temel görüşleri bakımından da İmamı Âzam'a en yakın olanlardan biriydi. Tek konu müstesna:

İmamı Âzam'ın aksine, **İbn Şübrüme**, **Arapçı saltanatlara karşı çıkılmasını önlemek için 'cihadın farz olmadığı' yolunda fetva vermişti**. Oysaki İmamı Âzam, Emevî ve Abbasî Arabizmine karşı cihadın, ibadetlerden daha önemli bir farz olduğunu söylemekte ve bizzat kendisi bunun fiilen öncülüğünü yapmaktaydı.

İbn Şübrüme, İmamı Âzam'ın itibardan düşmesi için elinden geleni ardına koymamıştır. Bu fakîh, saltanat yandaşı konumunu Abbasîler döneminde de korudu. Abbasîlerin ilk halifesi **es-Seffah**'ın yeğeni ve İmamı Âzam'ı tutuklayıp Bağdat'a Mansûr'a gönderen **İsa bin Musa**, İbn Şübrüme'yi Sicistan'dan çağırıp Kûfe'de mezalim mahkemesinin başına getirdi. **İbn Ebî Leyla**'yı da Kûfe'ye kadı yaptı.

İbn Sa'd, **İbn Şübrüme**'nin Abbasîler tarafından bir ara **Yemen** valiliğine getirildiğini de yazmaktadır. Halife Mansûr ona, Kûfe civarı arazilerinin gelirlerini toplama ve dağıtma

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

görevini de vermişti. Halife **Mansûr** ona, ayrıca, Kûfe ve civarına atanacak kadıları atama yetkisi de vermiştir.

Kaynaklar, İbn Şübrüme'nin yöneticilerin hediyelerine çok düşkün olduğunu, üstlendiği görevlerin tümünü kendisinin talep ettiğini ve hilafet makamının verdiği görevleri reddeden Ebu Hanîfe'yi de bu tutumu yüzünden sürekli eleştirdiğini bildirmektedir.

DEHŞET VERİCİ BİR EBU HANİFE DÜŞMANI: BUHARÎ

İmamı Âzam konusunun her açıldığı yerde, ünlü hadisçi **Buharî** bir kahır ve şaşkınlık unsuru olarak zihinleri hemen işgal etmektedir. Bunu görmezlikten gelmek en azından ikiyüzlülük olur. Bakıyoruz da birçok '**İslam âlim ve araştırmacısı**' Buharî veya İmamı Âzam konusunu yazarken bu hayatî meseleye asla temas etmemekte, böyle bir mesele yokmuş gibi davranmaktadır. İlim ve irfan böyle bir körlüğü, böyle bir ikiyüzlülüğü kabul eder mi? Buharî'nin amansız bir Ebu Hanîfe düşmanı olduğu hiçbir kuşkuya yer vermeyecek kadar açıktır. Tartışma konusu yapılabilecek olan, bu korkunç düşmanlığın sebepleridir.

Hayretimizi artıran bir nokta da şudur: Buharî'nin İmamı Âzam'la kader birliği yapmasını gerektirecek epey ortak nokta varken Buharî neden böyle bir düşmanlığa yenik düşmüştür?

1. İkisi de Ehlisünnet inanç sisteminin otoriteleridir.

2. İkisi de Arap olmayan unsurlardandır.

Buharî'nin büyük dedesinin **Mecûsi-ateşperest** olduğu tartışmasızdır. Bu da gösterir ki **Buharî İran asıllıdır.**

3. İkisi de çok itibarlı, kıskanılan otoritelerdir.

4. İkisi de, Ehlisünnet'in en büyüklerinden oldukları halde 'Ehlisünnet inancını tahrip etmek'le suçlanmışlardır.

5. İkisi de 'Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanmak' gibi geleneksel çevrelerin kullandığı bir ithama maruz kalmıştır.

Bu son itham İmamı Âzam için ne derece tutarlıdır, tartışılır ama Buharî için asla tartışılmaz. Buharî, önümüzde duran eseri **'Halku Ef'âli'l-İbâd'** kitabıyla Kur'an'ın mahlûk olduğunu açıkça savunmuştur. Onu bu ithamdan kurtarmak için, "**Buharî'nin savunduğu, Kur'an'ın lafızlarının ve okunuşunun mahlûk olduğudur**" yolundaki söylem, İmamı Âzam için geçerlidir ama Buharî için bir lakırdıdan ibarettir. Buharî'nin böyle bir beyanı yoktur. O, Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanmaktadır. Biz, onun adına neden '**yalan avukatlığı**' yapıyoruz? Anlaşılan o ki, Buharî'nin yandaşları, İmamı Âzam gibi açıkça ve mertçe tavır koyacak yapıya sahip olmadıklarından fikirlerini bu lakırdılarla maskeleye çalışmışlardır. Gerçek olan şudur ki, Buharî, tıpkı **Mûtezile** imamları gibi, Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanan biridir. Ama yandaşları bunu cesaret ve metanetle açıkça söyleyememiş, lafı evirip çevirmişlerdir.

Buharî'nin, hasımlarını eleştirilerinde son derece ılımlı, hatta nazik olduğu söylenmektedir. Ne yazık ki, bu tutumu İmamı Âzam bahsinde tam tersine işliyor. İmamı Âzam'a hakaret ediyor, saldırıyor ve nihayet hıncını alamayarak onu '**kâfir**' ilan ediyor. İlimlilik ve nezaket bunun neresinde? Buharî bir yerde "**Allah beni gıybetten hesaba çekmeyecektir**" diyecek kadar iddialıdır ama İmamı Âzam'a yaptıklarına bakıldığında bu söz asla inandırıcı olamamaktadır. **Gıybet** ne kelime, İmamı Âzam'a iftiraların en büyüğünü, en zalimini reva görmekten çekinmemiştir.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Buharî, İmamı Âzam'a karşı neden bu tavrı seçti? Neden ona karşı böylesine zalimce davrandı? Bu sorunun cevabı tam bir kesinlikle belki de hiçbir zaman verilemeyecektir. Şu ihtimaller kayda geçirilebilir:

1. Buharî Arap asıllı değildir ama Arapçı-Emevîcidir.

Buharî'nin Emevîlere ve Arapçılığa karşı bir tavrının olduğuna ilişkin herhangi bir belirti mevcut değildir. Bunun tam aksine, Emevîleri sevip koruduğu, hatta yücelttiği, eserinde onlara yönelttiği övgü ifade eden beyanlardan anlaşılmaktadır. Emevîlere şiddetle ve açıkça karşı olan İmamı Âzam onu bu yüzden rahatsız etmiş olabilir.

Buharî, İmamı Âzam'a karşı olan, çatan, hakaret eden kim varsa onları öne çıkarmış, mümkün olduğunca övüp yüceltmıştır. Nitekim, İmamı Âzam'dan tek rivayette bulunmadığı, onu 'güvenilmez adam' ilan ettiği halde, İmamı Âzam'ın ders arkadaşı, fıkhıdaki birçok fikrinin savunucusu olan **İbn Şübrüme**'yi *es-Sahihî*'ne almış, nakillerinde onu güvenilir bir tanık olarak göstermiş, *el-Edebü'l-Müfred*'inde ondan rivayette bile bulunmuştur. Sebep açık: **İbn Şübrüme, Arapçı saltanatların daima yanında ve emrinde olmuş, bunun aksini yapan Ebu Hanîfe'yi de sürekli eleştirmiştir.** İmamı Âzam'ın, Arapçı saltanatlara karşı cihadı İslam'ın temel ibadetinden daha önemli gösteren anlayışına karşılık, **İbn Şübrüme, liyakatsiz saltanatlara karşı cihadın 'farz olmadığını' fetvaya bağlamıştır.**

Buharî, Ehlibeyt İmamlarından hadis rivayet etmekten çekinmiş, bu noktada Emevî Arapçılığının keyfine ve eğilimlerine uygun hareket etmiştir. İmamı Âzam'a akıl almaz biçimde düşman oluşunun sebebi de bu noktada cevap bulmaktadır. Buharî, aynı asırda yaşadıkları halde, mesela **Cafer Sadık** (ölm. 148/765), **Musa Kâzım** (ölm. 183/799), **İmam Rıza** (ölm. 203/818), **İmam Cevâd** (ölm. 220/835),

İmam Hâdî (ölm. 254/868), **İmam Hasan el-Askerî** (ölm. 260/873) gibi seçkin peygamber torunlarından rivayette bulunmamıştır. Buharî, **es-Sahîh**'inde Hz. Hasan'dan bile rivayette bulunmamıştır. Ama Hz. Hasan'ı öldürtüp Hz. Ali'ye lanet okutan Muaviye ile **Hz. Hamza'nın** ciğerlerini söktüren Ebu Süfyan'ın '**faziletlediren (!) ait bölüm**' açmayı ihmal etmemiştir.

2. Buharî, aklın nakil (dinsel rivayetler) önüne geçirilmesine şiddetle karşıdır. Buna bağlı olarak da kıyasa tümden karşıdır. Aklı naklin önüne geçirmenin ve kıyasın öncüsü sayılan Ebu Hanîfe'ye saldırmasında bu olgunun da rolü olduğunu kabul gerekir.

Buharî, Ehlibeyt İmamlarından rivayette bulunmadığı gibi, **re'y** ehlinde yani akılcılığıyla ünlenmiş kişilerden de, Arapçı bir ikisi hariç, rivayette bulunmamaktır. İmamı Âzam ise **re'y** ekolünün babası sayılmaktadır. (Bu konuda bk. Kaasımî, *Kitabu'l-Cerh ve't-Tü'dîl*, 24; Ebu Reyve, *Advâ'*, 284)

3. Buharî, imanın artıp eksileceğine, bunun için de ameldeki noksanlık veya yokluğun imanı etkileyeceğine inanmaktadır. Ebu Hanîfe bunun tam aksini söyleyerek ameli, imanın varlığına da derecesine de etki eden bir unsur olarak görmemektedir. Düşmanlarının ve belli ki Buharî'nin bundan anladığı şudur: "İmamı Âzam, amelsiz-ibadetsiz bir din öngörmektedir. Mesela o, namazı dinden saymamaktadır."

Amel-iman ilişkisindeki bu anlayış farkı da Buharî'yi İmamı Âzam'a düşmanlığa iten sebepler arasında görülmelidir.

ÖĞRENCİLERİ GÜVENİLİR MİYDİ?

İmamı Âzam'ın bütün görüşleri öğrencileri tarafından ka-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

leme alınan risalelerle yayıldı. Ama bu öğrencileri onun siyasetle ilgili görüşlerine asla yer vermediler. Bunların önde gelen ikisi, **Ebu Yusuf** ve **Muhammed Şeybânî**, üstadlarının aksine, Abbasîlerin kadılık görevlerini kabul etmiştir. **Ebu Yusuf** (ölm.182/798) iktidar çevreleriyle sıkıfıkı, son derece karışık bir adamdır. İmamı Âzam'ın baş muarızı **İbn Ebî Leyla**'nın da 9 yıl boyunca öğrencisi olmuştur.

Bütün bunlardan önemlisi, **Ebu Yusuf**, **İmamı Âzam'ın aksine, Arap asıllıdır**. Böyle bir kişinin, **Mevâlî'nin** bir tür öncüsü olan, o sırada Araplarla bir ölüm kalım savaşının içinde bulunan İmamı Âzam'a ne derece sadık ve samimi olabilir diye düşünmeden edemiyoruz. Elbette ki böyle düşünmemizin tek sebebi Ebu Yusuf'un Arap asıllı olması değildir. Kuşku yaratan tablo, bu olguyla diğer davranışlar yana yana konduğunda ortaya çıkan bir tablodur.

Biz, Ebu Yusuf'un, fıkıh ilmindeki ve fıkıh tarihindeki değerini asla inkâr etmemekle birlikte, İmamı Âzam'a karşı ikiyüzlü davrandığı, hatta belki de hıyanet ettiği kanaatini taşımaktayız. İkiyüzlü davrandığı kendi itirafıyla apaçık ortadadır, ancak hıyanet edip etmediği tartışılabilir. **Ebu Yusuf'un hıyaneti** şu anlamda var sayılabilir:

Ebu Yusuf, İmamı Âzam fıkının tanınması için en çok eser yazan kişidir. Ama bu eserleri içinde hocasının o büyük siyasal mücadelesinden tek satır yoktur. Tam aksine, o mücadelesini hatırlatacak her bahiste hocasının aleyhine sözler söylemiş, onun esas misyonuna gölge düşürmüştür. Acaba neden?

Bir kere bu zat, son derece karışık, güven vermeyen bir zat olarak karşımıza çıkıyor. İlginç olan, ona güvenmeyenler sadece İmamı Âzam'ı sevenler değildir; İmam'ın düşmanları da Ebu Yusuf'a güvenmemektedir. Peki, böyle bir zatın Ebu Hanîfe ile yıllarını birlikte geçirmesini nasıl izah ede-

ceğiz? İki sebep göz ardı edilemez:

1. Ebu Yusuf, öğrendiği her şeyi, geçimini sağlayan İmamı Âzam'ın maddî yardımıyla öğrendi. Çok fakir bir ailedendi. Eğer İmamı Âzam onun geçimini temin etmeseydi ilim yolunda uzun süre yürümesi mümkün olamazdı.

2. İmamı Âzam'ın eşsiz ilmi, büyük fikhî kudreti, zeki bir adam olan Ebu Yusuf'un dikkatinden kaçamazdı. O, görmüş ve anlamıştır ki, İmamı Âzam'dan öğreneceklerini başka hiçbir yerden ve kişiden öğrenemez. Bu, bir rivayet değil, Ebu Yusuf'un kendi beyanıdır.

Ebu Yusuf, İmamı Âzam'ı Mürcie'den, Cehmiyye'den olmakla, yöneticilere isyanı teşvik etmekle suçlayan adamdır. Daha da ilginç, Ebu Yusuf, İmamı Âzam'ı, Cehmiyye mezhebinden olmakla suçlayan tek adamdır. Ayrıca, İmamı Âzam hakkında şu sözü söyleyen de Ebu Yusuf'tur:

“Biz, Ebu Hanîfe'den dinimizi öğrenmiyorduk, fıkıh öğreniyorduk.”

Bu beyanlar bizce, hainlik konusunda göz ardı edilemeyecek belgelerdir. Bilindiği gibi, İmamı Âzam, Kur'an'ın mahlûk olduğunu iddia eden ilk kişi olmakla da suçlanmıştır. Ne yazık ki bu iddiayla onu suçlayan ilk kişi de öğrencisi Ebu Yusuf'tur. (Hatib el-Bağdadî, 13/378) Şimdi, Ebu Zehre'nin bu zatla ilgili tespitini görelim:

“Ebu Yusuf soyca Araptır, Mevâlî'den değildir. Fakir bir ailede yetişmişti. İhtiyaç onu ekmek parasını kazanmak için çalışmak zorunda bırakmış, ilim aşkı da okumaya sevk etmiştir. Ebu Hanîfe onun bu halini anlayınca ona maddî yardımda bulunmuş, o da artık kendisini tamamıyla ilme vermiştir.”

“Ebu Yusuf, Ebu Hanîfe'nin dersine gelmezden önce İbn Ebî

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Leyla'nın dersine giderdi. Sonra onu bırakıp Ebu Hanîfe'ye devama başladı. Öyle anlaşılıyor ki, o, Ebu Hanîfe'nin vefatından sonra ve hatta belki de onun sağlığında hadis ulema-sıyla görüşüyor, onlardan ders alıyordu.” (Ebu Zehre, *Ebu Hanîfe*, 187)

Ebu Yusuf, 'hadisçilerle sıkı fıkı olması' da hocası aleyhine bir tavır olarak alınmalıdır. Anlaşılan o ki, bu zat, İmamı Âzam'ın dersinden çıkıp onun sürekli aleyhinde bulunan hadisçilerin meclislerine koşuyordu. Bununla da yetinmi-yor, hadisçilerden bellediği rivayetleri halka yazdırarak ken-disinin bu çevrelerle iyi ilişkiler içinde olduğunu ve hocası Ebu Hanîfe'ye karşı bir tavır taşıdığını gösteriyordu.

Gerçek şu ki, İmamı Âzam'ın öğrencileri hocalarının ilmin-den ve servetinden yararlanıyor ama siyasal görüşlerinden sürekli şikâyetçi oluyorlardı. Bu öğrenciler, İmamı Âzam'ın esas felsefesini ve mücadelesini yansıtan siyasal görüşleri-ne hiçbir şekilde yer vermiyorlar, bu bahis açıldığında ise hocalarının aleyhine konuşmaktan çekinmiyorlardı. Onlar, hocalarının akait konusundaki görüşlerine, özellikle hila-fet ve imamet meselesindeki fikrine asla temas etmiyorlar. Ebu Zehre, tam bu noktada, İmamı Âzam konusunun en hayatî noktalarından birine parmak basan şu satırları ya-zıyor:

“Hilafet hakkındaki görüşünü ne onun kalemiyle yazılmış veya dikte edilmiş olarak ne de arkadaşlarının veya öğ-rencilerinin birinden rivayet edilmiş olarak bulabiliyoruz. Halbuki onun hayatı, içinde bulunduğu devirler, maruz kaldığı takipler, onun muayyen bir siyasî görüşü oldu-ğunu haber vermektedir. Onun hayatı, İmam Zeyd bin Ali Zeynelâbidin ile diğer Şia imamlarıyla sıkı münasebetleri-ni göstermektedir. Ebu Hanîfe'nin yakın çevresinin sözleri de onun Hz. Ali evladına, Ehlibeyt'e candan bağlı oldu-ğuna delalet eder. Ve onun takibe maruz kalması da bu yüz-

dendi. Fakat ne ona nisbet olunan kitaplarda ne de ondan gelen rivayetlerde bunlara dair hiçbir şey bulamıyoruz. Halbuki o, ders halkalarında hilafete dair görüşünü zaman zaman her halde söylemiştir. O Abbasîlerin de aleyhinde idi. Hatta, Nefsü'z-Zekiyye'nin kardeşi İbrahim, Mansûr'a karşı ayaklandığı günlerde bunu alenen söylemiştir. Hatta talebesi İmam Züfer'in ona: 'Vallahi, sen bu yönetimlere karşı çıkmaktan vazgeçmeyeceksin, dolayısıyla bir gün, ipin bizim boynumuza geçirilmesine de sebep olacaksın!' dediği rivayet olunuyor. " (Ebu Zehra, *Ebu Hanîfe*, 13)

MESELENİN ÖZETİ

İmamı Âzam'ın Ehlisünnet inancının en büyük imamı olduğu yolundaki iddiamızda samimi isek 'selef-i sâlihîn' diye andığımız ulemanın önemli bir kısmına, özellikle Buharî'ye yüklenen anlam ve önemi tartışmaya açmak zorundayız. Aksi halde imanımızın, Kur'an'ın istediği gibi, 'beyyine üzerine' olduğunu öne süremeyiz.

Buharî'nin kitabının 'Kur'an'dan sonra en büyük din kaynağı' ilan edilmesi, Kur'an'ın tevhit ruhuna ve Muhammedî şuura tamamen aykırıdır. Şirk şaibeli bir söylemdir. Deminden beri saydığımız tarihsel gerçekleri de dikkate alarak, Buharî'nin kitabına yüklenmiş olan 'Allah'ın kitabından sonra en büyük kaynak' unvanının, Kur'an'ın tevhit ve peygamberlik anlayışına uygun biçimde tashih edilmesi gerekir.

Herhangi bir kitabı Kur'an ile derecelemeye sokmak kerih bir şirk kokusu taşımaktadır. Hiçbir kitabın 'Kur'an'ın ardından dinin ikinci kaynağı olmak' gibi bir niteliği ve üstünlüğü olamaz. Bunun aksini öne çıkaran söylemler, Kur'an'ın öğrettiği tevhide aykırı, gerçekten felaket söy-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

lemlerdir.

Kur'an hiçbir kitapla derecelemeye sokulamaz.

Kur'an, tek, tartışmasız, dereceler üstü ve hiyerarşiye sokulamayacak kaynaktır.

Hadis kaynaklarına gelince, bunların hiçbirinin ötekine üstünlüğü söz konusu edilemez. Üstünlük ölçüsü olarak ileri sürülenlerin tümü Arapçı-gelenekçi dayatmalardır. İlim ve tarih kıstaslarıyla baktığımızda bu söylemlerin tersi geçerlidir.

Akademik olarak, tarihî sıralama yapılabilir. Bu durumda Buharî'nin yeri, birinci sıra değil, en iyi ihtimalle dört veya beşinci sıradır. Buharî'nin eseri ancak alfabetik sıralama yapıldığında ilk sıraya oturabilir. Böyle bir sıralamanın da din ve ilim açısından hiçbir anlamı yoktur.

Eğer kıymetlendirme kronolojik sıralamaya yani müelliflerin ölüm tarihine göre yapılıyorsa o zaman Hicrî 150 gibi erken bir tarihte ölmüş olduğu için kronolojik sıralamada ilk olma niteliği İmamı Âzam'ındır. Hz. Peygamber'e en yakın yaşamış mezhep imamı odur. Sahabe kuşağını bizzat tanımıştır. Adlarını saydığımız 'Ehli-sünnet bilginleri'nin dahil olduğu inanç şemsiyesinin baş temsilcisi sayılan bir zat nasıl olur da bu şemsiyenin altına sonradan girmiş kişilerden daha alt basamaklara oturtulur. Bu da yetmiyormuş gibi, o kişiler tarafından 'güvenilmez' ilan edilir. Daha da kötüsü, nasıl olur da o kişiler tarafından 'zındık' ve hatta 'kâfir' ilan edilir?

Olmaya ki, bütün bu oyunlar, bu sıralamayı kaydırma tezgâhları, Buharî'nin sınır tanımayan bir zulümle saldırdığı İmamı Âzam'ı dışlamanın sinsî bir taktiğidir.

Bu nasıl iştir ki, Ehli-sünnet inancı adına konuşanlar, Ehli-

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

sünnet'in en büyük imamına 'kâfir' demekten çekinmeyen bir Buharî'yi 'dinin Kur'an'dan sonra en büyük kitabının müellifi' ilan edebilmişlerdir? Bu ilanın akıl ve din ölçüleriyle açıklanabilecek bir yanı var mıdır? Bu nasıl bir anlayıştır ki, Allah ve onun kitabı Kur'an birinci sırada, Buharî ve onun kitabı ikinci sırada yer alıyor? Bize asırlarca söylenen, dayatılan ve kabul ettirilen işte budur. Bu korkunç dayatmanın izahı bu ümmete yapılmamıştır. Ve öyle sanıyoruz ki, bu ümmetin başının dertten kurtulmamasının esas sebebi de bu 'izahı yapılmayanlara asla dokunulmaması'dır. Yoksa bu ümmet 'hakkın ümmeti' perdesi altında bâtıla mı teslim edildi?

SAPIK MEZHEPLİ, YAHUDİ, MÜŞRİK VE DECCALDIR

İtham:

“Ebu Hanîfe, bütün sapıklık ve bozgunculuğuna ilaveten birkaç bâtil mezhebin mensubu, Yahudi asıllı ve şirke batık bir adamdır. Muteber ulemamızdan Kadı Şerîk (ölm. 177/793) şöyle itham ediyor Ebu Hanîfe’yi: “Ebu Hanîfe, Allah’ın kitabından iki ayeti inkâr etti. Ebu Hanîfe, iman artıp eksilmeyeceğini iddia etti. Ve o, namazın Allah’ın dininden bir parça olmadığını savundu.” (Hatîbel-Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, 13/372)

“Sapık bir mezhep olan Mürcie’yi açıkça savunmuştur. Kendisi gibi bir sapık olan Osman el-Bettî’ye mektubunda şöyle diyor: ‘Mürcie mezhebinden söz ediyorsun. Adaletle söz söyleyen bir topluluğun günahı ne ki, onları, bid’at ehlinin yakıştırdığı bir isimle anıyoruz?! Esas adalet ve sünnet ehli topluluk onlardır.’ (Ebu Hanîfe, *Risâle ilâ Osman el-Bettî*, 84)

“Ebu Hanîfe’nin sapık Cehmiyye mezhebine mensup olduğu bizzat kendi öğrencisi Ebu Yusuf tarafından duyurulmuştur. O aynı zamanda şirke bulaşmış biridir. Buna tanıklık eden kişi, büyük ulemamızdan Süfyan es-Sevrî’dir. ‘Süfyan es-Sevrî, İmamı Âzam’ın hocası Hammâd bin

Ebu Süleyman'dan şu sözü nakletmiştir: 'O müşrik Ebu Hanîfe'ye söyle, ben ondan tamamen beriyim, onunla hiçbir ilişkim yoktur.' (Eş'arî, *el-İbâne*, 77) Ulemamızdan İbn Ebî Şeybe onun hakkında şöyle demiştir: 'Sanıyorum o Yahudi idi.' (Hatîb, 13/413)

"Çok güvenilir ulemamızdan İbn Hibbân (ölm. 354/965), hadis alanındaki eleştirilerini topladığı kitabı *el-Mecrûhîn*'de İmamı Âzam'la ilgili (bk. s.405-413) olarak şu satırları yazmıştır:

"Ebu Hanîfe'yi din konusunda delil yapmak caiz değildir. Çünkü o Mürcie mezhebinin davetçisi idi. Bid'ata davetçilik edenlerin din konusunda asla kanıt olamayacağı ise imamlarımızın ortak kanaatidir. Müslümanların önderi imamlar, bu kişi hakkında bütün bölgelerde eleştiriler yapmış, onu tek tek reddetmişlerdir. Bu konuda onun hakkında söylenenleri başka bir eserimizde kayda geçirdiğimiz için burada ayrıntılara girmeyecek, onun gerçek yüzünün anlaşılmasına yarayacak kadar nakil yapmakla yetineceğiz."

"Yakût el-Hamevî (ölm. 626/1228) bildiriyor ki, İbn Hibbân'ın Ebu Hanîfe aleyhinde üç eseri daha vardır: 'et-Tenbîh ale't-Temvîh, Kitabu İleli Menâkıbı Ebî Hanîfe ve Mesâlibihî, Kitabu İleli mâ İstenede ileyhi Ebu Hanîfe" (bk. Yakût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, Büst mad.)

Savunma:

Akıl düşmanı, Arapçı yönetimler ve onların destekçileri, İmamı Âzam'ı tarih önünde sapık ilan edip ortadan kaldırmak için tarihte eşi az görülmüş oyunlar, kahpelikler, itham ve iftiralar tertitlediler.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

MÜRÇİE MEZHEBİNE MENSUBİYET İTHAMI

İmamı Âzam'a yöneltilen ağır suçlamalardan biri de onun Mürchie mezhebine mensup olduğu ithamıdır. İmamı, **Mürchie** mezhebinin başı gösterenler de var. (Hatîb el-Bağdadî, 13/374)

İmamı Âzam, kendisinin **Mürchie** felsefesine bağlı olduğunu inkâr etmemiştir. Birileri, kendilerine uymayan fikirleri 'sapıklık' ilan etti diye o fikirlere neden karşı olalım? İmamı Âzam gibi, ilkelerin öncüsü bir zat, böyle bir tutarsızlık yapar mı? Elbette yapmaz ve yapmamıştır. Devrin Arapçı dincileriyle onları kullanan zorba yöneticiler, beğenmedikleri insanları itham için her devirde birtakım '**günah keçileri**' icat etmişlerdir. O devrin önemli günah keçilerinden biri de **Mürchie** mezhebidir. Hoşlarına gitmeyen herkesi, bu günah keçisine mensup göstererek ezmişlerdir.

Sünnet, o gün de bugün de bu şeytanî siyasetler tarafından babalarının özel mülkü gibi kullanılmıştır. Kendilerine göre bir 'sünnet' belirliyorlar, sonra da ona uymayanları 'Peygamber'in sünnetine aykırı' davranmakla itham edip cehenneme göndermeye kalkıyorlar. Tarihin kaydettiği en büyük imansızlık ve namussuzluklardan biri de işte budur. Belki de bu, en büyüğüdür. İmamı Âzam'ı ithamları da bu türdendir.

Mürchie Mezhebi Nedir?

Mürchie mezhebi, hemen tüm mezheplerin birçok görüşünü bünyesinde toplayan bir '**şemsiye mezhep**'tir. Denebilir ki, bu mezhebin, kendisine özgü ve onun alâmeti sayılabilecek tek farklı görüşü, iman konusundaki görüşüdür. Bu yüzden ki, bir değil, birçok Mürchie'den bahsedilegelmiştir. Örneğin, İmamı Âzam'ın Mürcielîğinden, kendisini sevenler arasında konuşulduğunda, '**Ebu Hanîfe, Ehlisünnet**

Mürciesi'ndendi' denir. Mürcieyi değerlendirenler İmamı Âzam'ın düşmanları ise Mürcie'den bir 'sapıklık ve küfür mezhebi' olarak söz edilir. **İbn Abdilberr**, bu noktaya çok yumuşak ama anlamlı biçimde değinirken şöyle diyor:

"Ebu Hanîfe'yi irca (Mürcie fikirleri taşımak) suçlamasıyla da tahkir ve tezyif ettiler. Oysaki ilim ehlinin irca fikrinde olanları pek çoktur. Ama onların hiçbirisi için, Ebu Hanîfe hakkında söylenen çirkin sözler söylenmedi. Gerçek şu ki, bu irca meselesinde de Ebu Hanîfe, hasetlerin kurbanı oldu ve hiç ilgisi olmayan şeyler ona isnat edildi." (İbn Abdilberr, *Beyanu'l-İlm*, 2/1081)

İşin, mezhep taassup ve dedikodusunun ötesindeki esasına gelince, onu konunun temel kaynaklarından biri, belki de birincisi sayılan **Eş'arî'nin 'Makaalâtü'l-İslamiyyîn'** adlı eserinden öğrenelim. **Ebul Hasan el-Eş'arî** (ölm. 324/935), eserinin Mürcie'ye ayırdığı özel bölümünde (**İhtilâfu'l-Mürcie**, s. 132-154) ve değişik vesilelerle Mürcie'ye değindiği yerlerde şu tespitleri yapıyor:

"Mürcie, temel meselesi olan iman konusunda on iki alt fırkaya ayrılır. Birinci fırka, imanı Allah'a, Peygamber'e ve Peygamber'in tebliğ ettiklerine inanmak olarak görür. Bunlara göre, dil ile ıkrar, amel, ibadet imana dahil değildir. Yani bunlar imanın bir parçası sayılmaz. Bunlar olmasa da iman imandır."

"İkinci fırkaya göre, iman sadece Allah'a inanmaktan ibarettir. Diğer din meseleleri ve konuları imanla ilgili sayılmaz... Bu ikinci fırkaya göre, mesela namaz Allah'a ibadet değildir. Allah'a ibadet dendiğinde anlaşılacak tek şey O'na iman edip O'nun varlığını bilmektir."

Mürcie'nin bazı kolları, ibadeti tamamen gereksiz gibi gösterdikleri için birtakım **deist felsefe şubeleri** gibi düşünüle-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

bilir. İmamı Âzam, Mürcie'nin kollarından hangisine mensuptur? Bu soruya net bir cevap vermek çok zordur. Eş'arî, İmamı Âzam ve mezhebine uyanların esas aldığı Mürcieliği, 'Mürcie mezhebinin dokuzuncu kolu' olarak gösteriyor ve onları şöyle tanıtıyor:

“Ebu Hanîfe ve arkadaşlarının bağlı olduğu bu kola göre, iman, Allah'a iman ve bu imanı dil ile ikrar, Peygamber'i ve onun getirdiklerini dil ile ifade olup bunların ayrıntıları, açılımları imanın içine dahil edilmez.”

Eş'arî, Ebu Hanîfe ve arkadaşlarının bu anlayışlarının açılımı olarak şöyle bir anekdot kaydediyor:

“Ebu Hanîfe ile Amr bin Osman eş-Şemîzî, Mekke'de karşılaşmışlardı. Amr, Ebu Hanîfe'ye şunu sordu: 'Söyle bakalım, bir adam Allah'ın domuz etini haram kıldığına inansa ama bunun gördüğümüz filan veya falan domuzun eti anlamına gelmediğini iddia etse bu adamın durumu nedir?' Ebu Hanîfe, 'Bu adam mümindir' diye cevap verdi. Amr devam etti: 'Bir adam hac emrini yerine getirmek için Kâbe'yi ziyaretin esas olduğuna iman etse ama bu Kâbe'den maksadın Mekke'deki mabet olup olmadığını bilmediğini söylese bu adamın durumu ne olur?' Ebu Hanîfe cevap verdi: 'Bu adam da mümindir.' Amr bu kez şunu sordu: 'Bir adam, Allah'ın, Muhammed'i peygamber olarak gönderdiğine iman etse ama bu Muhammed'in Hz. Muhammed mi yoksa mesela bir zenci Muhammed mi olduğunu bilmediğini söylese bunun durumu ne olur?' Ebu Hanîfe bu soruya da aynı cevabı verdi: 'Bu adam da mümindir.' (Eş'arî, *Makaalât*, 138-139)

Eş'arî şu eklemeyi de yapıyor:

“Ebu Hanîfe, dinden olan herhangi bir şeyi bu şekilde algılamamanın kişiyi imandan çıkaracağını kabul etmemektedir.”

MÜRCIENİN YAKTIĞI ÖZGÜRLÜK IŞIĞI

Mürnicienin büyük çoğunluğu şöyle düşünmektedir:

“Bir insan, vahyin verilerini inkâr etmediği sürece bu verilere getirdiği tevil ve yorum ne olursa olsun, mümin niteliğini yitirmez.”

Görüldüğü gibi, Mürctie, amelin imanın bir parçası olmadığını savunuyor. Ancak burada dikkatli bir ayrımın yapılması zorunludur:

Mürnicienin zulme karşı savaş konusundaki anlayışı dikkate alındığında, onun ‘amel’ ile kast ettiğinin sadece ibadetler olduğunu söylemek zorundayız. Çünkü Mürctie bütün amelleri imanla irtibatsız saymamıştır. Özellikle İmamı Âzam’ın tavrı dikkat çekicidir. İmamı Âzam, hayatı pahasına, zalim yönetimlere karşı silahlı savaşı hem fikren hem de maddeten ve açıkça desteklemiştir. Bu tavır, en azından ‘zulme karşı mücadele’nin, Mürctie ve İmamı Âzam tarafından bir iman konusu olarak algılandığını gösterici niteliktedir.

Görmezlik edemeyiz ki, Mürctie’nin bu anlayışı, bir din bünyesinde ulaşılabilecek fikir özgürlüğünün ve özgürlükler için savaşın en açık ve kararlı ifadesi, en sarsılmaz garantisidir.

Dini, ibadetlerin cenderesine hapsedip zulme karşı çıkış konusunda hiçbir ciddi tavır koymayan anlayış, İmamı Âzam’ın mücadele ettiği ‘Arap-Emevî’ anlayışıdır ki, esas bakımından, dini camiye hapsedip ümmetin yönetimini ve nimetlerin dağıtımını kendi eline almaktadır. Hıristiyan emperyalizminin bugünkü İslam dünyasını hapsettiği cendere de budur.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Mürnicienin ikinci derecede önemli sayılabilecek farklı görüşü, 'Kur'an'ın malîlûk olup olmadığı yolundaki görüş'tür.

Genel kabul, Mürcie'nin 'Kur'an mahlûktur' görüşünde olduğu yolundadır. Eş'arî, Mürcie'nin büyük çoğunluğunun 'Kur'an mahlûktur' fikrini savunduğunu söylemekle birlikte (bk. Makaalât, 582) bu konuda üç Mürcie görüşünden söz etmektedir:

1. Kur'an malîlûktur diyen görüş,
2. Kur'an malîlûk değildir diyen görüş,
3. Kur'an'ın malîlûk olup olmadığı hakkında hüküm verilemez; tavakkuf (fikir beyan etmeden durmak) gerekir" diyen görüş. (Eş'arî, *Makaalât*, 153)

İmamı Âzam, kendisine saldıranlara göre, bu görüşlerin birincisine, kendisini savunanlara göre ise üçüncüsüne mensuptur.

Cehmiyye'ye Mensubiyet Meselesi:

Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla, İmamı Âzam'ı Cehmiyye mezhebine mensup olmakla itham eden tek kişi, öğrencisi Ebu Yusuf'tur. Ebu Yusuf'a soruyorlar:

"Ebu Hanîfe Mürcie mezhebinden miydi?"

Cevap veriyor: "Evet, hem Mürcie mezhebinden hem de Cehmiyye mezhebiniydi." Soruyorlar: "Peki, madem öyleydi onunla ne işiniz vardı?" Cevabı kaypak ve hainlere has bir cevap: "Bizim onunla beraberliğimizin sebebi iyi bir öğretici olmasındandı. İyi bir şey söylediğinde alıyor, kötü bir şey söylediğinde reddediyorduk." (Hatîb el-Bağdadî, 13/375)

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Aynı soruya bir yerde de şu cevabı veriyor Ebu Yusuf: “Ebu Hanîfe’nin huzuruna gidişimiz, fıkıh öğrenmek içindi, dinimizi öğrenmek için değil.” (Hatîb el-Bağdadî, 13/386)

Cehmiyye mezhebi nedir?

Büyük İmam’ın bu mezhebin mensuplarından gösterilmesinin sebebi, İmamı Âzam’ın itham edildiği fikirlerin önemli bir kısmının bu mezhebin inançları arasında bulunmasıdır.

Cehmiyye, tıpkı Mürcie ve ona nisbet edilen İmamı Âzam gibi, ibadeti imanın bir parçası saymaz. İmanı, kalpteki fark ediş ve bilgi (mârifet) olarak kabul eder. Onlara göre de, iman kalpte bir mânâdır, organlarla, organların hareket ve işlevleriyle alakası yoktur. Cehmiyye mensupları, Kur’an’ın mahlûk olduğuna inanırlar. (Cehmiyye için bk. Eş’arî, *Makaalât*, 41, 132, 279-280)

TÖVBEME DAVET EDİLDİĞİ HALDE TÖVBEME REDDETTİ

İtham:

“Buharî gibi şanlı ulemamızdan bazılarınım bildirdiğine göre, Ebu Hanîfe, dalâlet ve küfründen dolayı defalarca tövbeme davet edilmiş ama bunların hiçbirine olumlu cevap vermemiştir; yani o kâfir olarak ölmüştür. Ebu Hanîfe şu üç gerekçeyle tövbeme davet edilmiştir:

1. Kur’an’ın mahlûk olduğu yolundaki tezi,
2. Zındıklık,
3. Kâfirlik.

“Salih ulemamızdan Süfyan es-Sevrî şöyle diyor: ‘Zındıklığından dönmesi için iki kez, kâfirliğinden dönmesi içinse defalarca tövbeme çağrıldı.’ (Hatîb el-Bağdadî, 13/382-383) Yine büyük ulemamızdan biri olan Ebu Davud Süleyman es-Sicistanî (ölm. 275/888) şöyle diyor: ‘İmam Mâlik, Şâfiî ve İbn Hanbel, Ebu Hanîfe’nin dalâlet içinde olduğunda ittifak etmişlerdir.’ (Hatîb el-Bağdadî, 13/383-384) Bu demektir ki, Ehlisünnet’in mezhep imamlarından üçü, Ebu Hanîfe’nin dalâlet içinde olduğunda (yani kâfirlik sınırına geldiğinde) ittifak etmişlerdir!!!”

Savunma:

Tövbeme davet edilmiş olmak, irtidat (dinden çıkma) da dahil akla gelebilecek en büyük kötülükleri işlemiş olmakla

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

eşanlamlıdır. İmamı Âzam'ın tövbeye davet edildiğini iddia edenler de dolaylı yoldan bunu ifade etmek istemektedirler.

Bu itham, doğrudan doğruya günahkârlık ithamından daha ağır ve ezicidir. Çünkü bunun arkasından, davet edildiği tövbeyi kabul etmemek gibi bir ilave gelir ki, ithamın en büyüğü işte buradadır. Nitekim İmamı Âzam'ın tövbeye davet edildiğini iddia edenler bu tuzak şayanının hemen arkasından şunu eklemişlerdir: **“Tövbeye davet edildi ama tövbe edip etmediği bilinmiyor.”** Bunun anlamı, İmamı Âzam'ın, tövbeye konu teşkil eden günahın altında ezildiğidir. İmamı Âzam, zındıklık ve küfürden de tövbeye çağrıldığına göre, onun tövbeyi kabul etmemesi demek **‘kâfir’** olarak ölmüş olması demektir. Söz konusu kişi önceden Müslüman olduğuna göre, onun kâfir olması **‘düz bir kâfirlik’** olmayacaktır. O, mürted olacaktır. O halde, İmamı Âzam'ı örtülü bir biçimde **‘kâfir’** ilan eden lanetli alçaklık, onu örtülü bir biçimde, hâşâ, **‘mürted’** ilan ediyor demektir.

Bu mantık ve zihniyet en zehirli engizisyon zihniyettir. Kendini Allah yerine koymaktır. **Tarihin bu en melun tezgâhı** şöyle işletilmektedir:

Size karşı olanı, **“Sen kâfir oldun, tövbe edip yeniden dine dön, yoksa senin için iyi olmaz”** diye tehdit edeceksiniz, o adam ya size olumlu cevap verip tövbe ederek suçunu(!) itiraf etmiş olacak yahut da bunu yapmadan ölecek ve siz onu **“Tövbeye icabet etmedi, kâfir olarak öldü”** diye damgalayacaksınız.

İmamı Âzam'a yapılan, işte budur.

Üçüncü Bölüm
MUHAMMED İKBAL'İN
İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

İKBAL DENİNCE NE ANLAMALIYIZ?

“No understanding of the Holy Book is possible until it is revealed to the believer just as it was to the Prophet.”

Muhammed İktbal

Genel kabule göre, yirminci yüzyılın, bu satırların yazarına göre, son yedi yüz yılın en büyük İslam düşünürü olan Pakistanlı filozof-şair **Muhammed İktbal** (ölm. 1938) Kur'an ile ona iman etmiş insanın **'olması gereken münasebet'**ini, başlığın altına İngilizcesini koyduğumuz cümleyle ifade etmiştir. Hayat hikâyesinde anlatıldığına göre, ruhunda dinmez fırtınalar koparmış bu cümle onun kulağına daha çocukluk yıllarında sûfimeşrep bir zat olan babası tarafından üflenmiştir. Bu devrim cümleinin Türkçesi şudur:

“Kur'an-i Kerim'i, tıpkı Hz. Peygamber'e vahyedildiği gibi mümine de vahyedilmedikçe anlamak mümkün değildir.

İktbal, benliğinin en derin noktalarına nüfuz etmiş bu cümleyi değişik zamanlarda değişik biçimlerde ifade etmiştir. Şiirlerini toplayan kitaplarından biri olan ve **Cebrailin Kanadı** anlamına gelen **'Bâl-i Cibrîl'**de şu kıta vardır:

**“Unless the Book's each vers and part
Be revealed unto your heart,
Interpreters, though much profound,
Its subtle points cannot expound.”**

Şunu demek istiyor:

“Tanrısal kitabın her suresi ve ayeti bizzat senin kalbine de vahyedilmedikçe, müfessirler istedikleri kadar derin tefsirler yapsınlar, Kur’an’ın ince mânâları vuzuh kazanamaz.”

İkbal’in felsefesine âşina olanlar, onun, başlı başına bir devrim olan bu söyleminin amaçladığı mesajın şu iki cümlede özetlenebileceğini anlamakta zorluk çekmezler:

1. Kur’an’ı, birey ve toplum olarak onunla sizin aranızda giren tüm vasıtaları dışlayarak bizzat kendiniz anlayacaksınız.

O, sizi yaratan kudretin size, sizi anlatmak üzere gönderdiği prospektüstür. Sizin benliğinizin kullanımını gösteren bu prospektüsü en iyi anlayanın siz olmasından doğal hiçbir şey düşünülemez.

2. Kur’an’ın insana yüklediği kozmik sorumluluğu, tıpkı Peygamber’in hissettiği gibi hissetmedikçe Kur’an size, gerekeni vermez.

Muhammed İkbâl, hayata, tarihe, İslam dünyasına bu söylemin ışığıyla baktığı gibi, **Türk Bağımsızlık ve Aydınlanma Savaşı’na**, onun getirdiği cumhuriyete, onun mimarlarına ve nihayet Türk Devrimi’nin baş mimarına da bu ışıkla bakmıştır.

Ve bu ışıkla bakarak, Türk devriminin Kur’an’ın taleplerine uygun, hatta o taleplerin beklediği bir atılım olduğunu değişik vesilelerle defalarca ifade etmiştir. Elbette ki, tarihin tüm alışkanlıklarına ters düşecek kadar kısa bir zamanda gerçekleştirilen bu büyük devrimin, İkbâl gibi bir iman ve düşünce önderinin bazı eleştiri oklarına hedef olmaması düşünülemezdi. Ve İkbâl, bir ilahî lütuf ve mucize gibi gör-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

düğü bu devrimi, özellikle kadrolarının bazı zaafı yüzünden zaman zaman eleştirmiştir.

Bize düşen, o eleştirilerin ruhunu yakalamak ve İkbâl'in Türk devrimini tamamlayıcı nitelikte gördüğümüz o eleştirilerinden yararlanmaktır. Ne yazık ki bunun bugüne değin yapıldığını görebilmiş değiliz.

İkbâl'in **Türk Devrimi** ile İslam mirası, özellikle Hanefî fıkhı arasında tespit ettiği ortak noktaların çok kısa bir sıralanışı şöyle verilebilir:

1. Akılcılık,
2. Anti-Arabizm,
3. Ana dilde ibadet,
4. Kadına özgürlük,
5. Hadislere eleştirel bakış,
6. Despotizme karşı çıkış,
7. İctihadın sürekli işlemesi gereken bir Kur'anî ilke olduğunun kabul ve ilanı,
8. Halifenin/devlet başkanının seçimiyle belirlenmesi.

İleriki sayfalarda, onun ana eserlerinden biri olan **Reconstruction**'ın Altıncı Bölüm'ünü takip ederek bu meseleye ilişkin tespitlerini kendi ağzından dinleyeceğiz.

İKBAL'İN İMAMI ÂZAM FIKHIYLA TÜRK DEVRİMİ ARASINDA KURDUĞU İLİŞKİ

Muhammed İkbâl (1873-1938), genelde İslâm fıkı ve özelde de Ehlisünnet fikriyatıyla **Müdafaai Hukuk Cumhuriyeti** arasında kurduğu ilişkide İmamı Âzam'a ilaveten, dincilerin çoğunlukla sevmediği şu isimleri telaffuz etmektedir: **Mustafa Kemal, Ziya Gökalp, Halim Sabit Şibay, Sadrazam Said Halim Paşa**. Özellikle Ziya Gökalp'le kurulan irtibat çok ciddi ve sarsıcıdır.

Tam bu noktada, **Ziya Gökalp'in**, Mustafa Kemal devrimlerinin temel filozofu olduğu gerçeğini bir kez daha anımsatalım.

İkbâl, bu yaklaşımını, düz yazıda ana eseri olan '**The Reconstruction of Religious Thought in Islam: İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Yapılandırılması**' adlı kitabının '**The Principle of Movement in Structure of Islam: İslâm Bünyesinde Hareket İlkesi**' adlı bölümünde ortaya koymuştur. Bilindiği gibi, bu eser, İkbâl'in çok üst düzey Hintli ve Batılı aydınlara 1928-1932 yılları arasında verdiği 7 konferanstan oluşmaktadır.

Bizim değerlendirdiğimiz konferans, altıncı sıradadır ve bu demektir ki, **İkbâl bu konferansını 1930'lu yılların başında vermiştir**. Yani Türkiye Cumhuriyeti'nin ne istikamette ve nasıl yol aldığını yeterince gördükten sonra. İkbâl'in, İslâm

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

dünyasının kaderini etkileyecek önemde bulduğumuz yaklaşımını, işte bu eserden özetleyerek tercüme edip buraya alacağız. (Özgün metin için bk. İktbal, *Reconstruction of Religious Thought in Islam*, Lahor, 1999, s. 116-142)

İktbal'in ele aldığı ilişkiyi, geniş çerçevesiyle, İmamı Âzam'la ilgili 'Esas Kitap'ımızda 13. Bölüm olarak kayda geçirdik. Burada, Esas Kitap'taki bölümün kısa bir özetini vermekle yetineceğiz.

Çalışmanın bilimsel kaynaklarını merak edenler de Esas Kitap'taki 'Kaynakça' bölümüne bakacaklardır.

İSLAM'DAKİ HAREKET İLKESİNİN ATATÜRK DEVRİMLERİYLE İLİŞKİSİ

İmamı Âzam fikriyatıyla Atatürk Cumhuriyeti arasında gördüğü ilişkiyi, kendi eserinden izlemek üzere sözü İkbâl'e bırakıyoruz. Bazı yardımcı açıklamalar için zaman zaman araya gireceğimizi de ifade edelim.

“İSLAM BÜNYESİNDE HAREKET İLKESİ”

“İslam bünyesindeki hareket ilkesi nedir? Bu ilke, ‘içtihat’ olarak anılır....”

“Bu çalışmamda ben, içtihadın sadece birinci mertebesine, başka bir deyişle, kanun koymada tam otorite konusuna odaklanacağım. İctihadın bu derecesinin mümkün olduğu teorik açıdan tüm Sünnî ekollerce kabul edilmiştir fakat pratikte bu ekollerin kurulduğu günden beri işlemez hale sokulmuştur. Çünkü ‘tam içtihat’ fikri, bir tek şahısta vücut bulması neredeyse imkânsız olan şartlarla kuşatılmıştır. Böyle bir tavrın, hayatı esaslı biçimde hareketli bir yapıya oturtan Kur’an’a dayandırması gereken bir hukuk sistemi-ne son derece yabancı olduğu ifade edilmelidir.”

“Bazı Batılı yazarlar, İslam fıkhnının donuk bir karakter taşımasını Türklerin etkisine bağlamaktadır. Bu tamamıyla tutarsız bir görüştür; çünkü kabul görmüş İslam fıkhn ekolleri, İslam tarihinde Türk etkisinin başlamasından çok önce

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

kuruluşlarını tamamlamıştı. Kanaatimce, gerçek sebepler başkadır...”

“Türkiye’ye gelince, modern felsefî düşüncelerle takviye edilmiş ve genişletilmiş içtihat fikrinin Türk milletinin dinî ve siyasî düşünce hayatında uzun süreden beri devrede olduğunu görmekteyiz. Bu, Halim Sabit Şibay (ölm. 1946) tarafından modern sosyolojik kavramlara dayandırılan ‘yeni İslam fıkhi’ teorisinde açıkça dikkat çekmektedir.”

“Eğer İslam rönesansı, yaşayan bir realite ise -ki ben onun yaşayan bir realite olduğuna inanmaktayım- bir gün bizler dahi, tıpkı Türkler gibi, entelektüel mirasımızı yeni bir değerlendirmeye tabi tutmalıyız.”

“Şimdi, Türkiye’de dinî-siyasî düşüncenin durumunu anlatmaya geçebilirim. Bu anlatımım sizlere, bu ülkenin son zamanlardaki fikir ve faaliyet alanında içtihat kuvvetinin nasıl belirginleştiğini gösterecektir.”

“İslam’ın ruhu olan tevhidin esası, başka bir deyişle, korunması gereken esas ide, eşitlik, dayanışma ve özgürlüktür. İslam açısından devlet, saydığımız bu ideal ilkeleri zaman-mekân kuvvetlerine dönüştürecek gayret ile, bunları elle tutulur beşerî bir organizasyon sayesinde hayata geçirme arzu ve iştiağının kurumlaşmasıdır. İslam’da devlet, sadece ve sadece bu anlamda teokratiktir. İslam, kişisel despotluğunu sanal bir yanılmazlık perdesi altında gizlemeyi her zaman başarabilecek bir ‘Tanrı vekili’nin egemen olduğu devlet şeklini kabul etmez. İslam’a yöneltilen tenkitler, dikkate alınması gereken bu önemli gerçeği gözden kaçırmaktadır...”

“Kutsal olan-kutsal olmayan diye bir ayrım yoktur; kutsal olmayan âlem diye bir şey yoktur. Şu sınırsız madde âlemi,

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

ruhun kendisini ortaya koyması için bir alan teşkil etmektedir. O halde her yer kutsaldır. Yüce Peygamber'in ifade buyurduğu gibi, '**Bütün yeryüzü, bütün varlıklar âlemi bir secdegâhtır, bir mabettir.**' İslam'a göre, devlet, ruhsal olanı beşerî teşkilatlar aracılığıyla hayata geçirmenin gayretini ifade etmektedir. İşte bu anlamda olmak üzere, sırf istilacılık peşinde koşmayan ve anılan ideallerin hayata geçirilmesi teşebbüsüne öncülük eden her devlet Tanrısal iradeye uygundur."

"Öte yandan, liderliğini 1921'de ölen **Sadrazam Said Halim Paşa'nın** yaptığı '**Dinî Islahat Fırkası**', İslam'ın, idealizmle pozitivizmin ahenkli bir kucaklaşması olduğu yolunda esaslı bir tezde ısrar ediyordu."

"Sait Halim Paşa'ya göre, önümüzde açık bulunan tek çare, esas itibarıyla dinamik olan bir hayat tecrübesini hareketsiz hale getiren sert kabuğu İslam'ın üzerinden çekip atarak, ahlaksal, sosyal ve siyasal ideallerimizi onlara has orijinallik ve evrenselliğe uygun şekilde inşa etmek üzere özgürlük, eşitlik ve dayanışmanın özgün hakikatlerini yeniden keşfetmektir."

"Görüyorsunuz ki, bu zat, **İslam fıkhnının modern düşünce ve deneyimler ışığında yeni bir bakış açısıyla yeniden yapılandırılmasına imkân verecek bir içtihat hürriyetini savunuyor.**"

"Şimdi, izin verin, **Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin**, anılan içtihat gücünü halifelik kurumu açısından nasıl kullandığına bakalım. Sünnî fıkha göre, bir halife-imam (devlet başkanı) atamak mutlak bir kaçınılmazlıktır. Bu bağlamda akla gelen ilk soru şu olmaktadır: '**Halifelik hak ve yetkisi bir kişiye verilebilir mi?**' Türkiye'nin bu noktadaki içtihadı şu olmuştur:

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

İslam'ın ruhuna göre, devlet başkanlığı demek olan halifelik hak ve yetkisi tek bir kişiye tevdi edilebileceği gibi, seçilmiş bir meclise de tevdi edilebilir.

Bildiğim kadarıyla, Mısır ve Hindistan fukahası bu konuda henüz bir görüş beyan etmiş değildir. **Şahsen ben, Türk iç-tihadının, mükemmeli yakalamış ideal bir görüş (perfectly sound) olduğu kanısındayım.** Bu nokta üzerinde tartışma açmak tamamen yersizdir. Hükûmetin cumhuriyet ilkelerine uygun şekli (**the republican form of government**), İslam ruhuyla tam uyuşum sergilemekle kalmaz, İslam dünyasında başıboş kalmış yeni kuvvetlere bir bakış açısı kazandırmak bakımından da bir zaruret olarak karşımıza çıkar.”

“Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin iç-tihadını anlamak için izin verin sizi, İslam'ın ilk tarih felsefecisi İbn Haldûn'un öncü fikirleriyle tanıştırayım. İbn Haldûn (ölm. 808/1405) ünlü eseri *Mukaddime*'de, küresel İslam hilafetiyle ilgili üç farklı görüşe vurgu yapmaktadır:

- 1. Küresel hilafet tanrısal bir kurumdur ve bunun için de kaçınılmazdır,**
- 2. Hilafet meselesi normal bir kamu yararı meselesidir,**
- 3. Hilafet diye bir kuruma ihtiyaç yoktur.**

“Son görüş, haricîlerindir. Anlaşılan o ki, Türkiye, birinci görüşten vazgeçip küresel hilafeti sıradan bir kamu yararı meselesi olarak değerlendiren **Mûtezile** görüşünü benimsemiştir. Türkler şu görüşü savunuyorlar: ‘Siyasal düşünce sistemimizde, geçmiş politik deneyimlerimizi dikkate almak zorundayız. O deneyimler bize gösteriyor ki, küresel hilafet fikri, amelî bakımdan iflas etmiştir. Küresel hilafet sistemi, İslam İmparatorluğu eksiksiz işlediği zamanda uygulanabilecek bir sistemdir. Bu imparatorluk dağıldığında

bağımsız politik birlikler vücut bulmuştur. Küresel hilafet fikri artık uygulanabilir olmaktan çıkmıştır; çağdaş İslam'ın organize edilmesinde yaşayan bir faktör olarak anlam ifade edemez.”

“Küresel hilafet fikri, yararlı bir amaca hizmet etmek şöyle dursun, bağımsız Müslüman devletlerin bir birlik oluşturmalarına giden yolda ciddi bir engel oluşturmaktadır. İran, hilafete ilişkin doktrin farkları yüzünden Türklerden tamamen ayrı bir tavır takınmıştır. Fas, onların tümüne her zaman güvensizlikle bakmıştır. Arabistan'a gelince o bu konuda özel emeller taşımıştır. İslam'daki bütün bu kırılmalar, uzun zaman önce yok olmuş bir gücün anlamsız bir sembolü uğruna vuku bulmuştur. Bu durumda biraz daha ileri giderek şöyle söylenebilir: 'Siyasal düşüncemizde yaşanan deneyimden neden ders almayalım?' **Kadı Ebu Bekr el-Bakillâni** (ölm. 403/1012) yaşanan tecrübelerle bakarak 'hilafette Kureyşîlik' şartından, yani Kureyş'in gücünü yitirmesine bağlı olarak, onun İslam dünyasını yönetmesine ilişkin kabulden vazgeçmedi mi?”

“Hilafette Kureyşîlik şartına şahsen inanmakta olan İbn Haldûn bile, asırlar önce, aynı tezi daha da ileri bir düzeyde savundu. **İbn Haldûn** şöyle söylüyor: 'Madem ki Kureyş'in gücü işe yaramaz hale gelmiştir, tek çare, en güçlü kişiyi, gücünü gösterebileceği ülkede halife olarak kabul etmektir.' İbn Haldûn, böylece, vakıaların zorlayıcı mantığını fark eden bir insan sıfatıyla bir görüş teklif etmektedir. Bu görüş, zayıf belirtileri henüz fark edilmeye başlanan 'enternasyonel İslam'a ilişkin ilk ve bulanık vizyon olarak mütalaa edilebilir.”

“Hayatın bambaşka şartları altında yaşamış olan fakîhlerin skolastik akıl yürütmelerinden değil de yaşanan deneyimlerin ortaya koyduğu gerçeklerden ilham alan modern Türklerin tavırları bu olmuştur.”

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

“Benim düşünceme göre, Türklerin öne çıkardığı bu kanıtlar, doğru değerlendirilecek olursa, uluslararası bir idealin doğduğunu ilan eder mahiyettedir. Öyle bir ideal ki bu, İslam’ın özünü oluşturmasına rağmen bu dinin ilk asırlarında Arap emperyalizmi onu gölgelemiş veya onun yerine geçmiştir.”

“Bu yeni ideal, şiirleri Aguste Comte’un felsefesinden mühem olan ve Türkiye’nin bugünkü tefekküründe çok önemli bir paya sahip bulunan büyük milliyetçi şair Ziya Gökalp’in eserinde yankılanmıştır. Ziya Gökalp’in şiirlerinden bir tanesinin özetini, Profesör Fischer’in Almanca tercümesinden aktarıyorum:

“İslam adına gerçekten etkili bir siyasal birlik vücuda getirmek için her şeyden önce, bütün Müslüman ülkeler bağımsız hale gelmeli, daha sonra da bir bütün halinde bir tek halifeye bağlanmalıdırlar. Böyle bir şey, şu an itibariyle mümkün müdür? Eğer mümkün olmayacaksa herkes beklemeli. Bu arada, halife de, layıkıyla işleyebilecek modern bir devletin temellerini atabilmek için kendi evini yeniden düzenlemelidir. Milletlerarası âlemde zayıfa ilgi söz konusu değildir; hürmete layık görülen sadece kuvvettir.”

“Ziya Gökalp’in bu satırları, günümüz Müslümanlarının eğilimlerini açıkça dile getirmektedir. Yaşadığımız günlerde her Müslüman millet, benliğinin derinliklerine çekilip güçlenmeli ve kudretli bir cumhuriyetler ailesi oluşturana kadar bakışını bir süre için sadece kendi varlığına çevirmelidir.”

“Ziya Gökalp (ölm.1924) gibi milliyetçi düşünörlere göre, gerçek ve yaşayan bir birlik oluşturmak, sadece sembolik bir liderlikle elde edilebilecek kadar kolay değildir. Böyle bir birlik, gerçek ifadesini, ırkî rekabetleri, birleştirici ortak bir bağın ruhsal iştiyakıyla ahenkli bir biçimde dengelenmiş bağımsız ve özgür birliklerin çokluğu ile vücut bulur.”

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

“Ziya Gökalp’in ‘Din ve İlim’ adlı şiirinden alacağım aşağıdaki parça günümüz İslam dünyasında yavaş yavaş şekillenmekte olan genel din anlayışını anlamamıza biraz daha ışık tutacaktır:

**“İnsanların ilk mürşidi kimlerdir?
Hiç şüphesiz, peygamberler, veliler;
Bu devirde din hikmete rehberdir,
Ahlak, sanat hep o nurdan alır fer.**

**Fakat sonra din yerini ham zühde
Verir, artık coşkun vecdi azalır;
Velilerin yeller eser yerinde,
Mürşit adı fakîhlere irs kalır.**

**Fakîhlerin klavuzu nakliyat,
Dini zorla sürüklerler bu yola,
Hikmet der ki ‘Bana rehber akliyat;
O halde siz sağa gidin, ben sola.**

**Din mürebbi olur, hikmet muallim;
Her birisi çeker ruhu bir yana.
Savaşırken bunlar, çıkar meydana
Tecrübeden doğma müspet bir ilim.**

**Bu son üstat der ki, ‘Nakil tarihtir,
Akıl yolu bu tarihin usûlü;
İkisi de aynı şeyi gösterir,
Mutlu olan, ruhun ona vusûlü.**

**O şey nedir? Bir vecidli gönül mü?
Kutsî olan her şey ona dil midir?
Öyleyse al benim de son sözümü:
‘Din, kalpteki vecdin müspet ilmidir.’ (Ziya Gökalp, Şiir-
ler, Bilgi Yay. Ankara, 1992)**

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

“Bu satırlar, Türk düşünürünün, Comte’un, insan zihninin gelişmesinde esas saydığı **dinî, metafizik ve bilimsel üç devre** teorisini İslam’ın din perspektifine ne kadar güzel uyarladığını açık bir şekilde göstermektedir. Şunu da ifade etmeliyiz: Bu satırlarda kristalleşen din anlayışı, Ziya Gökalp’in, Türkiye’nin eğitim sisteminde Arapça’ya verilen payeye karşı tutumunu da göstermektedir. Gökalp, bu noktada şöyle yazıyor:

**“Bir ülke ki camiinde Türkçe Kur’an okunur,
Köylü anlar mânâsını namazdaki duanın...
Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur’an okunur,
Büyük küçük herkes bilir buyruğunu Hüda’nın...
Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın!”**

“Eğer dinin gayesi, kalbi ruhanîleştirmek ise insan ruhuna nüfuz etmek kaçınılmazdır. Ve Ziya Gökalp’e göre, insanın iç âleminde bu nüfuzun en iyi şekilde gerçekleşmesi için, ruhanîleşmeyi sağlayacak fikirlerin, kişinin ana diliyle giyilendirilmesi gerekir.”

“Hindistan’da çoğu insan bu şekilde Arapça’nın yerine Türkçe’nin geçirilmesini itham konusu yapacaktır. Zaman içinde görülecek bazı sebepler yüzünden, Gökalp’in içtihadı, ciddi sataşmalara açıktır; ama kabul edilmesi gerekir ki, Gökalp tarafından önerilen reform İslam tarihinin geçmişiinde örneği olmayan bir öneri değildir.”

“Müslüman Endülüs’ün liderlerinden biri ve milliyeti bakımından bir Berberî olan **Muhammed bin Tumart** (ölm. 525/1130) iktidara gelip Muvahhitler devletinin ruhanî kadro ve sistemini oluşturduğunda, eğitimsiz Berberlerin durumunu düşünerek şu emri vermiştir: **Kur’an, Berber diline tercüme edilip bu dilde okunacak. Ezan da Berber dilinde okunacak. Bütün din uleması ve din adamları Berber dilini öğrenmeye mecbur tutulacak.**”

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

İkbal, bir ilahiyatçı olmadığı için, Kur'an'ın tercümesiyle ibadet meselesinde haklı olarak sadece düşünce ve siyaset tarihinden örnekler veriyor. Oysaki savunduğu anlayışın, İslam fıkıh tarihinde binlerce kaynağı ve yüzlerce savunucusu vardır. Dahası, Kur'an'ın tercümesiyle namaz kılınacağına, ezanın tercümesinin okunabileceğine ilişkin ilk fetvayı veren kişi, İslam fıkının babası sayılan İmamı Âzam'dır. İbn Tumart'tan dört asır, Ziya Gökalp'ten on iki asır önce...

Bizim bilmemiz gereken şudur: Kur'an'ın tercümesiyle ibadet fikrinin tarihî öncüsü de fıkı-ilmî öncüsü de İmamı Âzam'dır.

İkbal'i okumaya, kaldığımız yerden devam edelim:

“Ziya Gökalp, bir başka yerde kadınlıkla ilgili düşüncesini ifadeye koyuyor. Kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik iştihakını ortaya koyarken, İslam aile hukukunda bugünün anlayış ve uygulamasını bile tadil edecek radikal değişiklikler talep ediyor:

**“Bir kadın var ki, ya annem ya kardeşim ya kızım,
Odur bende o mukaddes duyguları yaşatan,
Bir diğeri sevdiğim ki, günüm, ayım, yıldızım,
Odur bana hayattaki şiirleri anlatan.**

**Bu mahlûklar nasıl hakir olur şer'in gözünde?
Bir yanlışlık var mutlaka müfessirin sözünde.
Ailedir temeli milletin ve devletin!**

**Eksik kalır millî hayat, kıymeti anlaşılmazsa kadının,
Hak ve adalet üzere yetiştirilmelidir aile;
Bunun için üç şeyde müsavat lazımdır: Talak, ayrılık ve miras.**

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

**Kadın veraset işlerinde erkeğin yarısı,
Evlilikte dörtte biri addolundukça,
Ne aile ne de memleket yükselebilir.
Başka haklar için millî mahkeme açtık,
Diğer yandan aileyi fıkhn elinde bıraktık,
Kadını neden yüz üstü bıraktık bilmiyorum.”**

“Gerçek şu ki, bugünün Müslüman milletleri arasında dogmatik uykusundan uyanıp bağımsız ve öz benliğinin bilincine ulaşmış tek millet Türkiye’dir. Zihnî özgürlük hakkını isteyen yalnız odur. Hayalî olandan gerçek olana geçen, yalnız odur. Böyle bir geçiş, zorlu bir entelektüel ve ahlaksal mücadele gerektirir. Hareketli ve habire genişleyen bir hayatın habire büyüyen giriftliklerinin, Türkiye için yeni bakış açıları sunacak yeni konular vücuda getireceği kesindir. Bu bakış açıları, temel esasların yepyeni yorumlarını kaçınılmaz kılacaktır. O yorumlar ki, gerekli ruhsal genişliğin zevkine varamamış bir toplum için sadece akademik ilgiden ibarettir. Şu sarsıcı tespit sanıyorum, İngiliz düşünürü Hobbes’undur: Birbirinin halef-selefi olan aynı duygu ve düşüncelere sahip olmak, hiçbir düşünce ve duyguya sahip olmamak demektir. Bugünkü Müslüman ülkelerin büyük kısmının durumu budur. Bu ülkeler, eski değerleri mekanik bir alışkanlıkta tekrarlayıp durmaktalar. Ama Türkler, yeni yeni değerler yaratmanın yoluna girmiş bulunuyorlar.”

“Türk, öz benliğinin derinlerinden ilham edilen muhteşem deneyimlerden geçmiştir. Onun benliğinde hayat yeniden hareketlenmeye, değişmeye, genişlemeye başlamıştır. Bu olgu onda bir yandan yeni ihtiyaçların doğuşunu sağlarken bir yandan da yeni zorluklara, yeni yorumlara vücut vermektedir. Bugün onun karşısına dikilen soru -ki yakın bir gelecekte diğer Müslüman ülkelerin de karşısına dikileceğe benziyor- şudur: ‘İslam fıkhnı tekâmüle müsait midir?’ Çok zorlu zihinsel gayretlerle cevaplandırılabilir bir sorudur

bu; ama cevap olumludur. Elverir ki, Müslüman dünya bu soruya, İslam tarihinde tenkitçi aklın ve bağımsız zihnin ilk mümessili olan Hz. Ömer'in ruhuyla yaklaşabilsin. O zihin sayesinde ki Ömer, İslam Peygamberi'nin son nefeslerini vermekte olduğu bir sırada 'Allah'ın kitabı bize yeter!' diyebilecek ahlaksal cesareti gösterebilmiştir..."

"İslamî fıkıh mezhepleri, bütün idrâk ve şümullerine rağmen, nihayet kişisel söylem ve yorumlardan ibarettir. Bu itibarla da hiçbirisi son sözü söylemiş olmak gibi bir iddiada bulunamaz. Şunu bilmiyor değilim: Müslüman fakihler, tam bir içtihadın teorik imkânsızlığını inkâr etmeye cesaret edememelerine rağmen, oluşturdukları popüler fıkıh mezheplerinin varılabilecek son gayeyi temsil ettiğini iddia etmişlerdir... Peki, mezhep imamlarımız, kişisel istidlal ve yorumlarının varılacak son nokta olduğunu iddia etmişler midir? Hayır, asla etmemişlerdir..."

"Bugünün liberal Müslüman kuşakların, kendi deneyimleri ışığında ve çağdaş hayatın değişmiş bulunan koşulları muvacehesinde, temel fıkıh ilkelerinin yeniden yorumlanması gerektiği yolundaki iddiaları, kanaatime göre, tamamen haklı bir iddiadır. Kur'an'ın, 'hayat sürekli gelişen bir yaratılış sürecidir' mealindeki öğretisi, her neslin, kendinden öncekilerin çalışmalarını önlerinde engel değil de kılavuz tutarak kendi problemlerini kendisinin çözmesine izin verilmesini kaçınılmaz kılmaktadır..."

"Türkiye'de kadınların uyanışı, temel ilkeleri yeni bir yoruma tabi tutmadıkça karşılanmayacak talepler öne çıkardı mı bilmiyorum. Pencap'ta, Müslüman kadınların istenmeyen kocalardan kurtulmak için din değiştirmek zorunda kaldıkları durumlarla karşılaştığı herkesin malumudur. Kendisini insanlığa tanıtmak isteyen bir dinin amaçlarına bundan daha ters bir şey tasavvur etmek mümkün değildir. Büyük Endülüslü fakih Şâtıbî (ölm.) el-Muvafakaat adlı ünlü eserinde, İslam'ın şu beş şeyi korumayı amaç bildiğini

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

söylemektedir: Din, nefis, akıl, mal ve nesil. Dinin beş temel amacına (makaasıd-ı hamse) vurgu yapan bu ölçüye dayanarak şunu sormak cesaretini kendimde buluyorum: Eski fıkıh kitabı **Hidâye**'deki irtidada ilişkin hükümleri bu ülkede, bu şartlar altında uygulamanın İslam imanının beklentilerine cevap vermeye müsait olduğu söylenebilir mi? Hintli yargıçlar, bu ülkenin Müslüman halkının ağır tutuculuğu karşısında, ölçü alınmış fıkıh kitaplarına sarılmaktan başka hiçbir şey yapamazlar. Sonuç şudur:

“Halk hareket halinde olmasına rağmen kanunlar yerinde sayıyor.”

“Çağdaş toplum, ağır sınıf kavgalarına sahne olan yapısıyla bizi ciddi biçimde düşünmeye sevk edecek mahiyettedir. Kanunlarımızı, çağdaş ekonomik hayatı tehdit sinyalleri veren devrimi dikkate alarak değerlendirirsek şu gerçeği keşfedeceğiz gibi görünüyor: **Temel İslamî ilkelerde bugüne kadar fark edilmemiş veçheler vardır ve o veçheleri o ilkelerin hikmeti ışığında yenilenmiş bir imanla çalıştırabiliriz...**”

“Bir peygamberin yöntemi, belirli bir halkı eğitmek ve onları evrensel bir hukuk oluşturmakta çekirdek olarak kullanmaktır. Peygamber bu suretle, bütün insanlığın sosyal hayatında anlamı olan ilkelere vurgu yapar ve onları, içinde bulunduğu toplumun özel âdetleri ışığında karmaşık özel durumlara tatbik eder. Bu uygulamadan vücut bulan şeriat değerleri (özellikle suçlarla ilgili ceza kuralları) bir anlamda o topluma mahsustur. Bu kuralların icrası, gaye anlamında son uygulama olmadığına göre, onlar, gelecek kuşakların karşılaşacakları durumları çözmek üzere dayatılamaz.”

İkbal, bir yandan Türk Devrimi'nin bu temel esas üzerinde yürüdüğünü ifadeye koyarken, bir yandan da bu hayatî gerçeği ilk ve en şümüllü biçimde yakalayan Müslüman fakîhin **İmamı Âzam** olduğunu ifade ederek, elinizdeki eserin de can noktalarından biri olan şu değerlendirmeyi yapıyor:

“Belki de bu bakış açısının ışığı sayesinde ki, İslam’ın evrensel karakterini keskin bir nüfuzla yakalamış olan İmamı Âzam Ebu Hanîfe, söylendikleri dönemin uygulamalarını gösteren hadisleri, yaşadığı zamanın normları için esas almamıştır. Görülen o ki, İmamı Âzam, hukukî tercih anlamına gelen ‘istihsan’ prensibini öne çıkardı. İstihsan, mevcut şartların hukukî bir tefekkür içinde dikkatlice incelenmesini gerektiren bir prensiptir. İmamı Âzam’ın, istihsanı bu şekilde öne çıkarması, onun, İslam fıkhnının bu yeni kaynağına ilişkin tutumuna yol açan saiklerin anlaşılmasına ziyadesiyle ışık tutmaktadır. Şunu söyleyenler de vardır: “İmamı Âzam hadisleri kullanmadı, çünkü onun gününde muntazam bir ‘hadis koleksiyonu’ yoktu.”

“Bir kere, ‘Ebu Hanîfe’nin yaşadığı zamanda muntazam bir hadis koleksiyonu yoktu’ iddiası doğru değildir. Çünkü, Abdülmelik ve İbn Şihab ez-Zührî’nin hadis koleksiyonları İmamı Âzam’ın ölümünden en az otuz yıl önce oluşmuş bulunuyordu. İkincisi, bu koleksiyonların Ebu Hanîfe’ye ulaşmadığını veya fikhî değeri haiz hadisler ihtiva etmediklerini varsaysak bile, Ebu Hanîfe, eğer gerekli görseydi, tıpkı kendisinden sonra gelen İmam Mâlik, Ahmed bin Hanbel gibi kendi özel hadis koleksiyonunu kolaylıkla oluşturabilirdi. Benim bu konudaki görüşüm, sonuç olarak şudur:

“Ebu Hanîfe’nin fikhî önem taşıyan hadislerle ilgili tutumu mükemmel ve çok anlamlı bir tutumdur.”

İkbal, İslam’da din kaynaklarından biri sayılan icma kavramını incelerken de devrim niteliğinde yorumlar yapmaktadır. Onun bu konudaki düşüncesinin esası şudur:

Temel esasları Kur’an verileriyle belirlenmiş bir icma’dan söz edeceksek, bugünkü cumhuriyet sistemlerinin parlamentoları bunun tam uygulama yeridir. O halde, Türk Devrimi’nin uygulamaya koyduğu parlamenter meclis sis-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

temi, İslam fıkhnının itibar ettiği icmanın ideal bir işleyişı olarak görülmelidir.

İkbal'in başka bir eserinden bu konuyu değerlendiren řu satırları da eklemeliyiz: İslam'ın temel özelliklerinden birinin de demokrasi olduğunu vurguladığı satırlarında řu tespiti yapıyor:

“Siyasal bir mefkûre olarak, İslam'ın en önemli veçhesi demokrasidir. Bu böyle olmakla birlikte şunu itiraf etmeliyiz ki, Müslümanlar, Asya'nın siyasal gelişimine, özgür birey ideallerine yakışır şekilde herhangi bir katkı veremediler. Müslümanların demokrasileri, (ilk dört halife dönemiyle kayıtlı olarak) sadece otuz yıl sürdü ve politik gelişmelerle birlikte ortadan çekildi. Asya milletleri için son derece yabancı olan 'seçim' bu milletlerce, İslam'ın ilk zamanında da benimsenmemiştir.” (İkbal, *Islam As An Ethical and Political Ideal*, 103-104)

İkbal'in, esas bahsimiz olan eserine tekrar dönelim:

“Cumhuriyetçi ruhun gelişmesi ve Müslüman coğrafyalarda teşriî meclislerin yavaş yavaş oluşması, ilerlemede çok önemli bir aşama teşkil etmektedir. İctihat gücünün mezheplerin ferdî temsilcilerinden alınıp Müslüman bir teşriî meclise verilmesi, birbirine muhalif hiziplerin geliştiği modern zamanlarda icmanın alabileceği biricik uygulama şeklidir. Bu şekil, gelişmelere ve olaylara nüfuzu olup da din ulemasından veya hukuk mesleğinden olmayan kişilerin teşriî müzakerelere katılımını da garantiler. Yalnız bu sayededir ki, fıkıh sistemlerimizdeki uyşuk ruhu eyleme geçirip ona devrimci bir veçhe kazandırabiliriz.”

“Burada, icma konusuyla ilgili olarak sorulması ve cevaplandırılması gereken bir iki soru vardır.

“İcma, Kur'an hükümlerini fesh ve ilga edebilir mi?”

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Öyle sanıyorum ki, burada mesele, ‘somut olaya ilişkin soru’ ile ‘kanun ve hukuka ilişkin soru’yu birbirinden ayırmaya bağlı bulunuyor. Olaya ilişkin sorunun cevabını ancak sahabe bilebilir. Ve biz onların icmaı ile bağlı oluruz. Kanun ve hukuka ilişkin soruya gelince bu bir yorum ve ifadelendirme işidir. Ben burada, Hanefî fakîhi **Ebul-Hasan el-Kerhî** (ölm. 340/952) tarafından gösterilen cesarete dayanarak şunu söylemek cüretinde bulunacağım: **Sonraki nesiller, sahabenin icmaına bağımlı değildir.** Kerhî şöyle diyor:

“Sahabenin icmaı, kıyasla halledilemeyecek olaylarla sınırlıdır; kıyasla çözüme ulaştırılabilecek meselelerde sahabeye uymak gerekmez.” (bk. Serahsî, *Usûl*, 2/106)

“Çağdaş Müslüman bir meclisin teşriî faaliyetine ilişkin de bir soru sorulabilir. Böyle bir meclis, en azından şimdilik, Muhammedî fıkhnın inceliklerine vukufu olmayan kişilerden oluşacaktır. Böyle bir meclis hukuksal yorumlarında ciddi hatalar yapabilir. Bu tür hatalı yorumları nasıl önleyebiliriz, en azından nasıl azaltabiliriz?..”

“Müslümanlar tarafından fethedilmiş ülkelerde işlerlikte olan farklı sosyal ve tarımsal şartlar muvacehesinde, İmamı Âzam’ın fikhî mezhebi, hadis literatüründe kayda geçmiş önceki vakalardan, değil tamamen kısmen bile yararlanmamış görünüyor. Hanefîlere açık tek şık, yorumlarında, işletilen akla müracaat etmekte...”

“İmamı Âzam’ın kullandığı kıyas, başlangıçta, müçtehidin kişisel kanaatini tanınmaz hale getiren sahte bir elbise gibi göründü ise de zaman içinde, İslam fıkhnında bir hayat ve hareket kaynağına dönüştü...”

“Anılan çekişmelerin sonuçlarını tümüyle içselleştirmiş olan İmamı Âzam fikhı, kendi özgün ilkelerinde tamamen

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

özgürdür ve bu niteliğiyle, yaratıcı intibak kudretine diğer fıkıh ekollerinin hepsinden çok daha yüksek derecede sahiptir. Ne var ki, günümüzün Hanefî fakîhi, kendi mezhebinin ruhuna aykırı olarak, kurucu imamının veya onun yakın öğrencilerinin yorumlarını ebedileştirmektedir. Bu durum, İmamı Âzam'ı eleştiren ilk muarızlarının somut vakalar üzerine verilen fetvaları ebedileştirmelerine benziyor.”

“Hanefî ekolün aslî ilkesi olan kıyas, gerektiği gibi anlaşılıp hakkıyla uygulandığında, İmamı Şâfiî'nin de haklı olarak söylediği gibi, içtihadın diğer bir adından başka şey değildir. O içtihat ki, vahyedilen kitabın sınırları içinde, her zaman ve tamamen serbesttir...”

“İçtihat kapısının kapandığı yolundaki söylem, kısmen, İslam fıkıh tefekkürünün kristalize olmasından, kısmen de, özellikle ruhsal düşüş sürecinde vücuda gelen zihni tembellik yüzünden, büyük fakîhleri putlara dönüştüren bir hayal, bir yalandır. Sonraki dönem fakîhleri bu yalanı sahiplenmiş olsalar da çağdaş Müslümanlar zihni bağımsızlığın istekli bir teslimi olan bu sahiplenmeyle bağlı değildir. Sekizinci asrın Şâfiî fakîhi Türk müfessir Bedruddin ez-Zerkeşî (794/1392) haklı olarak şu tespiti yapıyor:

“İçtihat kapısının kapandığı iddiasına geçerlilik tanıyanlar eğer eski ulemanın, içtihat için daha çok kolaylığa sahip olduğunu, sonraki ulemanın ise daha çok zorluğa maruz kaldığını söylemek istiyorlarsa bu anlamsız bir iddiadır. Çünkü içtihat meselesinde, sonraki ulemanın eski ulemaya nispetle daha büyük imkânlarla sahip bulunduğunu anlamak için çok fazla bir kavrayışa sahip olmak gerekmiyor. Gerçek şu ki, Kur'an tefsiri ve hadis şerhlerine ilişkin eserler öylesine artmıştır ki, bugünün müçtehidinin elinde, bir müçtehidin muhtaç olduğundan çok daha fazla malzeme vardır.”

İkbal'in herhangi bir eser adı vermediği bu alıntı, tamamen aynı satırlarla, Hicrî 13. yüzyılın ünlü muhaddis-fakîhi **Muhammed eş-Şevkânî**'nin **'İrşadü'l-Fuhûl'** adlı eserinde geçmektedir.

İkbal'i okumayı sürdürüelim:

"İslam dünyası, nüfuz gücüne sahip tefekkür ve taze deneyimlerle donanmış olarak, kendisini bekleyen yeniden yapılanma işini yerine getirmek üzere cesaretle ilerlemelidir. Bu yeniden yapılanma işinin, hayatın modern şartlarına düzen vermekten daha ciddi bir yanı vardır ve şudur:

"Büyük cihan harbinin getirdiği uyanış, bir Fransız yazarın, 'İslam dünyasının sağlamlık ve denge unsuru' olarak tanıttığı Türklerin uyanışını da sağladı. Müslüman Asya bölgesinde yaşanan yeni ekonomik tecrübe, gözlerimizi, İslam'ın derin anlamını ve kaderini kavramak üzere açmalıdır..."

"Son olarak şu tespiti yapmama izin verin: Bugünün Müslümanı kendi konumunu önemsemeli, temel esaslar ışığında sosyal hayatını yeniden inşa etmeli, İslam'ın şu ana kadar sadece kısmen ortaya konmuş gayeleri arasından bu dinin nihaî hedefi olan ruhanî cumhuriyeti meydana çıkarıp geliştirmelidir."

İKBALİN TÜRK DEVRİMİ İLE İLGİLİ TESPİTLERİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

İkbal, Türk devriminin bütün taleplerini, hatta bütün icratını hayranlıkla alkışlamakla birlikte bu devrimin İslam ilahiyatından yeterince yararlanmadığı yolunda bir kanaat taşımaktadır. Ama yakından tanımadığı Türkiye'de bu yararlanmayı sağlayacak ilim ve fikir birikiminin, ondan da önemlisi iyi niyetin yeterince bulunmadığını bilmemektedir.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Mesele şudur:

Devlet yönetecekti, millet yönetilecekti. Taze cumhuriyetin kurucusu olan Atatürk, sonuç getirebilecek her imkân ve ihtimali değerlendirdi, zorladı. Çöken imparatorluğun kül-leri arasında Allah'ın bir lütfu gibi kalmış kaç insan varsa hepsini devreye soktu. **Elmalılı**'ya Kur'an tefsir ve tercümesini yaptırdı, **Ahmet Naim** ve **Kâmil Miras**'a Buhari'yi tercüme ve şerh ettirdi.

Fazla telaffuz edilmemekle birlikte, belki de bunlardan daha önemli bir şeye teşebbüs etti ama basiret yerine inat ve öfkeyle karşılaştığı için düşündüğünü yapma imkânı bulamadı:

Türkiye'de **Ezher** benzeri bir İslam üniversitesi kurma hayali olduğunu bildiği bir zatı Ankara'ya çağırıp ona bu üniversiteyi **Van**'da kurması için devlet bütçesinden her türlü yardımı yapacağını söyledi. Başlangıç olarak da, Meclis kararıyla, büyük bir meblağı, kuruluş için tahsis etti. Aynı üniversiteyi kurmak için daha önce, **Mahmut Şevket Paşa**'nın aracılığıyla Osmanlı hükûmetinden de önemli miktarda altın para alan bu zatın Atatürk'ün teklifine cevabı, ne yazık ki büyük bir talihsizlik oldu. Davet edilen zat, **Gazi**'ye şunu sordu:

“Paşa, sen namaz kılıyor musun?”

Atatürk, her zamanki riyasızlığına, mertliğine yaraşır bir cevapla “Hayır, kılmıyorum!” dedi. Vakar ve imanına bizim de saygımız olan zat, **Gazi**'ye, İslam'ın basiret ve itidal ilkelerine değil de öfkesine uygun bir cevap verdi. Daha doğrusu, beklediği bahaneyi yakalamış olmanın keyfi içinde reddiyesini yaptırdı:

“Namaz kılmayan zalimdir, zalimin hükmü de merduttur.”

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Bizim düşüncemiz şudur ki, söz konusu zat, bu aforozuyla İslam'ın kabul etmeyeceği altı hatayı birden işlemiş oluyordu:

1. Allah ile kulu arasında bir mesele olan namazı millet ve kamunun meselesi yapmak,
2. 'Küçük zararı büyük zarara tercih gerekir' ilkesini tersine çevirmek,
3. Ümmete fayda sağlayacak ve kitlesel çapta ilim ve irfan üretecek bir kurumu (kısacası ilmi) tamamen kişiyi ilgilendiren bir meselenin gerisine atmak,
4. Kur'an'ın ilk ve temel ibadet ilan ettiği okumayı kitleleştirecek bir kurumu, ikincil ve şahsî bir ibadet olan namaza feda etmek,
5. Dünyanın en büyük zalimlerinin pençesine düşürülmüş bir milleti zulüm ve işgalin boyunduruğundan kurtarmış bir lideri, sırf namaz kılmadığı gerekçesiyle 'zalim' ilan etme hatasını işlemek.

Bu noktada, İmamı Âzam'ın, ibadetlerle zulme karşı çıkmayı nasıl değerlendirdiğini bir kere daha hatırlayalım. Ve şu soruyu soralım:

“Eğer o zatın yerinde İmamı Âzam olsaydı, Atatürk'e nasıl bir cevap verirdi?”

Elinizdeki eserle iman ve mücadelesini bir kere daha gördüğümüz o Büyük İmam'ın, Atatürk'ün teklifini büyük bir memnuniyetle karşılayarak anılan üniversitenin kurulması için kolları derhal sıvayacağını düşünmek vicdan ve izanı yerinde her insanın varacağı tek hükümdür.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

6. Yaptığı iş, Kur'an açısından ribat görevi olan bir aske-
rin bütün fiillerinin ibadet niteliğinde olduğu gerçeğini göz
ardı ederek, ona zulüm isnadında bulunmak.

O zat, Hz. Peygamber'in şunu söylediğini elbette biliyordu:

**"Ayakları, Allah yolunda toza bulanana kişiye cehennem
ateşi haram kılınmıştır."** (Buharî, Nesaî, İbn Hanbel)

Namaz kılmadığı için 'zalim' ilan edilen zat ise bütün dün-
yanın tanıklığıyla bilinmektedir ki, hayatını Müslümanla-
rın istiklal, ırz ve imanları zelil olmasın diye ateş ve kan
berzahlarının çemberinde cihat ve ribatla geçirmiş ve niha-
yet, **Süleymaniye Camii'nin** minaresine haç takmak üzere
Haliç'e demirleyen gemileri oradan geldikleri gibi geri gön-
dermiştir. Yine ateş ve kan çemberleri içinde çarpışarak...

Hatırlanması ve öne çıkarılması gereken bunlar iken, kul ile
Allah arasında bir günah-sevap meselesi olan namaz öfkeye
araç yapılarak öne çıkarılmış, böylece hem tarihin hem de
talihin önü tıkanmıştır.

İnat ve kavga psikolojisi, beklenen sonucu vermişti ama
Türkiye ve İslam âlemi telafisi imkânsız bir kayba uğra-
mıştı. Kaybın iki veçhesi vardır: Birincisi, **Ezher** benzeri
bir büyük İslam üniversitesinin **Van** gibi bir Doğu kentinde
kurulmasını engellemek pahasına işletilen aforozun baş-
lattığı din maskeli bölücülük hareketinin açtığı tahribat.
Bu din maskeli bölücülük hareketi, zaman içinde İslam ve
Türkiye düşmanı Haçlı unsurlar tarafından fark edilecek,
'Atatürk'ün İslam dışı devrimlerine karşı çıkış' sloganı-
yla siyaset yapan işbirlikçi unsurlar kullanılarak Türkiye'ye
karşı birleşik bir cephe açılacaktır. Bu cephenin ürettiği si-
yasetler, **1071 Malazgirt Savaşı** ile Anadolu'ya egemen olan
Kelime-i Şehadet ruhunu yok etmek üzere devreye sokula-
caktır.

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Haçlı süper güçler, bu uzun vadeli yatırımın sonuçlarını, 2000’li yıllarda ideal şekilde aldılar ve Türkiye’yi ‘**Mustafa Kemalsiz bir kurtuluş savaşı**’nın içine sokarak ‘1919 İstiklal Harbi’nde elde edemedikleri her şeyi, 2000’li yıllarda, içerdeki işbirlikçi unsurları kullanarak masa başında tek tek elde ettiler.

Bugünkü Türkiye, bu ‘**Mustafa Kemalsiz Kurtuluş Savaşı**’nın, her gün bir kalenin düşürüldüğü seyri içinde kahr çekmeye devam etmektedir.

Kaybın ikinci veçhesi, kurulacak o üniversitenin vücut vereceği ilim ve irfan bereketinden Türkiye’nin ve İslam dünyasının elde edeceği onur ve faydanın yok edilmesidir.

BAĞIMSIZ YAŞAMA COŞKUSU VEYA MUSTAFA KEMAL

İkbal’e göre, işgal ve köleliği kabul eden Hintli Müslümanların karakteri ‘insana yakışmayan (unmanly) bir karakterdir. Bu karakter onların, bireysel ve ulusal morallerini mahvetmiştir. Ve bu karaktere yenik düşen Müslümanlar, işleri ve kazançları, mevki ve siyasal kariyerleri ne olursa olsun, çöküşe, mahvolmaya mahkûmdurlar. Çünkü ondaki ‘hayat coşkusu, varoluş aşkı ve bağımsızlık sevdası’ mecalsiz kalmış, sönmüştür.

Büyük İkbal, içini yakan bu acısını, ***Armağan-ı Hicaz*** adlı eserindeki şu Farsça beyt ile sonsuzlaştırmıştır:

**“Şeb-i Hind-i gulâmânra seher nîst,
Be in hâk âfitâbîra gozer nîst.”**

Yani, “Köleler Hindistanı’nın gecesine şafak yok; bu toprak üzerinden bir güneşin geçmesi söz konusu değil.”

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Ölümsüz düşünüre göre, bu karanlık kaderin müsebbiple-ri Hintli Müslümanların bizzat kendileridir. Çünkü onlar, Türklerin aksine, özgür ve bağımsız yaşamayı sağlayacak bir karaktere sahip olamamışlardır. İقبال burada, Hintli Müslümanlar için gerçekten çok ağır bir sıfat kullanmıştır: **‘Characterless Host.’** Yani **‘Karaktersiz kalabalık veya karaktersiz ev sahibi veya karaktersiz ordu.’** Kullandığı **‘host’** sözcüğü bu anlamların üçünü de taşımaktadır ve İقبال’ın öfkesini ifadeye belki de en uygun sözcüktür.

Bu tabiri kullandığı konferansında şu üç soruyu soruyor ve üçünün cevabının da olumsuz olduğunu bildiriyor. Sorular şunlardır:

- 1. “Hintli Müslüman güçlü bir bedende güçlü bir iradeye sahip midir?”**
- 2. Hintli Müslüman, varolmak iradesine sahip midir?”**
- 3. Hintli Müslüman, kendine ait olan sosyal vücudu dar-madağın etmeyi amaçlayan güçlere karşı koymayı başara-cak yeterlilikte bir karaktere sahip midir?”**

“Üzgünüm ama, diyor İقبال, bu soruların tümüne olumsuz cevap vermek zorundayım.”

Ve ekliyor:

“Efendiler! Bilmelisiniz ki, büyük varoluş savaşlarında, sosyal bünyenin hayatta kalmasını sağlayacak olan temel değer sayı çokluğu değil, niteliktir. İnsanoğlunun en mü-kemmel ve kader belirleyici sermayesi nitelik, namıdiğer karakterdir.” (İقبال, *Islam As An Ethical and Apolitical Ideal* 75-80)

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

İkbal'in, İslam dünyasının kaderini mutluluğa doğru kanatlandıracak ruhu İmamı Âzam'ın fikrî ve siyasî mücadelesiyle, onun zihniyetini izleyen Türklerin fikir ve siyaset anlayışında bulmasının sebebi işte buradadır. Yani İkbal, İslam ümmetinin selametini Hintli Müslümanla Türk Müslüman'ın mukayesesinde dikkat çeken, 'Türk devriminin yarattığı fark'ta bulmaktadır. Hintli'yi zavallı köleye dönüştüren o fark olduğu gibi, Türk'ü vazgeçilmez ve öncü kılan da o farktır.

Mustafa Kemal'e duyduğu hayranlık da anılan farkı yaratan önderin Mustafa Kemal olması yüzündendir. İkbal, kader belirleyen Gazi'ye bu derin hayranlığını, *Peyam-ı Maşrik* (Şarktan Haber) adlı şiir kitabına koyduğu manzumesiyle ölümsüzleştirmiştir:

MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA HİTAP (Allah Ona Yardım Etsin)

“Bir milleti vardı ki, biz onun hikmet, akıl ve idraki sayesinde takdirin gizli âlemindeki sırlara vakıf olduk.

“Bizim aslımız, rengi uçmuş bir kıvılcım iken onun bir bakışı ile cihanı kaplayan ve aydınlatan güneş haline geldik.

“Din büyüğü Harem pîri gönlünden aşk mefhumunu çıkardı. O zaman, âlemde kusurumuz derecesinde zelil olduk.

“Ovaların sert rüzgârları bize yarıyor. Bahar rüzgârının nefesleri altında dargın ve mustarip bir goncaya döndük.

“Allah dışındaki şeylerin tuzacağına düştüğümüzden beri, o, feleklerin kubbesini aşan feryatlarımız, birer iniltiye dönüştü.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

“Tuzak kurmadan nice avlar avlayıp terkimize asmıştık. Şimde ise okumuz ve yayımız koltuğumuzda, avlarımız bizi öldürüyor.

“Atın nereye kadar giderse oraya yürü, düşünme! Biz bu meydanda nice kereler tedbirli olalım diye diye mat olduk.” (İkbal, *Peyam-ı Maşrik*, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan tercümesi, 79)

Dördüncü Bölüm
SAVUNMANIN SON SÖZLERİ

SAVUNMANIN ANLATMAK İSTEDİĞİ

Yıllar süren çalışmalarımız bizi şu noktaya taşıdı:

İmamı Âzam, bugün bir yandan onun mezhebine methiyeler düzerken öte yandan onun zihniyet ve idealini hayata geçirmek isteyenleri 'zındık' ilan eden Emevî dincilik simsarlarının anlattıkları şahsiyet değildir. **Bu simsarlar, İmamı Âzam'ın, işlerine gelen yanlarını anlatmaktalar. İmamı Âzam'ı ölümsüz kılan esas kısımlar, üstü örtülmüş veya gölgelenmiş halde bir kenara itiliyor.**

Okumakta olduğunuz savunma (veya bu savunma münasebetiyle yapılan araştırma) göstermektedir ki, İmamı Âzam'ın hayatı, mücadelesi ve şehitliği etrafında cereyan eden olaylar iyi tahlil edilmedikçe Müslümanların kaderindeki 'kötüye doğru kırılma' anlaşılabilir ve bu kırılma anlaşılmadan da Müslüman dünya, muhtaç olduğu kurtuluş reçetelerini asla üretmez. Çünkü İslam'ın bir selamet ve mutluluk yolu olarak insan hayatına girmesini engelleyen şerir kırılmalar, İmamı Âzam'ın mücadelesi boyunca ve o mücadele ekseninde vücut bulmuştur.

İmamı Âzam, gerçek İslam'ı tanımanın olduğu kadar, Müslüman dünyanın kurtuluşunun da mihver şahsiyetlerinden biridir. Sistemli **gölgeleme ve saklama operasyonları** yüzünden İmamı Âzam'ın çilesini çektiği idealleri, tarihe bıraktığı ölümsüz mesajları gün ışığına çıkamamakta, yok olup gitmektedir.

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

İmamı Âzam, İslam dünyasının Sokrates'idir demiştik. **Sokrates**, Atina putperestlerinin içirdiği zehirle hayata veda etmişti; İmamı Âzam ise Arap-Abbasi saltanatının başındaki **zorbalara** içirdiği zehirle öldürüldü. Bu bakımdan iki anıt ismin kaderi aynıdır. Fark şurada:

Batı, Sokrates'i yaşatılması gerektiği şekilde yaşıyor; Müslüman Doğu ise İmamı Âzam'ı yaşatılması gereken şekilde yaşatmıyor, yüceltme adı altında her gün öldürüyor.

İmamı Âzam'ı şehit eden, sonra da onun esas fikirlerinin üstünü örten eski ve yeni saltanat dinciliğinin tasallutlarını, elinizdeki savunmada kahırlanarak ama dikkatle okuduğunuzda şunu idrak ve itiraf noktasına geleceksiniz:

İslam, Hz. Peygamber'den hemen sonraki Arap müdahalesiyle yozlaştırıldı. Bu yozlaşmanın hemen ardından ilk arındırma, İmamı Âzam eliyle oldu.

İlk dönemde yani oluşum ve yerleşme döneminde Hz. Peygamber'e karşı çıkan zihniyetlerle, **arındırma dönemi** olan ikinci dönemde İmamı Âzam'a karşı çıkan zihniyetler aynıdır.

İMAMI ÂZAM'A KİMLER NASIL SALDIRDI?

“İslam fıkıh tarihi, Ebu Hanîfe kadar methedenleri ve tenkitçileri çok olan başka bir şahsiyet tanımamıştır. Onun, yenileri pek çoktur. Zira o, müstakil fikirli bir fakîhti, başlı başına bir görüş sahibi idi. Düşünceleri gayet derindi. Onun aleyhinde bulunanların çoğu, onun fikir özgürlüğüne ayak uyduramayan veya anlayışları onun geniş idrâk ufkuna erişemeyen kısa görüşlü kimselerdir. Veyahut da geçmişlerin söylemlerine uymayan her yolu kötü bir bid'at sayanlardır.”

“Onu tenkit edenlerin bir kısmı onu hiç tanımayanlardır. Onlar Allah'ın ona bahşetmiş olduğu metin aklı, derin ilmi, yüksek mevkii takdir edemiyorlardı. Onu görmemişlerdi. Halk ve büyükler nezdinde onun itibarını ve derecesini bilseler onu severlerdi. Onun aleyhinde bulunanlar hangi sınıftan olursa olsun, ne derlerse desinler, tarih bu büyük Irak fakihine karşı insafı elden bırakmamıştır. Onun sevenleri ve takdir edenleri vardır. Sağlığında onun aleyhinde bulunanlara, öldükten sonra ona iftira edenlere karşı tarih onu daima müdafaa etmiştir. İnsanlar, onu tezkiye edenlerin sözlerini dinlemişler, bunları doğru şahadet ve hak söz olarak kabul edip onun fazilet derecesini anlamışlardır. Aleyhte bulunanların sözleri kuru iftiradan ibaret kalmıştır.” (Ebu Zehre, *Ebu Hanîfe*, 50)

Ebu Hanîfe'ye böylesine ağır bir düşmanlığın sebepleri neler olabilir? Bizzat kendisi bu noktaya açıklık getirmiştir. Bükeyr bin Mârûf'a şöyle diyor:

“Hayatımda hiç kimseyi kötülükle anmadım. Bizi sevme-
yenlere gelince, onların her birinin bir sebebi var: Mek-
keliler bizi sevmiyor, çünkü biz, Kur’an’da neshedilen
ayetlerle ilgili rivayetlerine karşı çıkıyoruz. Medineliler
bizi sevmiyor, çünkü biz yağmur suyu ve meyve sularıyla
abdestin caiz olduğunu söylüyoruz ve onlara göre bu fet-
vamızla onların namazlarını ifsat ediyoruz. Şamlılar bizi
sevmiyor, çünkü biz, ‘Hz. Ali veya Muaviye’nin ordusun-
dan birine katılmamız söz konusu edilse Ali’nin askerleri
arasına katılırız’ diyoruz. Hadisçiler bizi sevmiyor, çünkü
biz Ehlibleyt’i seviyor, hilafetin Hz. Ali’nin hakkı olduğunu
savunuyoruz.” (Kerderî, *Menâkıbu Ebu Hanîfe*, 275)

Düşmanlığın ana ve ortak sebebinin **Arapçılık** olduğunu ta-
rih, tartışmasız bir biçimde ortaya koymuştur. Ama başka
sebepler de vardır. Bu sebepler, İmamı Âzam’a karşı düş-
manlık duymayan veya mutedil eleştirilerle yetinen meslek-
taşlarınca ifadeye konmuştur. İmamı Âzam’ın akranların-
dan **Abdullah bin Davud** şöyle diyor:

“Ebu Hanîfe aleyhinde konuşanlar şu iki sınıf insandan
başkası değildir: Onu kıskananlar, cehaleti yüzünden onda-
ki ilim ve irfanın derinliğini kavrayamayanlar.” (Saymerî,
64, 85)

Ebu Hanîfe kaderinin şaşırtıcı yanlarından biri de şudur ki,
ona saldıranlar içinde önemli sayıda isim onun mezhebinin
mensuplarından, hatta kendisinden yararlanmış kişilerdir.
‘Mısır’ın imamı’ diye bilinen **Leys bin Sa’d** (ölm. 175/791)
‘Horasan’ın imamı’ diye tanınan **Abdullah bin Muba-
rek** (ölm. 181/797) bunlardandır. (Uzun bir liste için bk.
Kevserî, *Fıkhu Ehli’l-İrak ve Hadîsuhum*, 113-133)

Saldırı listesindeki bu insanlar, aynı sözü veya davranışı
onlarca insandan gördüklerinde sesleri çıkmıyor, o insanla-
rı makul ve makbul görebiliyorlar ama Ebu Hanîfe söz ko-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

nusu olduğunda bütün o davranışlar, o sözler birer büyük suç veya küfür oluveriyor.

ALEYHİNDE NELER SÖYLEDİLER?

İmamı Âzam bir yerde şöyle diyor:

“Özgürlük gücü, iki zıddın varlığını gerektirir. Özgürlük gücünün yarattığı hiçbir fiil yoktur ki, kendi zıddını da yaratmamış olsun.” (Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Tabssratü'l-Edille*, 322)

Büyük İmam'ın bu sözü, onun akla gelebilecek her türlü düşmanlığa karşı hazırlıklı olduğunun en emin belgesidir. Çünkü o, akıl ve özgürlük için savaşıyor bir önderdi. O halde, yukarıdaki sözde belirginleşen bir özgürlük anlayışının, düşmanlığın hiçbir türünden şikâyetçi olması düşünülemez. Nitekim İmamı Âzam da tarihe böyle bir şikâyet bırakmamıştır. Emevî zindanlarında kırbaçlandığı günlerde çok acı çektiğinden söz edenlere şunu söylemiştir:

“Kendim için şikâyetim yok; ama bu işkenceler yüzünden annemin acı çektiğini düşünmek içimi yakıyor.”

Ölümünü izleyen ilk dört asır boyunca, İmamı Âzam'a açık veya örtülü saldırıya katılmayan pek az ünlü vardır. Bu saldırıyı her biri bir biçimde yapmıştır. Mesela, **Ebu Nuaym el-İsfahanî** (ölm. 430/1038) gibi bir tarihçi, takvası ve zühdüyle öne çıkmış İslam büyüklerine ayırdığı on ciltlik dev kitabında (*Hilyetü'l-Evliya*) İmamı Âzam'a yer vermez. Diğer mezhep imamlarının tümünü sayar da İmamı Âzam'ın adını bile anmaz. Bunun açık anlamı şudur: **Ebu Nuaym, İmamı Âzam'ı takvası ve zühdüyle saygıya yalıtılmış bir insan olarak görmüyor.**

İmamı Âzam'ı bir ölçüde savunduğunu gördüğümüz bazıları da onu, olması gereken yerde göstermemek suretiyle örtülü bir hakarete maruz bırakmışlardır. Eserine sık sık atıf yaptığımız **İbn Abdilberr** bunlardan biridir. Ehlisünnet'in üç mezhep imamına (İmam Mâlik, ölm. 179; Şâfiî, ölm. 204; Ebu Hanîfe, ölm. 150) ayırdığı ünlü eseri **el-İntika**'da kronolojik açıdan da mezhebinin yaygınlığı açısından da ilk sırayı İmamı Âzam'a vermesi gerekirken, onu son sıraya atarak ona karşı olumsuz bir tavrı olduğunu göstermektedir.

SALDIRILARI TARİHSELLEŞTİREN ADAM: HATİB EL-BAĞDADÎ

İmamı Âzam'a saldırı dendiğinde akla ilk gelen kişi, ünlü tarihçi **Hatîb el-Bağdadî** (ölm. 463/1070) olmaktadır. Eseri **'Târîhu Bağdad'**da İmamı Âzam'a ayırdığı bölümde (Târîhu Bağdad, 13/323-423), büyük İmam'ı, 'âlim, takva sahibi' olarak tanımlamak gibi bir 'tarafsızlık şovu' yaptıktan sonra söze şöyle devam ediyor:

“Onun hakkında, dinin hem esaslarına hem de fûrûatına ilişkin şenaatleri (çok çirkin söz ve davranışları) yüzünden çok sözler söylenmiştir. Gerçek şu ki, Ebu Hanîfe, bütün ilmî kudretine rağmen, bizim bu eserimizde tanıttığımız ulema gibi örnek alınacak türden bir insan değildir.” (Hatîb el-Bağdadî, 13/371-372)

Hatîb el-Bağdadî'nin İmamı Âzam'a, zulüm mertebesindeki saldırısını, Ebu Hanîfe konusundaki doktora teziyle tanıdığımız Pakistanlı araştırmacı **Hârisî**'nin şu cümleleri çok güzel ifade etmektedir:

“Hatîb ve suçlamalarında listelediği kişiler, İmamı Âzam'a hakaret ve onu ithamla yetinmiyor, onu kâfir ilan ediyorlar. Bu, gerçekten dehşet verici bir kayma noktasıdır. Bu

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

ithamlar, asırlar boyu sayısız kuşağın okuduğu ve okumaya devam edeceği bir kitabın sayfalarına kaydedilmiştir. Bu, gerçekten Allah'a sığınılacak bir fiildir.” (Hârisî, *Ebu Hanîfe*, 213)

Hatîb, İmam'a saldıran, onu reddeden ulemanın bir listesini de veriyor. Çok önemlilerini sıralayalım. Kadı Şerîk şöyle diyor:

“Kûfe'nin her karışında şarap satan bir adamın bulunması, Ebu Hanîfe'nin söylemleriyle fetva veren bir adamın bulunmasından hayırlıdır.” (İbn Hibbân, *Kitabu'l-Mecrûhîn*, 2/413; İbn 'Adî, *el-Kâmil fi Zuafâi'r-Ricâl*, 8/238) Aynı Şerîk, bir gün bir tartışma sırasında İmam'a şöyle haykırıyor:

“Elime imkân geçse senin kelleni uçururum.” (Hatîb, 13/374)

Süfyan es-Sevrî (ölm. 161/777) de çok ağır saldıranlardandır. Ebu Hanîfe, bu Süfyan'ı, boyundan büyük işlere girişmekle itham etmiş ve ilim alanında onu 'sabicik' diye nitelemiştir. Kendisinin bir fetvasını eleştirdiğini duyduğunda şöyle diyor Süfyan için: “Bu işlerle uğraşmak bu çocukcuğun nesine!?” (Kerderî, *Menâkıb*, 291) Bu Süfyan, ilk zamanlar hep övdüğü Ebu Hanîfe'nin ilmi ve itibarı kendilerini gölgede bırakınca damarlarındaki kan hasetle kaynadı ve ezilmişliğin verdiği hınçla saldırmaya başladı. Şöyle diyor İmamı Âzam için:

“Bu ümmet içinde, Ebu Hanîfe'den daha uğursuz birini analar doğurmadı.” (Hatîb, 13/386) Aynı Süfyan şunu da söyleyebilmiştir:

“İslam bünyesine, Ebu Hanîfe'nin yerleştirdiği şerden daha büyük bir şer yerleştirilmedi.” (Hatîb, 13/397) İmam Âzam'ın ölüm haberini getiren adama söylediği şu, Süfyan'ın:

“Toplumun büyük kesimine musallat olan bir beladan bizi kurtaran Allah’a hamt olsun. Ümmetin fitne kaynağı yok oldu.” (Hatîb, 13/423) Şu da aynı Süfyan’ın sözü:

“Ebu Hanîfe hem dâldır hem de mudill. Yani hem kendisi doğru yoldan sapmıştır hem de başkalarını saptırmıştır.” (Hatîb, 13/410)

Aynı sözü yine bir meslektaşı olan Abdullah bin İdris de söylemektedir.

Günümüz dincileri de, menfaatlerine ters düşenleri aynen bu tâbirlerle itham etmektedirler. **“Filanca hem dâldır hem mudill.”** Şaşacak bir şey yok. Bu ufuksuz adamların lügatindeki dalâletin anlamı, onların çıkarlarına ters düşmektir. Ünlü fakîh Evzâî (ölm. 157/773) şöyle saldırıyor:

“Ebu Hanîfe İslam’ın can damarlarına musallat oldu ve onları birer birer parçaladı.”

Aynı Evzâî, İmam’ın ölüm haberi kendisine ulaştığında ise şöyle diyecektir:

“Elhamdülillah! Yok olup gitti. Yaşamaya devam etseydi, İslam’ın can damarlarını parçalamaya devam edecekti.” (Hatîb, 13/398)

Siz, İmam Mâlik gibi bir büyük ismin, Ebu Hanîfe hakkında şu edep ve insaf dışı sözü söyleyebileceğini düşünür müydünüz? İmamı Âzam’ın konuşulduğu bir yerde şöyle diyor:

“Benim için, Ebu Hanîfe’nin sözüyle hayvan pisliği arasında hiçbir fark yoktur.” (Hatîb, 13/411)

İmamı Âzam’a saldırmanın sembolü olarak bilinen Hatîb el-Bağdadî, her şeyi bitirdikten sonra İmamı Âzam’a rüya-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

larla saldırmaya başlıyor. Şamlı bir Ebu Hanîfe düşmanının şu rüyasını hiç haya etmeden o koca eserine koyabiliyor:

“Bir gece rüyamda mescitte idim. Hz. Peygamber görünüverdi. Yanında sahabeden bazıları da vardı. Tam o sırada, oracıkta üstü başı kir-pas içinde bir adam belirdi. Hz. Peygamber bana sordu: ‘Bu adamın kim olduğunu biliyor musun?’ ‘Hayır’ diye cevap verdim. Buyurdu ki, ‘Bu adam Ebu Hanîfe’dir. Bu adam, aklı tarafından günah ve kötülüğe itilmiş biridir.”

Ona saldırıyı kitaplaştıranlardan biri olan İbn ‘Adî (ölm. 365/975), onun ‘Müslümanların ittifakıyla reddedildiği’ kanaatini uyandırmak için İbn Ebî Davud’un şu iddiasını kitabına alıyor:

“Ebu Hanîfe’ye saldırı ve onu itham İslam ümmetinin icma noktalarından biridir. Basra’nın fıkıh imamı Eyyub es-Sahtiyânî onun aleyhinde konuşmuştur; Kûfe’nin imamı Süfyan es-Sevrî öyle, Hicaz bölgesinin İmam Mâlik bin Enes öyle, Mısır’ın imamı Leys bin Sa’d öyle, Şam’ın imamı Evzâî öyle, Horasan’ın imamı Abdullah bin Mubarek öyle. Kısacası, yeryüzünün her yanındaki İslam ulemasının onun hakkındaki kanaati menfidir.” (İbn ‘Adî, *el-Kâmil fi Zuafâi’r-Ricâl*, 8/241)

Şâfiî mezhebi taassubunun bayraktar isimlerinden biri olan ve İmamul Haremeyn lakabıyla anılan Cüveynî (ölm. 478/1085), Ebu Hanîfe’ye saldırılarla doldurduğu eseri *el-Muğîs*’te şöyle diyor:

“Bütün üstünlüğüne rağmen, Ebu Hanîfe’nin fikirleri fıkıh usûlüne ters, o usulden sapmış tespitlerdir. Görüşlerinin büyük kısmı Kur’an’a, sünnete, hadislere ve ümmetin icmasına aykırıdır.”

Cüveynî, İmamı Âzam'a saldırmak için âdeta rüzgârın sal-
ladığı yaprakları bile aleyhte kullanmaya kalkıyor. Mesela,
bir yerde Büyük İmam'ı, '**nebîze abdest alınabileceğine**
ilişkin fetva' verdiği için temizliğe, ibadet ve kulluğa aykırı
hareket etmekle suçluyor. Nebîzin, tahıl ve meyvelerden ya-
pılan alkollü içeceklerin genel adı olduğunu biliyoruz. Aynı
Cüveynî, İmamı Âzam'ın arkadaşı **Evzâî**, **İbn Ebî Leyla** gibi
fakîhlerin meyve sularıyla abdest alınabileceğine ilişkin fet-
valarını görmezlikten geliyor, onlara ses çıkarmıyor.

Zâhid el-Kevserî, Cüveynî'nin bu haksız sataşmasına gere-
ken cevabı vermiş, Cüveynî'yi çok ağır ifadelerle eleştirmiştir.
Kevserî, Cüveynî'nin bu tür saldırılarını sıraladığı '**Muğîsu'l-**
Halk fi Tercîhi'l-Ehakk' adlı kitabını eleştiren bir risâle yaz-
mıştır: '**İhkaaku'l-Hakk bi İbtâli'l-Bâtıl**' (Cüveynî'nin az
önceki görüşlerinin anılan eserde eleştirisi için bk. Kevserî,
İhkaaku'l-Hakk, 169-170, 174-175)

Cüveynî, anılan kitabında, gerçekten, bir ilim ve irfan ada-
mına yakışmayacak şeyler yazmaktadır. İmamı Âzam'ı kö-
tülemek, gözden düşürmek için kaleme aldığı satırlar, her
insanın yüzünü kızartacak bir tenezzül sergiliyor. Bu utanç
verici satırlara yansıyan bir anlatımı hayret ve ibretle izle-
yelim.

Cüveynî, İmamı Âzam'ın '**ne kadar değersiz**', İmam Şâfiî'nin
ise ne kadar değerli olduğunu göstermek gayretiyle akıllara
şenlik şu hikâyeyi anlatmaya tenezzül ediyor:

"Sultan **Mahmut Sebüktekin** ilk zamanlarında Hanefî mez-
hebinden idi. Sultan, hadis araştırmalarını severdi. Araştır-
maları onu hadis konusunda, İmamı Şâfiî'nin daha güveni-
li olduğu kanısına ulaştırmıştı. Nihayet, yörenin fakîhlerini
toplayıp Hanefîlik veya Şâfiîlik'ten birini seçmede kendisini
yönlendirmelerini istemişti. Bunun için, bu iki mezhep ima-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

mının görüşlerine uygun ikişer rekât namaz kılınmasına, Sultan'ın bu namazları izledikten sonra tercihini yapmasına karar verildi.”

“Örnek namazları kılmak üzere **Kaffâl el-Mervezî** adlı bir fakîh görevlendirildi. Şâfiî olan Kaffâl önce kendi mezhebine göre iki rekât kıldı: Güzelce abdest aldı, kibleye döndü, Şâfiî fıkhının gerektirdiği en titiz şekilde uygun olarak iki rekât kıldı. Sonra, İmamı Âzam'ın fetvalarına göre iki rekât kılacağını söyledi.”

“Seccade olarak bir köpek derisi serdi, bunun dörtte birini pisliğe buladı. Sonra, bir miktar nebîz getirtip onunla abdest aldı. Mevsim yaz olduğu için adamın nebîzle yıkanmış organlarına sinekler üşüştü. Sonra kibleye döndü, niyet etmeksizin ve Farsça tekbir alarak namaza girdi. Kıyamda, Kur'an'dan ayetleri Farsça tercümesinden okudu. Sonra rükû edip secdeye gitti ve Tahiyâyâ oturdu. Tahiyâyâtı bitirdiğinde selam verip namazdan çıkmadan önce sesli şekilde bir de yellendi. Sonra selam verip namazdan çıktı.”

“**Kaffâl**, namazı bitirince Sultan'a dönüp dedi ki, ‘**Sultanım, işte bu da Ebu Hanîfe'nin fetvalarına göre namaz.**’ Bunu üzerine sultan şöyle bağırdı: ‘Bu namazı sen kendi adına kılmış olsaydın senin kelleni uçururdum. Din sahibi hiçbir insan böyle bir namazı kabul edemez.’ Ve Sultan, mezhebini değiştirip sünnete uyan Şâfiî mezhebine geçti.”

Cüveynî bu hayasız gösteriden, İmamı Âzam aleyhine şu sonucu çıkarma zilletine de tenezzül ediyor: “**Sizleri, bu şahsın inancının bozukluğu ve mezhebinin batıl oluşu hususunda uyarıyor, ondan sakınmaya çağırıyorum.**” (Kevserî, İhkaaku'l-Hakk, 179-180)

Mezhep imamlarından biri olan **Mâlik bin Enes**, yanındaki adama soruyor:

“Sizin kentinizde Ebu Hanîfe’nin görüşlerinden söz edilir mi?” Adam, ‘Evet, edilir’ deyince şöyle konuşuyor İmam Mâlik: ‘O halde sizin kentiniz oturulamaz bir kent haline gelmiştir.’ (İbn Hibbân, *Kitabu’l-Mecrûhîn*, 2/413) Şu saldırı da İmam Mâlik’in:

“Analar, İslam’a, Ebu Hanîfe’den daha fazla zarar veren birini doğurmadı.”

Aynı İmam Mâlik şunu da söyleyebiliyor:

“Ebu Hanîfe’nin bu ümmet içinde yarattığı fitne, İblis’in fitnesinden daha zararlıdır. Böyle olmasının iki sebebi var: Birincisi, Ebu Hanîfe’nin Mürcie mezhebinden oluşu, ikincisi ise Ebu Hanîfe’nin sünneti işe yaramaz hale getirmesidir.” (Hatîb, 13/396)

Yine İmam Mâlik söylüyor:

“Ebu Hanîfe’nin yaşadığı bir beldede yaşamak caiz değildir.” (Hatîb, 13/400)

Şu söz de İmam Mâlik’in:

“Ebu Hanîfe dine tuzak kurup hile yaptı. Dine tuzak kurmanın dini olmaz.” (Hatîb, 13/400)

Şu söz de İmam Mâlik’in:

“Ebu Hanîfe, dini mahveden hastalıklardan biridir.” (İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî Zuafâi’r-Ricâl*, 8/237)

İbrahim bin Eş’as adlı fakîhin iddiasına bakın:

“Yeryüzünün her yanında hayırla anılan fakîhlerin tümü, Ebu Hanîfe’yi kötölemiştir.” (İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî Zuafâi’r-Ricâl*, 8/238)

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Yine ünlü bir fakîh olan **Hammâd bin Seleme** (ölm. 167/783) şunu söylüyor:

“Ebu Hanîfe bir şeytandı; Hz. Peygamber’in sözlerini kendi görüşlerine dayanarak reddederdi.” (İbn ‘Adî, aynı eser, 8/239)

Muhammed bin Mesleme adlı meslektaşına sordular: **“Ebu Hanîfe birçok şehre gittiği halde Medine’ye neden hiç gitmedi?”** Cevap şu:

“Peygamberimiz, Medine’ye veba ile deccalın giremeyeceğini söylemiştir de ondan. Ebu Hanife deccallardan bir deccaldır.” (Hatîb, 13/395)

Hammâd bin Seleme onun adına şöyle bir kafiye düşürüyor:

“O, Ebu Hanîfe değil, Ebu Cife’dir.” Yani ‘leşin babası’. (Hatîb, 13/407)

İbn Ammâr şöyle diyebiliyor:

“Bir konuda şöyle mi, böyle mi doğru diye kuşkuya düşersen, o konuda Ebu Hanîfe’nin ne dediğine bak; gerçek, onun dediğinin tam aksidir.” (Hatîb, 13/408)

'ÜÇ DECCAL' İTHAMIYLA YARATILAN TESLİS

İslam tarihi boyunca, üç büyük isim deccal ithamına maruz kalmıştır. Bu üç ismin ortak özelliği, zulme ve onun kurumu olan emperyalizme savaş açmalarıdır. Bu üç isim sırasıyla şunlardır:

1. Hz. Muhammed:

Kilise babaları, Hz. Muhammed'e, bir peygamber olarak sahneye çıktığı ilk günden beri **deccal** (antichrist) gözüyle bakmışlar, onu zındık, dinini de zındıklık olarak damgalamışlardır. Batı'nın en büyük şairlerinden biri sayılan **İtalyan Dante**, ünlü eseri **İlahî Komedyâ**'da, Hz. Muhammed'i cehennemden en alt tabakalarında azap gören zındıklar arasında gösterir.

Hz. Muhammed'i deccal ilan etme tutkusu sadece kilise babası Haçlı yobazlarda görülüyor. Bu tutku, Batı insanının ortak tutkularından biridir. Ne ilginçtir ki, Batı'da bu tutku, kilisenin kahrına uğramış bilim adamları da dahil hemen herkeste vardır. Ünlü fizikçi **Newton**'a göre, **Muhammed** kelimesinin ebced hesabıyla rakam değeri **666**'dır ve bu rakam, **deccal** kelimesinin rakamsal tutarının aynıdır.

2. İmamı Âzam:

İslam'ı, dedelerinin dini olan şirk yönünde yozlaştıran Emevîler İmamı Âzam'a yönelttikleri ithamlar arasına **'deccal'**

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

ithamını da koydular. Tabii bu ithamı öne çıkarırken de yandaşları ulemayı yani Büyük İmam'ın meslektaşlarını kullandılar.

3. Gazi Mustafa Kemal Atatürk:

Hz. Peygamber'in kader savaşı **Bedir**'e benzeyen savaşlarıyla Kelime Şehadet'in esir edilmesini engelleyen **Mustafa Kemal**'e de deccal dediler. Ne ilginçtir ki, bu sonuncu ithamı, Haçlılarla ilk günden beri bir biçimde işbirliği yapan dinciler ortaya attı.

Ve bugün, bu üç deccal ithamının üç temsilcisi, bir teslis sistemiyle birleşmiş, '**deccallerin ilki**' saydıkları Hz. Muhammed'le sonuncusu saydıkları **Mustafa Kemal**'e savaş açmışlardır. Ne var ki, sonuncu deccale açtıkları savaşta, kendilerine destek veren 'İslamcı-dinciler'i ürkütmeden yanlarında tutmak için ilk deccale (Muhammed'e) açtıkları savaşı, perde arkasından ve çok dikkatli, çok usturuplu yürütmekteler.

Tarihin diyalektiği, '**Hz. Muhammed-İmamı Âzam-Mustafa Kemal üçlüsü**'nden, emperyalizme karşı bir birlik çıkarılmıştı; Kelime Şehadet düşmanlarıyla onların 'müslüman' kimlikli işbirlikçileri bu birliği Haçlı emperyalistlere destek veren bir teslise dönüştürdüler.

Bugün İslam dünyasının ve Türkiye'nin kaderi bu teslis mihverinde belirleniyor.

ORTAK KADERLİ İKİ DEHA: SOKRAT VE İMAMI ÂZAM

**“Her şeyin en üstünü iyi insandır,
her şeyin en alçağı da kötü insan”**

Sokrat

İki dünyadan kastımız Batı ile Müslüman Doğu'dur.

İki dehadan kastımız ise Sokrat ile İmamı Âzam...

Batı dünyasında ilk fikir şehidi ve ilk engizisyon mazlumu Sokrates, Müslüman-Doğu'da ise İmamı Âzam'dır. Sokrat'la İmamı Âzam'ın ölüme kadarki kaderleri aynı. Aralarında çok benzerlik var; beş tane de fark var:

1. Batı Sokrates'i ölüme mahkûm etti ama ona savunma hakkı verdi. İmamı Âzam'a herhangi bir savunma hakkı verilmedi. Büyük İmam hiçbir savunma hakkı kullanamadan kalleşçe öldürüldü.

2. Sokrat ölümünden önce işkencelerden geçirilmedi.

İmamı Âzam ise Sokrat'tan farklı olarak, işkencelerden geçirildikten sonra öldürüldü. Bu işkenceler öyle birkaç seanslık değildir. İmamı Âzam, iki Arap imparatorluğunun zindanlarında çeyrek asırlık bir zaman boyunca işkence gördü. İmamı Âzam, bu uzun süreli işkence hayatı bakımından benzeştiği **Campanella** ile de eşitlenemez. Evet,

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Campanella da İmamı Âzam gibi çeyrek asır (27 yıl) hapis-te tutuldu ama sadece hapiste tutuldu; İmamı âzam ise çeyrek asır, kırbaç cezaları altında inletildi. Hem Emevîlerce hem de Abbasîlerce...

İmamı Âzam, birbirinin düşmanı iki İmparatorluk tarafından aynı kin ve nefretle işkenceden geçirilen bir mazlum olarak tarihte tek örnektir.

3. Sokrat'ı ölüme mahkûm edenler, Batı'da asırlardır lanetle anılmakta iken İmamı Âzam'ı katledenler Müslüman-Doğuda 'selef-i sâlihîn' diye takdis edilmektedir.

Müslüman-Doğu bir yandan mazlum şehit İmamı Âzam'ı takdis ederken öte yandan onu katledenleri takdis etmektedir.

4. İmamı Âzam'ın öğrencileri, Sokratinkilerin aksine, hocalarına vefa ve sadakat borçlarını gereğince ödemediler.

Sokrat örneğinde izlediğimiz vefayı İmamı Âzam'ın öğrencilerinde asla göremiyoruz. İmamı Âzam'ın öğrencileri ve mesela, İmamı Âzam meselesinde Sokrat örneğindeki Platon'un yerini tutan Ebu Yusuf, hocası hakkında bir apolocya yazmamıştır. Onun zulmen katledildiğini bildikleri halde hiçbir öğrencisi onun için en küçük bir tavır koymamıştır. Tam aksine, başta **Ebu Yusuf** olmak üzere, öğrencilerinin ona hıyanet ettikleri kuvvetli bir ihtimaldir. Ebu Yusuf'un onun aleyhinde başka hiç kimsede göremediğimiz ithamları vardır.

Öğrencileri İmamı Âzam için apolocya nasıl yazacaklardı! Onlar onun düşmanlarının verdikleri mevkilere kurulup saltanat sürdürdüler. Bu bakımdan **İmamı Âzam, kaderdaşı Sokrat'a nispetle çok talihsiz bir önderdir.**

5. Batı'da Sokrat için onlarca apolocya yazıldı, onun mağduriyet ve mazlumuğu onlarca tiyatro, sinema eserinin konusu yapıldı. İmamı Âzam için bunların hiçbiri yapılmadı.

Evet, İslam tarihi, kendisinin Sokrates'i olan İmamı Âzam'ı öldürmekle kalmayan, ona yıllarca işkence eden, ölümünden önce ona savunma hakkı bile vermeyen, onu öldürenleri 'selef-i sâlihîn' diye kutsayan bir kitlenin tarihidir.

Sokrat-Ebu Hanîfe ortak kaderinin İmamı Âzam'a ilişkin tezahürlerini bu eser boyunca ayrıntılarıyla göreceksiniz. Burada sadece Sokrat'la ilgili tezahürlere değineceğiz.

SOKRAT PEYGAMBER MİYDİ?

Sokrat, Atina ilahlarının beklentilerine göre değil, kendi 'ilah'ının ve 'ilahî güç'ünün ilhamına uygun olarak konuştu. Kur'an diline çevirerek söylersek, Sokrat, Atina şirkinin ilahlarına göre değil, tevhidin tek tanrısı'na göre konuştu. Tıpkı İmamı Âzam'ın Emevîlerin temsil ettikleri Cahiliye şirkine göre değil de Kur'an tevhidine göre konuştuğu gibi...

Sokrat'ın Yunan paganizmi karşısındaki bu tavrını dikkate aldığımızda onu, Kur'an'ın söz ettiği 'adı ve hatırası anılmayan peygamberler'den biri saymamıza hiçbir engel yoktur. Kur'an, peygamberlik ve peygamberleri tanıtırken şöyle diyor:

"Resuller var, hayat ve hatıralarını daha önce sana anlattık; resuller var, hayat ve hatıralarını sana anlatmadık."
(Nisa, 164)

"Yemin olsun, biz senden önce de resuller gönderdik. Onların bir kısmının hayat ve hatırasını sana anlattık, bir

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

kısının hayat ve hatırasından sana bahsetmedik. Hiçbir resulün, Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir mucize getirmesi söz konusu olamaz.” (Mümin, 78)

Sokrat'ın Apolocya'sını Kur'an penceresinden bakarak değerlendiresek orada bir tevhit peygamberinin şirk karşısındaki tebliğini andıran epeyce ifade buluruz. Birkaçını görelim:

“Tanrı'nın hizmetinde olduğum için yoksulum ben.” (Erman Gören, Sokrates'in Savunması, 51)

“Bana öyle geliyor ki, Tanrı beni her yerde yanınızda oturup hiç pes etmeden bütün gün boyunca her birinizi uyarabilececek, ikna edebilecek ve azarlayabilecek biri olarak adanmış bu kente... Beni bir çırpıda öldürebilirsiniz; sonra da Tanrı sizin için kaygılanacak başka birini göndermediği sürece hayatınızın geri kalanını sürünerek tamamlarsınız. Ben bu kent için tanrı vergisi biri gibiyim.”

“Şunun farkına varmışsınızdır: Kendi sorunlarımın tümünü ihmal etmem, hep sizin sorunlarınızla ilgilenmem, her birinize tek tek bir baba, bir ağabey gibi yaklaşmam ve bunca sene evimi ihmal ettiğim halde ayakta kalmam pek de insana özgü değil. Sözlerimden herhangi bir çıkar sağlasam, bunları öğütlüyorum diye maaş alsam ithamlarınızın bir anlamı olurdu belki. Bakın şu suçlayıcılarıma, beni her konuda böyle utanmazca suçladıkları halde benim ücret istediğime ilişkin birisini tanık tutma hayasızlığını göstermediler. Bense sanıyorum gayet yeterli bir şahit getiriyorum size: yoksulluğumu!”

“Ta başlangıçtan, çocukluğumdan beri bana bir ses gelir. Bu ses ne zaman gelse niyetlendiğim bir şeyi yapmaktan beni caydırır. Bana karşı çıkması her bakımdan güzel bir şeymiş meğer!” (Age. 76-77)

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

“Bana bu görev Tanrı tarafından verildi; kehanetlerle, düşlerle, tanrısal yazgının bir insanı görevlendireceği bütün yollarla.” (Age. 83)

“Tanrı’dan korkarım, ey Atinalılar! Hem de beni dinsizlikle suçlayanların hiçbirinin korkmadığı kadar.” (Age. 89)

“Beni ölüme götüren cezanızdan çok daha acı bir belanın üzerinize geleceğini duyuruyorum size!” (Age. 101)

“İlahî gücün alışık olduğum sesi, bugüne kadar her zaman, doğru olmayan bir şey yapmaya kalktığımda bana karşı çıktı. Tanrı’nın işareti bana bugün karşı çıkmadı. Ne bu sabah evden ayrılırken ne mahkeme huzuruna çıktığımda ne de savunmalarımın herhangi birinde. Başka konuşmalarımda olsa sözümün orta yerinde beni alıkoyardı. Bunun sebebini neye yorsam acaba? Ben size söyleyeyim: Bu durum, başıma gelenin iyi bir şey olduğunu açıkça gösteriyor. Anlaşılan o ki, ölümün kötü bir şey olduğunu söylerken doğru düzgün düşünmüyoruz. Bunun nihaî bir kanıtı ortaya çıktı: Benim yapmaya kalkıştığım iyi bir şey olmasaydı o alıştığım ses bana karşı çıkmadan durmazdı.” (Age. 103)

“İşte bu nedenlerle, o işaret beni hiçbir zaman caydırmadı. Bu yüzdendir ki, benim mahkûmiyetime karar verenlere hiç kızgın değilim.” (Age. 107)

“Ayrılma saati gelip çattı. Ben ölmeye gidiyorum, sizse yaşamaya. Ancak hangisinin daha iyi olacağını kimse bilemez, tabii ki Tanrı dışında.” (Age. 109)

Sokrat’ın, gökkubbeye kazılmış bu ölümsüz sözlerini okurken Kur’an’ın, Muhammed öncesi dönem peygamberlerinin hayat ve mücadelelerine ilişkin ayetlerini okur gibiyiz.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Gerçek şu ki, Kur'an'da adı geçmediğine göre, hiçbir Müslüman Sokrat'ın peygamber olduğu yolunda açık bir hüküm veremez. Ama, Kur'an'da adı geçmeyen birçok peygamber olduğunu bildiğimize göre, Son Peygamber öncesi dönemin büyük mücadele önderlerinin 'adı anılmayan peygamberlerden' olduğunu düşünmemize de hiçbir İslamî engel yoktur.

Bu satırların yazarına göre, bu ihtimaller içinde, mümin yüreklere en sıcak gelen ihtimal Sokrat'ın bir Tanrı elçisi olduğu ihtimalidir.

Biz tekrar engizisyon meselesine dönelim:

Tarihin tüm engizisyonları sanıklarını (daha doğrusu düşmanlarını) bir biçimde tövbeye davet etmişlerdir. Ve tarihin tüm büyük benlikleri engizisyon cellatları önünde pişmanlık ifade edebilecek bir imaya bile yer vermemeye dikkat etmişlerdir.

Haçlı engizisyonunda işkence uygulamasının kurumlaşması Miladî 14. yüzyıl sonlarında Roma hukukunun kabulü ardından gerçekleşti. Emevî engizisyonu ve onun mazlumu olarak İmamı Âzam bu noktada da ilktir. Emevî ve Abbasî Arapçılık hilafetleri tarafından ona uygulanan engizisyon işkenceleri, Miladî 700'lü yıllardadır.

Emevî engizisyonundaki 'Rableştirilmiş ulema'nın (saltanat yandaşı fakîhler) işlevi, Hıristiyan engizisyonunda kilise tarafından yerine getiriliyordu. Emevî engizisyonu ile onun devamı olan bugünkü dincilikte bu ulemanın unvanı, 'selef-i salihîn' olarak belirlenmiştir. Onlara karşı çıkmak dine ve Tanrıya karşı çıkmamanın bütün sonuçlarını doğurucu nitelikte görülür. Tıpkı kiliseye karşı çıkmak gibi...

SOKRAT-İMAMI ÂZAM ORTAK KADER NOKTALARI

1. İkisi de kendi alanlarının insanlık tarihinde tartışmasız en büyüğüdür.

Sokrat Batı'da ve bütün dünyada felsefenin tartışmasız babasıdır. İmamı Âzam ise yine tartışmasız bir biçimde, İslam'daki fıkıh ve kelim disiplinlerinin babasıdır.

2. İkisi de eser yazmadı, sadece konuştu ve anlattı. Fikirleri, sistemleri öğrencileri tarafından yazıya geçirilip gelecek zamanlara bırakıldı.

Sokrat'ın bütün fikirlerini öğrencilerinin eserlerinden, özellikle Platon'un eserlerinden öğreniyoruz. Felsefede ruhçuluğun ve idealizmin babası sayılan Platon'un bütün söyledikleri, Sokrat'ın âdeta başka bir bedenden konuşmalarıdır. İmamı Âzam'ın fikhî içtihatlarını, sistemini, Sokrates'in felsefî düşüncelerinde olduğu gibi, onun öğrencilerinin eserlerinden öğreniyoruz.

3. İkisi de putçuluğa karşı savaştı.

İmamı Âzam'ın, İslam tevhidini Cahiliye zulüm ve şirkine bulaştıran Emevî ve Abbasî Arabizmine karşı savaştığını elinizdeki eser size apaçık gösterecektir. Sokrat'a bakalım:

Sokrat, Hz. İsa'dan dört asır önce ve Yunan paganizminin saltanat sürdüğü bir toplumda tevhidin, akılcılığın, sonsuzluğun, ruhun savunmasını yaptı. Toplumunun egemen güçleri tarafından, paganizmin ilahları adına **dinsizlikle suçlandı**. Bu noktada onun, tevhidin büyük peygamberi Hz. İbrahim'le de bir kader birliğine tanık olmaktayız.

Sokrat da, tıpkı Hz. İbrahim gibi, put yapmayı sanat edinmiş putperest bir babanın oğluydu. İlk zamanlarında o da

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

put yapıcı idi. Yani Sokrat'ın babası heykeltıraştı. Kendi de ilkin bu işi yapmış, sonra bırakıp felsefe yolunu seçmiştir.

4. İkisi de yaşadıkları toplumu yoldan çıkarmak, dalâlet ve sapıklığa sevk etmekle suçlandı.

İmamı Âzam'ın sünnete, cumhuri ulemaya aykırılıkla suçlandığını biliyoruz. Sokrat da **Atina Mahkemesi** tarafından, toplumu, özellikle gençleri yoldan çıkarmak, toplumun yerleşik düzenine karşı onları ayaklandırmakla itham edilmiştir.

5. İkisi de yükseltmek ve yüceltmek için çalıştıkları toplum tarafından kin ve nefret hedefi haline getirildi.

6. İkisi de eskiyi, geleneği hırpaladı, dokunulmaz kılınan pek çok şeyi dokunulur hale getirdi.

7. İkisi de açık yürekli, açık sözlü, riyadan tamamen uzak benliklerdi; gerçekleri çırılçıplak söylediler: Evirip çevirmeden, kılığını değiştirmeden, kimsenin keyfiye uyarlamadan.

Sokrat, altına hiç çekinmeden İmamı Âzam imzasını atacağıımız şu sözü söylüyor, hem de kendisini ölüme götüreceklerini bildiği **Atina Mahkemesi**'inin beş yüz bir üyesi önünde:

“Ben, ufak veya büyük her şeyi hiçbir şey saklamadan ve bir nebze bile karıştırmadan, bulandırmadan söylüyorum. Ama pek iyi biliyorum ki, bu hareket beni nefret hedefi yapan olgunun ta kendisidir.” (Sokrat'tan alıntılacağımız sözler, **Platon'un Sokrat Apolocyası**'nın iki Türkçe çevirisinden alınmıştır: **Teoman Aktürel ve Erman Gören** çevirileri. Bu iki çeviri asıl metne sadakat yönünden sağlam olmakla birlikte dil bakımından aşırı uydurmacı oldukla-

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

rından bazı icat edilmiş kelimeler, rahat anlaşılabilsin diye yaşayan dildeki karşılıklarıyla değiştirilmiştir. Çevirmenlerden özür dileriz).

8. İkisi de ölüme meydan okudu, ölümlle âdeta alay etti; ölüme gitmekte olduklarını bile bile dimdik durdu.

Sokrat, yine Atina Mahkemesi'nin önünde şöyle sesleniyor:

“Paranın erdemi değil, erdemin parayı getirdiğini söylüyordum. Defalarca ölecek olsam bile ben başka bir şey yapmazdım.” (Erman Güler,73)

“Yaptığım işlerle ölümü hiç de umursamadığımı kanıtladım.” (Erman Güler, 81)

“Kendilerini gerçekten hikmete adanmış olanların, yalnız ölmek için çalıştıklarını halk bilmez.”

“Öyle kimseler gördüm ki, muhakeme edilirken, son derece tuhaf şekiller ve davranışlar içinde kendilerini küçültürler. Sanki öldürülecek olurlarsa benzersiz bir işkenceden geçirilecekler yahut kurtulup da ebediyen ölmeyecekler.”

“Ölümden korkmak, bir insanın bilmediği şeyi bildiğini sanmasıdır ki ahmaklıktan başka bir şey değildir. Hiç kimse ölümün insan için başa gelebilecek iyiliklerin en iyisi olup olmadığını bilemez; ama en büyük fenalıkmiş gibi ölümden korkar. Cehaletin en çirkin şekli, insanın bilmediği bir şeyi bildiğini sanması değil midir?” (Erman Gören, 69)

“Ölüm, akıl yönünden iki şeyden biridir: Ya bir hiçlik, bütünü şuarsuzluk hali yahut insanların umduğu ve özlediği gibi, ruhun, bu dünyadan başka bir âleme göçmesi olgusudur. Birincisi ne büyük kurtuluş, ikincisi ise ne büyük

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

bir kazanç. Birincisinde zamanın bütün akışı tek bir gece. İkincisinde ise öteki dünyada dostlarla buluşmak var. Bir kimse öteki dünyada Orfeos, Museyos, Homeros, Heziyodos gibi dostlara kavuşacaksa bunun için nelere razı olmaz ki!.. Bu ikinci ihtimal doğruysa bırakınız bir daha, bir daha üst üste öleyim!”

“Haksız hükümler yüzünden can veren kahramanlarla buluşmak bizim için ne yüksek mutluluk!”

“Orada, sormak, gerçeği aramak yüzünden ölüme mahkûm edilmek tehlikesi de yoktur.” (Erman Gören, 103-107)

9. İkisi de sonsuzluktan ve ölümsüzlükten başka hiçbir değer tanımadı.

Sokrat'ın, yine altına İmamı Âzam imzası atılabilecek sözlerinden bir demet verelim. Atinalı yargıçlara soruyor:

“Benim ne gibi bir cezayı hak ettiğim sorulabilir? Ben, ömrüm boyunca dilimi tutmadım, insanların çoğunun değer verdiği şeylere aldırmadım. Paraya, mala, askerî rütbelere, hatipliğe, memlekette öne çıkmış türlü mevkilere, entrikalara, partilere itibar etmedim. Çünkü bu faaliyetler altında yaşamayı kendime yakıştıramadım; kendimi böyle bir hayat yaşamayacak kadar şerefli saydım. Kendimi böyle şeylere verecek olursam kendime de sizlere bir faydam olmaz diye bunların hepsinden uzak durdum. Faydalı bildiğim şeyleri her vatandaşa öğretmeye kendimi vakfettim. Bütün bunlar için ben ne gibi bir cezaya müstahakım?” (Erman Gören, 91)

“Atinalılar! Savunmamı, sandığınız gibi kendi menfaatim için değil, ondan daha üstün tuttuğum sizin menfaatiniz

için yaptığımı anlıyor musunuz?”

10. İkisi de beyyinesiz, tahkiksiz yaşamayı, alışılmışı teslim olmayı insanca yaşamak saymadı.

Sokrat şöyle diyor:

“İmtihan edilmemiş bir hayat, insan için yaşanmaya değer bir hayat olamaz.” (Erman Gören, 97)

11. İkisi de pes etmek, geri çekilmek, alttan almak, idarei kelam etmek nedir bilmedi; bu yola girmeye asla tenezzül etmedi.

Zulmün beş yüz bir temsilcisine şöyle sesleniyor Sokrat:

“Kişi teslim olmamalı, geri çekilmemeli, safını bırakmamalı. Savaşta olsun, mahkemede olsun, nerede olursa olsun, yurdunun emrini yerine getirmeli. Eğer bir emre inanmıyorsa onu verenleri aydınlatmaya ve görüşlerini değiştirmeye çalışmalı. Bunun için her vasıtaya başvurulabilir, fakat kaçılmaz. Ölümden kaçıp kurtulmak o kadar da zor değil, çok daha zor olan, kötülükten kaçıp kurtulmaktır. Ben, yaşlı ve yavaş biri olarak daha yavaş olana yakalandım; beni suçlayanlar ise hızlı ve becerikli olduklarından kötülük tarafından yakalandılar. Ben şimdi idam hükmü giymiş olarak ayrılıyorum aranızdan, beni mahkûm edenlerse hakikat tarafından fesat ve adaletsizliğe mahkûm edilmiş olarak ayrılıyorlar buradan. (Erman Gören, 99)

12. İkisi de idamla sonuçlanan kaderlerinin onlarla sınırlı kalmayacağını, bu kaderin bütün yaratıcı benliklerin ortak kaderi halinde ebediyen yaşayacağını biliyordu.

Sokrat, zulmün savunmasını yapan Atinalı yargıçlara şöyle

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

sesleniyordu:

“İftira ve hasetler yüzünden mahkûm olmak dünyada ne benimle başladı ne de benimle bitecek! Hak ve hakikati fani hayat kaygılarının üstünde tutanları, daima benim akıbetim kovalayacaktır!...”

13. İkisi de yetmiş yaşında öldürüldü.

14. İkisi de zehirle öldürüldü.

İkisinin de hatırası önünde hürmet ve tâzimle eğilmeyi onur biliriz.

TARİHE VE MÜSLÜMAN AYDINLARA SİTEM

Batı, Atina zorbaları tarafından zehir içirilerek öldürülen Sokrat için de, engizisyon cellatlarınca öldürülen Bruno ve engizisyon kahrına uğrayan Galile için de onlarca 'Apologia' (savunu) yazdı, onların itibarlarını iade ve sonsuzluklarını tescil etti. İslam dünyası İmamı Âzam için bunu yapmadı. Bu görevi öncelikle üstlenmesi gereken aydınlar ve ulema 'Bana dokunmayan yılan bin yaşasın. Herkesi neden karşıma alayım! Söz gümüşse sükût altındır. Molla, kendini kolla!' deyip yan yattı. İmamı Âzam'ın Emevî engizisyonu işkenceleriyle inletildiğini, Abbasî engizisyonu tarafından katledildiğini kitlelere anlatmak yerine bu gerçeği sürekli gizlediler; putlaştırdıkları hilafet ve halifelere dil uzatmış olmamak için susmayı tercih ettiler.

Son devir ulemasının, özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında önlerine çıkan özgürlük imkânına rağmen konuşmayanları ise tarihin en ağır hesabına çekilmeye müstahak olanlardır. Üstü örtülen gerçekleri Cumhuriyet döneminin getirdiği özgürlük ikliminde, kitlelere açıklamaları beklenirken, İmamı Âzam'ın gerçek fikir ve felsefesinin önünü tıkadılar. İçlerinde, Şeyhülislam Mustafa Sabri gibi Haçlı işbirlikçisi mürteci hainler var, yakın tarihin en aziz ve onurlu insanları arasında olmasına ve Hanefî mezhebine bağlı bulunmalarına rağmen keyfini bozmamak üzere susan 'zayıf iradeliler' var. Bu olumsuz tavırlar, Tanrı'nın Müslü-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

manlar adına yarattığı çok müstesna bir ruhun gereğince anlaşılmasını engellemiş, Müslümanlara yazık olmuştur.

Fırsatların tümü heba olup gitti. Sebep açıktır: Ulema denen zümrenin, sırasıyla zayıflık, korkaklık, gaflet, dalâlet ve hıyanetleri... Hep, yapay ilahlara yani putlara ram edilmiş halkın dedikodusunu düşündüler. Ne olurdu bir kere de Hakk'ın takdirini düşünselerdi! Düşünmediler. Alıştıklarının dışına asla çıkmadılar, ezberlerini asla bozmadılar, karşılına dikilen asırlık putlara bir kere olsun "Çekilin!" demediler, diyemediler.

BUGÜNKÜ DİNCİLİĞİN TUTARSIZLIK VE ZALİMLİĞİ

İmamı Âzam meselesinde izlenen gaflet ve hıyanet süreci, **Mustafa Kemal** ve akılcılık aleyhine Haçlı emperyalizmle işbirliği yapan dincilere büyük destek yarattı. Emevî Arapçılığının yeni takipçileri olan bugünkü dinciler, Cumhuriyet döneminin bir 'zorbalık dönemi' olduğunu, bu dönemde devrimler adına ulemaya baskılar uygulandığını, hatta bazılarının idam edildiğini avazları çıktığı kadar bağırarak propaganda etmektedirler.

Söylediklerinin tümü yalan, iddialarının tümü haysiyet ve hayadan uzaktır. Yaptıkları, sadece Haçlı emperyalizm bozazanlığıdır.

Bir kere bu ikiyüzlü zihniyet, eğer zulme gerçekten karşı ise işe Emevî zorbalılarının İmamı Âzam ve benzerlerine yaptıklarını eleştirmekle başlaması gerekir. Oysaki bu zihniyet, bırakın İmamı Âzam'ı, **Peygamber Ehlibeyti'**ne yapılan zulümleri bile eleştirmemekte, "Onlar içtihat farkından doğmuş hatalardır" diyerek işi geçiştirme namertliğini tercih etmektedir. Sonra da kalkıp **Kurtuluş Savaşı'**na, o savaşı

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

veren vatanperverlere İngiliz işgalcileri hesabına hıyanet etmiş birtakım alçakların tepelenmesini bir tür '**ulema katliamı**' gibi tanıtmaktadır. Hangi ulema? Hainin ulemalığının ne anlamı olabilir?!

Bu yeni Emevîciler, eskinin Emevî hıyaneti ile yeninin Haçlı zulmüne ses çıkarmamayı, bu hıyanet ve zulümlere karşı çıkanlara ise savaş açmayı din haline getirdiler. Bütün uğraşları, Muhammed ve İslam düşmanı Haçlı kodamanlarla iş ve ağız birliği halinde **Müdafaai Hukuk Cumhuriyeti**'ne sövmektir. Bunların Hz. Muhammed'e **deccal** diyenlerle hiçbir kavgaları olmadı; bütün mücadeleleri, emperyalizmi tepeleyen Mustafa Kemal'i deccal ilan etmeye uyarlandı. Bu hayasızlık ve hıyanette öylesine ileri gittiler ki, **AB Haçlılar birliğinin** dayatmasıyla, Türk çocuklarının din dersi kitaplarından Kelime Şehadet'teki "**Muhammedün resulüllah**" cümlesini, hutbelerden "**Allah katında din İslam'dır**" ayetini çıkardılar.

HANGİ EHLİSÜNNET'İN ÖNDERİ?

İmamı Âzam, Buharî ve benzerlerinin iddi ettiği gibi, 'güvenilmez adam, zındık, kâfir, sapık mezhep mensubu, hatta kâfir' biri mi yoksa Ehlisünnet mezhebinin kurucu imamı, önderi mi?

Eğer Ehlisünnet'in önderi ise bu Ehlisünnet hangi Ehlisünnet'tir? İmamı Âzam'ı kâfir ilan eden Buharî'nin mensup olduğu Ehlisünnet ise Buharî ve onu kutsayanlar, 'kâfir' ilan ettikleri bir zatın önderi olduğu bir mezhebe mensubiyeti nasıl kabul ediyorlar? Eğer İmamı Âzam'ın temsil ettiği Ehlisünnet, Buharî ve benzerleriyle bugünkü Emevîci dincilerin dillerine doladıkları Ehlisünnet değilse bu gerçeğin kitlelere anlatılması gerekmez mi?

Biz bu soruları yıllarca sorduk. Ardından da, Kur'an mümini ve İmamı Âzam Ehlisünneti'nin bir mensubu olarak tarihin ve Tanrı'nın huzurunda gerekeni yaptık. Bundan rahatsız olanlar, istedikleri kadar tepinebilir, bağırıp çağırabilirler. Tepinerek bağırıp çağırmak onlara Mekkeli inanç atalarından miras kalmış bir huydur. Kur'an bu müşrik huyu tanıtırken şöyle diyor:

"O inkârcı nankörler şöyle dedi: 'Şu Kur'an'ı dinlemeyin! Ona karşı yaygara koparın ki, galip gelesiniz!" (Fussilet, 26)

Bu huy, bunların genlerine işlemiştir; hakikati dile getirenlerden rahatsızlık duydukları her yerde depreşir. Depreşir

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

ama sonunda Yaratan Kudret'in dediği olur. Yine Kur'an'ı dinleyelim:

“Biz hakkı, bâtılın üzerine fırlatırız da o, onun beynini parçalar. Bir de bakarsın o yok olup gitmiştir. Yakıştırdığınız niteliklerden ötürü lanet olsun size!” (Enbiya, 18)

İmamı Âzam gibi büyük bir ruhun, onun misyonunun bugünkü taşıyıcılarına karşı bir ‘**maske imam**’ olarak kullanılmasına vicdanlarımız razı olamaz. Hem İmamı Âzam’a en ağır ithamlarla zulmedeceksiniz hem de onu kendinizi yüceltme aracı olarak kullanacaksınız... Bunun insanlık ve imanla bağdaşması mümkün değildir. Ya İmamı Âzam o söylenenleri, hâşâ, hak eden biridir; o zaman biz onun peşinden niye gidelim? Yahut da o sözler, İmamı Âzam’a iftiradır ki o zaman şu üç şeyi yapmamız bizim iman ve insanlık borcumuz olur:

1. İnsanlara verilmiş olan payeler ne olursa olsun onların birer beşer olduklarını, hata ve günah işleyebileceklerini, onları büyük kabul etmek için her birinin masum olduğunu ileri sürmenin İslam’a değil, putperestliğe has bir saplantı olduğunu itiraf ve ilan ederek Kur’an dinine inandığını söyleyenlerin rahatlamalarını sağlamalıyız.

2. İmamı Âzam’a sövüp sayanların kutsal adam olarak anılmasını durdurup tarih önünde hatalarını, günahlarını tek tek saymalıyız.

3. İmamı Âzam’a o gün yapılanların benzerlerini, İmamı Âzam’ın bugünkü benzerlerine yapanların cehalet veya namus zaaflarını ortaya koymalıyız. Gafil veya hain olduklarını söylemeliyiz. Onları uyararak tövbeye davet etmeliyiz.

Şimdi düşünelim, Ehlisünnet çevrelerinin, Kur’an’dan sonra dinin en büyük kaynağı saydıkları **es-Sahîh** adlı kitabın

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

müellifi Buharî (ölm. 256/869), Ehlisünnet'in en büyük imamı kabul edilen İmamı Âzam'ı 'güvenilmez adam', 'sapık Mürcie mezhebinin mensubu' ve hatta 'küfründen dönmesi için iki defa tövbeye çağrılan adam' yani kâfir ilan etmektedir. (bk. Buharî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, 8/81, *et-Tarîhu'l-Evsat*, 2/93, *Kitabu'z-Zuafa*, 132; İbn Abdilberr, *el-İntika*, 149) Öte yandan, aynı Buharî, tarihin ilk siyonisti ve İslam'ı içinden tahrip eden Yahudi haham Ka'b el-Ahbâr'dan ri-yayette bulunmakta hiçbir sakınca görmemektedir. Çünkü Ka'b, Muaviye ve benzerlerinin hadis uydurtmada kullandığı bir siyonist casustur. Ve Buharî, Emevîlere yararlı olmayı, makbul adam olmanın temel şartı bilen bir zihniyettendir. İmamı Âzam'a kininin sebebi de Büyük İmam'ın Emevîlere karşı olmasıdır.

Emevî saltanatının zulüm kodamanları İmamı Âzam'a akıl almaz iftiralar attılar; sonra tarih onların çirkeflerini ortaya koydu. Şimdi biz, o müfteri zalimleri 'ak-pâk' göstermek için bu olup bitenleri yok mu farz edeceğiz? Edersek, İmamı Âzam bizden davacı olmaz mı? Daha doğrusu Hak ve hakikat bizden davacı olmaz mı? Biz, zalimin hatırı için mazlumun hakkının üstünü örten pasif zalimler durumuna düşmez miyiz?

Buharî, Arabizmin keyfini okşamak için, İmamı Âzam'ı itham eden 'Ehlisünnet uleması'nın sadece bir tanesidir. Daha onlarcası var. İşte bir örnek daha: Ünlü muhaddis-fakîh Süfyan bin Uyeyne (ölm. 198/813), onu yaşadığı sürece eleştirmesi yetmiyormuş gibi, ölüm haberi getirildiğinde, Buharî'nin de kaydettiği şu korkunç ithamla saldırmıştır Ebu Hanîfe'ye:

"Allah ona lanet etsin! İslam'ın can damarlarını bir bir kopardı. Müslümanlar arasında ondan daha şerir biri doğmamıştır." (İbn Abdilberr, *el-İntika*, 149-150)

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Yine ünlü hadisçilerden biri olan **İbnül-Cârûd** (ölm. 307/919), İmamı **Âzam**'ı tanıtırken şöyle diyebiliyor:

“Müslüman olup olmadığı tartışmalıdır.” (İbn Abdilberr, *el-intika*, 150)

İmamı **Âzam**'ın yaratıcısı olduğu **'istihsan metodu'**nu, **'istislah'** adıyla kendi mezhebine aktaran ve uyarlayan **İmam Mâlik** şunu diyebilmiştir:

“Ebu Hanîfe, İslam bünyesinde doğan en şerir varlıktır. Bu ümmete, fikirleri yerine kılıçla vursaydı daha iyi olurdu.” (Bir önceki yer)

Saldırıları beş tane, on tane değil ki! Yüzlerce, hatta binlerce...Ebu Hanîfe'ye saldırıda en mutedil görünenlerden biri sayılan **Abdullah bin Mübarek** şöyle konuşuyor:

“Biz önceleri onu tanıımıyorduk ve sohbetlerine devam ediyorduk. Ne zamanki onu yakından tanıdık kendisini terk ettik.” (İbn Abdilberr, *age*. 151)

Sohbetine gelenlerin ona şu soruyu sordukları bildiriliyor: **“Ey Ebu Hanîfe, insanları daha ne vakte kadar dalâlete itip saptıracaksın?”** Büyük İmam bu edep dışı, onursuz soruya bile son derece rahat, gülümseyerek şöyle cevap vermiştir:

“Yazıklar olsun size! İnsanları dalâlete düşürme gücü onları hidayete erdirmeye gücüne sahip olana aittir. Dilediğini hidayete, dilediğini dalâlete ancak Allah kılavuzlar.” (İbn Abdilberr, *el-İntika*, 165)

Bu tabloyu, **'ilim adamlarının birbirini eleştirmesi'** veya **'şahsî kırgınlık'** olarak görebilir miyiz? Bu insanların hepsi onun arkadaşı, yakını, çağdaşı değil ki çeşitli ilişkilerden doğan duygusal bazı sebeplerin olduğunu söyleyelim. Bu ağır

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

eleştirilerin sahiplerinin önemli bir kısmı, Ebu Hanîfe'den bir, iki, üç, bir kısmı dört asır sonranın insanıdır. Mesela, **Buharî** ile İmamı Âzam arasında bir asrı aşkın zaman var. Yani bu insanların birbirlerine duygusal, bölgesel, çıkara dayalı vs. kırgınlıklarından söz edilemez. Bu itham, iman meselesinden kaynaklanan ithamdır. **Buharî** gibi bir şahsın böyle bir ithamını sürçü lisan veya 'öfkeyle söylenmiş söz' diyerek görmezlikten gelebilir miyiz?

Burada temel inançlar yönünden çok ciddî problemler var. Bunları yok sayamayız, tevil de edemeyiz. Buharî gibi birinin, İmamı Âzam gibi bir zata 'kâfir' demesi, "Canım al-dırmayıver", veya "Onların ikisi de büyüktür, biz aralarına girmeyelim" gibi akıl ve insanlık dışı müşrik bir lakırdıyla geçiştirilemez. Bu lakırdı, Yunan panteonundaki ilahların kavgalarına tarafsız gözlemci olarak bakan Eski Yunan put-perestlerinin lakırdılarıyla aynıdır.

Hem Buharî hem de İmamı Âzam aynı anda ve aynı çapta 'büyük' olamaz.

Büyük bir adam, İmamı Âzam gibi bir imamı 'kâfir' ilan edemez; ederse İslam verileri ona 'büyük adam' dememizi engeller. Yok eğer "Buharî büyük adamdır, bunu tartışmayız" diyorsak o zaman İmamı Âzam'a verdiğimiz payeleri geri almalıyız. İkisini birden büyük adam saymak, akla ve İslam'a aykırıdır ve bizi sahtekâr durumuna düşürür.

TARİHÎ İKİYÜZLÜLÜK

İmamı Âzam'ın hayatı, şahsiyeti ve mesajı ile ilgili gerçekleri önümüze alıp düşündüğümüzde, İslam ümmeti adına büyük bir 'çelişkiler yumağı' ile karşılaşırız. Bunlar bugüne kadar elbette ki fark edilmiş ama üzerlerinde gerektiği şekilde durulmamıştır.

Koca bir ümmet, yalana teslim edilmiştir.

Bu yalana teslimde kötü niyetliler şerlerini hedefe taşırken, hiçbir kötü niyeti olmayanlar, uzun vadeli sonuçları düşünmek yerine kısa vadeli rahatı öne almıştır. İyi niyetliler şöyle düşünmüşlerdir:

“Eğer kitleler bunları öğrenirlerse kafaları karışır, belki de bir kısmı inancını değiştirir; en azından mezhebini değiştirenler çıkar. İyisi mi hiç karıştırmayalım, alışıldığı gibi devam etsin!”

Niyeti temiz ve samimi kabul etsek bile, bu yanlışları yaşatanlar günahattan yine de kurtulamazlar. Çünkü Kur'an bu ümmete şu emri veriyor:

“Ölen beyyine üzerine ölsün, yaşayan da beyyine üzerine yaşasın!” (Enfâl, 42)

Meseleler açık yürekle, samimiyetle açılıp ortaya konsaydı hepsinin çözümü bulunur, kitlelerin vicdanı rahatlatılır, kim neye inanıyor veya inanmıyorsa mertçe belirlenirdi. Kısaca, tarihe, kitlelere ve gelecek zamanlara yalan söylenmemiş olurdu.

HURAFECİLERİN İMAMI ÂZAM'A KÖTÜLÜĞÜ

İmamı Âzam, önce itham edilip sonra da putlaştırılan benliklerden biridir. Hurafeci-dinci çevrelerin İmamı Âzam'ın 'büyüklüğünü' anlatırken en çok kullandıkları hezeyanlar şunlardır:

“Kırk yıl, akşamın abdestiyle sabah namazını kıldı.”

“Her 24 saatte iki hatim indirirdi; biri gündüz, biri gece.”

Hurafeciliği, putperestlik sınırlarına dayandıran kalabalık bu gibi yanlışları yapar ama ilim adamlarının bu tür hezeyanları eserlerine almaları inanılacak şey değildir. İmamı Âzam'ın hayatını yazanlardan bir kısmı, örneğin, **Muvaf-fak el-Mekkî** (ölm. 568/1172), **Kerderî** (ölm. 827/1423), **İbn Hacer el-Heytemî** (ölm. 974/1567) ve **Leknevî** (ölm. 1304/1886), İmamı Âzam'ı öven beyanlarının arasına ne yazık ki bu hezeyanları da koymuşlardır:

“Her Ramazan ayında 60 hatim indirirdi. Her 24 saatte gündüz bir hatim, gece ayrı bir hatim yapardı. Buna benzer daha ne menkıbeleri var ama burada hepsini saymak zordur.” (Mekkî, 207-208; Kerderî, 251-252; Heytemî, 18; Leknevî, 43).

Aynı yazarlar bu akıl ve ilim dışı uçuşlarını daha da ileri götürerek şunu söyleyebilmişlerdir:

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

“Ebu Hanîfe, her gün yüz, her gece dört yüz rekât nâfile namaz kılar, namazın bir tek rekâtında Kur’an’ın tümünü okurdu.” (Mekkî, 225; Heytemî, 57; Leknevî, 43).

Ebu Hanîfe’yi yüceltmek için on küsur hadis uydurulduğunu görüyoruz. Öyle uydurmalar ki bunlar, her birinde İmamı Âzam’ın adı, künyesi, memleketi, soyu verilmiş. İnsan rableştirilmek için uydurulmuş bu hezeyanların Büyük İmam’ın ruhunu tâciz ettiğini biliyoruz ve bunun için de bunları sayfalarımıza aktarmıyoruz. (Merak edenler Heytemî’nin *el-Hayrâtü’l-Hisan* adlı eserine bakabilirler: s. 27-30)

Heytemî, bu uydurmaları kitabına almakla yetinmemiş, ileriki sayfalarında İmamı Âzam’ın ne büyük bir veli olduğu, nasıl kerametler gösterdiği yolunda laflar da döktürmüştür. (bk. s. 31-37) Sanki İmamı Âzam’ın o muhteşem ilim ve fikir mücadelesi keramet olarak onu yüceltmeye yetmiyor!

Hurafeci-dinci çevrelerin dillerinde İmamı Âzam’ın ilminden, irfanından, mücadelesinden, yürek ve cesaretinden, hele hele şehitliğinden hiç bahis yoktur. Varsa yoksa keramet ve namaz. Hem böyle yaparlar hem de İmamı Âzam’ı ‘namazsız bir din kurmak’la, ‘kerameti inkâr etmek’le suçlarlar...

İmam’ın aleyhine konuşanlar, onu bu hurafe değerlerinin yokluğuyla itham ediyorlardı; onu savunduğunu söyleyenler de bu hurafe değerlerin onda varlığını ispatlamaya çalışıyorlar. Yani her iki halde de belirleyici olan, ya **zulüm** yahut da **hurafe**.

Beşinci Bölüm

**BUGÜNKÜ EHLİSÜNNET'İN
İMAMI ÂZAM'A
TERS DÜŞEN KABULLERİ**

GELENEKSEL EHLİSÜNNET VE İMAMI ÂZAM EHLİSÜNNETİ

Geleneksel kabul İmamı Âzam'ı 'Ehlisünnet'in amel ve itikadda en büyük imamı' olarak ilan etmiş ve bu, asırlardır böyle bilinmiştir. Pratikte, bundan kimsenin bir rahatsızlığı olmamıştır, bizim de olmamıştır. Ancak tarihî gerçeklerin hakkını vermeyen bu kabulün biraz irdelenmesi ve İmamı Âzam'ın herhangi 'bir mezhebin şefi' olmaktan çok, bağımsız bir Kur'an mümini olduğunun gösterilmesi bir insanlık ve iman borcudur.

Ebu Hanîfe'yi ille de bir mezhebin mensubu göstereceksek, bu mezhep Mürcie mezhebi olacaktır. Bu, hem düşmanlarının hem dostlarının hem de bizzat kendisinin açık beyanıyla sabittir. Fikirdaşı ve dostu ünlü fakîh **Osman el-Bettî**'ye yazdığı mektubunda aynen şöyle diyor:

'Mürcie mezhebinden söz ediyorsun. Adaletle söz söyleyen bir topluluğun günahı ne ki, onları, bid'at ehlinin yakıştırdığı bir isimle anıyoruz?! Esas adalet ve sünnet ehli topluluk onlardır.' (Ebu Hanîfe, *Risâle ilâ Osman el-Bettî*, 84)

Mürcie mezhebi hakkında İmamı Âzam'ın tartışılmaz, reddedilemez fikri budur. Bunun dışında bir mezhebe mensubiyetini ifade eden herhangi bir beyanına rastlanamaz.

Ve eğer İmamı Âzam'ı bir mezhebin kurucusu ve başı göstereceksek bu mezhebin adı, **'İmamı Âzam Ehlisünneti'** ola-

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

caktır. Bugünkü **'sözde Ehlisünnet'** olmayacaktır. Çünkü bugünkü sözde Ehlisünnet, İmamı Âzam'ın fikirlerine ters bir yolda yürüyen apayrı bir mezheptir. Kullandığı Ehlisünnet adı, bir tür **'gasp edilmiş unvan'** olarak durmaktadır.

Şimdi gelelim, İmamı Âzam Ehlisünneti ile geleneksel Ehlisünnet'in birbirine tamamen zıt bazı görüşlerine.

Bu zıt görüşlerin çok önemlilerini sekiz başlık altında toplayacağız.

HADİSLER MESELESİ

İmamı Âzam'ın tarihî karşı çıkışlarından biri de 'Emevî Şeytanı'nın kotarımıyla uydurulan binlerce sözün 'hadis' adı altında Hz. Muhammed'e isnat edilmesine karşı çıkışıdır. Geleneksel Ehlisünnet, ne yazık ki, önderi kabul ettiği İmamı Âzam'ın bu anlayışına da uymamıştır. Ehlisünnet'in hadisler konusundaki tavrı, İmamı Âzam'ın değil, onu işkencelerden geçiren Emevîlerle onu katleden Abbasîlerin tavrıdır.

Ehlisünnet'in İmamı Âzam'dan layıkıyla yararlanamamasının başlıca sebeplerinden biri, belki de birincisi budur.

GÜNÜMÜZ DİNCİLİĞİNİN FESAT VE İSTİSMARI

Günümüz dinciliği hem **Ehlisünnetçilik** adı altında hem de **Ehlibeytçilik** adı altında korkunç bir hadis istismarcılığı yapmaktadır. Bu istismarın yürümesi için öncelikle fesat aşamasının başarıyla sonuçlandırılması gerekmektedir. Dincilik önce fesadı güçlendirerek hesabına uygun zihniyet atmosferini yaratıyor, ardından da istismara geçiyor.

Dinciliğin hadisler konusundaki fesat sistemi şöyle çalıştırıyor: Hadisler içinde uydurmaların bulunduğunu, bu uydurmaların ayıklanması gerektiğini, bu ayıklama yapılmadıkça İslam'ın nezih çehresinin insanlığın önüne çıkarılmasının mümkün olamayacağını söyleyenleri 'hadis karşıtı' gösteriyor, arkasından da şu vicdansız söylemleri devreye sokuyor:

“Hadisler inkâr ediliyor, Peygamber devreden çıkarılıyor, Peygambersiz bir din icat edilmeye çalışılıyor...”

Dinciliğin bu söylemleri, Emevî tezgâhının İmamı Âzam’a karşı kullandığı söylemlerin tıpa tıp aynıdır. Dincilik, kendisi için sıkıntı yarattığına inandığı gerçek sünnet ehlini şu vicdansız aforozla tehdit ediyor:

“Ya hadis adı altında ortaya çıkarılan bütün uydurmaları, yalanları kabul edersiniz yahut da sizi Peygamber’e ve onun sözlerine karşı çıkmakla itham ederiz. Böyle bir durumda kitlelerin sizi değil bizi dinleyeceğini biliyorsunuz. Gerisini varın siz düşünün!”

Dinciliğin bu ağır **engizisyon tezgâhi**, din adına dinsizliğin en vicdansız ve ahlaksız şeklidir. Dincilik bu imansız ithamı, tarihin her devrinde acımasızca işletmiştir. Ve işletmeye devam edecektir. Çünkü kitleleri aldatmayı siyaset bilenler yani gücü elinde tutanlar dinciliğin yanında yer almıştır ve almaktadır.

‘HADİS ALLÂMESİ’ ELBANÎ’NİN ÇİLESİ

Hadisler konusunda bu yüzyılda belki de İmamı Âzam’ın misyonuna eşdeğer bir misyon yüklenmiş olan bir isme dikkat çekeceğiz. Bu isim, otuz küsur ciltlik âbide eseriyle son yüzyılların en muhteşem çalışmalarından birini yapan ve İslam dünyasından haklı olarak **‘Yüzyılımızın Hadis Allâmesi’** unvanını alan **Muhammed Nâsiruddin el-Elbanî**’dir. Elbanî (ölm. 1999), uydurulan hadis patentli sözleri eşsiz bir vukufle deşifre etmiş, bunun, hadis literatüründeki belgelerini de ayrıntılarıyla önümüze koymuştur. Vardığı sonuçlar, öyle birkaç yıllık çalışmayla varılacak türden değildir. Elbanî bu işe ömrünün elli yılını vermiş, bu süre içinde hurafe ve saltanat dincilerinin ağır itham ve

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

iftiralarına maruz kalmıştır. Kur'an mümini kuşaklar ona ebediyen minnetdar kalacaklardır.

Elbanî, eserinin '*ez-Zaîfa*' kısmının üçüncü cildine yazdığı giriş bölümüne hem çektiği çileleri hem de günümüz dinciliğinin zulüm ve iftira tezgâhının nasıl işletildiğini anlatan şu satırları da koymuştur:

“Geleneği taklit edenler, özellikle, yaşamaları ancak uydurma veya zayıf hadisler sayesinde mümkün olan, kitlelerin gönüllerine bu uydurmalarla egemenlik kuran tasavvufçular, tarikatçı ekipler, hadislerin doğrusuyla uydurmasını birbirinden ayıran çalışmamızdan hoşnut olmamışlardır. Bu çalışmanın zorunlu sonucu olacak ‘Kur’an ve sağlam sünnet ışığındaki İslam’a sarılmak’ onları rahatsız etmiştir. Bunun içindir ki onlar, hadisleri ayıklama hizmetine çağranlara çok şiddetli bir savaş açmışlardır. Gevşeme nedir bilmeyen bu savaşta yalan, iftira ve bühtanın her türlüünü Allah’ın küfür ehline has gösterdiği bir tarz içinde sergilemekte. Bu ekipler, bizim verdiğimiz hizmetin, zavallı ve temiz kalpli kitleleri sömürmede kullandıkları dinî otoritelerin, safsataların, hurafelerin canına okuyacağını iyi biliyorlar. Elimde bu konuya ilişkin birçok örnek var.” (Elbanî, *el-Ahâdis ez-Zaîfa ve Eseruha es-Seyyiu fi'l-Umme*, 3/4)

Elbanî'nin ölümsüz eseriyle ilgili bir tespitimizi, '*Kur'an'ın Yarattığı Mucize Devrimler*' adlı kitabımızdan özteleyerek buraya aktarmak isteriz.

ELBANÎ'NİN ORTAYA KOYDUĞU TABLO

Arnavut asıllı bir Arap olan Nâsiruddîn el-Elbanî oldu. Yaklaşık yarım asırlık bir çalışmayla vücuda getirdiği eser, genel adıyla '*el-Ahâdis*' (Hadisler) olarak bilinir. Her biri

büyük boy beş yüz ila yediyüz elli sayfa arası otuz bir ciltten oluşan bu anıt eser iki kısma ayrılmıştır:

1. **es-Sahîha,**

2. **ez-Zaîfa ve'l-Mevzûa.**

11 ciltten oluşan **es-Sahîha** kısmında sahih yani güvenilebilecek hadisler, bütün senetleri, şecereleri, hakkında söylenenler kayda geçirilerek ele alınmıştır. Bu kısımda tespiti yapılan hadislerin toplam sayısı **4035**'tir.

20 ciltten oluşan **ez-Zaîfa** kısmında ise güvenilemeyecek hadisler aynı yöntem ve titizlikle kayda geçirilmiştir. Bunlar ya açık uydurmadır ya İslam'a açıkça aykırı olduğu için reddilmesi gereken sözlerdir veya rivayetçileri bakımından güven vermeyecek nakillerdir. Bu kısımda ele alınan hadis sayısı, **7162**'dir. Yani 'güvenilebilecek' diye nitelenebilecek sözlerin iki katı.

Elbanî'nin bu tespiti, Müslümanlara belletilen yalanlar tablosunu göstermesi bakımından çok önemlidir ve tarihsel bir değere sahiptir. Ancak şunu da ilave etmeliyiz:

Elbanî'nin **güven kıstası**, rivayet senetlerinin (rivayetçi kişiler zincirinin) durumudur. Elbanî, bir hadis eğer senedi bakımından '**güvenilir**' notu alacak durumda ise onu akıl ve Kur'an'a aykırılık yüzünden '**güvenilmez**' ilan etmemiştir.

İmamı Âzam'la başlayan ama sonraki zamanlarda durdurulan '**akıl ve Kur'an'a uygunluk kıstası**' işletilirse Elbanî'nin '**güvenilir**' damgalı rakamının en az yarısı gider. Geriye kalan iki bin civarındaki sözün, akla ve Kur'an'a aykırı olmadığı için tutulanlarının önemli bir kısmı da sırf bu aykırılığa çarpmaması yüzünden 'hadis' unvanı almış olacaktır; mütevâtır olduğu için değil.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Kısacası, senet ve akıl kıstasları birlikte ve tam uygulandığında geriye kalacak rakam, ilk iki halife döneminde tedavül eden hadis sayısıdır ki o da beş yüz civarında bir rakamdır.

Evet, Hz. Ömer'in, hilafeti zamanında bütün hadisleri toplatıp yaktığı gerçeği de dikkate alınırsa 'güvenebilecek' hadis sayısı beş yüz civarını aşamaz. Tarihin, aklın, Kur'an'ın ve hepsinden önemlisi, Hz. Muhammed'in bu konuyla ilgili tutumu bizi bu sonuçtan başka bir yere götürmez.

Hadis konusunun ayrıntıları **Esas Kitap'ın Yedinci Bölümü'nün 1. başlığı**, özeti ise elinizdeki eserin **İkinci Bölümü'nün 3. başlığı** altında verilmiştir.

SAHABEYE VE MUAVİYE'YE BAKIŞ

İmamı Âzam'ın en esaslı fikirlerinden bazıları, onun eserlerinden biri olan **el-Fıkhü'l-Ekber**'e sonradan yapılan ilavelerle yozlaştırılmış ve Büyük İmam, hayatı pahasına aksini savunduğu fikirlerin temsilcisi gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Bugün artık hemen hemen ittifakla kabul edilen bu 'sonradan ekleme' kötülüğünün, 'İmamı Âzam'ın en büyük düşmanı' olarak tanıtılabileceğimiz hadisçi Buharî tarafından yapıldığı da güçlü bir ihtimal olarak öne çıkmaktadır. İhtimallerden biri de **el-Fıkhü'l-Ekber** denen 'yamalı bohça'ya dönmüş kitabın bütünüyle Buharî tarafından yazılıp sonraları Ebu Hanîfe'ye isnat edildiğidir.

Tartışmasız gerçek şudur ki, İmamı Âzam'ın diyetini başıyla ödediği ve hayatı boyunca savunduğu en esaslı düşüncelerinin, ona nispeti kesin olmayan bir kitabın satırlarıyla bertaraf edilemez.

Elimizdeki Fıkhı Ekber'e göre -ki bu bugünkü Ehlişünnet'in ortak görüşüdür- bir biçimde 'sahabî' unvanı almış veya verilmiş herkes udûldür. İmamı Âzam'a nispetini akla getirmek bile bir bühtan olan bu fikrin esası nedir?

Udûl olmanın iki anlamı var: Bilimsel, geleneksel. Bilimsel anlamıyla udûl; âdil, yalandan uzak olan demektir. Geleneksel anlamıyla ise masum ve yanılmaz olmak demek.

Bir kere İslam'ın tevhit inancı, Peygamberler dışında hiçbir insana, 'udûl' sözcüğünün taşıdığı anlamların hiçbirini layık görmez. Hatta böyle bir iddia ve inancı **şirk** görür.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Masumiyet anlamında bir udûllük, eğer Kur'an'dan bakarsak, peygamberler için bile söz konusu edilemez. Kur'an'ın peygamberler için öngördüğü udûllük, onların peygamberlik görevi açısından Allah'ın korumasında oldukları, insanî açıdan ise sürçmelerinin Cenabı Hak tarafından vahiy aracılığıyla düzeltildiği merkezindedir.

İmamı Âzam'ın, sahabeyi, hem de tümünü udûl saydığı yolundaki iddia ise bu mazlum imama yapılabilecek iftiraların en büyüklerinden biridir. Bu iftira, Büyük İmam'a hem Şia'nın aşırı grupları tarafından hem de Ehlisünnet'in Emevîcileri tarafından atılmıştır. İmamı Âzam'ın, sahabenin tümünün udûl olduğuna inandığını iddia eden **Şii-Hurufî yazar Abdülbaki Gölpınarlı**, iddiasını, *el-Fıkhul-Ekber* adlı uydurması bol kitaba dayandırıyor. Gölpınarlı'nın iddiası şu: İmamı Âzam'a göre, sahabenin, oluk oluk kan akmasına, on binlerce insanın katledilmesine sebep olan bütün kavgaları-savaşları bir içtihat hatası yüzündenmiş, bu içtihadı yapanlar içtihatlarında hatalı da olsalar tümü sevap kazanmış. (Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri*, 206)

Bu iddialar tarihen de dinen de yanlış ve saptırmadır. İmamı Âzam, bu fikirlerde olsaydı aksi bir mücadele uğruna başını vermezdi. O, bu fikirlerin tam tersine inanmış ve bu inancı uğruna şehit olmuştur.

Gölpınarlı ve benzerlerini rahatsız eden esas mesele şudur: İmamı Âzam, sahabeden hiç kimsenin udûl olduğuna inanmıyor. Bu demektir ki İmamı Âzam, Ali'nin udûl olduğunu da kabul etmiyor. Ali de hata edebilir. İmamı Âzam, Peygamberler dışında udûl kişi kabul etmiyor. İşte, Şii ekipleri çıldırtan, burasıdır. Nitekim Şii'lerin Buharîsi sayılan **Küleynî**, İmamı Âzam'ı lanetlerken onun, Ali'yi de dokunulmaz saymadığını dile getirmektedir.

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Sözün özü şu: Şiiler diyor ki, “**Muaviye ve benzeri zalimleri udûl saymayın; bu çok hayırlı olur, ama bizim tensip ettiğimiz sahabîlerin tümünü udûl sayın.**”

Ehlisünnet perdesi altında Emevîcilik yapan zihniyet diyor ki, “**Peygamber evladını katleden, hilafeti hanedan saltanatına çeviren, Hz. Ali’ye İslam mâbedinden yıllarca lanet okutup cemaate âmin dedirten Muaviye ve benzerleri de dahil bütün sahabeyi udûl yani masum sayın.**”

İmamı Âzam ise şöyle düşünüyor:

“**Peygamber dışında hiç kimse masum değildir. Hiç kimse eleştiri üstü olamaz. Sahabe içinde en büyük saygıyı duyduğum, hakları için canımı verdiğim Ali bile tartışma üstü tutulamaz, tutulursa bu şirk olur.**”

İşte bu noktada tel kopuyor ve Ehlibeyt için başını vermiş İmamı Âzam, Şii taassup tarafından insafsızca lanetleniyor. Ehlisünnet’in bazı Emevîcileri ise İmamı Âzam’ı kendi yanlarında göstermek için onun eserine, ona ait olmayan fikirleri sokarak onu kendi zihniyetlerine âlet ediyorlar.

İmamı Âzam’ın Muaviye’ye bakışına gelince, Ebu Hanîfe bu Emevî despotunu, bırakın udûl saymayı, açıkça fasık, azmış zalim olarak niteliyor. Ona kâfir dememek gibi çok büyük bir mürüvvet gösteriyor ama bu mürüvvetinin Hz. Ali’nin hoşgörüsüne dayandığını da ifade etmeyi ihmal etmiyor. İslam düşüncesinin anıt temsilcilerinden biri olan **Kadı Abdülcebbar** (ölm. 415/1024), İmamı Âzam’ın bu fikrinin Hz. Ali’ye dayandığını da ifade ettikten sonra şu anlamlı satırları yazıyor:

“**Büyük günahlar işleyenlerin sırf bu yüzden kâfir sayılmaması gerektiğini savunan anlayış Müminlerin Emiri Hz. Ali’den alınmıştır. Bunun içindir ki, İmam Ebû Hanîfe,**

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

şöyle demiştir: ‘Müminlerin Emiri Ali’nin tavrı olmasaydı Muaviye ve arkadaşları gibi azmış isyancıların hangi hükme tâbi tutulması gerektiğini bilemezdik.’ (Kadı Abdülcebbar, *Şerhu Usûli’l-Hamse*, 141)

Hz. Ali, Muaviye despotu ve onun eşkıya arkadaşlarına lanet okuduğu halde onları kâfir ilan etmemiştir. Gerçekten de Hz. Ali, **Sıffin Savaşı**’nın ortaya koyduğu ihanet, cinayet ve eşkıyalıktan sonra namazlarının **Kunût** duası olarak uzun süre şunu okumuştur:

‘Allahım! Ebu Süfyan oğlu Muaviye’ye, Amr bin Âs’a, Ebul-A’ver es-Sülemî’ye, Ebu Mûsa el-Eş’arî’ye lanet et!’ (Kadı Abdülcebbar, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, 140)

Evet, lanet okumuş, müstahak oldukları hakareti yapmıştır ama imanları hakkında hükmü Allah’a bırakmıştır. Çektiği acılara, uğradığı ihanetlere, nefesine yenik düşmemiştir.

Kadı Abdülcebbar, daha sonra **Muaviye** (ölm. 60/679) hakkındaki düşüncesini şöyle ifade ediyor:

‘Onun fasıklığında hiçbir kuşku yok, tartışılan, kâfir olup olmadığıdır. Fasıklığına ait burada gösterdiğimiz delillerse sadece bazılarıdır. Bâğî (zalim-saldırgan-eşkıya) olduğu tartışmasızdır. Bütün bunlar ortada dururken, nasıl olur da Muaviye’nin Ali ile çatışmasında haklı olabileceği söylenebilir veya ‘Bu konuda Ali ile Muaviye arasında hüküm vermeden durmak gerekir’ denebilir?! O şahsın kötülükleri, rezillikleri, günahları sayılamayacak kadar çoktur ama burada onlara girecek durumumuz yok.’ (Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, İmamet/2, 93-94)

İbnu Ebil-Hadîd’in beyanına göre, Ebu Hanîfe; Ebu Hureyre ve Enes bin Mâlik gibi sahabîlerin udûl (günah ve yalandan arınmış) olduklarını kabul etmiyordu.

Sahabenin tümünü itibar dışı tutan bir tek İslam bilginine rastlamış değiliz. Ama onların bazılarını günahkâr, yalancı, azgın, kinci, egoist ilan eden yüzlerce İslam bilgini vardır. Hatta onların bizzat kendileri kendilerine bu tür ithamları yöneltmişlerdir.

Geleneksel anlayışın, bırakın sahabîleri, peygamberlerin udûl (masum, yalandan uzak) olduklarını kabul eden anlayışı bile Kur'anla uyuşmaz. Allah'ın, peygamberlerine bile reva görmediği bir sıfatı sıradan insanlara reva görmek ve bunu dindarlık, sahabeye saygı adıyla perdelemek korkunç bir sapmadır.

Bu iddia bir başka günahı gizlemek için bir hazırlık kılıfıdır. Önce sahabîler masum, tenkit üstü ilan ediliyor, sonra da hadis adı altında bir yığın uydurma söz bunlara rivayet ettirilerek bu sözlerin tenkidine imkân bırakılmıyor. İşte bu iki başlı günah, ümmetin beynine ve ruhuna bir pranga gibi musallat olmuş ve Allah'ın dinine aykırı yüzlerce hurafenin dokunulmazlığına yol açmıştır.

Daha Peygamber hayatta iken onun nezih eşine zina isna-dıyla iftira edebilen insanların tümünü 'masum' ilan etmek o dine de o Peygamber'e de saygısızlık olur. İfk adıyla anılan 'Hz. Âişe'ye iftira' olayında günahın faillerinin sadece 'münafıklar' olduğu yolundaki iddia da yalandır. Gerçek olan şu ki, ifk olayının failleri arasında en büyük ve en muteber sahabîlerden bazıları da vardır. O halde, hiçbir sahabî udûl veya masum değildir, olamaz. Bu insanlar içinde, lakabı 'Kezzâb' yani yalancı olanlar bile vardır. En çok hadis rivayet edenler arasında birinci sırayı tutan Ebu Hureyre (ölm. 58/677) bu lakabı taşıyanlardan biridir.

Kur'an, sahabîlerin masumiyetine ilişkin hiçbir beyan taşımamaktadır. Bizzat sahabîler, birbirlerinin yalan söylediklerini açıkça ifade edebilmişlerdir. Ve bu, onları asla küçült-

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

mez. Hepsi kuldur ve kul hatasız olamaz. Hz. Âişe, vitir namazı ile ilgili bir beyanı yüzünden **Ebu'd-Derda** (ölm. 32/652) gibi bir sahabî için: “**Ebu'd-Derda yalan söylüyor.**” demiştir. (İbn Hanbel, 6/242) Aynı şekilde **İmrân bin Husayn** (ölm. 52/672) gibi bir sahabî bir başka sahabî olan **Semüre bin Cüdeb**'i (ölm. 59/678), bir rivayeti dolayısıyla yalancılıkla itham etmiştir. Bu Semüre, sergilediği hıyanetler yüzünden, bizzat Peygamberimizin mucize bir beyanıyla ‘imansız’ olarak ölüp gitmiştir. Ama hangi hadis kitabına bakarsanız orada adının saygıyla anıldığını görürsünüz. Çünkü **Muaviye**, istenen hadisleri uydurarak kendisine büyük hizmetler veren bu sahtekâr-katil adamı korumuş, kollamış, saygın göstermiştir. Bu noktada muhaddis-bilgin **Zehebî** (ölm. 748/1347) şu tespiti önümüze koyuyor: “**Sahabenin bir kısmı bir kısmını, şu veya bu yorumla kâfir ilan etmiştir. Onlar masum değillerdi.**” (Zehebî, *er-Ruvât es-Sikaat*, 23)

“**Ashabım yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız hidayete erersiniz**” anlamında hadis diye rivayet edilen söz tümünden yalandır. Bu söz, az önce değindiğimiz günaha girenlerin kendilerine hazırladıkları bir yalan desteğidir. (İbnül-Kayyım; *I'lâmu'l-Muvakki'in*, 2/223)

ZALİM DEVLET BAŞKANINA BAKIŞ

İmamı Âzam, bugünkü Ehlisünnet felsefesinin, özellikle Hanefî inancının aksine, zalim yöneticiye isyanı sadece caiz görmekle kalmıyor, vacip olarak görüyor. Bu noktadaki fikrini şöyle ifade etmiştir:

“Bir devlet başkanı/halife, kamu mal ve haklarından bir şeyler aşırarak suretiyle halka ihanet eder veya yönetiminde zulme sarparsa onun halifeliği iptal olur, vereceği hükümler geçerliliğini yitirir.” (Mekkî, *Menâkıb*, 99-100; Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harâc*, muhakkıkın girişi, 37)

Ehlisünnet'in ana mezhebi sayılan Hanefilik ise bu anlayışın tamamen tersini dinleştirep akidenin içine koymuştur. Kur'an'ın açık beyanlarına ve İmamı Âzam düşüncesine baştan başa aykırı bu anlayış şöyle formüllendirilmiştir:

“Devlet başkanı/halife, ahlaksızlık ve zulüm yüzünden makamını yitirmiş olmaz.” (Ömer bin Muhammed en-Nesefî, *el-Akaid*, imamet bahsi; Sadettin Teftezânî, *Şerhu Akaidi'n-Nesefî*, imamet bahsi)

İmamı Âzam, ilk örneklerini Emevîler döneminde gördüğü ve daha sonra Abbasiler döneminde devamını izlediği zalim devlet başkanına isyanın gerektiğini söylüyor ve bu fikrini fiilen ve bizzat uygulamaya geçiriyor. Bugünkü Hanefilik ise böyle bir devlet başkanının görevini sürdürmesinde yani Müslümanların başında durmasında hiçbir sakınca görmüyor.

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Ehlisünnet'in Şâfiî fıkhı, bu konuda İmamı Âzam'a yakın düşünmekte idi ama, onun bu görüşleri de zaman içinde "Devlet başkanıyla ilgili değil de vali ve kadılarla ilgili tespit" haline getirilip etkisizleştirildi. Meseleyi şöyle özetleyelim:

İmamı Âzam Ehlisünneti'ne göre, zalim devlet başkanını makamından indirmemek dine aykırı, bugünkü Ehlisünnet'e göre ise indirmek dine aykırıdır.

Bu iki farklı formülde devlet başkanı yerine kullanılan kelime 'imam' kelimesidir ki devlet başkanı/halife kelimeleriyle eş anlamlı bir fıkıh-kelam terimidir.

İmamı Âzam Ehlisünneti'ne göre, devlet başkanı/halifenin meşruiyeti için halkın vermesi gereken bîat, yani vekâlet, makama oturulmadan önce alınmalıdır. Aksi halde halife meşruiyet kazanamaz. Bugünkü Ehlisünnet'e göre ise bîat, makama oturduktan sonra alınabilir.

İmamı Âzam Ehlisünneti, gelecek zamanlarda insanlığın hayatına girecek cumhuriyet, demokrasi, seçim gibi temel kavramları çağırıştırıcı, benimseyici, hatta davet edici bir yaklaşım iken bugünkü Ehlisünnet anlayışı bunların dinle kucaklaşmasına izin vermeyen bir anlayıştır.

EMEVÎ VE ABBASÎLERE BAKIŞ

İmamı Âzam ile bugünkü Sünnîlik, Emevî ve Abbasî hilafetlerine bakışlarını, devlet başkanına bakışlarına uygun olarak temellendirmişlerdir.

İmamı Âzam, hilafete seçimle gelmeyen, zulüm ve ahlak-sızlık sergileyen devlet başkanına isyanı dinin emri sayan düşüncesine uygun olarak Emevî ve Abbasî halifelerini zalim ve din dışı ilan etmiş, bununla da yetinmeyerek onlara karşı açılan bütün isyan hareketlerini ilmi ve parasıyla desteklemiştir.

Bugünkü Sünnîlik ise, yine devlet başkanı anlayışının bir uzantısı olarak, Emevî ve Abbasî halifelerini (ve hatta İslam tarihinin bütün halife, sultan ve padişahlarını) meşru saymış, bununla da yetinmeyerek onlara bir tür 'selef-i salihîn' (barışçı, iyiliksever geçmişimiz) muamelesi yapmıştır.

ZULME KARŞI TAVIR

İmamı Âzam'a göre, İslam'ın olmazsa olmaz iman göstergesi (ve temel ibadeti) zulme ve zalime karşı eylemdir.

Hz. Ali ve evladı olan Ehlibeyt imamlarıyla onların bir devamı olan İmamı Âzam'ın (ve yirminci yüzyılda onların yolunu izleyen Mustafa Kemal Atatürk'ün) İslam meselesindeki karakteristik nitelikleri bu dini zulme ve zalime karşı mücadelenin yolu olarak algılamalarıdır.

İmamı Âzam'ın, İslam'ın temel idrak ve ibadetini 'zulme ve zalime karşı çıkış' olarak anlamasının arka planında da Hz. Ali ve torunlarını görmekteyiz. O halde, İmamı Âzam'ın, İslam açısından varoluş mücadelesinin iki ana başlığı olacaktır:

- 1. Emevî'nin açtığı yozlaşmayla savaş,**
- 2. Emevî'nin yürüttüğü zulümle savaş.**

Büyük İmam bu iki savaşın birincisini ilim ve fikirle, ikincisini ise siyaset ve isyanla gerçekleştirdi. Ne yazık ki, teşkilatçı bir deha değil, yaratıcı bir deha olduğu için, ilim ve fikir mücadelesinde başarılı olurken siyaset mücadelesinde başarılı olamadı. Ve mücadelesinin faturasını hayatıyla ödedi.

Özetleyelim:

İmamı Âzam'ın tarih önündeki en büyük davası ve şahsiyetinin en büyük göstergesi zulme karşı mücadele olarak

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

tesçil edilmelidir. Ne yazık ki onun mezhebine mensup olduğunun söyleyen bugünün Ehlisünnet'inde İmamı Âzam'ın bu ruhundan neredeyse eser kalmamıştır.

Bugünün Sünnîliği, bırakın zulme karşı çıkmayı, dünyanın en güçlü zulüm odaklarıyla, zulmün mümessili emperyalistlerle en ileri işbirliklerini kurmakta hiçbir sakınca görmemektedir. Birkaç kadeh rakı içtiği için bu sünnîliğin ağır hücumlarına, hatta tekfirlerine maruz kalan müslümanları hergün gördüğümüz halde, emperyalizmin yaşayan Neronları durumundaki süper güç mümessillerine bu 'Ehlisünnet' (!) zevattan övgü dışında bir söz yöneltildiğine tanık olabilmış değiliz.

HİLAFETE GELİŞ SIRASINI ÜSTÜNLÜK ÖLÇÜSÜ SAYMA MESELESİ

Sünnîlik, 'Râşit Halifeler' diye andığı ilk dört halifenin iş başına geliş sırasını onların manevî üstünlüklerinin de sırası kabul etmektedir. Bu anlayış da İmamı Âzam'ın fikriyatına tamamen aykırıdır.

Bir kere, İmamı Âzam, sahabe arasında bir derecelendirme yapmamaktadır. Hz. Ali'yi, meziyetleri, ilmi, irfanı bakımından çok sevip saymakta, önder kabul etmektedir ama bu yaklaşımını bir din emri gibi matematik ifadelerle kaideye bağlamamaktadır. Yani onun Hz. Ali'ye sevgi ve saygısı Şia'nınki gibi bir iman ve itikat meselesi değildir; bir şahsî kanaat meselesidir. Oysaki, Şia fıkıhındaki yaklaşım Hz. Ali lehine, **Fıkhı Ekber**'deki üstünlük sıralaması ise Ebu Bekir, Osman ve Ömer lehine bir iman meselesi olarak ortaya konmuştur. Böyle bir yaklaşım Kur'an'ın ruhuna aykırıdır; putperestlik şaibeleri taşıyan bir yaklaşımdır.

Ebu Hanîfe'nin diğer üç halifeye saygısı elbette ki tartışmasızdır, ama onların seçim sırasını manevî üstünlüklerinin de sırası saymak İmamı Âzam'ın hiçbir anlayışına, hiçbir ilkesine uymaz. Böyle bir yaklaşım, İmamı Âzam'ın İslam anlayışına uymaz. Daha doğrusu, böyle bir yaklaşım, Kur'an'ın tevhit anlayışına aykırı olduğu için İmamı Âzam gibi bir muvahhide mal edilemez.

Böyle bir anlayış, İmamı Âzam'a da, ona nispet edilen bir mezhebe de mal edilemez. Bunlar, dayatma fikirlerdir.

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

İslam'ın ruhuyla barışmaları mümkün görülemez. Sünnet ve cemaat ilkesinin en önde savunucusu ve hatta yaratıcısı sayılan Medine halkı, halifelikte üçüncü sırada olduğu için manevî mertebe bakımından da üçüncü sırada kabul edilen halife **Osman**'ın bırakın üstünlükte üçüncü sırayı, Müslüman mezarlığına gömülmesine bile izin vermemiştir. Halife; köleleri, kızı ve çok yüksek mevkilere getirdiği akrabası **Mervân bin el-Hakem**'in katılımıyla götürülüp bir Yahudi mezarlığına gömülmüştür. Sonra da kalkmış, Emevî devrinin dayatmacı fıkıh ve kelam kitaplarına "**Halifeler sıralaması efdalîyetin de göstergesidir; İmamı Âzam da bu fikirdedir**" yalanını sokmuşlardır.

Katledildikten sonra cesedi üç gün bekletilen **Halife Osman**'ın defnine halk izin vermiyordu. Halife, üçüncü günün gecesi, Hz. Ali'nin aracılığı ile defnedilebildi. Halk, ellerinde taşlar yollara çıkmış, cenazeyi taşlamak üzere bekliyordu. Hz. Ali, saygınlık ve dirayetini kullanarak bu taşlamayı önledi.

Cenazeye Osman'ın üç kölesi, bir kızı ve bir de **Mervân bin Hakem** katılmıştır. Osman'ın kızı bu tablonun yarattığı dehşet karşısında haklı olarak feryat edip bağırmaya başlayınca, etraftan taşlar atılmaya ve **Hız. Aîşe**'nin Osman'a hakaret için kullandığı şu kelime yükselmeye başlamıştır: "**Na'sel, na'sel!..**" Yani '**ahmak bunak, ahmak bunak!**' (Taberî, **Tarih**, 35. yıl olayları: 4/412-415; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, 3/76; Askerî, **Ahâdisü Aîşe**, 1/172-173)

Osman'ın, Müslümanların gömülü bulunduğu **Bakî** mezarlığına defnedilmesine özellikle **Ensâr** (aslen Medinelî müslümanlar) karşı çıkmıştır. Her taraftan "**Bu adamın Müslüman mezarlığına gömülmesine izin vermeyiz**" sesleri yükselmiştir.

Sonunda çare şöyle bulundu: Bakî'in bitişiğinde ve Bakî'den bir duvarla ayrılan **Haşşukevkeb** adlı bir Yahudi mezarlığı

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

vardı. Osman oraya defnedildi. O defnin arkasından kabrin açılıp cesedin çıkarılacağı korkusu yaygın olarak yaşanmıştır. Daha sonraki zamanda, Haşşukevkeb'le Bakî arasındaki duvar, **Muaviye** tarafından yıkılıp Osman'ın da gömülü bulunduğu Yahudi kabristanıyla Müslümanların mezarlığı olan Bakî birleştirildi. Ve o günden sonra "**Osman, Bakî mezarlığına defnedilmiştir**" sözü yaygınlaştırılarak defnin yarattığı utanç tablosu unutturulmaya çalışıldı.

'Hz. Peygamber'den sonra en üstün üçüncü kişi' ilan edilen halife Osman'ın cenazesine ilgili bilgiler, '**müfrit Şii kaynaklar**'ın değil, Ehlisünnet kaynaklarının verdiği bilgilerdir. Bu bilgiler, sonraki yalanları geçerli kılmak için halktan saklanan bilgilerdir.

Bu tablolar ile, itikat kitaplarına sokulan '**efdaliyet**' dayatması nasıl yan yana duracaktır?

İLHAM VE KERAMET MESELESİ

Ehli-sünnet kitaplarındaki keramet ve ilham anlayışı da İmamı Âzam'ın anlayışına aykırıdır. Ehli-sünnet geleneğinin Kur'an'a aykırı bu keramet anlayışı, belli ki, 'sonraki zamanların uyarlamaları' çerçevesinde İmamı Âzam'ın *Fıkh-ı Ekber* kitabına eklenmiştir.

Re'y ehli yani akılcı oluşun dışlayacağı ve elbette ki toslayacağı sakatlıklardan biri de 'keramet' inancıdır. Gerçek şu ki, keramet, İslam tarihi boyunca, vahyin ve aklın verilerini dışlamanın din maskesi giydirilmiş kavramı olarak kullanılmıştır.

İmamı Âzam, başkalarını bağlayan kanıt anlamında evliya kerameti diye bir değere inanmamaktadır. Ona göre, keramet ve genel olarak bütün harikuladelikler sadece bunlara sahip olan kişileri bağlar.

İmamı Âzam'a nisbet edilen *el-Fıkh-ı'l-Ekber*'deki bunun aksini ifade eden cümlelerin sonradan yamatıldığında kuşku yoktur. Çünkü İmam Âzam'ın bütün hayatı ve icraatı onun, keramet simsarlığına karşı çıkışına kanıttır. Keramet simsarlığının en çok istismar ettiği noktayı yıkarak suyu baştan kesen Ebu Hanîfe, kendisine nispetinde kuşku bulunmayan eseri *el-Âlim ve'l-Mûteallim*'de, 'kalp okuma kerameti'nden söz etmenin bir şirk olduğuna vurgu yapıyor ve bu iddianın Müslüman toplumlara verdiği zararı şöyle açıklıyor:

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

“İnsan için, kalplere yol bulmak mümkün değildir. Kalplerde dönüp duranları bir Allah bilir bir de kendisine vahiy gönderilen peygamber. Vahyin bildirmesi dışında bir yolla kalplerdekini bildiğini iddia eden, Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın ilmine sahip bulunduğunu iddia etmiş sayılır. Böyle bir iddiayla ortaya çıkan kişi için cehennem ve küfür ithamı vacip hale gelmiştir.” (İmamı Âzam, *el-Âlim ve’l-Mûteallim*, 30)

İmamı Âzam, Kur’an’ın atıf yaptığı ve mensuplarını gönderdiği temel adreslerin başında ilmin geldiğini sürekli duyurmuştur. Bu temel adrese gidilmesini engelleyecek bütün bahaneler, desiseler ve gerekçeler onun saldırısına uğramıştır. Onun dost olduğu değerler, akıl, ilim ve gayrettir. Bir yerde şöyle diyor:

“Eğer dünya ve âhirette Allah’ın velilerinden maksat bilinler değilse, Allah’ın velisi yok demektir.” (Heytemî, *el-Hayrâtü’l-Hisân*, 114)

Şu söz de onun:

“Öğrenmeye artık ihtiyacı kalmadığını sanan, kendi haline ağlasın.!” (İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-A’yân*, 5/408)

KUR'AN'IN TERCÜMESİYLE NAMAZ MESELESİ

Kendisini İmamı Âzam'a nispet eden bugünkü Ehlisünnet, ne yazık ki Büyük İmam'ın temel fikirlerinden biri olan 'Kur'an'ın Tercümesiyle Namaz' fetvasını asla hayata geçirmemekte, bu tutumuyla da İmamı Âzam'a bağlılık değil, İmamı Âzam'ı istismar sergilediğini belgelemektedir.

Bu konu, elinizdeki eserin **İkinci Bölümü**'nün 6. başlığı altında özet olarak, İmamı Âzam'la ilgili '**Esas Kitap**'ta ise ayrıntılarıyla verilmiştir.

ALKOLLÜ İÇKİLER MESELESİ

İmamı Âzam'a yöneltilen saldırıların temel sebeplerinden biri de Büyük İmam'ın, “Şarap dışındaki alkollü içkiler, sarhoş olmayacak kadar içildiğinde haram hükmüne tabi olmaz” mealindeki fikhî yaklaşımıdır.

Bu konunun ayrıntıları İmamı Âzam'la ilgili **Esas Kitap**'ın **Yedinci Bölümü**'nün 6. başlığı altında, özeti ise bu eserin **İkinci Bölümü**'nün 3. başlığı altında verilmiştir.

KARMA DİZİN

A

- AB 101, 111, 260
Abbasîler 27, 53, 54, 65, 71,
176, 284
ABD 6, 30, 101, 111
abdest 32, 239, 240, 241
Abdullah bin Avn 139
Abdullah bin Hasan 33, 34
Abdullah bin Mübarek 38,
175, 234, 264
Abdullah bin Zübeyr 34
Abdülbaki Gölpinarlı 74, 279
Abdülmelik bin Mervân 168
adalet 37, 151, 155, 187, 212,
271
Aguste Comte 209
Ahmed bin Hanbel 46, 87,
216
Ahnef bin Kays 142
akıl 41, 69, 72, 85, 105, 118,
119, 122, 164, 179, 186,
208, 215, 226, 235, 254,
263, 265, 267, 276, 277,
293
akılcılık 70, 72, 104, 259
Alkame 128
alkollü içkiler 125, 127, 129,
130, 295
Amr bin el-Âs 91
Araplar 23, 31, 55, 63, 102,
133, 134, 135, 136, 137,
138, 139

- Ata bin Ebî Rebâh 33, 127
Atatürk 8, 14, 15, 16, 17, 20,
21, 74, 75, 105, 106,
112, 121, 158, 161, 204,
221, 222, 223, 245, 287
Atina Mahkemesi 253, 254

B

- Bakillânî 208
Bakî 290, 291
barış 64, 79, 135
basiret 221
Basra 29, 33, 35, 48, 63, 93,
139, 239
Batı 6, 16, 75, 121, 232, 244,
246, 247, 248, 252, 258
Bedir Savaşı 156, 157, 158,
159, 160, 161
Bermekiler 65, 140
Beytullah 97, 112
biat 53, 67, 90, 162, 168, 285
Bilal bin Ebî Bürde 139
Bişr bin Mufaddal 98
Bruno 258
Brükselci 16
Buhara 111
Buharî 49, 50, 51, 77, 86, 91,
92, 118, 161, 169, 177,
178, 179, 180, 184, 185,
186, 195, 221, 223, 261,
263, 265, 278
Bükeyr bin Mârûf 233

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

C

- Cafer bin Muhammed 97
Cafer Sadık 34, 35, 179
cami 111
Campanella 246, 247
Cassâs 109, 124, 129
cehennem 95, 223, 293
Cehmiyye 29, 182, 187, 193,
194
cihat 59, 223
cumhuriyet 20, 171, 207, 216,
285
Cüveynî 119, 239, 240, 241

Ç

- Çanakkale Şehitleri 157
Çatalcalı Ali Efendi 129

D

- Dante 244
Debûsî 80
Deccal 9
demokrasi 217, 285
din 20, 22, 37, 64, 69, 71, 78,
84, 87, 90, 91, 100, 101,
102, 104, 105, 109, 113,
114, 117, 120, 121, 124,
129, 130, 133, 143, 144,
147, 152, 163, 164, 165,
166, 180, 184, 185, 186,
188, 190, 192, 210, 211,
214, 216, 217, 223, 260,
268, 274, 286, 289, 292
dinciler 245, 259
dincilik 65, 90, 101, 112, 137,
150, 151, 231
dinsizlik 89, 164
Diyamet İşleri 19, 82
domuz 97, 191

E

- Ebu Cafer el-İskâfî 91
Ebu'd-Derda 283
Ebu Hureyre 91, 92, 95, 102,
281, 282
Ebu Mûsa el-Eş'arî 281
Ebu Müslim Horasanî 66
Ebu Reyve 89, 90, 92, 96, 98,
103, 180
Ebussut 19
Ebu Süfyan 27, 89, 90, 158,
159, 160, 161, 180, 281
Ebu Uyeyne 63
Ebu Zehre 27, 28, 29, 38, 47,
54, 70, 73, 74, 79, 99,
120, 142, 156, 161, 162,
168, 169, 171, 172, 173,
176, 182, 183, 233
Ehlibeyt 28, 29, 51, 53, 54,
66, 67, 68, 144, 167,
168, 170, 179, 180, 183,
234, 280, 287
Ehlisünnet 9, 13, 21, 44, 49,
76, 117, 118, 146, 147,
170, 171, 177, 178, 184,
185, 189, 195, 202, 235,
261, 262, 263, 271, 272,
273, 278, 279, 280, 284,
285, 288, 291, 292, 294
Elbanî 100, 134, 274, 275,
276
Elmalılı 221
Emevîler 27, 41, 53, 56, 64,
65, 66, 68, 71, 93, 94,
95, 99, 100, 102, 135,
136, 138, 141, 168, 170,
284
emperyalizm 259
Enes bin Mâlik 98, 281

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

engizisyon 113, 196, 246,
251, 258, 274

Eş'arî 188, 190, 191, 193,
194, 281

eşitlik 205, 206

Evzâî 238, 239

Eyyub es-Sahtiyânî 53, 239

Ezher 221, 223

F

Fıkıhî Ekber 49, 278, 289

G

Galile 258

Gazalî 78

Gölpınarlı 74, 279

günah 89, 131, 145, 146, 147,
148, 189, 223, 238, 262,
281, 282

H

Habîb el-Acemî 114

Haccâc 27, 28, 64, 137, 138

hadisler 84, 91, 109, 216, 273,
275, 276

Hafs bin Gıyâs 36

halife 1, 27, 33, 52, 58, 90, 94,
99, 154, 162, 171, 172,
173, 206, 208, 209, 217,
277, 284, 285, 286, 290,
291

halifelik 27, 53, 206, 207

Halil İnalçık 18

Halim Sabit Şibay 202, 205

Hallâc-ı Mansûr 30

Hammâd bin Ebu Süleyman
32, 125, 187

Hammâd bin Seleme 242, 243

Harunurreşid 35, 36, 65, 127,
141

Hasan bin İmâre 59

Hasan bin Ziyâd 36

Hasan el-Basrî 38, 41, 114,
115

Hatib el-Bağdadî 175

hezeyan 83, 98

Heziyodos 255

Hidâye 215

hikmet 74, 226

hilafet 52, 54, 63, 67, 71, 82,
117, 162, 167, 170, 171,
173, 177, 183, 207, 208,
258

Hind 95, 168, 224

Hişâm bin Abdülmelik 156,
168

Hişâm bin Urve 34, 69

Homeros 255

Hucr bin Adî 95

Hüseyin bin Ali el-Basrî 110

Hz. Âişe 91, 121, 131, 132,
169, 282, 283, 290

Hz. Ali 27, 28, 29, 46, 53, 54,
67, 91, 93, 94, 99, 101,
131, 134, 143, 156, 159,
160, 168, 169, 170, 171,
180, 183, 234, 280, 281,
287, 289, 290

Hz. Ebu Bekir 86, 98

Hz. İbrahim 252

Hz. Ömer 76, 86, 128, 131,
141, 214, 277

I

İlimli İslam 101

Irak 27, 29, 30, 31, 44, 46, 52,
53, 71, 125, 129, 131,
137, 141, 233, 234

İsfahanlı Râgıb 72

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

İ

ibadet 17, 19, 22, 37, 80, 106,
111, 112, 137, 147, 150,
151, 152, 190, 201, 212,
222, 223, 239

İblis 74, 242

İbn Abbas 33, 124

İbn Abdilberr 69, 71, 174,
190, 235, 263, 264

İbn 'Adî 97, 124, 237, 239,
242

İbn Ammâr 243

İbn Ebî Davud 239

İbn Ebî Hübeyre 52, 54

İbn Ebî Leyla 35, 36, 173,
175, 176, 181, 182, 239

İbn Ebil-Hadîd 29, 46, 91, 93,
141

İbn Ebî Şeybe 188

İbn Hacer el-Heytemî 43, 267

İbn Hanbel 195, 223, 283

İbn Hibbân 51, 97, 98, 188,
237, 241

İbn Kuteybe 72, 139

İbn Mes'ud 128

İbn Sa'd 131, 139, 176

İbn Seleme 125

İbn Şihab ez-Zührî 99, 216

İbn Şübrüme 176, 177, 179

İbnu Ebî Züeyb 162

İbnül-Cârûd 264

İbnül-Kayyım 283

İbnünnedim 110

İbrahim bin Eş'as 242

İbrahim bin Uyeyne 40

İbrahim en-Nehâî 47, 123,
125

İçtihat 78, 81, 85, 86, 204,
205, 206, 219, 259, 279

İfk 282

İftira 89, 112, 113, 148, 233,
275, 279, 282

İkbal 8, 21, 22, 81, 199, 200,
201, 202, 203, 204, 212,
215, 216, 217, 220, 224,
225, 226, 227

İlham 45, 50, 65, 67, 208,
213, 292

İlim 20, 32, 33, 39, 41, 45, 51,
59, 67, 121, 126, 127,
134, 138, 139, 142, 154,
156, 182, 185, 190, 210,
220, 222, 224, 234, 237,
240, 264, 267, 268, 287,
293

İmam Cevâd 179

İmam Hâdî 180

İmam Hasan el-Askerî 180

İmamı Âzam Ehlisünneti 13,
21, 146, 261, 271, 272,
285

İmamlık 138

İmam Mâlik 35, 43, 69, 77,
102, 103, 162, 195, 216,
235, 238, 239, 241, 242,
264

İmam Rıza 179

İmam Şâfiî 43, 46, 77, 78, 84,
240

İman 17, 19, 22, 24, 57, 58,
59, 67, 81, 89, 101, 144,
145, 147, 148, 149, 152,
157, 158, 180, 189, 190,
191, 192, 194, 199, 200,
222, 262, 265, 271, 287,
289

İmansızlık 92, 189

İmrân bin Husayn 283

İngilizler 16

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

İran 65, 66, 140, 144, 171,
177, 208
irtidat 195
İshak bin Rahveyh 87
istihsan 69, 76, 77, 78, 79, 80,
216, 264
isyan 41, 54, 59, 105, 121,
143, 155, 167, 286

K

Kâbe 97, 112, 113, 124, 191
Ka'b el-Ahbâr 263
kader 33, 155, 177, 225, 226,
245, 252
Kaderiyye 29
Kadı Abdülcebbar 80, 81,
104, 105, 106, 107, 280,
281
kadın 29, 119, 120, 121, 122,
212
Kadı Şerik 187, 236
Kaffâl el-Mervezî 240
kâfir 37, 51, 74, 118, 145,
149, 155, 178, 185, 195,
196, 236, 261, 263, 265,
280, 281, 283
kalp okuma 292
Kâmil Miras 221
kamu malı 133
Karafî 75, 81
Kâsânî 107, 115, 116
Katâde bin Diâme 33
Kâzım Karabekir 106
Kelam 44, 45
keramet 268, 292
Kerderî 59, 123, 125, 234,
237, 267
Kerhî 218
kıskançlık 173, 174

kıyas 69, 70, 72, 73, 74, 76,
77, 79, 80, 86, 125, 218,
219
kilise 244, 251
kitap 13, 48, 108
Kostantıniyye 95
Kûfe 27, 29, 33, 36, 44, 57,
58, 63, 64, 66, 69, 92,
93, 94, 125, 138, 168,
176, 177, 236, 239
Kur'an 6, 8, 9, 21, 24, 35, 40,
44, 59, 64, 69, 70, 72,
75, 77, 79, 83, 84, 85,
86, 87, 88, 89, 93, 96,
102, 103, 104, 105, 106,
107, 108, 109, 110, 111,
112, 113, 114, 115, 117,
118, 120, 121, 122, 124,
125, 129, 143, 145, 146,
147, 149, 150, 151, 152,
155, 157, 164, 165, 166,
170, 172, 174, 178, 182,
184, 185, 186, 193, 194,
195, 199, 200, 204, 211,
212, 214, 216, 217, 219,
221, 222, 223, 234, 239,
241, 248, 249, 250, 251,
261, 262, 266, 268, 271,
275, 276, 277, 279, 282,
284, 289, 292, 293, 294
Kureyş 63, 156, 208
Kurtuluş Savaşı 17, 157, 259
küfür 81, 146, 159, 166, 174,
190, 235, 275, 293
Küleynî 74, 134, 279

L

laiklik 74, 75, 152
lanet 27, 28, 89, 91, 94, 100,
101, 107, 161, 180, 262,
263, 280, 281

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Leknevî 109, 110, 267, 268
Leys bin Sa'd 234, 239

M

Mahmut Sebüktekin 240
Mahmut Şevket Paşa 221
Malazgirt Savaşı 223
Mansûr 27, 28, 30, 33, 34, 44,
53, 54, 55, 57, 58, 67,
68, 104, 140, 155, 162,
176, 177, 184

mâruf 130

maslahat 76, 80

Mâûn 107, 111, 150, 151

mazlum 43, 247, 279

Medine 32, 34, 44, 63, 91, 92,
103, 161, 169, 242, 243,
290

Mehmet Akif 157, 158, 159

Mekke 44, 53, 91, 95, 158,
159, 168, 191

Mevâlî 8, 27, 31, 32, 33, 35,
41, 55, 63, 64, 70, 72,
133, 134, 135, 136, 137,
138, 139, 140, 141, 142,
181, 182

mezhep 29, 44, 67, 75, 114,
166, 170, 185, 187, 189,
190, 195, 214, 235, 240,
261, 271

muamelât 17, 18, 19, 79, 80,
81, 85

Muaviye 9, 27, 91, 92, 93, 94,
95, 96, 142, 159, 160,
161, 167, 168, 169, 180,
234, 263, 280, 281, 283,
291

mucize 94, 151, 169, 200,
249, 283

Muğire bin Şu'be 94, 141

Muhammed Bâkır 32, 34

Muhammed bin Âmir et-Tâi
97

Muhammed bin Hasan eş-
Şeybânî 35

Muhammed bin Kasım 124

Muhammed bin Mesleme 242

Muhammed bin Tumart 211

Muhtar es-Sekafî 142

Murat Bardakçı 74

Murteza el-Yemânî 90

Mustafa Kemal 16, 21, 80,
105, 106, 120, 121, 156,
158, 161, 202, 226, 245,
259, 260, 287

Mustafa Sabri 258

Mütezele 29, 49, 71, 91, 146,
178, 207

Muvaffak el-Mekkî 39, 56, 57,
267

müçtehit 114

Müdafaai Hukuk 81, 156,
158, 161, 171, 202, 260

mümin 101, 145, 146, 148,
192, 251

Mürcie 29, 68, 147, 182, 187,
188, 189, 190, 191, 192,
193, 194, 242, 263, 271

mürted 196

müskirât 126, 127

müsle 95, 168, 169

Müslim 66, 86, 111, 140

müşrik 21, 159, 160, 161,
188, 261, 265

mütevâtır 84, 85, 86, 276

N

Nâfi' 33

namaz 35, 81, 85, 86, 89, 104,
105, 106, 107, 109, 110,

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

- 111, 112, 113, 114, 115,
138, 139, 147, 148, 149,
190, 212, 221, 222, 223,
240, 241, 268
- nebîz 124, 125, 126, 128, 131,
241
- Nerşahî 111
- Nesefî 235, 284
- nesh 84, 85
- Nuh bin Ebu Meryem 35
- O**
- okumak 27, 107, 108, 109,
110
- Osman el-Bettî 48, 63, 187,
271
- Osman eş-Şemîzî 191
- Osman Keskiöglü 162
- Osmanlı 17, 18, 19, 49, 123,
125, 129, 164, 221
- Ö**
- ölüm 111, 173, 181, 185, 237,
238, 263
- Ömer bin Abdülazîz 28, 99,
100, 137
- örf 69, 78, 79
- özgürlük 22, 201, 206, 213,
235, 258
- P**
- peygamberler 108, 210, 248,
279
- peynir 132
- Platon 20, 48, 247, 252, 253
- R**
- Râgîb 72, 73
- Rebî bin Yusuf 162
- reform 211
- re'y 69, 70, 72, 176, 180
- ribat 223
- riya 153
- riyakârlık 157
- S**
- sahabe 64, 72, 86, 91, 94,
102, 127, 143, 167, 218,
289
- sahabî 33, 34, 95, 110, 124,
131, 278, 282, 283
- Saîd bin Cübeyr 138
- Said Halim Paşa 202, 206
- savaş 143, 168, 192, 244, 245,
260, 275, 287
- Saymerî 39, 40, 57, 58, 59,
175, 234
- Seffâh 33, 53, 67
- selef-i sâlihîn 184, 247, 248
- Selman Fârisî 111
- Semüre bin Cündeb 91, 92,
142, 283
- Serahsî 218
- Sıffîn 281
- sinema 248
- Sokrat 9, 48, 56, 246, 247,
248, 249, 250, 251, 252,
253, 254, 255, 256, 258
- Süfyan bin Uyeyne 69, 263
- Süfyan es-Sevrî 38, 83, 128,
187, 195, 237, 239
- Süleyman et-Tayâlisî 87
- Süleymaniye Camii 16, 223
- sünnet 75, 77, 86, 98, 99, 100,
101, 102, 185, 187, 189,
271, 272, 274, 275, 285
- Ş**
- Şâfiî 43, 46, 77, 78, 84, 195,
219, 235, 239, 240, 241,
285

İMAMI ÂZAM SAVUNMASI

Şam 91, 95, 96, 239
Şarap 8, 125, 128, 129, 295
Şâtıbî 214
Şehristanî 72
şer 18, 19, 75, 86, 144, 212,
237
Şerare Yetkin 66
şeriat 18, 80, 163, 164, 165,
166, 215
Şevkânî 220
seytan 90, 108
Şia 29, 67, 74, 170, 171, 183,
279, 289
şirk 102, 145, 147, 148, 158,
159, 184, 244, 249, 278,
280, 292

T

taabbudî 86
Taberî 87, 93, 94, 290
Teftezânî 284
teslimiyet 14
tevhit 84, 163, 184, 249, 278,
289
tövbe 196
Tûfî 80, 81

U

udûl 50, 278, 279, 280, 281,
282
Uhud 95, 161, 168, 169
ulema 18, 19, 68, 71, 105,
121, 236, 251, 258, 260
Urve bin Zübeyr 91

Ü

ümmî 65, 102
ümmiye 108, 110

V

Van 221, 223
Vâsıt 173
Veda Haccı 129
vekâlet 285
veli 119, 268
vişnab 130

W

Washingtoncu 16
Wellhausen 64, 139

Y

Yakût el-Hamevî 188
Yusuf bin Esbât 97

Z

Zâhid el-Kevserî 240
zalimler 263
Zehebî 283
zekât 148
Zerkeşî 219
Zeyd bin Ali 30, 33, 156, 167,
168, 171, 172, 183
zındık 51, 185, 231, 244, 261
Ziyad bin Ebîh 93, 95, 140
Ziya Gökalp 202, 209, 210,
211, 212
zulüm 28, 57, 63, 67, 118,
133, 137, 146, 157, 158,
167, 222, 223, 236, 252,
263, 268, 275, 284, 286,
288
Zübeyr bin el-Avvâm 34
Züfer bin Hüzeyl 35
Zührî 70, 91, 99, 125, 216

Elinizdeki eser, yaşadığımız toprakların kutsal bildiği ama gereğince tanımadığı bir ölümsüz önderin savunması olduğu gibi, gerçek Ehlisünnet'in yani 'İmamı Âzam Ehlisünneti'nin de savunmasıdır.

Bu eser, sinema ve tiyatro dünyamızın öncülerini, hatta bütün sanatçılarımızı heyecan ve harekete sevk etmelidir. Etmiyorsa kubbemiz de biz de sağırız demektir. Gönlüm de aklım da kitabın yayını ardından sinema ve tiyatro üstatlarımızın işe el koyacaklarını, İmamı Âzam'ı kısa zamanda sahneye ve perdeye taşıyacaklarını umuyor ve bekliyor.

İmamı Âzam'ın, siyasal mücadeleler tarihi içindeki yeri fıkıh tarihindeki yerinden çok daha büyüktür. Çünkü bu yer, İmamı Âzam'ın kanıyla yazdığı eserin yükseldiği yerdir. Arabizmin ilahlaştırılmış imparatorluğu olan Emevî Halifeliği, İmamı Âzam'ı kan ve şiddet berzahlarının girdabında, kırbaçlar altında 'fikhî görüşleri' yüzünden inletmemiştir. Ve Arapçı Abbasi Hilafeti, onu fıkıh veya kalamdaki görüşleri yüzünden şehit etmemiştir. İşkencelerin de idamın da esas sebebi İmamı Âzam'ın, sarıklı despotizme isyan eden siyasal kişiliğidir.

Günümüzün siyaset ve saltanat dinciliği, işte bu gerçek sebebe asla girmemekte, İmamı Âzam'ın siyasal kişiliğinden tek kelimeyle söz etmemektedir. Varsa yoksa 'fıkıh mollası' İmamı Âzam... Peki, başını bir ideal uğruna veren İmamı Âzam ne olacak?! Uğruna baş verilen o idealler ne olacak?! Bir tarihi şahsiyetin kanıyla yazdığı destan, onun mürekkeple yazdığı kitapların altında ve gölgesinde bırakılabilir mi? 'Bırakılabilir' diyenlere 'namuslu adam' gözüyle bakılabilir mi?

O halde, İmamı Âzam bahsi açıldığında ele alınması gereken ilk alan, bu 'kanla yazılan alan'dır. Bu bilindiği içindir ki, İmamı Âzam'ı sömürenler onun siyasal mücadelesine, bu alandaki öncülüğüne, eşsizliğine hiç temas etmezler; onu fıkıh tarihinin kalıpları içine sıkıştırarak esas büyüklüğünü gözden kaçırlar.

'İmamı Âzam Savunması', işte o esas büyüklüğü tüm yönleriyle ortaya çıkarmaktadır.

ISBN 978-975-10-3022-1

9 789751 030221